

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI**

**TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNİN BİRLİĞİN
DEMOKRATİK YAPISINA ETKİSİ: DELPHİ TEKNİĞİ İLE
BİR ÖNGÖRÜ MODELİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ferda ÖZER

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI**

**TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNİN BİRLİĞİN
DEMOKRATİK YAPISINA ETKİSİ: DELPHİ TEKNİĞİ İLE
BİR ÖNGÖRÜ MODELİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ferda ÖZER

Doç. Dr. Mehlika Özlem ULTAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ve No: 16.06.2021/ 14

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

2 Temmuz 2019 tarihi itibarıyla adımları atılmaya başlayan bu çalışma, neredeyse iki senelik bir sürece dayanmaktadır. O tarihten itibaren, çalışmanın şekillenmesi, ilerlemesi konusunda ve hayatımın her anında desteğini, bana olan güvenini ve inancını her zaman hissettiğim sevgili hocam Doç. Dr. Mehlika Özlem ULTAN'a tüm içtenliğimle ve samimiyetimle minnettarlığımı belirtmek isterim.

Yüksek lisansa başlamam konusunda beni cesaretlendiren Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki lisansımın değerli hocam Doç Dr. Müge AKNUR başta olmak üzere, mezunu olduğum Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümündeki ve Kocaeli Üniversitesi AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndaki ve hayatıma dokunan tüm hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Tezime katkı sağlayan ve değerli görüşleri ile çalışmamı şekillendiren tüm hocalarıma da teşekkür ederim. Ayrıca, jüri üyelerim Prof. Dr. S. Özgür ÜNAL ERİŞ ve Doç. Dr. Pelin SÖNMEZ'e değerli görüş ve önerileri için de teşekkürü bir borç bilirim.

Arkamda desteklerini ve güvenlerini her daim hissettiğim anneme ve babama minnet borçluyum. Tez yazım sürecinde ve hayatımın her anında yanımda olan abim Fatih ÖZER'e, bu zorlu süreci bir nebze olsun kolay kıldığı ve beni her daim neşelendirecek bir şeyler bulduğu için şükranlarımı sunarım.

Hayatın her aşamasında kazanımlar olduğu gibi maalesef kayıplar da oluyor. Bu çalışmayı, yazım aşamasında geçen sene zamansız bir şekilde kaybettiğim biricik dayım Kazım ÖZKISMET'e ve biricik dedem Aziz ÖZER'e ithaf ediyorum.

Son olarak, 1578 proje numarası ile yüksek lisans tez projesi kapsamında değerlendirilen çalışmamın her aşamasında sağladıkları desteklerden ötürü Kocaeli Üniversitesi BAP birimine teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 09.06.2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ VE DEMOKRASİ	6
1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ	6
1.1.1. Demokrasi Kavramı	6
1.1.2. Demokrasinin Sınıflandırılması	10
1.1.3. Demokrasi Teorileri	13
1.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ	16
1.2.1. Demokrasi Açığı Kavramı	17
1.2.2. AB'nin Demokratik Meşruiyeti ve Demokrasi Açığı	22
1.2.2.1. Vatandaşlar Düzeyinde Demokrasi Açığı	25
1.2.2.2. Kurumlar Düzeyinde Demokrasi Açığı	28
1.2.2.3. Dış İlişkiler Düzeyinde Demokrasi Açığı	30
1.2.2.3.1. Avrupa Komşuluk Politikası	30
1.2.2.3.2. AB Genişlemesi	32
1.2.3. AB'nin Demokrasi Açığını Kapatma Çabaları	33
1.2.3.1. Parlamento'nun Yetkilerinin Artırılması	35
1.2.3.2. Avrupa Vatandaşlığı ve Avrupalı Kimliğinin Oluşturulması	37
1.2.3.3. 1 Milyon Sivil İnsiyatif Uygulaması (Avrupa Vatandaş Girişimi)	40
1.2.3.4. AB Kurumlarının İşleyişi ve Politikaların Şeffaflaştırılması	44
1.2.3.5. Ulusal Parlamentoların Sürece Dahil Edilmesi	44
1.2.3.6. Avrupa Ombudsmanının Oluşturulması	47

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ VE TÜRKİYE	52
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME DALGALARI	52
2.1.1. Birinci Genişleme Dalgası: Danimarka, Birleşik Krallık, İrlanda	55
2.1.2. İkinci Genişleme Dalgası: Yunanistan	56
2.1.3. Üçüncü Genişleme Dalgası: İspanya, Portekiz	57
2.1.4. Dördüncü Genişleme Dalgası: Avusturya, Finlandiya, İsveç.....	58
2.1.5. Beşinci Genişleme Dalgası	59
2.1.5.1. Çekya, Slovakya, Slovenya, Polonya, Malta, Kıbrıs, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya	60
2.1.5.2. Bulgaristan ve Romanya	61
2.1.6. Altıncı Genişleme Dalgası: Hırvatistan	61
2.2. ADAY VE POTANSİYEL ADAYLAR	62
2.2.1. Aday Ülkeler	62
2.2.1.1. Arnavutluk	63
2.2.1.2. Karadağ	64
2.2.1.3. Sırbistan	65
2.2.1.4. Kuzey Makedonya	66
2.2.1.5. Türkiye	68
2.2.2. Potansiyel Aday Ülkeler	68
2.2.2.1. Bosna Hersek	69
2.2.2.2. Kosova	70
2.3. TÜRKİYE'NİN ÜYELİK SÜRECİ	71
2.3.1. Tarihsel Süreç	71
2.3.2. Müzakere Süreci	78
2.4. TÜRKİYE İLE DİĞER ÜYE VE ADAY ÜLKELERİN ADAYLIK AŞAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	81
2.4.1. Türkiye ile Üye Ülkelerin Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması	82
2.4.2. Türkiye ile Diğer Adayların Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması	86
2.4.2.1. Politik Açıdan Karşılaştırılması	86
2.4.2.2. Ekonomik Açıdan Karşılaştırılması	88
2.4.2.3. Kültürel Açıdan Karşılaştırılması	93
2.5. AB'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI ÜZERİNDEN DEMOKRATİKLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DELPHİ TEKNİĞİ İLE BİR ÖNGÖRÜ MODELİ	99
3.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ	99
3.2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ	100
3.2.1. Çalışmanın Yöntemi: Delphi Tekniği	102
3.2.2. Delphi Tekniği Uygulama Adımları	108
3.2.2.1. Ön Çalışma	110
3.2.2.2. Delphi Birinci Tur	111
3.2.2.3. Delphi İkinci Tur	112
3.2.3. Ana Kütle ve Örneklem Seçimi	113
3.2.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	114
3.2.5. Veri Toplama Aracı	115
3.2.6. Verilerin Analizinde Kullanılacak Teknikler	116
3.2.7. Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri	117
3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	118
3.3.1. Demografik Bulgular	119
3.3.2. Delphi Bulguları	121
3.3.2.1. Avrupa Birliği'nin Demokratikliğine Dair Görüşler	121
3.3.2.2. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecine Dair Öngörüler	128
3.3.2.2.1. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecine Dair Açık Uçlu Sorular	130
3.3.2.2.2. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Kopenhag Kriterleri ile İlgili Sorular	146
3.3.2.2.3. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Müzakere Fasılları ile İlgili Sorular	150
3.4. GENEL DEĞERLENDİRME	163
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	185
EK-I	201
EK-II	224
ÖZGEÇMİŞ	225

ÖZET

Demokrasi açığı sorunu, Avrupa Birliği'nin geçmişten günümüze önemli sorunlarından birisidir. Avrupa Birliği'nin demokratik yapısına yönelik tartışmalar, Birliğin kuruluşundan beri gündemde yer almıştır. Demokrasi açığı Birlik kurulduğu zamandan itibaren var olmasına rağmen, 1990'lı yıllardan sonra yoğun olarak gündeme getirilmiş ve günümüzde de tam anlamıyla demokrasi açığının kapatıldığı söylenememektedir. Demokrasi açığının vatandaşlar, kurumlar ve dış ilişkiler düzeyinde olmak üzere üç boyutu vardır. Çalışmada daha çok dış ilişkiler boyutu kapsamında genişleme politikasının demokratikliği üzerinde durulacaktır.

Birliğin, genişleme politikası çerçevesindeki demokratikliğinin değerlendirilmesi kapsamında yapılan bu çalışma, Birliğin Türkiye'nin üyeliği üzerinden ne derece demokratik davrandığının anlaşılması ve Birliğin gelecek üyelik perspektifi çerçevesinde Türkiye'nin üyelik şartlarını ne kadar karşılayacağını uzmanların cevapları doğrultusunda analizini amaçlamaktadır. Buradan hareketle de Delphi Anketi, Türkiye'nin Birliğe üye olması için karşılaması beklenen temel şartlar olan Kopenhag Kriterleri ve 35 Müzakere faslının değerlendirilmesini amaçlayan sorularla kurgulanmıştır. Anketin, üyelik kriterleri üzerinden soruları barındırması ve Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) Avrupa Birliği Anabilim Dalı'ndan profesörlüğünü ve doçentliğini almış olan akademisyenlerin örneklem olarak seçilmesi çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliğini arttırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Demokrasi Açığı, Genişleme, Öngörü, Uzgörü, Delphi Tekniği.

ABSTRACT

The problem of democracy deficit is the one of important problem of the European Union from past to present. Discussions on the democratic structure of the European Union have been on the agenda since the establishment of the Union. Although the democracy deficit has existed since the establishment of the Union, it has been brought to the agenda intensely after the 1990s and today it cannot be said that the democracy deficit has been completely closed. The democracy deficit has three dimensions: citizens, institutions, and foreign affairs. The study will focus on the democracy of the enlargement policy within the scope of foreign affairs.

This study, conducted within the scope of evaluating the democracy of the Union within the framework of the enlargement policy, aims to understand how democratic the Union acts through Turkey's membership and to analyze how much the Union will meet the membership requirements of Turkey within the framework of the future membership perspective, in line with the answers of the experts. From this point of view, the Delphi Survey has been designed with the questions aiming to evaluate the Copenhagen Criteria and 35 Chapters, which are the basic conditions that Turkey is expected to meet for membership to the Union. The fact that the survey contains questions based on the membership criteria and the selection of academicians who have received professorships and associate professorships at the European Union Department at the Council of Higher Education as a sample have increased the validity and reliability of the study.

Keywords: The European Union, Democratic Deficit, Enlargement, Forecasting, Vision, Delphi Technique.

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	: Avrupa Birliği İşleyişi Hakkında Anlaşma
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AOYR	: Avrupa Ombudsmanı Yıllık Raporu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
BAP	: Bilimsel Araştırmalar Proje Merkezi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
DW	: Deutsche Welle
ECJ	: Avrupa Adalet Divanı (European Court of Justice)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Alanı (European Free Trade Area)
ENP	: Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighborhood Policy)
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EUROSTAT	: Avrupa Birliği Resmî İstatistik Ofisi
GB	: Gümrük Birliği
GİK	: Gümrük İşbirliği Komitesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (The Instrument for Pre-Accession Assistance)
ISPA	: Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
KDV	: Katma Değer Vergisi
KFOR	: Kosova Force
K.P.	: Katma Protokol
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
Md	: Madde
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa)
MÖ	: Milattan Önce
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NLA	: Arnavut Ulusal Özgürlük Ordusu (Albanian National Liberation Army)
ODAÜ	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OFA	: Ohrid Çerçeve Anlaşması (Ohrid Framework Agreement)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi

PHARE	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne Topluluk ve Yardım Programı (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies)
SAA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (Stabilization and Association Agreement)
SAPARD	: Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Eylem Programı (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)
SSCB	: Sosyal Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UÇK	: Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushria Çlimtare e Kosovës)
UNMIK	: BM Geçici Kosova Misyonu (United Nations Interim Administration Mission in Kosova)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
YUCM	: BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Ombudsmanın Soruşturması 49

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1 Milyon Sivil İnsiyatif Kapsamında Ülke Başına Gereken Minimum İmza Sayıları	43
Tablo 2: Aday Ülkelerin GSYİH değerleri (Milyon Euro/ 2020)	89
Tablo 3: Aday Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYİH'ler (2019)	90
Tablo 4: Aday Ülkelerin Büyüme Oranı (2020)	90
Tablo 5: Aday Ülkelerin Enflasyon Oranı, GSYİH Deflatörü (2019)	91
Tablo 6: Cari Hesap Bilançosu/ GSYİH (%) (2019)	92
Tablo 7: Aday Ülkelerin Toplam İşsizlik Oranları (2019)	92
Tablo 8: Aday Ülkelerin Nüfusu (Milyon)	94
Tablo 9: Anketin İkinci ve Üçüncü Bölümlerinde Kullanılan Likert Derecelendirme Ölçeği	117
Tablo 10: Anketin Dördüncü Bölümünde Kullanılan Likert Derecelendirme Ölçeği	117
Tablo 11: Avrupa Birliği'nin Demokrasi Açığı Sorunu	122
Tablo 12: AB'de Vatandaşlar Düzeyinde Demokrasi Açığı Sorunu	124
Tablo 13: AB'nin Kurumlar Düzeyinde Demokrasi Açığı Sorunu	125
Tablo 14: AB'de Dış İlişkiler Düzeyindeki Demokrasi Açığı Sorunu	126
Tablo 15: AB Genişleme Sürecini Nasıl Yönetiyor?	127
Tablo 16: AB, Türkiye'nin Üyelik Sürecini Nasıl Yönetiyor?	128
Tablo 17: Türkiye'nin AB Üyeliği için Öngörülen Tarih Aralığı	130
Tablo 18: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Birliğe Olumlu Katkıları	131
Tablo 19: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Birliğe Olumsuz Katkıları	132
Tablo 20: Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Görülen Engeller	135
Tablo 21: AB'nin Türkiye'nin Üyeliğine Karşı Çıkmasındaki Gerekçeler	138
Tablo 22: Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini Karşılama Hakkında Uzman Görüşleri	147
Tablo 23: Türkiye'nin Üyelik Sürecinde Karşılama Beklenen Fasılların 10 Yıl Sonraki Durumları Hakkındaki Uzman Görüşleri	151

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Parlamento Seçimlerinde Kullanılan Oy Oranlarının Yüzdeler Dilimi ..	27
Grafik 2: Örneklemin Cinsiyet Dağılımı	119
Grafik 3: Örneklemin Unvan Dağılımı	120
Grafik 4: Örneklemin İl Dağılımı	120
Grafik 5: Türkiye'nin AB Üyeliğini Destekleyen Ülkeler	140
Grafik 6: Türkiye'nin Üyelik Sürecini Desteklemeyen Ülkeler	143
Grafik 7: Avrupa Birliği'nin Mevcut Demokratik Yapısı Hakkındaki Delphi Bulguları	164
Grafik 8: Avrupa Birliği'nin 5 Yıl Sonraki Demokratik Yapısı Hakkındaki Delphi Bulguları	165
Grafik 9: Avrupa Birliği'nin 10 Yıl Sonraki Demokratik Yapısı Hakkındaki Delphi Bulguları	166
Grafik 10: Avrupa Birliği'nde Genişlemenin Demokratikliği ve Türkiye'nin Üyelik Sürecinin Yönetilmesi	167
Grafik 11: Türkiye'nin AB Üyelik Sürecini Desteklediği Düşünülen Ülkeler	169
Grafik 12: Türkiye'nin Üyelik Sürecini Desteklemediği Düşünülen Ülkeler	170
Grafik 13: Kopenhag Kriterleri'nin Türkiye Tarafından Karşılanması	171
Grafik 14: Türkiye'nin Genişleme Süreci'nde Müzakere Fasılarına Dair Delphi Bulguları	173

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB)'nin temeli ekonomik entegrasyon olarak atılmış ve bu amaçla kurulduğundan bütünleşme süreci içerisinde demokrasinin varlığı ve gelişimi pek fazla sorgulanmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Avrupa entegrasyonunun temelleri vatandaşlardan kopuk olarak atılmış ve ilerleyen süreçte de vatandaşlar sistem içine pek dahil edilememiştir. Benzer şekilde, vatandaşların da Avrupa entegrasyonuna karşı ilgisizliği söz konusu olmuştur. Halkın gücü anlamına gelen demokrasinin, Avrupa Birliği'nde karar alma süreçlerine ve yönetime halkın doğrudan ve dolaylı olarak pek fazla dahil edilemediğinden zayıf kaldığı söylenebilmektedir. Bu zayıflık da literatüre demokrasi açığı olarak geçmiştir. Demokrasi açığını tetikleyen temel sebep, Birlik ile halk arasında kopukluk olsa da birçok faktör dolaylı olarak bu açığın büyümesine neden olmaktadır. Ulusal parlamentoların sistemdeki etkisizliği, kurumsal boşluklar ve halkın katılım isteksizliği bu nedenler arasında sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Birlik'teki mevcut sistemde AB kurumlarının şeffaflıktan uzak olması, sosyal kesime hitap edememesi ve tam anlamıyla bir Avrupa halkının olmayışı da demokrasi açığına neden olmaktadır. Ayrıca Birlik tarafından yapılan antlaşmaların da sürekli değişmesi Birliğin demokrasi problemini doğrular niteliktedir. Bu açığın kaynağını daha iyi inceleyebilmek adına, AB'nin demokratik yapısı ve demokrasi açığı hakkında ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Daha farklı bir ifadeyle Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı, ye ülke vatandaşlarına yaklaşımı, Birlik kurumlarının etkinliği araştırmacılar, akademisyenler ve uzmanlar tarafından sıklıkla incelenen bir alan olmuştur. Ortaya konan çalışmaların çoğunda Avrupa Birliği'nin demokratik açıklığının mevcut olduğu ve Birliğin entegrasyon sürecinde en çok bu durumdan muzdarip olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar Birliğin sui-generis yapısına atıfta bulunarak demokrasi kavramının ulus devlet boyutunda ele alınabileceğini ve Birlik içerisinde demokrasinin sorgulanamayacağını ifade etmişler, bu sebepten ötürü Birlik içerisinde demokrasi açığının söz konusu olmadığını savunmuşlardır. Ancak, demokrasi açığının var olduğunu kabul eden kesim, bu açığı vatandaşlar, kurumlar ve dış ilişkiler olmak üzere farklı boyutlarda ele almıştır. Avrupa Birliği de bu sorunu dolaylı olarak kabul etmiş,

özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çözmek adına çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu açığı kapatmaya ve halka daha fazla yönelmek adına birçok girişimi hayata geçirmiştir.

Dış ilişkiler boyutundaki demokrasi açığının bir unsuru da genişleme politikasındaki demokratikliğin zayıf olmasıdır. Genişleme sürecinin demokratik yapısı da Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığını tetiklemektedir. AB'ye genişleme perspektifinden bakıldığında; Birliğin 27 üyeli mevcut haline altı genişleme dalgasıyla ulaştığı ve 5'i aday, 2'si potansiyel aday olmak üzere 7 ülkenin de Birliğe üye olmayı beklemekte olduğu görülmektedir. Bu aday ülkelerden biri olan Türkiye, Birliğin yaşadığı genişleme dalgalarında Birliğe üye olmayı hedeflemiş ve bu yönde niyetini beyan etmiştir. Ancak, Türkiye 60 yılı aşkın bir süredir, Avrupa entegrasyonu içinde üye ülke statüsüyle kendisine yer bulamamıştır. Ayrıca, Birliğe daha önce üye olmuş ülkelerle Türkiye kıyaslandığında; Türkiye'nin emsalsiz bir vaka olduğu görülmektedir. Çünkü, Birliğe üye olmak isteyen aday ülke başvurusunu geri çekmediği takdirde adaylık süreci tam üyelik ile sonuçlandırılmıştır. Birliğe aday veya üye ülkeler de yaptıkları hamlelerle de Türkiye'nin üyeliğini sekteye uğratmıştır. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisi de kurulduğu günden bu yana değişime uğramıştır. Başlangıçta sadece Avrupa kıtasında bulunmak ve demokratik bir rejimle yönetilmek olan kriterler zaman içerisinde Kopenhag Kriterleri çatısı altında toplanarak, ekonomik, siyasi ve Birlik Müktesebatı'na (Acquis Communautaire) uyum olmak üzere üç temel kıstastan oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, Birlik hazmetme kapasitesi kıstası da getirmiştir. Ancak, bu kriterden sonra gerçekleşen genişleme dalgalarına bakıldığında bu şartın pek fazla sorgulanmadığı, ancak Türkiye'nin üyelik sürecine karşı ileri sürüldüğü dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin üyelik süreci hâlâ gerçekleşmemiştir ve oldukça karmaşık bir noktadadır. Diğer yandan, iki taraf da birbirinden vazgeçememiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemine göre Türkiye için AB üyeliği hâlâ stratejik önem arz etmektedir. Günümüzde tekrar konuşulmaya başlanan Türkiye-AB İlişkilerinin geleceği konusunu öngörebilmek bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin üyelik süreci konusunda öngörü (forecasting) geliştirebilmek ve bu konuda uzlaşmaya varabilmek de önemli görülmektedir.

Çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin demokratikliğinin genişleme politikaları üzerinden analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu amaçla öncelikle Birliğin demokratikliği ve demokrasi açığı tartışmaları ortaya konmaya çalışılacak, daha sonra Birliğin genişleme süreci açıklanacaktır. Günümüzde halen aday ülke konumunda bulunan Türkiye'nin adaylık sürecinin diğer aday ülkelerin adaylık süreçleriyle karşılaştırılıp, Birliğin aday ülkeler bağlamında genişleme sürecine ne derece demokratik yaklaştığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu aşamada Türkiye'de Avrupa Birliği alanında çalışan akademisyenlere uzman olarak başvurulacak, her biriyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilecek, mülakat soruları genellikle işletme alanında kullanılan bir öngörü tekniği olan Delphi Tekniği ile analiz edilecektir. Türkiye'nin üyelik süreci, uzun yıllar boyunca gündemde olan ve sürekli tartışılan bir konu olmaktadır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan en önemli farkı da uluslararası ilişkilerde daha önce hiç kullanılmayan bir teknik vasıtasıyla ve AB uzmanlarının uzlaştırılması yoluyla, AB-Türkiye ilişkilerinin geleceğine yönelik bir öngörude bulunarak Birliğin genişleme sürecindeki demokratikliğini değerlendirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Adını Antik Yunan'da, geleceğe dair kehanetlerde bulunan ünlü bir Yunanlı kâhinin yaşadığı Delphi adlı bir yerden alan bu teknik, bilimsel araştırmalarda yaklaşık elli yıldır kullanılmaktadır. İlk olarak Olaf Helmer ve Norman Dalkey tarafından RAND Firması için askeri konulara ilişkin öngörü yapmak için kullanılmıştır. Yaygın olarak işletme, yönetim, mühendislik, tıp, askeri konular ve eğitimin çeşitli alanlarında öngörü veya ihtiyaç analizi yapılması için başvuru alan bir yöntemdir. Bu çalışma kapsamında ise Delphi Tekniğine, 10 yıllık öngörü ve projeksiyon yapılması için başvurulacaktır. Birliğin, genişleme politikası çerçevesindeki demokratikliğinin değerlendirilmesi kapsamında yapılan bu çalışma, Birliğin Türkiye'nin üyeliği üzerinden ne derece demokratik davrandığının anlaşılması ve Birliğin gelecek üyelik perspektifi çerçevesinde Türkiye'nin üyelik şartlarını ne kadar karşılayacağını uzmanların cevapları doğrultusunda analizini amaçlamaktadır. AB-Türkiye İlişkileri ve AB'de var olan demokrasi açığı bu yöntem doğrultusunda uzman kitle ile görüşülecektir. Delphi Yöntemi ile uzman katılımcı kitle ile ayrı ayrı derinlemesine mülakat gerçekleştirilecek, bu görüşmelerden edinilen bulgular doğrultusunda ikinci turda hedef kitle ortak noktada buluşturulmaya

çalışılacaktır. Yöntemin en temel özellikleri ise katılımcıların kimliklerinin gizli olmasıdır. Çalışmada isimlere yer verilmeyecek olup katılımcılar da birbirlerinin kimliğinden ve görüşlerinden haberdar olmayacaktır. Katılımcıların tepkileri istatistiksel olarak analiz edilmesi ve ikinci turda kontrollü geri beslemelerle katılımcıların uzlaştırılması ve demokrasi açığının genişleme süreci üzerinden geleceğine dair bir öngörü modeli oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada yer alan sorular Birliğin genişleme politikasını demokrasi ve demokrasi açığı kavramları bağlamında incelemeye çalışacak ve Avrupa Birliği'nin demokratikliğini 1959 yılından bu yana aday ülke statüsünde olan Türkiye'nin üyelik süreci üzerinden değerlendirecektir. Katılımcılara Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığı algısına yönelik açık uçlu sorular da yöneltilecek, araştırma problemi üzerine uzman kişilerin görüşlerine başvurulacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nin demokrasi açığının boyutları ile Avrupa bütünleşmesi arasındaki etkileşimin anlaşılması amaçlanmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinin inişli çıkışlı ve karmaşık bir düzlemde gitmesi nedeniyle projeksiyon yapılması güçleşmektedir. Bu nedenle, öngörü yapılabilmesi ancak uzman görüşleriyle mümkün olabilmektedir. Daha önce uluslararası ilişkiler disiplinde hiç kurgulanmamış olan Delphi Tekniği de uzgörüye (uzman görüşlerinin uzlaştırılması) dayandığından, çalışma için uygun yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu uzgörü yapılırken, çalışma kapsamında Delphi Tekniğinin doğası gereği uzman görüşlerine dayanması sebebiyle örneklemin Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından Avrupa Birliği Anabilim Dalı'nda profesörlüğünü ve doçentliğini almış olan akademisyenlerden seçilmesi planlanmıştır.

Çalışma Avrupa Birliği ve demokrasi, genişleme ve Türkiye, Delphi Tekniği ile bir öngörü modeli olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demokrasi ve Avrupa Birliği'nde demokrasinin önemini ele almaktadır. Bu kapsamda, öncelikle demokrasi kavramının genel tanımına, demokrasinin sınıflandırılmasına ve demokrasi modellerine yer verilerek demokrasi kavramına yönelik genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Daha sonra, Avrupa Birliği'nde demokrasiye yer verilmiş; Birliğin demokratik yapısı literatür içerisinde demokrasi açığı veya demokratik açık olarak kavramsallaştırılan demokrasi açığı kavramı üzerinden yürütülmüştür. Bu

noktada, demokrasi açığı kavramı vatandaşlar, kurumlar ve dış ilişkiler olmak üzere üç boyutta ele alınacaktır. Daha sonra, Avrupa Birliği'nin demokrasi açığını kapatmaya yönelik attığı adımlar incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde AB genişlemesi ve Türkiye incelenecektir. Bu çerçevede, öncelikle Birliğin geçmişten günümüze geçirdiği altı genişleme dalgasından ve hali hazırda aday ve potansiyel aday olan ülkelerin adaylık süreçlerinden söz edilecektir. Türkiye'nin müzakere süreçlerine de değinilerek üyelik süreci hakkında kronolojik olarak bir çerçeve çizilecektir. Daha sonra, Türkiye'nin üyelik süreci diğer aday ve potansiyel aday ülkelerle karşılaştırılacaktır. Bu bölüm kapsamında son olarak Avrupa Birliği'nin demokratikliği genişleme politikası üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölüm kapsamında çalışmanın amacına ve önemine yer verilecek, çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiş Delphi Tekniği hakkında açıklamalar yapılacak, metodoloji ve uygulama adımları ele alınacaktır. Ayrıca, anakütle ve örneklem seçimi, çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları, veri toplama aracı ve verilerin analizinde kullanılacak olan teknikler, çalışmanın modeli ve değişkenleri, hipotezleri aktarılacaktır. Daha sonra örnekleme yönetilmiş olan ankette Avrupa Birliği'nin demokratikliği ve Türkiye'nin üyelik süreci hakkındaki öngörülerden çıkan bulgular tartışılacaktır. Son olarak, tüm bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ VE DEMOKRASİ

Çalışma Avrupa Birliği'nde demokrasi kavramının gelişimi, Birliğin çeşitli düzeylerde demokrasi açığının olup olmadığı ve genişleme süreçlerinin nasıl işlediği üzerine odaklanacak, verilerin analizi aşamasında da delphi yönteminden faydalanacaktır. Bu bağlamda, öncelikle demokrasi kavramı, Avrupa'da demokrasinin tesisi ve demokrasi açığı kavramlarının anlaşılması gerekmektedir.

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ

Bu bölüm kapsamında ilk olarak demokrasi kavramı incelenecek, daha sonra demokrasi modelleri sınıflandırılacak ve son olarak demokratikleşme teorileri ele alınarak, Avrupa Birliği'nde demokrasi kavramı değerlendirilecektir.

1.1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi günümüzde en gelişmiş yönetim biçimi olarak kabul edilmesine rağmen, kavramsal açıdan net bir tanımlaması mevcut değildir. Tarihsel süreçte farklı kişiler tarafından değişik tanımlar üretilmiştir. Demokrasi kavramının etimolojik kökeni, Yunancadan gelmektedir. Halk anlamına gelen 'demos' ile güç anlamına gelen 'kratos' sözcüklerinin birleşimi olarak demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda demokrasinin en yalın tanımı, siyasal gücün halkın elinde toplandığı yönetim sistemi olarak ifade edilebilmektedir. Söz konusu bu güç, halk tarafından doğrudan veya dolaylı olarak kullanılabilir. Siyasi gücün kullanımı O'Neil'a göre üç şekilde meydana gelebilmektedir. Bunlar; seçim ve oy kullanmayı içeren *katılım*, siyasi partiler arasındaki *rekabet* ve son olarak da *özgürlüktür*. Bu doğrultuda O'Neil demokrasiyi; siyasi gücün katılım, rekabet ve özgürlük yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından kullanıldığı yönetim biçimi olarak tanımlamıştır (O'Neil, 2010: 110). Tilly ise demokrasiyi; devlet ve vatandaşlar arasındaki siyasi ilişkileri geniş, eşit, korunan, karşılıklı bağlayıcılığı olan bir müzakere derecesine göre belirlenen bir rejim olarak ifade etmiştir (Tilly, 2007: 80).

Demokratik rejimin kökenleri, MÖ. 6. ve 4. yüzyılda var olan Antik Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Ancak, Antik Yunan demokrasisi bugünkü modern demokrasiden oldukça farklı nitelikler taşımaktadır. Aralarındaki en temel farklardan biri, Atina demokrasisinin doğrudan, modern demokrasinin ise dolaylı olmasıdır. Daha farklı bir ifadeyle klasik demokraside devlet vatandaşlar tarafından sırayla yönetilirken, modern demokraside siyasal bir elit tarafından yönetilmesi söz konusu olmaktadır. Günümüzde demokrasinin en temel unsuru olan seçimler, Atinalı demokratlar tarafından oligarşi (aristokların yönetimi) olarak ifade edilmektedir. Klasik demokrasinin bir diğer farkı ise, cezai ve siyasal olarak çok daha geniş yetkilere sahip olan mahkemelerin politik açıdan oldukça önemli kurumlarından biri olarak görülmesidir. Antik Yunan mahkemelerinin görevleri çağdaş mahkemelerin görevlerinin yanı sıra, kararname ve yasaları geçersiz kılmaları ve herhangi bir yönetim pozisyonuna aday olan kişilerin özelliklerini inceleme yetkilerine sahip olmaları şeklinde ifade edilebilmektedir. Ayrıca Antik Yunan demokrasisinde karar alma mekanizmaları kura ile rotasyon sistemine dayanmaktadır (Sözen, 2014: 57-58). Atina'daki bu demokrasi gelişimi, modern siyasal düşüncenin ana ilham kaynağı olmuştur. Vatandaşlar arasındaki eşitlik, hukuka ve adalete saygı ile özgürlük gibi siyasal ideallerin, Batıdaki siyasal düşünceleri etkilediği düşünülmektedir (Held, 2006).

Sözen'e göre demokrasiyi üç boyutta sınıflandırılmak mümkündür. Birincisi Schumpeter'in iddia ettiği demokrasinin tek boyutlu tanımıdır. İkincisi Robert Dahl'ın savunduğu çoğulcu demokrasi anlayışıdır. Sonuncusu ise Linz ve Stepan ile Przewoski'nin de belirttiği üzere demokrasinin pekiştirilmesi yani konsolide (democratic consolidation) olmasıdır (Sözen, 2014: 59-62).

Bu boyutlardan ilki olan Schumpeter'in bakış açısına göre, ortak irade fikrinin eleştirildiği ve ortak iradenin sağlanmasının imkânsız olduğu görülmektedir. Ona göre ortak irade bütün sorular için kesin cevaplar anlamına gelmektedir. Toplumsal olay ve önlemler ise iyi ya da kötü olarak sınıflandırılmaktadır. Schumpeter'e göre demokratik yöntem, bireylerin halk oylaması için rekabetçi mücadele yoluyla karar alma gücünü, siyasal kararlar almak için elde ettiği kurumsal düzenlemedir. Schumpeter ortaya attığı teoride, aynı zamanda bireysel özgürlük ile demokrasi arasındaki ilişkiyi netleştirmeye

çalışmakta ve bu ilişkinin çok ileri düzeyde olmadığını belirtmektedir. Seçimlerde kullanılan oyların hükümeti oluşturması ise demokrasinin en önemli boyutu olarak değerlendirilmektedir (Schumpeter, 1962: 250-282; Sözen, 2014: 59). Sözen'e göre Schumpeter'in demokrasi anlayışı, ülkedeki her vatandaşın oy kullanabildiği ve adaylığını koyabildiği çok partili adil seçimlerin var olması üzerinden şekillenmektedir (Sözen, 2014: 59).

İkinci boyut çerçevesinde Dahl ise modern demokrasi kavramını *poliarşi* (*polyarchy*) olarak ifade etmiş ve Schumpeter'in seçimlere dayalı demokrasi tanımının üzerine özgürlükler kavramını getirmiştir. Dahl'ın bu sisteme poliarşi demesinin nedeni ise demokrasi kavramının tüm vatandaşların tercihlerine kısmen ya da tam anlamıyla cevap veren kuramsal sistemleri barındırdığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Dahl, 1971: 1-2). Dahl'a göre herhangi bir siyasal demokrasinin oluşması için yedi şartın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar kısaca; devlet politikasına alınan kararların anayasal olarak seçilmiş kurumlarda toplanması, düzenli ve dürüstçe yürütülen seçimler, pratikte tüm yetişkin bireylerin oy hakkına sahip olması, vatandaşlar için siyasi boyutta ifade özgürlüğü olması, vatandaşlar için alternatif bilgi kaynakları sunulması ve son olarak vatandaşların, siyasi partilerin ve çıkar gruplarının dahil olduğu kısmen özgür kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakları şeklinde ifade edilebilmektedir. Siyasal demokrasiden söz edebilmek için ülkede asgari seviyede usullerin uygulanması ve bu usullerin hukuk devleti tarafından garanti altına alınması gerekmektedir (Sözen, 2014: 60).

Son boyut ise, Linz ve Stepan ile Przewoski'nin demokrasi boyutudur. Bu doğrultuda demokrasinin siyasal rejimde kalıcılığının ölçülmesini sağlayan, demokrasinin pekiştirilmesi/konsolidasyonu (democratic consolidation)'dur (Sözen, 2014: 60). Linz ve Stepan, demokrasinin pekiştirilmesi konusunda davranışsal pekişme, tavırsal pekişme ve anayasal pekişme olmak üzere üç ayrı noktaya değinmektedir. Demokrasiye geçilmesiyle birlikte seçilmiş olan hükümetin, demokrasinin yıkılmasını engelleme durumunda kalmaması halinde davranışsal pekişme gerçekleşmiş olur. Tavırsal pekişme, çok ciddi ekonomik krizlerin yaşanması halinde bile toplumun büyük bir çoğunluğunun demokrasi dışında bir rejime

(diktatörlük gibi) gidilmesini düşünmedikleri halde gerçekleşmektedir. Demokrasinin konsolide olması üçüncü ve son olarak, anayasal pekişmeyi içermektedir. Politik alandaki aktörlerin tamamının, siyasi sorunlarının ve çatışmaların demokratik normlara göre halledilmesini içselleştirmeleri halinde gerçekleşmektedir (Linz ve Stepan, 1996: 3-7). Przewoski'nin deyimıyla demokrasinin '*kasabadaki tek oyun*' olması gerekmektedir. Bu takdirde, demokrasinin pekiştirildiğinden söz edilebilmektedir (Przewoski, 1991: 26).

Bu boyutların dışında demokrasi kavramının şekillenmesinde öne çıkan bazı isimler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Schmitter ve Karl olarak bilinmektedir. Schmitter ve Karl, çalışmalarında demokrasinin ne olduğunu ve ne olmadığını ele almışlardır. Onlara göre demokrasi, yönetilen ve yöneten arasındaki ilişkiyi düzenleyen eşsiz bir sistemdir. Demokrasinin tek bir rejim olduğu ve diğer tüm rejimlerin her birinin daha sonra alt tiplere ayrılabilceğini savunmuşlardır. Vatandaş kavramı ise demokratik rejimin en belirleyici kavramıdır. Diğer tüm rejimlerde bir kamusal alan ve bir yönetici varken, demokratik sistemlerde vatandaşın varlığı söz konusudur. Bu durum sistemin ne derece demokratik olduğunun bir göstergesidir. Vatandaşlık ile doğrudan ilişkili olan katılım konusuna değinildiğinde, eski demokratik rejimlerde ve modern demokratik rejimlerde farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde katılım ve vatandaşlık konusu; yaş, cinsiyet, ırk, okuma-yazma yeteneği, mülkiyet sahibi olma ve vergi ödeme durumuna göre şekillenmektedir. Bu durumda kısıtlı bir sosyal tabaka politik kurumlara katılma ve destek verme hakkına sahip olmaktadır. Günümüzdeki demokrasiye katılım kıstasları ise belli standartlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, Schmitter ve Karl'a göre demokrasinin en temel tanımıyla, tarafsız biçimde yürütülen ve oyların dürüstçe sayıldığı düzenli seçimlerin yapıldığı bir yönetim şekli olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla demokrasi çoğunluk yönetimine dayanan bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Schmitter ve Karl, 1991: 78).

Demokrasi konusunda çalışan bir diğer isim olan Sodaro'ya göre demokrasinin en temel fikri, bireylerin, kendilerini kimin yöneteceğine karar verme hakkına sahip olmasıdır. Kişilerin seçtikleri hükümet yetkilileri onlara karşı siyasi eylemlerinden

sorumludur. Demokrasiler, vatandaşlarının belirli hak ve özgürlüklerini garanti altına alırken, diğer yandan hükümetin yetkisine yasal sınırlar getirmektedir. Sodaro'ya göre demokrasinin temeli beş ana prensibe dayanmaktadır. Bu prensiplerin birbiri ile olan bağlantıları Sodaro tarafından Yunan tapınağına benzetilmiş ve demokrasiyi bir tapınak olarak şekillendirmiştir. Bu kapsamda, demokrasinin iki basamağı ve üç sütunu mevcuttur. Demokrasinin temelini oluşturan basamaklardan birincisi, katılım, özgürlük, eşitlik, adalet, saygı, tolerans, güven, uzlaşmayı kapsayan demokratik değerler iken; ikinci basamak ise hukukun üstünlüğünü temsil etmektedir. Bu iki basamak birbirleriyle güçlü bir ilişki içerisindedir. Buna ek olarak, demokratik hükümetlerin üç önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlar, halkın egemenliğine saygı göstermek, hak ve özgürlükleri garanti altına almak ve ekonomik refahı arttırmaktır. Sodaro tarafından bu üç işlev, demokratik hükümetlerin en temel görevleri olarak görülmüş ve demokrasi tapınağını ayakta tutan sütunlar olarak değerlendirilmiştir (Sodaro, 2008: 171-172).

1.1.2. Demokrasinin Sınıflandırılması

Demokrasinin kendi içerisinde birtakım çeşitleri ve sınıflandırmaları mevcuttur. Demokrasinin; doğrudan demokrasi, katılımcı demokrasi, temsili demokrasi, koruyucu demokrasi, liberal demokrasi ve illiberal demokrasi gibi ayrımları mevcuttur. Demokrasi modelleri arasında uluslararası literatür kapsamında Michael Sodaro'nun, Andrew Heywood'un, Hague ve Harrop'un modellemeleri; ulusal literatür kapsamında ise Yunus Sözen'in modellemesi ele alınmıştır.

İlk olarak, klasik demokrasi modelinin MÖ. 5. ve 4. yüzyıllarda Antik Yunan şehir devletlerinde ve özellikle Atina şehir devletinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Atina'daki yönetim sistemi demokratik rejimlerin temellerini oluşturmakta olduğu için klasik demokrasi olarak ifade edilmiştir. Klasik demokrasinin temelleri, halkın direkt yönetime katılmasına dayandığı için doğrudan demokrasi olarak da adlandırılmaktadır. Çoğu kararlar vatandaşların üye olduğu ve kararların kurâ yöntemiyle alındığı, senede en az 40 kez toplanan, *Ecclesia* adı verilen mecliste görüşülerek alınmaktadır (Heywood, 2013: 93). Sodaro, klasik demokrasiyi, doğrudan demokrasi olarak ele almış ve yönetme gücünün kişiler tarafından doğrudan kullanılması olarak tanımlamıştır. Bu sistem içerisinde vatandaşlar, siyasi süreçlere ve

tartışmalara katılma hakkı elde etmişlerdir (Sodaro, 2008: 180). Vatandaşların siyasi aktivite düzeyleri Atina demokrasisinin en önemli niteliği olarak bilinmektedir. Vatandaşlar ayrıca kamu görevlerinin ve kamu süreçlerinin sorumluluğunu almakla yükümlüdür. Ancak bu noktada Atina demokrasisinde hangi vatandaşların demokrasi uygulamasına dâhil olacağı konusu da belirtilmelidir. Atina demokrasisinde sadece 20 yaşını geçmiş erkeklerin ve özgür vatandaşların söz hakkı bulunmaktadır. Ayrıca kölelerin, hür doğan yabancıların ve mülk sahibi olmayan erkeklerin demokratik süreçlere katılım hakları bulunmamaktadır. Kölelerin zahmetli işlerle uğraşırken, kadınların da ev içi sorumlulukları yürütmesi, erkek vatandaşların siyasetle rahatça iç içe olmalarına imkân tanımıştır (Heywood, 2013: 94-96). Klasik demokrasi modeli on sekizinci yüzyılda farklı bir versiyonla Cenevre şehir devletinde de uygulanmıştır. Ancak, iki model de kadınlara hak tanımaması sebebiyle tam olarak eşitlik sağlamamıştır. Demokraside söz sahibi olan bireyler göz önünde bulundurulduğunda, bu kişilerin toplumun beşte ikisine denk gelmekte olduğu tahmin edilmektedir (Sodaro, 2008: 180). Atina'daki klasik demokrasinin en büyük eleştirmeni Platon olmuştur. Platon, halkın demokrasiye etkin şekilde katılması için yeterli bilgi ve gereken tecrübeye sahip olmadıklarını savunmaktadır. Ayrıca Platon, katılımın 20 yaş üstü Atinalı erkeklerle kısıtlı kalmasını ve nüfusun çoğunu oluşturan kölelerin, yabancıların ve kadınların siyasi haklara sahip olmadığı için, sistemin siyasi eşitlikten uzak olduğunu belirterek, Atina demokrasisini eleştirmiştir (Heywood, 2013: 95).

Müzakereci demokrasi demokratik hükümetlerin doğrudan değil, temsilciler aracılığıyla oluştuğu sistemdir. Hague ve Harrop'a göre katılımcı demokrasi, Antik Yunan demokrasisinin özelliklerini taşımaktadır. Jürgen Habermas ise demokrasinin bir iletişim metodu olarak görülmesi gerektiğini önermiştir. Ayrıca demokratik meşruluğun, açıklık ve eşitlik bağlamında yetkin vatandaşlar arasında halka açık ve rasyonel tartışmalardan kaynaklandığını savunmuştur (Habermas, 1975; Hague ve Harrop, 2010: 86).

Hague ve Harrop, temsili demokrasiyi halk tarafından seçilmiş hükümete dayanan bir yönetim şekli olarak belirtmişlerdir. Devletler modernleştikçe, yeni bir demokrasi modeline olan ihtiyaç artmıştır. Halk konusunda ise Antik Yunan'daki

vatandaşlık şartlarında bulunan elitliğe son verilerek, yetişkin nüfusun büyük çoğunluğunu kapsayan yeni bir vatandaşlık modeli getirilmiştir (Hague ve Harrop, 2010: 88).

Temsili demokrasi ile müzakereci demokraside bir seçim mekanizması olarak referandumlar önem kazanmaktadır. 20. yüzyıl boyunca birçok temsili demokraside, referandum (plebiscate) yoluyla kritik konular üzerinde vatandaşlara oy kullanma hakkı sağlanmıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) referandum, devlet ve yerel yönetim düzeylerinde belli ölçüde yaygın olmasına rağmen, ulusal düzeyde sağlanamamıştır. ABD'nin aksine birçok Batılı devlette ve Avrupa Birliği çerçevesinde alınan kararlarda referanduma gidilmektedir. Bazı durumlarda, referandum sonuçları hükümet yetkililerini bağlayıcı nitelikteyken; bazen de yetkililerin eylemlerini bağlamayan bir öneri niteliği taşımaktadır (Sodaro, 2008: 180).

Bir diğer demokrasi modeli koruyucu demokrasi modelidir. Bu model, demokratik ideallerin 17. ve 18. yüzyıllarda tekrardan ortaya çıkmasının ardından, demokrasinin daha farklı boyutta algılanmasıyla şekillenmeye başlamıştır. Demokrasi, vatandaşların siyasi eylemlerde bulunması yerine daha çok vatandaşların kendilerini hükümetten korumalarını sağlayan bir sistem olarak kabul görmüştür. Özellikle John Locke, denetlenmeyen bir iktidara karşı '*quis custodiet costodes*' ifadesiyle yöneticileri kimin denetleyeceğine dair endişesini belirtmiştir. Locke ayrıca, oy verme yetkisinin, mülkiyet hakkına dayanması gerektiğini savunmuştur. Kısacası, koruyucu demokrasi temsile dayanan bir meclis ile rıza prensibine dayanan bir rejim olarak ifade edilebilmektedir. Halkın rızası, rekabete dayanan ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlere dayanmaktadır. Bu sayede siyasetçilerin faaliyetleri düzenli aralıklarla denetlenip, halk tarafından meşruluğu değerlendirilebilmektedir. Bu rejim, vatandaşların yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda sürdürebilmeleri için en geniş alanı yaratmayı amaçlamaktadır. Koruyucu demokrasi, klasik liberaller ve yeni sağ savunucuları tarafından desteklenmiştir (Heywood, 2013: 95).

Kökenleri 18. yüzyıla dayanan liberal demokrasi, Avrupa kıtasından başlayarak, yüzyıllar boyunca hızlı bir şekilde birçok ülkeye yayılmıştır. Anton'a göre liberal demokrasiler anayasalarla ve adil, özgürce yürütülen seçimlerle desteklenmiştir.

Devletler, yazılı bir anayasa ile bireylerin ve azınlıkların haklarını garanti altına almalıdırlar. Hükümetin yetkileri sınırlı olmalı ve hukukun üstünlüğüyle kısıtlanmalıdır (Anton, 2017: 2).

Bireysel liberal-demokratik haklar ile çoğunluk rejimi arasındaki ilişki karmaşık olmasına rağmen teori ve pratikte birbirinden ayrılabilir. Modern dönem öncesi liberal demokrasiler bireysel hakları koruma hususunda liberal değillerdi ve bu konuda bir talepleri de bulunmamaktaydı. Avrupa'daki bazı anayasal monarşiler demokratik olmasalar da kısmen liberaldiler. Günümüzdeki tabloya bakıldığında ise çoğunluğun yönetimi ve sivil hakların korunması neredeyse iç içe geçmiştir. Günümüz dünyasında demokrasiden söz edilirken sadece seçimlere değil; rejimin, liberal veya anayasal olup olmadığına da değinilmektedir (Anton, 2017: 2).

Hague ve Harrop, liberal demokrasiyi Batı'daki siyasi sistemlerde ortaya çıkan bireysel özgürlükler ve ortak siyasetin birleşimi olarak tanımlamışlardır. Illiberal demokrasi ise 19. yüzyılın son on yılında meydana çıkan ve yarı-demokrasi veya seçim demokrasisi de denen rejimdir. Demokrasilerdeki zayıflıklar liberal ve illiberal olmak üzere yeni bir ayrım ortaya çıkarmıştır. Illiberal demokrasilerde demokrasinin gereği olan seçim ve seçilmiş bir yönetim vardır. Bu yönetim özellikle siyasi muhaliflerle uğraşırken bireysel haklara minimum düzeyde özen göstermektedir. Dolayısıyla yöneticiler anayasal kısıtlamaları göz ardı etmektedirler. Liberal demokrasilerin aksine illiberal demokrasilerde, güçlü kurumlar yerine güçlü liderler vardır. Bu açıdan da sistem liberal demokrasilerin yerine otoriter rejimlere daha çok benzemektedir (Hague ve Harrop, 2010: 89).

1.1.3. Demokrasi Teorileri

Demokrasi teorileri tarihsel ve kavramsal olarak çok çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Ancak çalışmanın kapsamı içerisinde demokrasi teorilerinin Avrupa Birliği'ne etkisinden ziyade demokrasi açığı ve genişleme süreçlerinin demokratikliği üzerinde durulacağından, bu demokrasi teorilerinin tamamına değinmek yerine; modern siyaset felsefesinin önemli düşünürlerinden olan müzakereci demokrasi

modelinin en önemli savunucularından biri olan Habermas'ın teorisine yer verilecektir.

Özbank'a göre Frankfurt okulunun yaşayan en büyük temsilcilerinden biri olan ve eleştirel kuram kültüründen gelen Habermas; sosyalizmdeki toplumsal adalet ve eşitlik düşüncesini, liberalizmdeki özgürlük fikriyle harmanlamaya çalışmıştır. Habermas ve kuramı, siyaset, sosyoloji, hukuk ve psikoloji bilimlerinde birçok araştırmaya konu olmuştur (Özbank, 2009: 3).

Özbank'a göre; demokrasi modelleri arasında tartışmacı demokrasiyi savunan Habermas, bu modelle istikrar sorununun ne olduğunu tanımlamanın yanı sıra sorunun nasıl gereçlendirildiğini de çözmeye çalışmıştır. Habermas'ın tartışmacı demokrasisinde, birey, farklı görüşlere sahip olsa bile, bu demokrasi modelini benimseyebilmektedir. Bu demokrasi türünde her türlü inanç ve düşünce sisteminin sürekliliklerini koruyabilmesi; bireylerin birbirleriyle diyalog kurabilmesi ve yaşadıkları/yaşayabilecekleri görüş ayrılıklarını akılcı tartışmalar yoluyla çözüme kavuşturabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Birey toplumsal ve siyasal görüşlerini yansıtan düşünce ve inanç sistemlerini, değerlerini ve doğrularını, çevresindeki insanlarla kurduğu iletişim sayesinde öğrenir; bunları da sonraki kuşaklara iletişim yoluyla aktarabilir. Bu sebepten, tartışmacı demokrasi modeli herkes tarafından benimsenebilmektedir. Çünkü tüm bireyler doğal dil yoluyla başkalarıyla iletişim kurmaktadır ve birbirlerini anlamaya ve ikna etmeye yönelik çaba sarf etmektedir (Özbank, 2009: 38-39).

Habermas, politikanın cumhuriyetçi ve liberal anlayışlarını ele almıştır. Bu iki anlayış arasındaki en temel fark demokratik aşamaların işleyişlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Habermas'a göre liberal yaklaşımda demokratik irade yaratmanın işlevi, siyasi güç kullanımını meşru hale getirmektir. Seçimden çıkan sonuçlar başa geçecek olan iktidara onay vermektedir. Seçimle iktidara gelen, elde ettiği gücü nasıl kullanacağına ilişkin parlamento ve kamuoyuna hesap vermek zorundadır. Cumhuriyetçi yaklaşımda ise demokratik irade oluşturmanın işlevi, toplumu siyasi bir kamu yapısına dönüştürmek ve yapılan her seçimle cumhuriyetin kurulmasına ilişkin süreçlerin unutulmamasını sağlamaktır (Habermas, 2002: 161-

162). Habermas tarafından tanımlanan kamusal alan, bütün vatandaşların ortak toplumsal problemlere yönelik fikir alışverişinde buldukları ve bu ortak problemlerin üzerinde ortak görüş ve irade oluşturulmasına fırsat tanıyan bir ortamdır. En önemli niteliği ise, katı biçimsel kurallara, önceden belirlenmiş olan zaman kısıtlarına ve yere bağlı olmamasıdır, dolayısıyla karmaşık bir iletişim ağı olarak ifade edilebilmektedir. Habermas tarafından ortaya atılan demokrasi modeli siyasi hayatı ihtilaflar çerçevesinde ele almaktadır, ayrıca bu ihtilafların demokratik aşamalar içerisinde akılcı tartışmalarla çözülmesine imkân tanıyan siyasi ve hukuki bir yapı kurmaktadır. Akılcı tartışmalar yoluyla siyasi istikrar problemine, tutarlı ve etkili bir çözüm getirilmesi amaçlanmaktadır. Habermas'ın demokrasi modelinde insan hak ve özgürlüklerini temel alan hukuk düzeni oldukça önemli bir yere sahip değildir (Özbank, 2009: 35-38).

Habermas'ın yaklaşımının modern devlet ve toplum ilişkilerini eleştirel yönden incelediği ve demokratikleşme amacı taşıdığı düşünülmektedir. Bu kapsamda müzakereci demokrasi açısından iktidarın sınırlandırılması, hukukun üstünlüğüyle birlikte kamusal iletişim ve siyasal katılım yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu demokrasi modeline dair normatif kavramsallaştırma uygulanabilirliği hususu ise tartışmaya açık bir noktadır (Altınkök, 2016: 3).

Habermas'ın modellemesindeki ideal tipte; siyasi kararlardan etkilenecek olan vatandaşlar, kendi argümanlarını özgür bir şekilde ifade edebilmeli; ortaya atılan bu argümanları anlamlı ve akılcı bir biçimde savunulmalı; tüm argümanlara saygı gösterilmeli; aktörler dürüst davranmalı; alınan kararlar kamu gözetiminde olmalı ve nihai karar alma aşamasında daha iyi argümanın gücü onaylanarak uzlaş sağlanmalıdır. Bunların beraberinde, yapılan müzakerelerin temelinde siyasi aktörlerin, diğerlerinin argümanlarını ciddi anlamda dinleyerek en etkili olan argümanın gücü çerçevesinde seçimlerini belirlemeleri önem taşımaktadır (Habermas, 2009: 136).

Habermas'a göre en iyi argümanın seçilmesi aktörler tarafından mutlaka benimsenmelidir. Bu argüman a priori veya baştan belirlenmiş olmamakta, aksine ortak söylem çerçevesinde meydana çıkmaktadır. Ortaya atılan talepler akla yatkın

sebeplerle ve delillerle birlikte ön plana çıkmalıdır. Argümanın gücü ve etkisi yalnızca belli bir kesimin çıkarlarına hitap etmesinde değil, beraberinde karşı tarafın çıkarlarına saygılı olmasında ve onların çıkarını da savunma imkânı tanınmasındadır. Bu doğrultuda, katılımcılar yapılan müzakerelerde farklı kesimlere karşı saygı duymalıdır. İdeal tip olduğu savunulan müzakere ortamının gerçek hayatta bulunmasının pek mümkün olmadığı savunulmaktadır. Bu durum Habermas tarafından da kabul edilerek, “rasyonel söylem mümkün olmayan bir karaktere sahiptir ve günlük hayatta sanki okyanusta bir ada gibi karşımıza çıkar” olarak ifade edilmektedir (Habermas, 2009: 137).

Habermas’ın demokrasi teorisinde modernitenin demokratikleşmesi sorunu, liberal demokrasi ve sosyalizmin dönüşümü bağlamında önem kazanmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle, modernitenin demokratikleşmesi konusu Avrupa Birliği çerçevesinde de ele alınabilmektedir. 20. yüzyılda ortaya çıkan uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlar, demokrasi konusunda yaşanan krizlere uluslar üstü gelişmeler üzerinden çözüm bulmaya çalışmaktadırlar (McCormick, 2015: 1). Bu bağlamda Avrupa Birliği’nin de demokratik açıklığı giderme konusunda hangi adımları attığı tartışılmakta ve bu konuyla ilgili sunulan çözüm önerileri de gündemde yer bulmaktadır.

1.2. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE DEMOKRASİ

Avrupa Birliği’nde yukarıda belirtilen demokrasi modellerine göre bir değerlendirme yapmadan önce, Dahl’ın ulusüstü kurumlarda demokrasinin durumu hakkındaki görüşüne de değinmek yerinde olacaktır. Dahl demokrasi sürecinde, ulus ötesi ve uluslararası oluşumlar yaygın hale geldiğinden, ulus ötesi sistemlerdeki demokrasileri ele almıştır. Fakat, dikkat çeken bir sorun mevcuttur. Bu noktada sorulması gereken önemli soru, ulus aşan sistemler için demokrasinin mümkün olup olmadığıdır? Avrupa Birliği’ndeki demokratik yapının anlaşılması ve analiz edilmesi bu noktada önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği’ndeki demokrasi incelendiğinde, katılımcı ve temsili demokrasi modelleri uyarlanma çabası ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, temsili demokrasinin örneği olarak temsili organların yetkilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan, Avrupa Vatandaşlığı Girişimi ise

katılımcı demokrasinin önemli örneğidir (Yiğit, 2011: 29). Her ne kadar bu iki demokrasi modelinin Avrupa Birliği için geçerli olduğu görülse de Avrupa Birliği kurucu antlaşmalarıyla kendisinin sahip olduğu demokrasi modelini tanımlamıştır.

Avrupa Birliği'nde demokrasi modelinin, Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 10. maddesinde (md.) temsili demokrasiye dayandığı ifade edilmiştir. İlgili maddeye göre;

“1. Birliğin işleyişi, temsili demokrasiye dayanır.

2. Vatandaşlar, Birlik düzeyinde, Avrupa Parlamentosu'nda doğrudan temsil edilirler. Üye devletler, gerek ulusal parlamentolarına, gerek vatandaşlarına karşı demokratik olarak sorumlu olan devlet veya hükümet başkanları tarafından Avrupa Birliği Zirvesi'nde ve hükümetleri tarafından Konsey'de temsil edilirler.

3. Her vatandaş, Birliğin demokratik yaşamına katılma hakkına sahiptir. Kararlar, mümkün olduğu kadar açık ve vatandaşa en yakın şekilde alınır.

4. Avrupa düzeyindeki siyasi partiler, Avrupa siyasi bilincinin oluşturulmasına ve Birlik vatandaşlarının iradesinin ifade edilmesine katkıda bulunurlar”.

Avrupa Birliği, demokratik yapısını ilgili madde kapsamında tanımsallaştırmıştır. Ancak, Avrupa Birliği 'nin bu demokrasi modeli ile ne derece demokratik olduğu belirsizdir. Bu nedenle, bu bölüm kapsamında ilk olarak Avrupa Birliği'nde demokratik süreçlerin nasıl yönetildiği ve demokratik açıklık kavramı literatür kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha sonra Avrupa Birliği'nin demokrasi ile ilgili sorunları, demokratik meşruiyet ve demokratik açıklık problemleri inceleyecektir. Bu doğrultuda, demokrasi açığı kavramı; vatandaşlar, kurumlar, dış ilişkiler ve genişleme düzeyinde olarak ele alınacaktır.

1.2.1. Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Kavramı

Avrupa Birliği'nin, diğer uluslararası örgütlerle kıyaslandığında, daha karmaşık bir hukuki düzen ve siyasi yapıya sahip olduğu görülmektedir. Aslında, Avrupa Birliği üye ülkeleri günümüzde demokratik ilkelere sahip olsalar da Birliğin içerisinde kurumsal meşruiyet sorunu ve demokrasi eksikliği hep tartışılmaktadır (Poyraz, 2013: 15). Daha açık bir ifadeyle, Avrupa Birliği 1952 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) olarak, ekonomik temellere dayalı olarak kurulan Topluluk,

demokrasi gibi siyasi konuları göz ardı ederek, gündemine dâhil etmemiştir (Chrysochoou, 2003: 367; Ultan, 2018: 12). Demokrasi kavramının merkezinde vatandaş olgusu bulunmaktadır ve Avrupa Birliği'nde karar alma süreçlerinde vatandaşlar bulunamadığı için Birlik içinde demokrasi açığı meydana gelmiştir. Demokrasi açığı¹ kavramı ilk olarak akademik çevrede tartışma alanı olarak yer bulmuştur. Kavram, temelde vatandaşlar ile Birlik arasındaki kopukluğa dayansa da Birliğin demokratik yapısı hakkında ele alınan akademik kriterler konuyu altı genel kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi, AB'nin saydamlıktan uzak bir kurumsal tasarıma sahip olması ve sonunda teknokratların hakimiyetine girmesi; ikincisi AB'nin 'parlamentarizasyona' yol açtığı görüşü; üçüncüsü, Avrupa Parlamentosu (AP)'nin sistem içerisinde yeterli etkiye sahip olmaması; dördüncüsü, Avrupalı halkların (demos) olmayışı ve dolayısıyla Avrupa demokrasisinin mümkün olamayacağı; beşincisi AB seçimlerinin 'ikinci derece' olması (Avrupalı seçmenlere yeterli bilgi aktarılamaması veya yasa koyuculardan hesap sorması) ve altıncısı AB'nin sermaye yanlısı önyargısı nedeniyle vatandaşlarını temsil edemeyeceğidir (Sorace, 2018: 4).

Ayrıca Birliğin zaman içerisinde dinamik yapısı dolayısıyla politika alanlarının artması ve yaşanan genişleme dalgalarıyla birçok yeni üyenin katılmış olması, Birliğin yetkileri konusunda yeni düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır (Ultan, 2018: 2). Aynı zamanda demokrasi konusu Birliğin kimliğiyle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, Birliğin kimliğine dair de farklı görüşler mevcuttur. Herkes AB'nin bir ulus devlet olmadığını farkındadır. Bu noktada da sui-generis diğer bir ifadeyle kendine özgü bir yapısı olduğu kabul edilmiştir. Wallace federasyondan azı, rejimden fazlası olarak tanımlamıştır (Wallace, 1986; Schmidt, 2002: 2). Ayrıca, gerçek anlamda ilk post-modern yapı olarak kullanılmıştır (Ruggie, 1993: 139-140; Schmidt, ty: 2). Dolayısıyla, AB'nin kimliği tam olarak belirli olamadığından Birlik içindeki demokrasi kavramı da tam olarak oturtulamamıştır. Çünkü, demokrasi kavramı daha önceden ulus-devlet modeli ile ilişkilendirilmiştir. Daha önce Dahl'ın belirttiği gibi Avrupa Birliği, bir ulus-üstü kurum olduğundan, demokrasi kavramının sorgulanıp sorgulanamayacağı konusunda kesin bir yargı belirtilemeyeceği ifade edilmektedir.

---

¹ Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı ve demokratik açık olarak da kullanılmaktadır. Yalnız çalışmanın bütünlüğü için demokrasi açığı kavramı kullanılacaktır.

Bazı araştırmacılar, Birliğin sui-generis yapısına atıfta bulunarak Birliğin içerisinde demokrasinin tartişılmasının anlamsız olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Schmidt, Birliğin demokratik yapısının, ulus devlet için olan demokrasi tanımı ile bağdaştırılamayacağını belirtmiştir. Siyasi katılım yoluyla, vatandaş temsili yoluyla halk tarafından yönetim veya etkili hükümet aracılığıyla, halk için yönetim olarak tanımlanabilen demokrasi konusunda; halk için veya halkla birlikte demokrasi tanımının geçerli olabileceği de ifade edilmektedir (Schmidt, ty: 2). Avrupa Birliği'nin kendine özgü yapısına vurgu yaparak, Birliğin ulus devletten farklı bir model olduğu ve bu sebepten demokratikliğinin sorgulanamayacağına dair görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler bilhassa Moravcsik ve Majone tarafından temsil edilmektedir. Mojone ve Moravcsik, Birliğin olabileceği kadar demokratik olduğunu, AB'nin içinde demokrasi eksikliği olduğuna dair nihai karara varılabilmesini sağlayacak yeterli ampirik verinin bulunmadığını ifade etmişlerdir (Yiğit, 2014: 407).

Avrupa Birliği için demokrasi konusunun tartişmalı olmasının bir diğer nedeni ise Birliğin demokratik yapısının farklı kişiler tarafından farklı boyutlardan ele alınmasıdır (Follesdal ve Hix, 2006: 534). Birçok araştırmacı Birliğin demokrasi anlamında sorunlu olduğunu kabul ederek, konuyu farklı perspektiflerden açıklamaya çalışmışlardır. Majone (1998: 14-15) demokrasi açığı terimini açıklarken; teknokratik karar alma süreçleri, Birlik kurumlarının şeffaf olmaması, yetersiz halk katılımı, idari takdir yetkisinin aşırı kullanımı ve yetersiz kontrol mekanizmaları gibi bir dizi sorunla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Hix (1994: 1), Avrupa Topluluğu'nun (AT) siyasi sisteminin yalnızca 'kısmen oluşturulmuş' olduğunu belirtmekte (Partly Formed) ve büyük lde kendine özgü olsa da AT'deki siyasetin, herhangi bir demokratik sistemdeki hükümetin uygulamasından doğal olarak farklı olmadığını ifade etmektedir. Tüm modern yönetimlerde olduğu gibi, 'AT siyaseti' temsil ve katılım, kaynakların dağıtımı, tahsisi ve siyasi, idari verimlilik ile ilgili soruların hakimiyetindedir. Crombez (2003: 102), Birliğin demokrasi sorununu kurumlar özelinde ele almış ve Birlik kurumlarının demokrasinin önemli nitelikleri olan hesap verilebilirlik ve şeffaflık bakımından zayıf olduğunu orta koymuştur. Karlheinz Neunreither (1999: 299), Birliğin demokrasi sorununun, ulusal parlamentoların ve Avrupa Parlamentosu'nun sisteme yetersiz katılımından kaynaklandığını öne

sürmüştür. Mauritz de Jongh ve Tom Theuns (2017: 1285), Birliğin demokrasi açığındaki en önemli endişelerin arasında, ilk olarak yeterli demokratik kontrol yapılmamasını, ikinci olarak da yeterli vatandaş katılımının olmamasını saymışlardır. Fritz Scharpf (1997: 22), üye devletlerin demokratik ve meşru refah devleti politikaları izlemeleri ve Birliğin ekonomik entegrasyonunun etkinliğinin, Birliğin demokratik yapısı üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Scharpf (1999: 187; Wright, 2007: 1168), Birliğin demokratik yapısını, önceden var olan bir kolektif kimlik duygusunun eksikliğinin, Avrupa çapında bir politika söyleminin ve Avrupa çapında bir kurumsal altyapının olmaması nedeniyle sorunlu olduğunu belirtmiştir. Wright (2007: 1168), Scharpf'ın bakış açısından devam ederek, bu açıklardan ilkinin, diğerlerinin üretilmesine yardımcı olduğunu ve ikincisinin de Avrupa kurumlarının yeniden tasarlanmasıyla çözülebileceği için en endişe verici konu olarak kabul edildiğini iddia etmiştir. Held (1999: 338), devletlerin demokratik yapılarında küreselleşmenin etkili olduğunu, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve ekolojik sorunların devletlerin ulusal sınırlarını aştığını ifade etmiştir. Yine Held'e göre, küreselleşmeden dolayı, bir devletin kendi içindeki ulusal kurumların meşruiyeti, kendi vatandaşlarını ve hatta diğer başka devletlerin vatandaşlarını da etkilemektedir. Decker (2002: 261), demokrasi açığını kurumlar düzeyinde ele alarak, Birliğin kurumları arasında demokrasi açığı olduğunu ve Birlik içerisinde demokrasi nosyonunun da olmazsa olmazı olan demos olgusunun, daha açık bir ifadeyle, Avrupa demosunun yoksunluğunu ortaya koymuştur. Eijken (2014: 151) demos yoksunluğu (no demos) söylemini ele almıştır. Eijken'e göre bir halk olmadan, halkın temsilcilerinin varlığından söz edilememektedir. Birlik'te, insanları veya demosları oluşturan ortak bir kimlik veya ortak bir uyruk yoktur, ancak Birlik vatandaşlığı bir üye devletin uyrukluğunu tamamlayıcı niteliktedir. Bu durumda, klasik tanımı gereği demosun Birlik içerisinde mevcut olmadığı, ancak Avrupa vatandaşlarının demoi olarak görülebilmesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Birlik düzeyinde bir ortak değerler kümesine sahip üye devletlerin farklı halkları ve ortak bir ulusal kimlikten ziyade, Birlik içinde siyasi ve medeni haklar mevcuttur. Başka bir deyişle, ortak kültürel değerlere dayalı bir kimlikten ziyade, ortak kimlik Birlik hukukundaki siyasi ve medeni haklarla sınırlıdır. Sınırlı, ortak özelliklere dayanan bu halklar, temsilcilerini

seçen insanlardan ziyade farklı halkları kapsayan demokrasinin temelini oluşturabilir. Bu tür bir demokrasi, ulusal parlamentoların ve Avrupa Parlamentosu'nun zaafını dikkate alan çok düzeyli bir demokrasi fikrini oluşturmaktadır. Horeth (1999: 252), Topluluğun yetki alanlarının geniş olmaması sebebiyle, 1990'lı yılların öncesinde demokrasi açığı veya demokratik meşruiyet kavramlarını tartışmanın anlamsız olduğunu ortaya koymuştur.

Avrupa Birliği'nin demokrasi sorunsalı ulusal literatür içerisinde de geniş çalışma alanı bulmuştur. Poyraz (2013: 14-24), Birliğin kuruluşundan itibaren halktan kopuk olması ve tepeden inme yaklaşım izlemesi sebebiyle, Avrupa halkları tarafından eleştirildiğini ifade etmiştir. Bu eleştirilerin gerekçeleri arasında, halkın tercihlerinin Birlik boyutunda arka plana atılması, karşılaşılan ekonomik krizlerin getirdiği sosyal problemlerin, Birlik boyutunda alınmaya çalışılan tedbirlerin göz ardı edilmesi ve vatandaşların Birliğin karar alma mekanizmalarına dâhil olabileceği araçların yetersiz olması gibi yapısal problemlerin var olduğu savunulmuştur. Poyraz, demokrasi açığı sorununun beraberinde Birliğin bu durumla ilişkili olarak demokratik meşruiyet problemi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu noktada Anayasal Antlaşma taslağına kurucu ülkeler arasında olan Fransa ve Hollanda'dan gelen red kararına değinmiştir. Söz konusu referandum, Victor Hugo'nun ideali olan Avrupa Birleşik Devletleri öngörüsü üzerine eğilim gösteren siyasi entegrasyon sürecini sekteye uğratmıştır. Poyraz'a göre, taslağın reddedilmesi, demokrasi açığı sorununu açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Ilgaz ve Demir (2006: 152), AB üye ülkelerinin demokratik ilkelerle yönetilmelerine rağmen, Birlik projesinde demokrasi eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir. Bu eksikliğin sebebi, teknokratik elit kesimin hâkim olduğu kurumların var olması ve kurumlar arasında dengeler sağlanmaya çalışılsa da demokrasi nosyonunun temelinde yatan ortak müzakere alanı ve kimliğin olmayışdır. Gürsoy (2009: 55), Birliğin demokratik yapısını Birliğin iç dinamikleri haricinde dış politika ve üye ülkeler kapsamında incelemiştir. Dış politika boyutunda Avrupa Komşuluk Politikası doğrultusunda ele almış; üye devletler kısmında ise aday ülkelerde demokrasinin güçlendirilmesini sağlamaya çalıştığını ifade etmiştir. Yiğit (2009: 109) Avrupa Birliği'nin ulus-üstü bir organizasyon olmasına rağmen ağırlıklı olarak temsili mekanizmaya dayanmadığından, karar alma sürecinin demokratik kalitesi ve siyasi

düzeninin meşruiyeti hakkında endişeler olduğunu belirtmiştir. Ultan (2018: 13), demokrasi açığını, üye devletlerin ulusal parlamentolarının Birlik düzeyinde etkisiz kalması, halkın Birliğin işleyiş sürecine dâhil olma konusunda gönülsüzlüğü ve vatandaşlar ile Birlik arasında büyüyen bir açık olarak ifade etmiş ve Lizbon Antlaşması ile demokrasi açığını mümkün olduğunca kapatılmaya çalışıldığının altını çizmiştir.

Özetle, Avrupa Birliği teknokratik ve ekonomi temelli bir proje olarak öngörüldüğünden, demokrasinin var olup olmadığı sorgulanmamıştır. Ancak, günümüze kadar gelen süreçte, Birliğin yetki alanları genişlemiş ve siyasi alanlarda da entegrasyon içerisine girme çabaları başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren demokrasi sorununa önem veren Birlik, antlaşmalarla bu sorunu çözmeye eğilim göstermiştir. Bu doğrultuda, Birliğin de kendi içerisinde demokrasi açığının varlığını kabul ettiği söylenebilmektedir. 1993 yılındaki Maastricht Antlaşması demokrasi açığının çözümü hususunda Avrupa Vatandaşlığı kavramının getirilmesi, Parlamento'nun yetkilerini arttırmaya başlaması gibi nedenlerden dolayı büyük önem arz etmektedir. Ancak, sorunu çözüme konusundaki başarısı net değildir. Yürürlüğe konmaya çalışılan Anayasal Antlaşma'nın reddi, Birliğin hâlâ vatandaşlara tam anlamıyla ulaşamadığını ve halktan kopuk olduğunu düşündürmektedir. 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması ise demokratikleşmek ve demokrasi açığını kapatabilmek için çeşitli yeni düzenlemeleri içermektedir. Ancak bu düzenlemeleri açıklamadan önce, Birliğin demokratik meşruiyeti ve demokrasi açığı konusunu belirli düzeylerde ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

1.2.2. AB'nin Demokratik Meşruiyeti ve Demokrasi Açığı

Diğer uluslararası örgütlerden farklı bir sistemde evrilen Birlik, ulusal anayasalara bile üstünlük sağlayabilen, ulus-üstü kurumlara, farklı ajanslara ve kendine özgü bir hukuki sisteme sahiptir. Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı bağlamında karşılaştığı bir diğer sorun da demokratik meşruiyet sorunudur (Sementilli, 2012: 3). Daha önceden de bahsedildiği üzere, demokrasi nosyonunun özü, temsilciler aracılığıyla halkın karar alma süreçlerine katılmasına dayanmaktadır. Bu noktada, Avrupa Birliği'nin karşılaştığı sorunlar arasında, kamuoyunun Birliğe

olan ilgisizliğinin artmasından kaynaklı, derinleşen demokratik açıklık ve kurumsal meşruiyet problemleri sayılabilmektedir (Poyraz, 2013: 13). Bu perspektiften bakıldığında demokrasinin, günümüzde çoğunluğun politik tercihlerini yansıtan halk otoritelerinin karar alma yetkilerinin meşruiyeti konusunda önemli işleve sahip olduğu belirtilebilir. Bu demokratik meşruiyet ayrıca vatandaşlara yasama otoritelerini kontrol etme konusunda nihai güç vermektedir. Çünkü vatandaşların çoğunluğu, var olan temsilcilerin yerine başkalarını seçebilmektedir (Eijken, 2014: 29). Bu noktada da federalist ve realist görüşler ön plana çıkmaktadır. 1979 yılından beri doğrudan seçimle başa gelen parlamenterlerin bulunduğu Avrupa Parlamentosu, federalistler tarafından AB entegrasyonunun meşruiyet sembolü olarak görülmüştür. Avrupa vatandaşları, AP aracılığıyla taleplerini açıklayacak ve Birliğin karar alma süreçlerine dolaylı olarak dahil olabilecektir. Bu sebepten federalistler, Birliğin demokratik açık ve demokratik meşruiyet sorununun kaynağını Avrupa Parlamentosu'nun ulus devlet kadar yetkilerle donatılmamış olması şeklinde açıklamaktadırlar (Decker, 2002: 257). Realist görüşe göre Birliğin demokratik meşruiyetinin dayanağının, üye devletlerin vatandaşları ve ulusal parlamentoların olduğu savunulmaktadır. Bu doğrultuda, Birliğin demokratik meşruiyeti konusu Birliğin kendine has yapısı ile ulus devletlerin demokratik yapısına göre farklılık göstermekte ve ulus devletler için geçerli olan demokratik standartların Birliğe yansıtılamayacağı öngörülmektedir. AB, üye devletler ve bu devletlerin vatandaşları olarak belirtilebilecek çift yönlü demokratik meşruiyete sahip olmasına rağmen, bu meşruiyet temelinde Birliğin günümüzdeki ve gelecekteki ihtiyaçlarına çözüm bulabilecek kapasiteye sahip görülmemektedir (Baykal, 2004: 128).

Birliğin demokrasi açığı sorununun beraberinde demokratik meşruiyeti ile ilgili sorunları da bulunmaktadır. Ulus aşan örgütlerde karar alma mekanizmalarında halk tarafından seçilen parlamentoların olmaması demokratik meşruiyet sorunu doğurmaktadır. Majone (1999: 19), meşruiyet kavramını güç kullanımı ile bağdaştırmıştır. Başka bir ifadeyle, meşruiyetin, tarihsel perspektif içerisinde vergi toplanması ve toplanan vergilerinin harcanması konusunda sınırsız yetkiye haiz olan devleti denetlemek amacıyla geliştirildiği savunulmuştur. Bu sebepten, meşruiyet konusunun sınırlı yetki ve mali kaynaklara sahip olan Avrupa Birliği'nde doğrudan

uygulama alanı bulunamayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, Majone düzenleme fonksiyonunu, yasama, yürütme ve yargı erklerine ilave olarak dördüncü işlev olarak değerlendirmiştir (Majone, 1998; Yiğit, 2014: 407).

Avrupa Birliği'nin politik yapısının, temsili demokrasi modeli çerçevesinde değerlendirilmesine rağmen, Birliğin yürütme erkini elinde tutan organlardan biri olan Avrupa Komisyonu başkanının halk tarafından doğrudan seçilememesi veya Komisyonerlerin parlamenterler arasından oluşturulmaması, Avrupa Komisyonu'nun meşruiyetine dair endişelere neden olmaktadır (Hix, 2008: 67-71; Yiğit, 2011: 42). Avrupa Birliği'nin bu soruna çözüm olarak getirdiği çeşitli düzenlemelerden biri de Lizbon Antlaşması ile Komisyon başkanı seçim usulünü değiştirmek olmuştur. Böylece demokratik meşruiyetine yönelik olan kaygılarını kısmen gidermeye çalışmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa Komisyonu başkanı seçiminde öncelikle Konsey tarafından Parlamento seçimleri dikkat alınacak, Konsey nitelikli çoğunluk ilkesi ile Komisyon başkan adayını Parlamento'ya önerecek ve Parlamento çoğunluk prensibi doğrultusunda karar alarak Komisyon başkanını seçecektir (Yiğit, 2011: 42-43). Bu durum Komisyon'un meşruiyetini dolaylı olarak sağlayabilmektedir.

Ulus-üstü sistemlerin karar alma süreçlerinde, vatandaşlar tarafından seçilen parlamentoların olmaması, alınan kararların demokratik meşruiyetine ilişkin tereddütlere neden olmaktadır (Yiğit, 2011: 30). Avrupa Birliği'ni bu anlamda diğer sistemlerden kısmen ayrı tutmak mümkündür. Çünkü 1979 yılından beri Avrupa Parlamentosu üyeleri seçimle belirlenmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Avrupa Parlamentosu'nun karar alma süreçleri içerisindeki rolü Konsey ve Komisyon'a göre zayıf kalmaktadır. Fakat yapılan antlaşmalar ile birlikte Parlamento'nun sistem içerisinde rolünü istişare organı olmaktan öteye, ortak yasa yapıcı kimliğe taşıma çabası olduğu görülmektedir.

Ulus-devlet için meşruiyetin tanımı, bir ülkenin kendi sınırları içerisindeki bütünlüğüne dayanmaktadır. Açık bir ulusal kimliğe sahip kolektif iradenin doğrudan temsilci kurumlar aracılığıyla ifade edilmesi durumunda, Birliğin ulus-devlet şeklinde değerlendirilmesi çok mümkün olmamaktadır. Ancak bu durum, AB'nin demokratik meşruiyetten yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersine, siyasal katılım,

yurttaş temsili ve etkili yönetim açısından ulus-devletlerin gerektirdiği meşruiyet testlerinin birçoğunu farklı şekillerde olsa da geçebildiği anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, AB'nin herhangi bir ulus-devletten daha yüksek düzeyde birleşik bir yönetim sistemine sahip olmasıdır, yönetim otoritesi birden fazla otorite arasında çok daha fazla dağılmıştır ve ulus-devlete göre kurumlar daha tam olarak 'çok seviyeli', 'çok merkezli'dir (Schmidt, t.y.: 6).

Bu başlık kapsamında Birliğin demokratik yapısının daha iyi kavranabilmesi için demokrasi açığı kavramı; vatandaşlar, kurumlar, dış ilişkiler düzeyinde olmak üzere üç alt başlıkta incelenecektir. Ayrıca, dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığı Avrupa Komşuluk Politikası ve genişleme politikası olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınmıştır.

1.2.2.1. Vatandaşlar Düzeyinde Demokrasi Açığı

Demokrasi kavramının özüne bakıldığında, yalnızca kurumların işleyişi ile ilişkilendirilen bir durum olmadığı; vatandaşların sistem içerisinde varlıklarının göz önünde bulundurulmasının hissedilebilmesi ile de bağdaştırılabildiği ifade edilebilmektedir. Vatandaşların karar alma süreçlerinde söz sahibi olması demokrasi için önem taşımaktadır (Ayaz, 2018: 214). Avrupa Birliği'nde bu durumun aksine, vatandaşlar ile Birlik arasındaki kopukluk ve iletişim eksikliği mevcuttur. Vatandaşlar düzeyindeki demokrasi açığı bu durumun sonucudur. Ancak, bu sorunun tek başına ele alınabilmesi mümkün olamamaktadır. Çünkü, bu sorunu yaratan birçok unsur bulunmaktadır. İlk olarak, Birliğin demokrasi sorununun kaynağını, elitist teknokratik kesimin yer aldığı kurumların olması ve bu kurumlar arasındaki dengelerin payının büyük olmasına rağmen, bu çok aktörlü yapıda Avrupalı kimliliğinin yaratılamaması ve ortak müzakere alanı olmayışı olarak belirtmek mümkündür (Ilgaz ve Demir, 2006: 152). Dahası, AB üye ülkelerindeki vatandaşların, AB mevzuatının günlük yaşamları üzerindeki etkisinin ne kadarının farkına vardıklarına ve AB'yi uzak ve anlaşılmaz olarak gördüklerine dair ikna edici kanıtlar var olduğu savunulmuştur (Schmitter, 2003: 83). Ayrıca, Ulus-devlet yapılanması ile supranasyonel yapıya doğru dönüştürülmeye çalışılan Avrupa Birliği projesi, referandumlarda antlaşmaların

reddedilmesi gibi örnekler değerlendirildiğinde tartışmalı boyut taşımaktadır (Poyraz, 2013: 15).

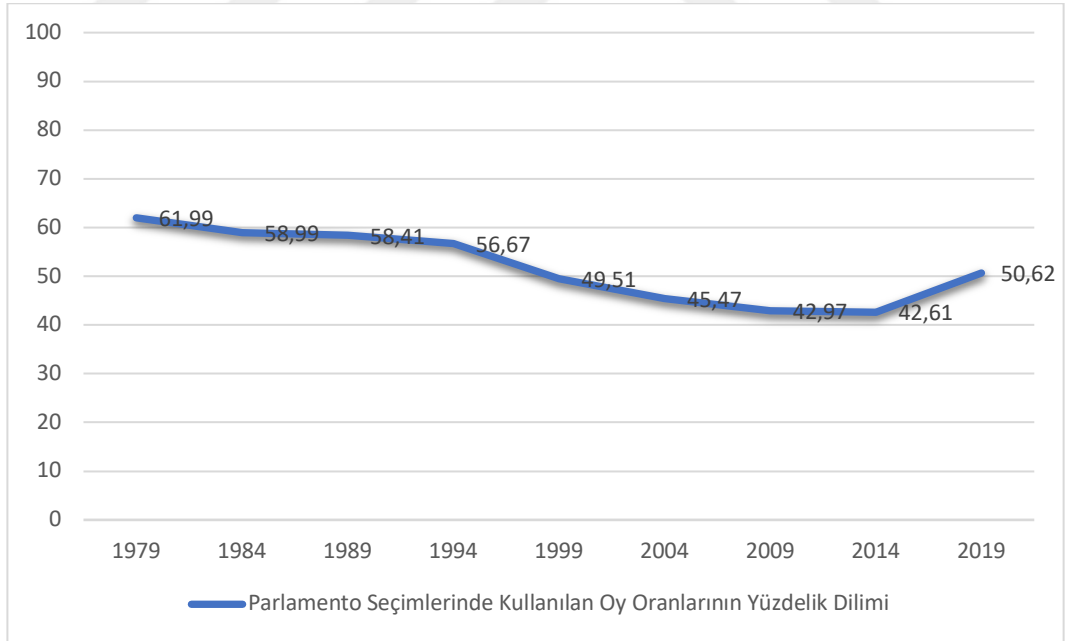
Avrupa Birliği'ndeki kurumsal yapı da demokrasi açığını doğurmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa Birliği kurumsal yapısı oldukça karmaşık ve sui-generis olduğundan, vatandaşların katılımı kolayca gerçekleşmemektedir. Avrupa Birliği'nin demokratik yapısına dair olan kaygılar bu noktada ortaya çıkmış olmasına rağmen, demokratiklik tartışmalarının getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda Birlik akdettiği antlaşmalarla bu sorunu çözmeye yönelik adımlar atmıştır (Ayaz, 2018: 214). Habermas yalnızca demokrasiyi ve meşruiyeti özel kurumsal mekanizmalarla eşit tutmamış, aynı zamanda müzakere ederek ortak karar almaya dayanan kurumsal düzen olarak tanımlamış ve bu kararların oluşturulma sürecinde vatandaşların katılımının ve demokratik toplumun oluşturulmasının önemini vurgulamıştır (Yiğit, 2011: 34). Fakat Birlik içerisinde de hem temsili hem de müzakere kapasitelerine ilişkin endişeler bulunmaktadır. Temsili demokrasiye ilişkin endişe, demokrasinin temsil ettiği halkın varlığına dair argümandan kaynaklanmaktadır. AB'nin içerisinde birçok vatandaşın kendisini Birliğin bir parçası olarak görmemeleri de bu bağlamda önem kazanmaktadır (Chalmers ve Tomkins, 2007: 112-133).

Daha önce teorik çerçevede ele alınan katılımcı demokrasi modelinde de demokrasi kavramının özü halkın yönetime katılmasını içermektedir. Demokrasinin sağlaştırılması için seçimlerle birlikte, vatandaşların karar alma süreçlerine dahil olması gerekmektedir (Yiğit, 2011: 33). Bu noktada, Birlik demokratik açığı çözme yolunda Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırmış ve bu sayede 'vatandaşların Avrupası' olma yolunda bir adım daha atmıştır. Ayrıca Lizbon Antlaşması, vatandaşların karar alma süreçlerinde daha aktif bir şekilde yer almasının önünü açması sayesinde önemli bir mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda en önemli yenilik, ilerleyen başlıklarda daha detaylı incelenecek olan, Avrupa Vatandaşları Girişimi (1 Milyon Sivil İnisiyatif) olmuştur. Bu girişim, en az yedi üye devletten toplanacak 1 milyon vatandaşın imzası sayesinde, Komisyonu yasa yapma konusunda harekete geçirebilecek bir mekanizma öngörmektedir. Bu örnekte de görülebileceği gibi, Lizbon Antlaşması; Birlik kurumları, vatandaşlar ve sivil toplum

örgütleri (STK) arasında diyalogun önemine dikkat çekmiş ve karar alma süreçlerinde STK'ların ve vatandaşların daha çok dahil olmasına imkân tanımıştır (Kaya, 2009: 139).

1979'dan önceki dönemlerde Avrupa Parlamentosu, üye devletlerin ulusal parlamento ya da meclis üyelerinden oluşmaktaydı (Chalmers ve Tomkins, 2007: 111). Ancak, bu seçimlerin halk nezdinde ne derece önem taşıdığı sorgulanması gereken bir husustur. Çünkü, AP seçimlerinde kullanılan oy oranları git gide düşmektedir. Aşağıda Grafik 1'de Avrupa Parlamentosu'nun seçimlerinde kullanılan oy oranları belirtilmiştir. Seçimlerin yapıldığı ilk tarih olan 1979 yılında oy oranı %61,99 iken, 2014 yılına kadar kademeli olarak azalmış, 2019 yılında nispeten dikkat çekici bir boyutta artmıştır.

Grafik 1: Parlamento Seçimlerinde Kullanılan Oy Oranlarının Yüzdeler Dilimi

Grafik 1'de gösterildiği gibi vatandaşların Avrupa Projesine karşı ilgisizliği söz konusudur. İlk seçimlerdeki oy oranı %61,99 iken, 2019 yılı haricinde ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen seçimlerde kullanılan oy oranı %42 civarlarına kadar gerileyerek, gitgide düşmekte olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum da Birliğin

vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığı olduğunu doğrular niteliktedir. Yapılan ilk seçimlerle birlikte ulusal düzeyde, bilhassa 2008 yılında patlak vermiş olan küresel ekonomik krizden sonra 2009 yılında gerçekleştirilen Parlamento seçimleri sonucuna bakıldığında, Avrupa karşıtı milliyetçi ve ırkçı partilerin oy oranlarında yükselme gözlemlenmiştir. Bu durumda kriz anında halkın ilk reaksiyonunun Birlik'ten uzaklaşmak olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, Birlik'te demokrasi açığının ve Birlik ile halk arasında da iletişim sorununun olduğu düşünülebilmektedir. Her yıl Avrupa Birliği'ne yönelik çeşitli konularda araştırmalar yapan Avrupa Komisyonu bünyesinde gerçekleşen Eurobarometre çalışmaları, doğrudan halk görüşlerine yer vermektedir. Bu çalışmaların, Birlik gibi demokrasinin ön planda tutulduğu bir yapıda, vatandaşların girişimlerinin büyük önem ifade edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmalar, Birliğin gelecek modellemesi ve sürdürülebilirliği için gerekli nitelikleri belirlemede önemli rol oynamaktadır (Ilgaz ve Demir, 2006: 153).

Avrupa vatandaşlarının Birliğin karar alma süreçlerine katılımları, tıpkı ulus devletlerdeki temsili demokrasi uygulamalarındaki gibi, Parlamento aracılığıyla olmaktadır. Bakanlar Konseyi, üye devletlerinin ilgili bakanlarının bir araya geldiği karar alma organıdır. Konsey'deki bakanlar, Avrupa halklarının oy kullandığı doğrudan bir seçimle gelmemiş olmasına rağmen, üye devletlerin seçilen hükümetlerinin temsilcilerinden oluşması ve ulusal seçimlerle başa gelen bakanların vatandaşlarına karşı sorumluluklarının bulunması sebebiyle, Avrupa vatandaşları Bakanlar Konseyi ile Birlik düzeyinde alınan kararlarda doğrudan olmasa da temsil edilmektedir. Başka bir ifadeyle, temsili demokrasiyle hareket etme yönünde eğilimi olan AB'de, vatandaşların doğrudan temsili Avrupa Parlamentosu aracılığıyla gerçekleşirken, dolaylı temsili de Bakanlar Konseyi sayesinde sağlanmaktadır (Yiğit, 2011: 37).

1.2.2.2. Kurumlar Düzeyinde Demokrasi Açığı

Temel ilkelerinin demokrasi ve hukukun üstünlüğü olduğu ifade edilen Avrupa Birliği'nde demokrasi sorununun bir diğer boyutunu da kurumlar düzeyinde demokrasi açığı oluşturmaktadır. Birliğin karar alma mekanizmaları ulus-devletten farklılık gösterdiği için, bu noktada da Birliğin demokratiklik sorunu olduğu

düşünülmektedir. Avrupa Birliği'nin sui-generis yapısındaki kurumsal üçgeni, iki meclisli bir yasama organı ve bir yürütme komisyonundan oluşmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun vatandaşların, Avrupa Konseyi'nin devletlerin, Avrupa Komisyonu'nun ise Birliğin çıkarlarını temsil etmekte olduğu savunulmuştur (Crombez, 2003: 106). AB'nin kurumsal yapısı aynı zamanda mali yönetimini izleyen Sayıştay, Birlik hukukuna uyulmasına sağlayan Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) başta olmak üzere sekiz kurumdan oluşmaktadır. Sosyal, ekonomik, bölgesel çıkar gruplarını temsil etmek amacıyla kurulan danışma kurulları bulunmaktadır. AB'nin dengeli gelişimine yardımcı olacak projelerin finansmanını kolaylaştırmak için Avrupa Yatırım Bankası kurulmuştur. Bunların haricinde, Birlik içerisinde mali ve para politikalarını düzenlemek amacıyla kurulan Avrupa Merkez Bankası, iyi yönetimi desteklemek ve meydana gelen kötü yönetim vakalarını denetlemek amacıyla kurulmuş olan Avrupa Ombudsmanlığı makamı ve Avrupa Para Enstitüsü görev yapmaktadır (Poyraz, 2013: 128).

Tüm bu kurum, organ ve ajansların ötesinde, Birliğin demokratiklik sorununun merkezinde Avrupa Parlamentosu'nun olduğu savunulmaktadır. Avrupa Parlamentosu üyelerinin halk tarafından doğrudan seçilebilmesine rağmen, yasama süreçlerindeki rolünün kısıtlı olduğu düşünülmektedir. Avrupa Parlamentosu'nun yasal yetkileri genişletilse bile, Avrupa siyasi partileri, Avrupalı siyasi liderler ve Avrupa çapındaki siyasi iletişim medyası gibi demokratik süreçlerin dayandığı yapısal ön koşulların eksik olması sebebiyle, Birliğin demokratiklik sorununun tam anlamıyla çözülebilmesi mümkün görünmemektedir (Scharpf, 1997: 19).

Avrupa Komisyonu'nun demokrasi açığı konusundaki rolü de değerlendirilecek olursa bir noktanın ön plana çıktığı görülmektedir. Birliğin gündemini ve hangi yönde ilerlediğini belirleyen Avrupa Komisyonu'nun üyelerinin vatandaşlar tarafından doğrudan seçilememesi bu bağlamda değerlendirilmektedir. Komisyon'un, hükümet ya da bürokrasi ve doğrudan veya dolaylı olarak bir seçmen tarafından seçilmek yerine atanmakta olması demokratikliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Yiğit, 2011: 111).

Birliğin demokrasi açığı, Bakanlar Konseyi'nin pozisyonu ve işleyiş tarzıyla da ele alınmaktadır. Danimarka ve Avusturya haricinde, üye devletler, ulusal parlamentolarının Konsey toplantılarından önce bakanlardan taahhüt almalarına, oturumlar sırasında onlara danışmalarına veya daha sonra onları sorumlu tutmalarına izin vermemektedir (Follesdall, 1997: 5).

Son olarak, demokratik ideal maksimum vatandaş katılımı olarak kabul edildiği taktirde, büyük ölçekli temsili yapılar nispeten daha küçük oluşumlara göre yetersiz kalacaktır. Bu noktada, uluslararası ve ulusüstü örgütlerin, ulus devletlerdeki gibi demokratiklik vurgusunda bulunabilmeleri için halkın denetimine tabi tutulması gerekmektedir. Bu durum da ancak vatandaşlara siyasi katılım imkânı sağlayabilecek kurumların geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu sayede, demokratik ülkelere yakın düzeyde etki ve kontrol eşitliğinin sağlanabileceği savunulmuştur (Jensen, 2009: 1).

1.2.2.3. Dış İlişkiler Düzeyinde Demokrasi Açığı

Avrupa Birliği'nde demokratikleşme konusunun dış ilişkiler düzeyinde iki perspektiften ele alınabilmesi mümkündür. Birincisi, Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighborhood Policy – ENP), ikincisi ise genişleme politikasıdır.

1.2.2.3.1. Avrupa Komşuluk Politikası

Birlik dış ilişkilerinde demokratikliği sağlamaya çalışırken ağırlıklı olarak Avrupa Komşuluk Politikası üzerinden bir politika izlemektedir. Birlik, aday ülkelerin haricinde komşu ülkeleri için demokratikleşmeyi teşvik eden bir aktördür (Gürsoy, 2009: 55). Özellikle geçirdiği beşinci genişleme dalgası ile on ülkeyi bünyesine alan Birliğin sınırları doğuya doğru genişlemiş, komşuları da değişmiştir. Bu nedenle, 2003 yılında AB Komisyonu, Birliğin komşularıyla ilişkilerini düzenleyen, Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler için Yeni Bir Çerçeve Belgesi içerisinde Daha Geniş Avrupa Görev Gücü oluşturmaya çalışmıştır (Arman, 2011: 45). Birlik, Avrupa Komşuluk Politikası'nda demokratik rejim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları benzeri ilkelerin korunması ve geliştirilmesi için danışma ve karşılıklı diyalog mekanizması oluşturulmasını amaçlamıştır. Bu sayede, Komşuluk

Politikası, bu ülkelerde demokrasinin ve insan haklarının öncelik kazanmasında önemli rol üstlenmektedir. Böylece koşulluluk ilkesinin gerektirdiği mekanizma devreye girmiştir. Belirtilen değerlerin ve normların ihlâl edilmesi durumunda, Birlik söz konusu ilkeleri ihlâl eden ülkeyle bütün diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerini askıya almak suretiyle bu ülkeyi cezalandırma yoluna gitmektedir. Ayrıca Birlik, demokratikleşme konusunda üçüncü ülkelerde gelişme sağlanması için çeşitli uluslararası örgütlerle iş birliği yoluna giderek, farklı politika alanları düzenlemektedir (Aksoy ve Uğur, 2017: 222). Komşu ülkeler demokrasi ve ekonomi bağlamında ne kadar gelişmiş olurlarsa, Birlik kendi sınırlarının da o kadar güvende olacağını düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle Birlik demokratikleşmeyi desteklemek için pozitif şartlılık ilkesini benimsemiştir. Demokratikleşme yolunda pozitif yönde ivme kaydeden ülkelere Birlik ödüllendirme mekanizması sunmuştur. Bu bağlamda, Doğu'daki komşuları için, Bağımsız Devletler Topluluğu Üyelerine Teknik Yardım (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States - TACIS) ve Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Girişimi (European Initiative for Democracy and Human Rights – EIDHR); Güney Akdeniz ülkeleri için Mali ve Teknik İlave Tedbirler (Financial and Technical Accompanying Measures – MEDA) rogramları geliştirilmiştir (Gürsoy, 2009: 68). Komşuluk Politikası'nda belirtilen ilkeler, Kopenhag Kriterleri ile paralellik göstermesi sebebiyle de Avrupalılaşıma noktasında AB'li olmadan Avrupalılaşıma sağlamada önemli bir yere sahiptir. Bu ülkelerle ileri derecede iş birliği hedefleyen Komşuluk Politikası'nın, ortaklıktan öte, üyelikten geri olarak da ifade edilebilmesi mümkündür (Rüşen, 2018: 82).

Gürsoy'a göre, demokratikleşme noktasında ENP, beklenen sonuçları vermemiştir. Bu noktada özellikle üç argüman ön plana çıkmaktadır. Birincisi, zannedilen aksine, demokrasi ve güvenlik konuları birbirine pozitif olarak bağımlı değildir. Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde yapılan demokratik açılımların, İslami partilerin oy kazanmasına ve bu partilerin bazılarının da Batı karşıtı ideolojiler benimsemesine yol açtığına ve bu iktidarların terör eylemlerine karıştıklarına dair iddialar vardır. İkinci argüman, üye ülkelerin demokratikleşmenin gerçekleşmesi konusunda mutabık olamamasıdır. Her ülke kendi sınırlarının bulunduğu veya tarihsel geçmişlerinin söz konusu olduğu ülkelerdeki

demokratik gelişimleri ve bu ülkelere yapılan yardımları daha fazla desteklemiştir. Son argüman ise, Komşuluk Politikası kapsamında yer alan ülkelerdeki Avrupa ve Avrupa Birliği imajının kolonicilik ve sömürgecilik gibi tarihsel sebeplerden dolayı olumsuz olması şeklinde ele alınabilmektedir (Gürsoy, 2009: 69-70)

1.2.2.3.2. AB Genişlemesi

Günümüze kadar yedi genişleme dalgası geçiren Birliğin, genişleme düzeyinde de demokrasi açığının olduğu ifade edilebilmektedir. İkinci ve üçüncü genişleme dalgaları ile özellikle karar alma süreçlerinde Avrupa Topluluğu'nun daha etkin hale getirilmesine yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Avrupa Komisyonu, Beyaz Kitap (White Paper) ile Topluluğun iç sınırlarının kaldırılması yönünde çeşitli düzenlemeler yapmış, Avrupa Parlamentosu da Birlik Antlaşması Taslağı hazırlamıştır. Taslak, 1984 yılında, 31 oya karşı, 43'ü çekimsiz olmak üzere 231 oyla kabul edilmiştir. 1985 yılında Dooge Komitesi, bu Taslağı, Rapor ile değerlendirmiş ve Topluluğun reforma ihtiyacı olduğunu öne sürmüştür. Tüm bunların sonucunda, Roma Antlaşması'nın revize edilmesi için Lüksemburg'da 1985 yılında hükümetlerarası konferans toplanmış, 1986 yılında Tek Avrupa Senedi (Single European Act) yürürlüğe girmiştir (Karluk, 2011: 92). Birliğin genişleme düzeyinde demokrasi açığını ortaya çıkaran durumlardan biri de en büyük genişleme dalgası olan 2004 yılında gerçekleşen beşinci genişleme dalgasında üye olan devletlerin geçmişteki demokrasi sorunlarının Birliğe sirayet etmesidir. Bu kapsamda, Birliğin halk desteğini kazanabileceği yeni oluşumlara ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir (Ultan, 2018: 12).

Topluluğun kurulduğu tarihten itibaren üyelik şartlarından biri Avrupa kıtasında yer alması iken, diğeri demokratik rejime sahip olmasıdır. Demokratiklik konusunda kısmen iyi durumda olan ülkelerin yer aldığı Birlik'te, demokrasi konusu yine de tartışmalı hale gelmiştir (İlgaz ve Demir, 2006: 151). Ancak, genişleme dalgalarıyla Birliğe birçok demokratik olmayan devletin üye olduğunu, bu devletlerin kendi içerisinde demokrasi ile ilgili sorunları bulunduğunu ve bu sorunlarla baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu noktada, Birliğin demokratik yapısı analiz edilirken, genişleme dalgalarına da bakılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, özellikle ikinci genişleme dalgası ile Topluluğa katılan Yunanistan'ın ve üçüncü genişleme

dalgasıyla Avrupa Topluluklarına (AT) dahil olan İspanya ve Portekiz'in demokrasi sınavlarını incelemek önem arz etmektedir. Birliğin içerisinde demokrasi problemi, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından daha da gözle görülür hale gelmiştir. Bu noktada Birlik, aday devletlere demokrasilerini geliştirmeleri adına üyelik süreçlerinde karşılanmasını bekledikleri Kopenhag Kriterlerini yürürlüğe koymuş, genişleme politikasını sistematik hale getirmiştir. Bu bağlamda, Kopenhag Kriterleri ile beşinci genişleme dalgasında dahil olan ülkelerde demokrasinin yanı sıra insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunması gibi geniş kapsamlı siyasi kriterler ortaya konmuştur.

Son genişleme dalgasının ardından kurucu antlaşmaların, Avrupa Birliği'nin ihtiyaçlarına cevap veremediği ve bu yüzden yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Coşgun, 2012: 14). Birliğin dinamik yapısı dolayısıyla politika alanlarının artması ve yaşanan genişleme dalgalarıyla birçok yeni üyenin katılmış olması, Birliğin yetkileri konusunda düzenlemelere gidilmesine yol açmıştır (Ulltan, 2018: 2).

Özetle, Birliğin genişlemesinde yaşanan süreçler, Birliğin demokrasi açığından ziyade Birliğin genişleme dalgalarında aday ülkeleri ne kadar demokratik değerlendirdiğinin anlaşılması adına önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da bu doğrultuda şekillenmiş, Birliğin kendi içindeki demokrasi açığının sorgulanmasının ötesinde, genişleme dalgalarındaki demokratikliğin Türkiye'nin üyelik süreciyle nasıl örtüştüğünün ortaya konması olarak belirlenmiştir. Ancak genişleme dalgaları ve bu süreçlerin eşit ve demokratik ilkelere yürütülüp yürütülmediğinin irdelenmesinden önce, Birliğin kendi içindeki demokrasi açığını kapatmak için attığı adımların değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.2.3. AB'nin Demokrasi Açığını Kapatma Çabaları

Avrupa Birliği'nin kurulduğu günden beri halktan kopuk ve teknokratik boyutta değerlendirilmesi, demokrasi açığının sürekli gündemde yer almasına yol açmaktadır. Başlangıçta sadece ekonomik temellere dayanan AB, ekonomik entegrasyonun ötesine geçmiş ve siyasi entegrasyona doğru yönelmeyi de hedeflemiştir. Siyasi boyuta doğru evrilen Avrupa Birliği'nin karşısına demokratiklikle ilişkili bazı sorunlar çıkmıştır.

Avrupa Birliği'nde demokrasi tartişmaları, Birlik hukuku boyutunda 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması nezdinde ilk kez ele alınmıştır. 1990'lı yıllarda Birlik boyutunda da ilk kez kabul gören demokrasi açığı sorunu, günümüz itibariyle de Birliğin gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. "Avrupa Birliği ne derecede demokratik?" sorusunun sorulduğu süreçte, 2004 yılında Anayasal Taslak Antlaşması'nın kurucu ülkeler olan Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmesi de demokrasi açığının devam ettiğini doğrular niteliktedir. Kriz zme konusunda başarılı olarak grlen Avrupa Birliği, 1 Aralık 2009 tarihli kurucu antlaşmaları tadil eden Lizbon Antlaşması'nı yürürlüğe koymuştur. Lizbon Antlaşması, Birliğin işleyişiyle ve demokratik yapısıyla ilgili olan hükümleriyle, Birlik için adeta bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Yiğit, 2011: 30). Lizbon Antlaşması, amaç ve kurumsal yapıyı içermekte olan Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Birliği işleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır.

ABA'nın 10. maddesinde Birliğin demokratik yapısının temsili demokrasiye dayandığı ifade edilmiştir. Md. 10 (2) ile, Birlik içerisindeki temsil hususunun hangi organ ve kurumlara devredildiği açıklığa kavuşturulmuştur: "*ye devletler gerek ulusal parlamentolarına gerek vatandaşlarına karşı demokratik olarak sorumlu olan devlet veya hükümet başkanları tarafından Avrupa Birliği Zirvesi'nde ve hükümetleri tarafından Konsey'de temsil edilirler.*" Md. 10 (3), Birliğin demokratik yapısına her vatandaşın katılma hakkının haiz olduğunu belirtmekte ve karar alma süreçlerinde şeffaflık ve açıklık prensibine vurgu yapmaktadır: "*Her vatandaş, Birliğin demokratik yaşamına katılma hakkına sahiptir. Kararlar, mümkün olduğu kadar açık ve vatandaşa en yakın şekilde alınır.*" Md. 10 (4) ise, "*Avrupa düzeyindeki siyasi partiler, Avrupa siyasi bilincinin oluşturulmasına ve Birlik vatandaşlarının iradesinin ifade edilmesine katkıda bulunurlar.*" ifadesine yer vermektedir.

Lizbon Antlaşması'nın özüne bakıldığında, Birliğin demokratik yapısına yönelik hükümleri, Birliğin karar alma aşamalarında Avrupa Parlamentosu'nun ve ye ülkelerin ulusal parlamentolarının da sürece dahil edilerek temsili demokrasi mekanizmalarını sağlamlaştırmaya amaçlamaktadır. Örneğin, alt başlıklarda detaylı bir şekilde ele alınacak olan 1 Milyon Sivil İnsiyatif Girişimi'nin katılımcı demokrasi

perspektifinde ele alınması mümkündür. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği demokratik yapısını temsili demokrasinin yanı sıra katılımcı demokrasiye de dayandırmaktadır. Bir başka deyişle, Avrupa Birliği demokrasi açığına çözmek için sadece temsili demokrasiyi değil aynı zamanda katılımcı demokrasiden de yararlanmaktadır (Yiğit, 2011: 30).

Kısaca, Birlik, demokrasi açığının farkına vararak, Birliği daha demokratik hale getirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak Birliğin halk tarafından doğrudan seçilen tek kurumu olan ve uzun yıllar boyunca danışma organı olmaktan öteye geçememiş Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırarak, Birliğin karar alma süreçlerinde söz sahibi hale getirmiştir. Avrupa vatandaşlığı kavramını geliştirerek, Avrupa kimliği oluşturmaya çalışmıştır. Katılımcı demokrasinin en önemli örneği olarak Avrupa Vatandaşlığı Girişimi (1 Milyon Sivil İnsiyatif) uygulamasını hayata geçirmiş, karar alma mekanizmalarını daha demokratik hale getirmek için şeffaflaştırmaya yönelik adımlar atmış, sistem içerisinde kendilerine yer bulamayan ulusal parlamentoları sürece dahil etmek adına düzenlemelerde bulunmuş ve ombudsmanlık (kamu denetçiliği) kurumunu Birlik boyutuna taşımıştır.

1.2.3.1. Parlamento'nun Yetkilerinin Arttırılması

Avrupa Birliği'nin daha demokratik bir kurum haline gelmesi amacıyla atılan ilk adımlardan biri Parlamento'nun yetkilerinin arttırılmasıdır. Birliğin kurumsal yapılanmasında Avrupa Parlamentosu, temsili demokrasilerin temel organlarından olan Parlamentoların, ulus üstü sistemlerde de oluşturulabileceğinin göstergelerinden birisidir (Yiğit, 2011: 36). Avrupa Toplulukları ilk kurulduğu günden itibaren en çok değişiklik geçiren kurum Avrupa Parlamentosu olmuştur. Birlik, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması ve Lizbon Antlaşması ile getirdiği değişiklerle birlikte Parlamento'nun yasama sürecindeki etkisini, veto ve geciktirme yetkileri vererek, arttırmıştır (Bozkurt vd., 2012: 99-100). Parlamento'nun yasama yetkileri belirlenen yasama usulüne ve söz konusu politika alanına göre değişebilmekle birlikte, danışma prosedürü ve ortak karar prosedürü en önemli olanlarıdır (Chalmers ve Tomkins, 2007: 114). Demokrasi açığının giderilmesi konusunda Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin arttırılması oldukça önemlidir.

Bunun sebebi, Avrupa Parlamentosu'nun Birliğin halk tarafından doğrudan seçilebilen tek organı olmasıdır (Decker, 2002: 257).

1970 yılların sonunda daha önceden Fransa'nın olumsuz yaklaşımı üzerine hayata geçirilememiş olan Parlamento seçimleri, Charles De Gaulle'ün ardından gelen Georges Pompidou'nun pragmatik bakış açısı sayesinde gündeme getirilebilmiştir (Tezcan, 2016: 14). Bu sayede, Birlik politikalarına halkın katılımı dolaylı olarak yani seçtikleri temsilciler ile sağlanmaya çalışılmış ve demokrasi açığının çözme yolundaki ilk somut adım atılmıştır. Birliğin geleceğine yönelik olumlu bakış açıları oluşmaya başlamış; Birliğe federalist bakış açısıyla yaklaşanlar, Birliğin meşruiyet kaynağı olarak Avrupa Parlamentosu'nu görmüş ve Birliğin demokrasi açığının sebebinin ise Avrupa Parlamentosu'nun ulusal meclis gibi yetkilere sahip olmaması olduğunu belirtmişlerdir (Akgül Açıkmeşe, 2003: 27). Ayrıca Avrupa Birliği'nin, parlamenter federal bir devletin birçok özelliğine sahip olmasına rağmen, demokratik bir temele sahip olmadığı da ifade edilmiştir (Decker, 2002: 256).

Yaşanan her krizin ardından daha fazla entegrasyona yönelen Birlik hem bu durumdan hem de 2004 yılındaki Anayasal Taslağın reddinden sonra yürürlüğe konan Lizbon Antlaşması ile getirilen en önemli çözümlerden birisinin Parlamento'nun yetkisinin artırılması ve hatta yasal yetkilerinin güçlendirilmesi olduğunu varsaymıştır. Bu yetkilerin arasında Komisyon Başkanının seçiminde Parlamento'nun önemli rol oynaması, ortak karar prosedürü aracılığıyla Konsey ile eşit role sahip olması ve Birlik bütçesinde Parlamento'nun son söze sahip olması bulunmaktadır (Aydın Düzgüt ve Onursal Beşgül, 2013: 316). Birçok kişi parlamentoları yasa yapıcılar olarak görmekte ve etkilerini genellikle politika ve yasama yapma üzerindeki güçleriyle ölçmektedir. Bu durum Parlamento'yu güçlü konuma getirme çabasının bir gerekçesi olarak da düşünülmektedir. Güçlü parlamentolar politika ve yasa yapmaktan sorumluyken, daha zayıf parlamentolar yalnızca onları etkileyebilmektedir (Chalmers ve Tomkins, 2003: 114).

Birlik kurulduğu günden itibaren sembolik nitelik taşıyan ve danışma organı olmaktan öteye gidememiş olan Parlamento, günümüzde eskiye kıyasla azımsanmayacak yetkilere sahiptir. İlk olarak, Maastricht Antlaşması 251. maddesinde

olağan karar alma prosedürü kapsamında Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi ile eş düzeye getirilmiş, diğer bir ifadeyle, olağan yasama prosedürü, ortak karar usulüne dönüştürülmüştür. Bu durumda, ilkesel olarak, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi yasama organı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Lizbon Antlaşması'nın kazandırdığı bir diğer yetki, bütçe ile ilgilidir. Bu kapsamda, Parlamento her türlü harcama kalemlerinin onaylanmasında Konsey ile eşit derecede haklara sahiptir. Birliğin demokratik meşruiyeti bağlamında, Lizbon Antlaşması'na göre Konsey, Parlamento seçimlerini göz önünde bulundurarak, nitelik çoğunluk ilkesi ile belirleyeceği Komisyon başkan adayını, Parlamento'ya öneride bulunacak ve Parlamento çoğunlukla alacağı karar doğrultusunda Avrupa Komisyonu başkanını seçecektir (Yiğit, 2011: 42-43).

1.2.3.2. Avrupa Vatandaşlığı ve Avrupalı Kimliğinin Oluşturulması

Avrupa vatandaşlığı sadece demokrasi açığı sorununda değil aynı zamanda Birliğin birçok alandaki işleyişi için önemli bir unsurdur. Vatandaşlık kavramı ilk kez 1970'li yıllarda dillendirilip, 1975 yılında Tindemans Raporu'nda ayrıntılı olarak yer almasına rağmen, 1992 yılında yürürlüğe girmiş olan, Maastricht Antlaşması'nın "*Üye devlet, uğruğuna sahip her kimse Topluluk vatandaşıdır*" hükmünü içeren 8. maddesi ile resmîyet kazanmıştır. Birlik vatandaşlığı, Avrupa Konseyi'nin eski başkanı İspanyol uyruklu Felipe Gonzales tarafından yazılan mektupta, Avrupa'da siyasal birliğin sağlanması için gerekli üç sac ayağından biri² olarak ele alınmıştır (Kaya, 2009: 135).

Vatandaşlık ya da başka bir deyişle yurttaşlık demokrasi olgusunun en önemli bileşenlerinden birisidir. Bu bağlamda Avrupa vatandaşlığının geliştirilmesi Birliğin demokratikliği için oldukça önemli konumda yer almaktadır. Vatandaşlık kavramsal olarak, "*bireyin devletle olan ilişkisinde sahip olması gereken hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri ifade eden anayasal bir kavram*" olarak belirtilmiştir. Günümüzdeki siyasal dinamikleriyle ele alındığında bireyin aidiyetinin

---

² Gonzales'in mektubunda ele alınan diğer konular, ortak dış ve güvenlik politikası ve Avrupa parasal birliğidir.

sadece ulus-devlet ile sınırlı tutulamayacağı ortaya konmuştur (Kaya, 2009: 128). İlk kez Maastricht Antlaşması ile hukuki zemine oturan Avrupa Birliği vatandaşlığı, başka bir üye devlette Avrupa seçimleri için oy kullanma ve aday olma hakkı tanımaktadır. Bu seçim hakkı, eşitlik prensibine dayandırılmıştır (Eijken, 2007: 153).

Maastricht Antlaşması'nın İkinci Bölümü'nün 8. maddesi'nde düzenlenmiştir. *“Bir Birlik vatandaşlığı tesis edilmiştir. Bir üye devletin uyruğunda olan herkes Birlik vatandaşıdır. Birlik vatandaşları bu anlaşma ile öngörülen haklardan yararlanırlar ve yükümlülüklerine tabidirler.”* Birlik vatandaşları bu sayede üye devletlerin topraklarında serbest dolaşım ve ikamet hakkı edinmiştir (Madde 8a). Dahası, Birlik vatandaşlığı çerçevesinde, *“Uyruğu olmadığı bir üye devlette ikamet eden bütün Birlik vatandaşları, ikamet ettiği üye devletin uyrukları ile aynı koşullarda mahalli seçimlerde oy kullanmak ve seçilmek hakkına sahiptir...”* Bu hakkın hayata geçirilmesi belli kurallara bağlanmıştır. Beraberinde, aynı anlaşmanın 138(3)³ maddesine atıfta bulunularak ilgili maddenin uygulanmasına hanel getirmeksizin, vatandaşlık bağının olmadığı üye devlette mukim olan Birlik vatandaşları, Parlamento seçimleri için bu devletin vatandaşları ile aynı haklara sahip olacağı ortaya konmasına rağmen, bu hükmün gerçekleşmesi koşula bağlanmıştır. Ayrıca, Maastricht Antlaşması'nın 138d maddesi⁴ uyarınca, vatandaşlara Avrupa Parlamentosu kapsamında şikâyet haklarının haiz oldukları vurgulanmıştır. Devamında ise, Birlik vatandaşlarının 138e maddesi⁵ uyarınca, tayin edilen vekile başvuruda bulunabileceği

---

³ Md. 138e (3): *“Vekil işlevlerini tam bağımsızlık içinde yerine getirir. Görevlerinin yerine getirilmesi sırasında hiçbir kuruluşun talimatını alamaz ya da kabul edemez. İşlevleri süresince ücret karşılığı ya da ücretsiz hiçbir diğer mesleki uğraş veremez.”*

⁴ Md. 138d: *“Bütün Birlik vatandaşları, yanısıra bir üye devlette ikamet eden ya da asıl kuruluş merkezi bir üye devlette bulunan bütün özel ve tüzel şahıslar, tek başlarına ya da diğer vatandaşlar ya da şahıslarla birlikte hareket ederek, Topluluk faaliyet alanına giren ve kendisini doğrudan ilgilendiren bir konuda, Avrupa Parlamentosu'na şikayette bulunma hakkına sahiptir.”*

⁵ Md. 138e: *“Avrupa Parlamentosu, bütün Birlik vatandaşlarından ya da bir üye devlette ikamet eden ya da asıl kuruluş merkezi bir üye devlette bulunan bütün özel ve tüzel şahıslardan gelecek ve yargı görevlerini icra eden Adalet Divanı ve birinci derece mahkemenin haricindeki Topluluk kurumlarının ya da organların faaliyetlerinde kötü idare durumlarına ilişkin şikayetleri kabul etmekle yetkili bir vekil tayin eder.*

Misyonuna uygun olarak, vekil, ileri sürülen olguların halen yargı önünde olduğu ya da yargı kararının verilip davanın tamamlanmış durumları hariç, gerek kendi inisiyatif, gerekse kendisine doğrudan ya da bir Avrupa Parlamentosu üyesi aracılığı ile iletilen şikayetten hareket ile, haklılığına inandığı soruşturmalara başlar. Vekil, kötü bir idare durumu saptandığı hallerde, görüşünü kendisine vermek için üç aylık bir süresi olan ilgili kuruma başvurur. Vekil, bundan sonra Avrupa Parlamentosuna ve

bildirilmiştir. Daha sonra Lizbon Antlaşması ile, ombudsmanlık makamı çerçevesinde kurumsallaştırılan kötü yönetim vakalarını ve şikayetlerini inceleyen, Avrupa Ombudsmanı'nın temelleri atıldığı görülmektedir. Bu makamdaki kişiye Maastricht Antlaşması ile atanan vekil adı verilirken, Lizbon Antlaşması ile ombudsman olarak kullanıldığı görülmektedir.

Avrupa vatandaşlığının kazandırdığı hakların başında gelen kişilerin serbest dolaşım hakkı kapsamında, üye ülke sınırları içerisinde serbestçe seyahat etme, ikamet etme ve çalışma hakkı; Maastricht Antlaşması'nın beraberinde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı içerisinde 45j maddede⁶ düzenlenmektedir (Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, t.y.). Ancak, yayınlanan Kişilerin Serbest Dolaşımına İlişkin Üst Düzey Panel Raporu'na göre Birlik vatandaşlarının beklentisindeki serbest dolaşım hakkı ile düzenlenen hükümler farklılık göstermiştir. Vatandaşın düşüncesindeki serbest dolaşım prensibi çok daha liberal ve herhangi resmi formaliteye tabi olmayan serbest dolaşımdır (Kaya, 2009: 139). Kurucu Antlaşmaları tadil eden son antlaşma olan Lizbon Antlaşması demokrasi açığına karşılık Birliğin 'Vatandaşların Avrupası'na dönüştürülmesi için önemli adımlar atmayı hedeflemiştir. ABA md 10(2)'de Avrupa Parlamentosu'nda vatandaşların doğrudan temsil edileceği ifade edilmiştir. Devamındaki 3. fıkrada her vatandaşın AB'nin demokratik süreçlerine katılma hakkına haiz olduğu ve beraberinde Birlik tarafından alınan kararların mümkün olduğu kadarıyla açık bir biçimde ve vatandaşlara en yakın şekilde alınacağı taahhüt edilmiştir.

Birliğin demokratikliğine ilişkin problemlerini kısa süre zarfında çözebilmesi, mevcut problemlerinin çok yönlü olması ve birden fazla aktörünün bulunmasından dolayı zor görünmektedir. Vatandaşları karşısında Birliğin tamamen somut hale gelebilmesi için, Avrupa bütünleşmesinin şekillenme sürecinde oldukça önemli yere

---

ilgili Topluluk kurumuna bir rapor ile rapor sunar. Şikayette bulunan şahıs, bu soruşturmanın sonuçları hakkında bilgilendirilir..."

⁶ Md. 45: Dolaşım ve İkamet Özgürlüğü: "1. Birliğin her vatandaşı, Üye Devletlerin ülke sınırları içinde serbestçe hareket etmek ve ikamet etmek özgürlüğüne sahiptir. 2. Bir Üye Devletin ülkesinde yasal olarak ikamet eden üçüncü ülkelerin vatandaşlarına, Avrupa Topluluğu'nu tesis eden Antlaşma'ya uygun olarak dolaşım ve ikamet özgürlüğü tanınabilir."

sahip olan, kamusal boyutta söylem aracılığı ile desteklenmesi ve toplumsal imaj değişikliğine ihtiyacı bulunmaktadır (Ilgaz ve Demir, 2006: 152).

1.2.3.3. 1 Milyon Sivil İnsiyatif Uygulaması (Avrupa Vatandaş Girişimi)

Kamusal alan ve kamuoyu olmayışının Poyraz tarafından Birliğin demokrasi sorununun en önemli sebeplerinden biri olduğu vurgulanmıştır (Poyraz, 2013: 13). Poyraz'ın ifade ettiği demokrasi açığı sorunu vatandaşlar bakımında ele alındığında, iki boyutlu olduğu görülmektedir. Bir taraftan, Birlik vatandaşlardan kopuk ve teknokrat iken, diğer taraftan da vatandaşlar da Birliğin işleyişine ilgisiz görünmektedir.

Birlik, içerisinde bulunduğu demokrasi problemini çözmeye yönelik yeni girişimlerde bulunmuş ve bu girişimlerden biri de Avrupa Vatandaş Girişimi (1 Milyon Sivil İnsiyatif) olmuştur (Ultan, 2017: 25). Girişimin tarihçesine bakıldığında aslında ilk kez Avrupa Anayasal Antlaşması ile Birlik içerisinde yer edinmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Ancak, 2005 yılında kurucu ülkelerden olan Fransa ve Hollanda'da gerçekleşen halk referandumlarında ret kararı çıkınca, Anayasal Antlaşma, Anayasal Taslak olarak rafa kalkmıştır. 2009 yılında kurucu antlaşmaları tadil eden Lizbon Antlaşması'nda Avrupa Vatandaş Girişimine yer verilmiştir. Lizbon Antlaşması ile düzenlenerek, yasal çerçeveye oturtulan Avrupa Vatandaş Girişimi (Göçmen, 2011a: 479-480), üye devletlerin vatandaşlarının demokratik katılım yetkilerini daha etkin kullanmaları ve bu yetkilere daha sık başvurmaları için oluşturulmuş bir mekanizma olmasının beraberinde Birliğe daha fazla demokratikleşme imkânı tanımıştır. Bu doğrultuda İnsiyatif, 1 Nisan 2012 tarihinde çıkartılan yönetmelik ile resmen yürürlüğe girmiştir (Avrupa Komisyonu, t.y.). Birliğin, kendisine adapte etmeye çalıştığı katılımcı demokrasinin de güzel bir örneğini teşkil etmeye çalışan bu Girişim, vatandaşların siyasi katılımlarının önünü açmaya çalışan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Yiğit, 2011: 46).

Lizbon Antlaşması ilgili hükmü gereğince, Girişimin vuku bulabilmesi için üç temel hususa dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, Girişim için Birlik üyesi en az 7 ülkeden minimum bir milyon vatandaşının girişime destek vermesi gerekmektedir.

İkinci olarak, Girişimin konusu, Avrupa Komisyonu'nun yetki alanları içerisine giren alanlardan olmalıdır (Yiğit, 2011: 44). Bir başka deyişle, Girişimle Birliğin yetkilerinin dışına çıkılmamalı, Birliğin mevzuatıyla çelişecek hususta olmamalı, aynı zamanda Birlik temel haklarıyla uyum içerisinde olmalıdır (Göçmen, 2011a: 483). Üçüncü ve son olarak, Birliğin antlaşmaların uygulanması için gerekli gördüğü alanlarda yapılan öneriler olmalıdır (Yiğit, 2011: 44).

ABA md. 17(2) kapsamında “*Birliğin yasama tasarrufları, Antlaşmalar’da aksi öngörülmedikçe, ancak Komisyon’un önerisi üzerine kabul edilebilir. Diğer tasarruflar, Antlaşmalar’da öngörülmesi halinde Komisyon’un önerisi üzerine kabul edilir.*” Vatandaş Girişimi sonucunda Komisyon’a yasa önerisinde bulunulması imkânı sağladığı için, Girişimin konusu Komisyon’un yetkileri içerisinde olan konuda olmalıdır. Örneğin, ABA md. 26 kapsamında güvenlik, savunma ve ortak dış politika alanları Konsey’in yetki alanı içerisine girmektedir. Bu nedenle bu alanlarda İnsiyatif söz konusu olamamaktır. Aksi takdirde, Komisyon’un yetki alanı dışına çıkıldığından yetki aşımı gerçekleşmesi muhtemeldir. ABİHA md. 24(1) Vatandaş Girişimini düzenlemiştir. İlgili madde, “*Avrupa Parlamentosu ve Konsey, Avrupa Birliği Antlaşması’nın 11. Maddesi çerçevesinde, vatandaş girişimi için gerekli usul ve koşullara ilişkin hükümleri, vatandaşların gelmesi gereken üye devletlerin asgari sayısı da dahil olmak üzere, olağan yasama usulü uyarınca hareket ederek, tüzükler vasıtasıyla kabul eder.*” ABA md. 11, demokratik ilkelere ilişkin hükümlere yer vermekte olan Başlık II’de düzenlemektedir. Md. 11(4) uyarınca, “*Kayda değer sayıdaki üye devletten en az bir milyon Birlik vatandaşı, Antlaşmalar’ın uygulanması amacıyla Birliğin bir hukuki tasarrufunun gerekli olduğunu düşündükleri konularda, Avrupa Komisyonu’nu yetkileri çerçevesinde her türlü uygun öneriyi sunmaya davet etme girişiminde bulunabilir. Böyle bir vatandaş girişimi için gerekli usul ve şartlar, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 24. maddesinin 1. paragrafına uygun olarak belirlenir.*” ifadesi kullanılmaktadır.

Avrupa Vatandaş Girişimi aynı zamanda Yeşil Kitap ile uygulama kurallarını belirleyebilmek amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından da ele alınmıştır (EUR-LEX, t.y.).

Avrupa Komisyonu'nun resmi internet sitesinde de Komisyon'a yasa yapma hususunda çağrıda bulunabilecek eşsiz bir yol olarak görülen Girişimin, altı aşamadan oluşan yol haritası vardır. Öncelikle, Birlik tarafından organizasyon grubu olarak da ifade edilen, minimum yedi üye ülkeden 1 milyondan fazla vatandaşın Girişime destek vermesi gerekmektedir. Bu şartın sağlanması halinde, vatandaşlar katılımcı demokrasi pratiği olan Girişim ile Komisyon'a yasa teklifi için öneride bulunabilmekte ve bu sayede yasama sürecine dahil olabilmektedir. İkinci aşamada, girişimi idare etmek ve daha sonra da kullanılabilmesi amacıyla organizatör hesabı oluşturulmalı, Birliğin dillerinden herhangi birinde kapsamlı bir rapor hazırlanmalıdır. Bu aşamanın iki ya da dört ay içerisinde sonuçlandırılması gerekmektedir. Üçüncü aşama içerisinde, girişim sisteme kaydedilmesinden itibaren en geç altı ay içinde, başlangıç tarihinin netleştirilmiş olması gerekmektedir. İmza toplama süreci on iki ay olarak belirtilmiştir. Dördüncü aşama, doğrulama aşaması olarak ifade edilmiş ve bu aşama içerisinde girişimci on iki aylık süre zarfında tüm üye devlerin yetkili makamlarına talebini göndermek zorundadır. Beşinci aşama, Girişimin Avrupa Komisyonu'na ulaşmasını içermektedir. Bu aşama, ulusal makamlardan nihai sertifikaların alınmasının ardından, destek ve finansmana ilişkin gerekli bilgilerin, Avrupa Komisyonu'na üç ay içinde iletilmesini içermektedir. Altıncı ve son aşamada ise Girişim Komisyon'a ulaşmış ve incelenmeye başlanmış olmaktadır (Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, t.y.).

Tablo 1: 1 Milyon Sivil İnsiyatif Kapsamında Ülke Başına Gereken Minimum İmza Sayıları

Ülkeler	Minimum İmza Sayıları	Ülkeler	Minimum İmza Sayıları
Almanya	67.680	İrlanda	9.165
Avusturya	13.395	İtalya	53.580
Belçika	14.805	Macaristan	14.805
Bulgaristan	11.985	Malta	4.230
Danimarka	9.870	Letonya	5.640
Estonya	4.935	Litvanya	7.755
Finlandiya	9.870	Lüksemburg	4.230
Fransa	55.695	Polonya	36.660
GKRY	4.230	Portekiz	14.805
Hırvatistan	8.460	Romanya	23.265
Hollanda	20.445	Slovakya	9.870
İspanya	41.595	Slovenya	5.640
İsveç	14.805	Yunanistan	14.805
Kaynak: Avrupa Parlamentosu (2021).			

Lizbon Antlaşması çerçevesinde resmi dayanak kazanmış olan Avrupa Vatandaş Girişimi görüldüğü üzere ABA md. 10'da belirtilen Birliğin yönetim şekli olan katılımcı demokrasinin önemli bir örneğidir. Bu yenilik sayesinde, Avrupa vatandaşlarının entegrasyon kurulmasından itibaren ilk kez Birliğin yönetiminde söz sahibi olması ve Birlik gündemini şekillendirme fırsatı edinmeleri söz konusu olmuştur (Yiğit, 2011: 43). Bir diğer deyişle, AB'nin karar alma süreçlerinde vatandaşlara rol vermesiyle Birlik kendisini demokratikleştirme yolunda önemli bir adım atmıştır. Buna ek olarak Girişim, vatandaşlar ile Birlik arasında iletişim kanalına dönüşerek, Birliğin halk boyutunda daha iyi anlaşılması ve vatandaşlara yakınlaşması açısından da önemli bir yere sahiptir (Göçmen, 2011a: 508).

Son olarak Girişimin etkinliğine de kısaca değinmek gerekirse, 1 Milyon Sivil İnsiyatif kapsamında gelen 99 talepten 75'inin kayıt edildiği, 6 talebin başarılı olarak sonuçlandırıldığı ve hali hazırda bekleyen 11 talep bulunduğu da belirtilmelidir (Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, t.y.).

1.2.3.4. AB Kurumlarının İşleyişi ve Politikaların Şeffaflaştırılması

Avrupa Birliği'nin en büyük siyasi sorunlarından biri olan demokrasi açığı, Birlik kurumlarındaki işleyişin ve politikalarının şeffaflaştırılması yoluyla üye ülke vatandaşlarının kendilerini Birliğin parçası olarak hissetmesi ile de çözüme kavuşturulabilecektir (Ultan, 2018: 13). Bir başka deyişle, kurumların şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensibinden uzak olması ve meşruiyetten yoksun olması, kurumların işleyişinden Avrupa halklarının haberdar olmaması Birliğin demokrasi açığını tetiklemektedir (Poyraz, 2013: 20). Pragmatik bir bakış açısıyla, Birliği daha demokratik hale getirerek, özellikle ekonomik kriz zamanlarında AB vatandaşlarına karşı daha hesap verebilir olması da Birliğin kurumsal yapılanmasındaki sorunların çözülmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir (Sementilli, 2012: 12).

Birliğin karar alma mekanizmalarının şeffaflaştırılması; kararların kimler tarafından ve ne şekilde alındığını gösteren bilgilerin edinilmesi; bilgi ve belgelere erişim imkanının açılması, anlaşılabilirlik ve ulaşılabilirlik adına önem teşkil etmektedir (Yiğit, 2009: 121). 2001 yılında yayınlanmış olan Beyaz Kitap (White Paper), Avrupa Birliği'nin demokratikleştirilmesi sürecinde şeffaflığın önemini vurgulamıştır. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanmış olan Beyaz Kitap'ta Avrupalılığın öncelikli şartı, daha çok bilgi sunulması ve daha güçlü iletişimin sağlanması olarak ortaya konmuştur. Lizbon Antlaşması, belgelere erişim hakkına dair hükümler içermektedir. Lizbon Antlaşması'nda şeffaflığa dair olan hükümler içinde, Birliğin aldığı kararların açıklık ilkesiyle birlikte, vatandaşların çıkarlarını koruyarak alınması gerektiği ifade edilmiş ve şeffaflık prensibi için kurumların yerine getirmesi gereken sorumluluklar olduğu ifade edilmiştir (Şengül, 2013: 209).

1.2.3.5. Ulusal Parlamentoların Sürece Dahil Edilmesi

Ulusal parlamentoların AB meselelerindeki rolü, Avrupa Birliği karar alma mekanizmasının demokratik meşruiyeti konusundaki tartışmalarında ciddi bir konu haline gelmiştir (Auel ve Christiansen, 2015: 261). AB'nin demokratik yapısını sağlamlaştırmak için getirdiği bir diğer yenilik ulusal parlamentoların sürece dahil

edilmesidir. Lizbon Antlaşması ile hukuki dayanak kazanan bu yenilik, iki hususu içermektedir. Bunlar; katmanlı yetki ilkesi ve erken uyarı mekanizmasıdır.

Lizbon Antlaşması yalnızca ulusal parlamentoların rolünü açıkça düzenlememiş, aynı zamanda onları Birliğin yasama süreçlerinin yeni koruyucuları olarak nitelendirmiştir (Auel ve Christiansen, 2015: 262).

Bunlardan en önemlisi olarak değerlendirilen katmanlı yetki ilkesi, ABA md. 5 ve md. 12 kapsamında düzenlenmiştir. İlgili hüküm *“Katmanlı yetki ilkesi gereğince, Birlik, münhasır yetkisine girmeyen alanlarda, sadece, öngörülen eylemin amaçlarının üye devletler tarafından merkezi düzeyde veya bölgesel ve yerel düzeyde yeterli biçimde gerçekleştirilemeyeceği ve fakat söz konusu eylemin boyutu ya da etkileri itibarıyla Birlik düzeyinde daha iyi gerçekleştirilebileceği durumlarda harekete geçer.”* ifadesini kullanmaktadır. Bu kapsamda Birlik, ulusal parlamentolar ile birlikte yetki paylaşımına gitmekte, kendisinin ancak gerektiği durumlarda devreye gireceğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle, ulusal, yerel ya da bölgesel girişimler eğer Birliğin tasarrufundan daha etkili olacaksa, Birlik harekete geçmeyecektir. Md. 12’de *“Ulusal parlamentolar, aşağıdaki biçimlerde Birliğin iyi işleyişine etkin olarak katkıda bulunurlar: (a) Birlik kurumları tarafından bilgilendirilerek ve Avrupa Birliği’nde Ulusal Parlamentoların Rolüne Dair Protokol uyarınca Birliğin taslak yasama tasarruflarının kendilerine iletilmesiyle, (b) Katmanlı Yetki ve Orantılılık İlkelerinin Uygulanmasına Dair Protokol’de öngörülen usullere uygun olarak katmanlı yetki ilkesine uyulmasını gözeterek, (c) Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı çerçevesinde, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 70. maddesine uygun olarak bu alandaki Birlik politikalarının uygulanmasına ilişkin değerlendirme mekanizmalarında ve söz konusu Antlaşma’nın 88 ve 85. maddelerine uygun olarak Europol’ün siyasi denetimi ve Eurojust’ın faaliyetlerinin değerlendirilmesinde yer alarak, (d) Bu Antlaşma’nın 48. maddesine uygun olarak, Antlaşmalar’ın değiştirilmesi usulünde yer alarak, (e) Bu Antlaşma’nın 49. maddesine uygun olarak, Birliğe katılım başvurularının kendilerine bildirilmesiyle, (f) Avrupa Birliği’nde Ulusal Parlamentoların Rolüne Dair Protokol’e uygun olarak, ulusal parlamentolar*

arasında ve bunlarla Avrupa Parlamentosu arasında parlamentolar arası işbirliğinde yer alarak.” ifadesi ile ilkenin işleyişi ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

Demokrasi erken uyarı mekanizması ile ulusal parlamentolara hukuki tasarruf önerilerinin ikincillik ilkesine aykırılığını inceleme fırsatı sunulmuştur (Yiğit, 2011: 43). Ulusal parlamentoların Avrupa karar alma sürecinde yetkilerinin arttırılması kapsamında, Lizbon Antlaşması ‘erken-uyarı mekanizması’ aracılığıyla, ulusal parlamentolara herhangi bir hukuki tasarruf önerisinin ikincillik ilkesine aykırı olup olmadığını değerlendirme imkânını sağlamaktadır (Yiğit, 2011: 43).

Karar alma süreçlerinde demokrasi açığını tetikleyen bir diğer nokta Birlik boyutunda alınan kararlarının üye ülkeler üzerinde bağlayıcı etkisinin olması, beraberinde üye ülkelerin iç siyasetlerinde önemli bir konuma sahip ulusal parlamentoların, Birliğin ulusüstü yapısından kaynaklanan şekilde, alınan kararların daha üstün konuma sahip olmasıdır (Poyraz, 2013: 19). Bu sebepten, ulusal parlamentolar Birliğin sistemi içinde etkisiz kalmakta ve Birlik üyesi ülke vatandaşlarının AB politikalarına katılmaya isteksiz olmaları demokrasi açığını arttırmaktadır (Ulan, 2018: 13). Lizbon Antlaşması bu durumu çözmeye yönelik önemli girişimlerde bulunarak, Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentoların yakınlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Bu sayede parlamenter denetimin Birlik bağlamında sağlamlaştırılması amaçlanmıştır (Poyraz, 2013: 19-20).

Yetki ikamesi (subsidiarity) ilkesi sayesinde, ulusal parlamentoların Lizbon Antlaşması’nda tanınan yetki devri kapsamında Birliğin politika yapım süreçlerine katılabilmesi mümkündür. Bu ilke, girişim eğer ulusal, bölgesel girişimden daha etkili olacaksa gerekli adımları Birliğin atmasını düzenlemesine rağmen, eğer karar alma sürecinde Birliğin yetki devrini aşan hususlar söz konusu olursa, Komisyon yetki aşımından kaynaklı olarak yasanın geri çekilmesini talep edebilecektir (Aydın Düzgüt ve Onursal Beşgöl, 2013: 317).

1.2.3.5. Avrupa Ombudsmanı Oluşturulması

Kamu denetçisi olarak ifade edilen ombudsmanlık makamı filolojik kökenini İsveç dilinden almıştır. Aracı anlamına gelen ‘ombuds’ sözcüğü ile kişi anlamına gelen ‘man’ sözcüğü birleşerek, ombudsman sözcüğünü oluşturmuştur. Bu kapsamda, ombudsman sözcüğünün en basit tanımı ‘aracı kişi’dir. Diğer bir deyişle, ombudsman, bir başkasının çıkarlarını koruyan kişidir (Gişi, 2017: 5).

Ombudsmanlık kurumunun tarihsel olarak Finlandiya ve İsveç’te etkili olarak yürütülmesinin ardından kurum, AB Konseyi’nin de dikkatini çekmiş ve ulus-üstü boyutta demokrasi açığı olduğu iddia edilen Birliğin bu sorununu çözebileceğine inanarak ombudsmanlık kurumunu AB boyutuna taşımaya yönelik çalışma yapmıştır. Fakat, Ombudsmanlık kurumunun AB düzeyinde hayata geçmesi zorlu bir süreç olmuştur. Konsey’in gösterdiği bu çaba Avrupa Komisyonu ve Parlamento tarafından kayda değer bulunmamış ve hayata geçirilememiştir (Beiring, 2005: 9). 1990’lı yıllarda demokratikleşme adına yaşanan olumlu gelişmelerden biri de Ombudsmanlık kurumudur. İspanya Başbakanı Gonzales’in yazdığı mektupta, Avrupa vatandaşlığı kavramının beraberinde, bu vatandaşların haklarının Birlik nezdinde korunması için ombudsmanlık kavramının tekrardan gündeme getirilmesinin gerektiği ifade edilmiştir (Sağiroğlu, 2013: 384). Ülkesel bazda değerlendirildiğinde, bu çalışmalarda Danimarka ön plana çıkmaktadır. Danimarka’daki Avrupa kuşkuculuğuna (Euroceptism) rağmen, AT’nin bürokratik boyutta denetimi için Danimarka ombudsmanlık makamına pozitif olarak yaklaşmıştır (Beiring, 2005: 42). 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Birliği daha demokratik hale getirmek için vatandaşlığın beraberinde, ombudsmanlık kurumu da yasal çerçeveye oturtulmuştur (Turhan ve Ökten, 2014: 216).

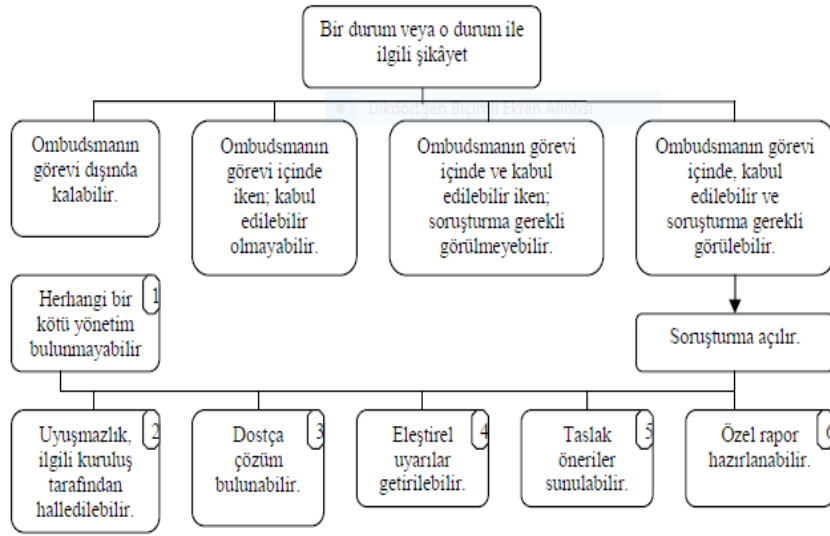
Ombudsmanın temel görevi Birliğin kurumlarının ve organlarının işleyişinden doğan problemleri incelemektir (Özden, 2010: 114-115). Ombudsman görevini kötü yönetime ilişkin kişi ve idare arasındaki uyuşmazlıkları çözmeye, öte yandan iyi yönetim için idarenin kalitesini yükseltmeye yönelik çaba sarf etmektedir. Görüldüğü gibi, kötü yönetim kavramı ombudsmanlık makamının merkezine oturtulmaktadır. Her sene hazırlanan Avrupa Ombudsmanı Yönetim Raporu’nda (AOYR) mevcut güncel

durum ortaya konmaktadır. 1995 yılında ve 1997 yılında hazırlanan raporlarda kötü yönetim kavramına tanım getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, “Kötü yönetim, bir (Birlik kuruluşunun) kurucu antlaşmalar ile onlar için bağlayıcı olan (Birlik) tasarruflarına uygun bir biçimde hareket etmemesi veya Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın getirdiği hukuk kuralları ve ilkelerine riayet etmemesi hâlinde ortaya çıkacaktır” (AOYR, 1995: 8; Göçmen, 2011b: 515). Kötü yönetim kavramının tanımı hakkındaki genel kanı, yalnız hukuki anlamda daraltılmaması gerektiği ve geniş yorumlanması gerektiği yönündedir. Daha açmak gerekirse, kötü yönetim kavramı, sadece hukuka aykırılıklarda değil, aynı zamanda iyi yönetimin gereklerine aykırılıkta da meydana gelebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, Ombudsman ‘iyi yönetim gardiyanı’ olarak tanımlanmıştır. Ombudsman, kurumlar ile kişiler arasında var olan ilişkilerindeki güven unsurunu arttırmaktadır (Göçmen, 2011b: 497-516). Sorunun tarafları ortak bir paydada buluşturulması mümkün olamazsa Ombudsmanın Avrupa Parlamentosu’na durumu hazırlayacağı raporla bildirmesi gerekmektedir (Özdemir, 2015: 252). Avrupa Ombudsmanlığına hukuki açıdan bakıldığında, alınan kararların bağlayıcılık taşıyıp taşımadığının yanı sıra, kamuoyu baskısı ile Avrupa Parlamentosu’nun müzaheretleriyle birlikte alınan kararın gücünün arttırılabilmesinin olası olduğu görülmektedir (Baykal ve Göçmen, 2016: 239).

Ombudsmana başvuru konusunun AB hukuku içerisindeki yerine bakmak gerekirse, ABİHA 228. maddenin incelenmesi gerekmektedir. İlgili madde kapsamında, hangi AB kurumlarının tasarruflarından kaynaklanan kötü yönetim vakalarının incelenebileceği, kimlerin ombudsmana başvurabileceği, ombudsmanın izleyeceği yol, görev şartları ve seçilmesi düzenlenmiştir. Bu meyanda, Ombudsman, Birliğin yargı organı olan Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)’ın kararları konusunda eylemsiz olmamakla beraber, Birliğin organ, ofis, ajans ve kurumlarının faaliyetlerindeki kötü yönetim vakalarıyla ilgilenmektedir. Ombudsman Birliğin vatandaşlar tarafından seçilen tek kurumu olan Avrupa Parlamentosu tarafından seçilmektedir. Ombudsmana başvurabilecek kişiler, üye devlet vatandaşları, üye devletlerde mukim olan kişiler ve üye devletlerin herhangi birinin sicilinde kayıtlı gerçek ve tüzel kişiler başvuruda bulunabilmektedir. Bu doğrultuda, Avrupa Ombudsmanı gelen şikayetleri inceleyerek, şikâyet hakkında rapor hazırlamaktadır.

Ombudsman, devam eden ya da karara kavuşturulmuş olan davanın konusu dışında, Parlamento üyelerine iletilen şikayetlerle veya resen harekete geçebilmekte ve gerekli gördüğü soruşturmayı yürütebilmektedir. “Ombudsman, bir kötü yönetim vakası tespit ettiğinde, bunu üç aylık bir süre içinde görüşünü kendisine iletmekle yükümlü olan ilgili kurum, organ, ofis veya ajansa bildirir. Ombudsman, daha sonra Avrupa Parlamentosu’na ve ilgili kurum, organ, ofis veya ajansa bir rapor iletir. Şikayette bulunan kişi, bu soruşturmaların sonuçları hakkında bilgilendirilir. Ombudsman, soruşturmalarının sonuçları hakkında Avrupa Parlamentosu’na yıllık bir rapor sunar.” (ABA, md. 228 (1). Görüldüğü üzere Ombudsmanın sahip olduğu en önemli yetki, soruşturma yürütmektir.

Şekil 1: Avrupa Ombudsmanın Soruşturması

Kaynak: Göçmen, 2011b: 498

Bir Avrupa Birliği üye ülke vatandaşının Avrupa Ombudsmanı olarak seçilebilmesi için, bu kişi, bağımsızlık açısından bütün güvenceleri sağlamalı, vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu kendi ülkesinde en üst yargısal makamda olması için aranan tüm niteliklere haiz olmalı ya da Ombudsmanın görevlerini üstlenebilmesi için gerekli görülen tecrübe ve ehliyete haiz olmalıdır (Göçmen, 2011b: 495). Ombudsman, Avrupa Parlamentosu seçimlerinin akabinde seçilmekte ve yeniden atanabilmesi mümkün olabilmektedir. Ombudsman, AP'nin görev süresi zarfında

görevini ifa etmesine rağmen, görev ifası için gerekli nitelikleri artık sağlayamıyorsa ya da ciddi bir suç işlediği takdirde, Parlamento'nun talebine istinaden, ABAD tarafından görevine son verilebilmektedir (ABA, md. 228(2)). Bu meyanda Avrupa Ombudsmanı, hiçbir hükümet, organ, ofis, kurum ya da ajanstan alacağı talimat doğrultusunda görevini ifa edemez, aynı zamanda görevini yerine getirdiği zaman dilimi boyunca, kazanç karşılığı olup olmaması fark etmeksizin, görevi haricinde hiçbir mesleki icraatta bulunamaz. Diğer bir ifadeyle, Ombudsmanın görevini salt bir bağımsızlık içerisinde yerine getirmesi gerekir (ABA, md. 228 (3)).

Ombudsmana başvuru, doğrudan olabileceği gibi, başka bir Parlamento üyesi tarafından da olabilmektedir. Başvuru yapan üçüncü kişinin kötü yönetim vakasından doğrudan etkilenmemesi durumunda dahi, şikâyet hakkı mevcuttur. Başka bir ifadeyle, Ombudsmana *actio popularis*⁷ şikâyette bulunulması mümkündür (Göçmen, 2011b: 500). Ancak, belirtilmesi gerekir ki, şikâyetçi kişi Ombudsmana kötü yönetim vakasının incelenmesi yönünde talepte bulunmadan önce vakanın muhatabına kesinlikle başvurmuş olmalıdır. Mahkemelere intikal etmiş veya mahkemelerin nihai karara bağlamış olduğu problemler Avrupa Ombudsmanının yetki alanına girmemektedir (Karluk, 2007: 209). Ombudsmanın resen harekete geçmesi oldukça nadir olarak gerçekleşmiş olan bir durumdur. Ayrıca görülmektedir ki, Ombudsmana başvuru için şekil olarak herhangi bir koşul aranmamaktadır. Ombudsmanın sonuç doğuran kararlarının bağlayıcılık etkisine bakıldığında, hukuki olarak bağlayıcılıktan yoksun olmasına ve şikâyetçi lehine icra edilebilir hak doğurmamasına rağmen, Ombudsmanın yürüttüğü soruşturmalarda kayda değer bir başarısı olduğu görülmektedir. Ancak, nihai kararın hukuki çerçeveden bağlayıcılıktan yoksun olmasına rağmen, karar kamuoyu baskısı ve Parlamento yardımı doğrultusunda etki doğurmaktadır. Ayrıca, ilgili Birlik organı tarafından alınmış olan kararın genel olarak kabul görmekte olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, Birlik içerisinde kötü yönetim söz konusu olduğu takdirde, Ombudsman aracılığıyla çözüme kavuşturulması, kötü tanınmayı istememesi nedeniyle ilgili Birlik kurumunun ikna olması için büyük ölçüde yeterli olmakta olduğu savunulmaktadır. Bu durumda,

---

⁷ Actio Popularis: Kamu yararı gözetilerek, kötü yönetim vakasından etkilenmemiş olan üçüncü kişi tarafından yapılmış şikâyeti içermektedir (Buquicchio, 2016: 20).

Ombudsmanın ve Birlik kuruluşlarının iş birliği yükümlüğü olduğunun söylenebilmesi mümkündür (Göçmen, 2011b: 500-533).

Bu bölüm kapsamında Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı kavramını anlamak adına öncelikle demokrasi kavramı genel çerçevesiyle ele alınmıştır. Daha sonra, Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı, demokrasi açığı kavramı perspektifinden ele alınmıştır. Burada konu hakkında genel literatüre değinilmiştir. Çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin demokratikliğini genişleme politikaları bağlamında ve Türkiye'nin üyelik süreci üzerinden ele almak olduğundan, ikinci bölüm kapsamında Birliğin genişleme dalgaları ve şu andaki genişleme süreci ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ VE TÜRKİYE

Avrupa Birliği'nin demokrasi açığını anlamak ve Türkiye üyeliği üzerinden demokratik yapısını analiz etmek adına çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak Birliğin geçirdiği genişleme dalgalarına, aday ve potansiyel aday ülkelerin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine değinilmiştir. Ardından Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri detaylı olarak ele alınmıştır.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME DALGALARI

Bu bölüm çerçevesinde, Birlik içerisindeki demokrasi problemi genişleme dalgaları kapsamında ele alınarak incelenecektir. Birlik, 1952 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulmuştur. Topluluğu kuran ülkeler; Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dur. Topluluğun başarılı gidişatını gören ülkeler, bu oluşumun içerisinde yer almak için başvuruda bulunmuştur. Avrupa Toplulukları, farklı zamanlar içerisinde ve farklı araçlar doğrultusunda genişleme politikasını yürütmüştür. 1993 Kopenhag Zirvesi'ne kadar Roma Antlaşması'nın 237. maddesi gereği AB'ye katılım için aday ülkenin Avrupa kıtasında olması ve ülkenin rejiminin demokrasi olması gerekmektedir. Roma Antlaşması 237. maddesi uyarınca her Avrupa ülkesi Topluluğa üye olmayı talep edebilmektedir. Üyelik sürecinde ise öncelikle üye olmayı talep eden ülke ilk olarak resmi üyelik başvurusunda bulunmaktadır. Avrupa Konseyi de söz konusu başvuruyu inceleyerek, oybirliği esasıyla kabul etmektedir. Daha sonrasında Konsey, Avrupa Komisyonu'na ülkelerin politik ve ekonomik açıdan tam üyeliğe hazırlık durumuna ve olası üyeliğin Birliğe olabilecek etkilerine ilişkin rapor hazırlamasını talep etmektedir. Hazırlanan rapor doğrultusunda Komisyon, söz konusu ülke ile üyelik müzakerelerinin başlatılması veya ertelenmesine dair karar vermektedir. Genellikle Komisyon'dan çıkan karar ertelenmesi yönünde olmaktadır. Komisyon bu doğrultuda söz konusu ülkenin üyeliğe ehil duruma gelebilmesi için tavsiyeler içeren faaliyet planı hazırlamaktadır. Mevcut plan, daha sonra ülkeyle imzalanan Ortaklık Antlaşması'na dâhil edilmektedir. Sonrasında her sene Komisyon düzenli olarak İlerleme Raporları kapsamında ülkenin politik ve ekonomik olarak katılım müzakerelerini yürütebilecek

kapasitesi olup olmadığı değerlendirir. Komisyon, ülkenin yeterli şartları taşıdığına dair Konsey'e adaylık müzakerelerinin başlatılması yönünde tavsiyede bulunur. Konsey de oybirliği ile karar vererek müzakerelerin başlayacağı tarihi belirler. Daha sonra Birliği temsilen Avrupa Komisyonu, aday ülke ile müzakereleri yürütür. Müzakerelerin tamamlanmasının ardından Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi'ne söz konusu ülkenin üyeliğe kabul edilip edilmeyeceğine dair görüş bildirir. Nihai karar oybirliği esasına dayanır ve Avrupa Konseyi'nde alınır. Ülkenin Birliğe üye olabilmesi için Avrupa Parlamentosu'nun da kararı onay prosedürü uyarınca basit çoğunlukla kabul etmesi gerekmektedir (Aydın Düzgüt, 2011: 43-44).

Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturan, Avrupa Ekonomik Topluluğu 1957 senesinde kurulmuştur. Kurulduğu andan itibaren sağladığı istikrar ve iktisadi başarı diğer ülkelerin dikkatini çekmiş ve bu ülkeler için Birliğe katılım dış politikalarında ana hedef haline gelmiştir (Coşgun, 2012: 23). Topluluğa ilk başvuruda bulunan ülkeler; İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç'tir. Sonrasında Norveç başvurusunu geri çekmiştir. 1972 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka Topluluğa katılarak ilk genişleme dalgası gerçekleşmiştir. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ilk başvurusunu 1959 yılında yapmıştır. Daha sonraki iki genişleme dalgası da demokrasi problemi olan ülkelerle gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın 1981 yılında Topluluğa katılmasıyla ikinci genişleme dalgası yaşanmış ve üye sayısı ona ulaşmıştır. Bu süreçte Topluluk aynı zamanda Danimarka ile birlikte üye olan Grönland'ın çıkışıyla ilk kez üye kaybetmiştir. 1987 yılında İspanya ve Portekiz Topluluğa üye olmuş ve üçüncü genişleme yaşanmıştır. 1989 yılında Soğuk Savaşın bitişi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte Almanya'daki Doğu ve Batı ayrımı sona ermiştir. Bu sayede Doğu Almanya, Batı Almanya'ya katılarak, Avrupa Topluluğu'na de facto⁸ olarak katılmıştır. Dördüncü genişlemede istekli olan taraf Avrupa Birliği olmuş ve en rahat genişleme dalgası yaşanmıştır. Bu genişleme ile Avusturya, Finlandiya ve İsveç Topluluğa katılmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının Birlik için bir diğer etkisi ise komünist rejimlerden çıkan ülkelerin Birliğe dahil edilmesi için genişleme politikasını Kopenhag Kriterleri

---

⁸ De facto: fiiliyatta demek olup, Almanya'nın birleşmesi sonucunda Doğu Avrupa topraklarının da bu kapsamda Birliğe dahil olması anlamına gelmektedir.

çerçevesinde daha sistematik hale getirilmesi olmuştur. Kendi içerisinde ekonomik kriterler, siyasi kriterler ve Topluluk Müktesebatı'na Uyum olmak üzere üç başlıktan oluşan Kopenhag Kriterlerini karşılayan aday ülkeler Birliğe üye olabileceklerdir (İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], t.y.).

- Siyasi Kriterler: Hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması unsurlarını içeren istikrarlı bir yapıda olunması,

- Ekonomik Kriterler: İyi işleyen pazar ekonomisi ve Birlik içerisinde piyasa güçleri ile rekabet baskısıyla başa çıkabilecek kapasitede olunması,

- AB Müktesebatı'na Uyum: Siyasi, iktisadi amaçlara uyulması ile birlikte üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme, Avrupa Birliği mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olunmasıdır (Accession Criteria, EU, 2020).

Beşinci genişleme dalgası ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ni (ODAÜ) Birlik sınırları içerisine dahil etmiştir. Bu genişleme ile birlikte kendi ulusal sınırları içerisinde demokrasi ile problemi olan ülkeler Birliğe üye olmuşlar ve mevcut olan demokrasi açığı problemi daha ileri boyuta ulaşmıştır. ODAÜ Genişlemesi kendi içerisinde Helsinki Grubu Ülkeleri ve Lüksemburg Grubu Ülkeleri olarak gruplandırılmıştır. Lüksemburg Grubu Ülkeleri; Çekya, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Macaristan, Polonya ve Slovenya'dır. Helsinki Grubu Ülkeleri ise Malta, Letonya, Litvanya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'dır. Bulgaristan ve Romanya dışındaki ülkelerin tam üyelikleri 2004 yılında gerçekleşmiştir. Beşinci genişlemenin ikinci aşaması kapsamında 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya da Birliğe üye olmuşlardır. Birlik son genişleme dalgasını 2013 yılında Hırvatistan'ın üyeliği ile gerçekleştirmiştir. Günümüzde ise aday ülke ve potansiyel aday ülke statüsünde olan ülkeler mevcuttur. Aday ülke statüsünde Türkiye, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan ve Kuzey Makedonya vardır. Bu ülkelerin tam üyelik için gerekli olan fasılların tamamlanması beklenmektedir. Potansiyel aday ülkeler ise Bosna-Hersek ve Kosova'dır. Ayrıca, İzlanda Birliğe üye olmak için başvuruda bulunmuş, aday ülke statüsü elde ettikten sonra 2010 yılında katılım müzakerelerine başlamıştır. Fakat, İzlanda Hükümeti 2015 yılında AB adaylık sürecini sonlandırmıştır.

Bu aşamada Birliğin genişleme dalgalarına detaylı bakılması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın devamında ilk olarak Birliğin geçirdiği genişleme dalgaları incelenecek, ikinci olarak Birliğin hali hazırdaki aday ve potansiyel aday ülkelerin üyelik süreçlerine değinilecek, üçüncü olarak çalışmanın amacını oluşturan Türkiye'nin adaylık süreci ele alınacak, daha sonra aday ve potansiyel aday ülkeler siyasi, ekonomik ve kültürel olarak karşılaştırılmaya çalışılacak, son olarak Avrupa Birliği'nde genişlemenin demokratikliğine değinilecektir.

2.1.1. Birinci Genişleme Dalgası: Danimarka, Birleşik Krallık ve İrlanda

Topluluğun ilk genişleme dalgası İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla gerçekleşmiş ve üye sayısı dokuza yükselmiştir (Coşgun, 2012: 25). Daha önceden Avrupa entegrasyonu girişimi İngiltere'ye açık olmasına rağmen İngiltere bu oluşumun içinde yer almak istememiştir (Dinan, 2004: 70). İngiltere'nin, uzun yıllara dayanan ulusal egemenlik olgusu ve üyelik halinde ulusüstü yapının gerektirdiği egemenlik kaybı korkusu sebebiyle Birliğe üye olmak istemediği ifade edilmektedir (Aydın Düzgit, 2011: 44-45). İngiltere, AET'ye alternatif olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)'da⁹ yer almayı tercih etmiş olsa da EFTA İngiltere'nin beklentilerini karşılama konusunda başarılı olamamıştır. Topluluğun, kuruluşundan bu yana başarılı ilerleme kaydetmesi, daha önce AT'ye üye olmak istemeyen ülkelerin dikkatini çekmiş ve Topluluğa katılmak için başvuruda bulunmuşlardır (Karluk, 2007: 12-13). İngiltere, ilk üyelik başvurusunu Başbakan Harold Macmillan döneminde yapmıştır. Daha sonrasında İngiltere'nin üyeliği, 1962 ve 1964 yıllarında Fransız Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle tarafından tehdit olarak görüldüğü için iki kez veto edilmiştir (Tezcan, 2016: 14).

Kurucu ülkelerin arasında bu kapsamda anlaşmazlık bulunmaktadır. Fransa İngiltere'nin üyeliğini istemezken, Benelüks ülkeleri İngiltere'yi, Almanya ve

---

⁹ Convention Establishing the European Free Trade Association, EFTA, Cenevre 1992. Merkezi Cenevre'de bulunan EFTA, 4 Ocak 1960 tarihinde, Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere tarafından imzalanan Stockholm Anlaşması ile kurulmuştur. 1961 yılında ortak üye olan Finlandiya 1986 yılında, İzlanda ise 1970'de EFTA üyesi olmuştur. EFTA'nın günümüzde dört üyesi vardır: İsviçre, İzlanda, Lihtensteyn ve Norveç (Karluk, 2007: 12).

Fransa'yı dengeleyecek bir güç olabileceği için desteklemekteydiler (Dinan, 2004: 70-71). Fransa'nın vetosu İngiltere'nin üyelik sürecinde karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi olmuştur. De Gaulle'un karşı çıkmasının en önemli sebepleri İngiltere'nin ABD ile olan yakınlığından dolayı Britanya'nın Topluluk içerisinde ABD'in uydusu olacağı düşüncesi (Samur, 2016: 232-233), Topluluk içerisinde Fransa'nın politik ağırlığını bastırma olasılığı ve Ortak Tarım Politikası kapsamında Fransa'nın çıkarlarına zarar vereceği düşüncesidir (Aydın Düzgit, 2011: 45), İngiltere'nin üyeliği konusunda De Gaulle'un vetodan ziyade gönülsüzlüğünün bir diğer nedeni ise Topluluğun amacını kaybederek, bir serbest ticaret alanına dönüşeceği fikriydi (Karluk, 2007: 13-14). Bu sebeple De Gaulle'a göre İngiltere konusunun çözümü ortaklık anlaşmasıydı (Karluk, 2011: 86).

İngiltere ile birlikte Norveç, Danimarka ve İrlanda'da Topluluğa katılma yönünde eğilim göstermiş ve başvuruda bulunmuşlardır. Norveç ve Danimarka, İngiltere'yle birlikte birer EFTA ülkesiydi. İrlanda ve Danimarka'nın başvurularının altında yatan sebep ise İngiltere ile olan tarihsel bağlarıdır (Aydın Düzgit, 2011: 44-45). Diğer bir ifadeyle, bu ülkelerin Topluluğa üyelik kaderini İngiltere belirlemiştir (Akdoğan, 2016: 272). De Gaulle'un ardından Pompidou'nun cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Fransa'nın, İngiltere'nin üyeliğine karşı olan tavrı değişmiş ve Topluluğun ilk genişleme dalgası gerçekleşmiştir (Dinan, 2004: 183).

1973 yılında Topluluğa katılan ilk kuzey ülkesi olan Danimarka, üyelik süresince Topluluğa karşı İngiltere ile paralel tavır almıştır (Yurtsever, 2016: 301). Norveç, ülkesinde yapılan referandumda çıkan red kararıyla Topluluğa katılmamıştır (Baykal ve Göçmen, 2016: 145).

2.1.2. İkinci Genişleme Dalgası: Yunanistan

Yunanistan'ın üyeliği ile gerçekleşen ikinci genişleme dalgası ile birlikte Topluluk yönünü güneye doğru çevirmiştir (Karluk, 2007: 15). Yunanistan'ın üyelik öncesi durumunun siyasi ve ekonomik açıdan ele alınması gerekirse, ülkenin iktisadi açıdan sanayileşme ve ekonomik gelişmeler hususunda ciddi sıkıntıları olduğu ve diğer üye devletlerden daha düşük hayat standartlarına sahip olduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra Yunanistan'ın siyasi açıdan demokratikleşme konusunda problemleri olduğu dikkat çekmektedir (Usta Lazaris, 2016: 332). Yunanistan, Roma Antlaşması'nın ortak üye hükmünü içeren 238. maddesi kapsamında başvuruda bulunan ilk ülkedir (Karluk, 2011: 88-89). Başvurusunu 1959 yılında gerçekleştiren Yunanistan, Avrupa Topluluğu ile ortaklık anlaşması olarak da bilinen Atina Anlaşması'nı 1961 senesinde imzalamıştır (Çakır, 2016: 41).

Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na üyelik sürecinde karşılaştığı sorunların en büyüğü Albaylar Cuntası'dır. Yunanistan'da yaşanan askeri darbe ve ardından gelen askeri rejim sebebiyle, karşılıklı ilişkiler AT tarafından askıya alınmıştır (Dinan, 2004: 151). Topluluğun en temel değerleri insan hakları ve demokrasi olduğu için Topluluk, Yunanistan'a ilişkin bu yönde karar almıştır; 1974 senesinde Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından Cunta yönetimi düşürülmüş ve Yunanistan demokratik rejime geri dönmüştür (Coşgun, 2012: 25-26). İlişkilerin canlanma süreci de Yunanistan'da demokratik rejimin yeniden hâkim olmasıyla başlamıştır. Yunanistan, 1975 senesinde tam üyelik için başvuru yapmış, 1976 yılında müzakerelere başlayarak, 1979 yılında Atina'da Katılım Anlaşması'nı imzalayıp, 1981 yılında Topluluğa katılmıştır (Baykal ve Göçmen, 2011: 45).

2.1.3. Üçüncü Genişleme Dalgası: İspanya, Portekiz

Avrupa Topluluğu, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımıyla üçüncü defa genişleme dalgası yaşamış ve Topluluğun güney genişlemesi tamamlanmıştır. İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na üyelik sürecine bakıldığında en büyük engelinin Franco'dan kaynaklı diktatörlük rejim geçmişi olduğu görülmektedir. 1975 yılında Franco'nun ölümünün ardından, demokratik rejime geçiş yapan İspanya, 1977 yılında Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuş olsa da İspanya'nın AT'ye katılım talebi 1962 yılına kadar geri götürülebilmektedir (Aras, 2016: 370).

İspanya ve AT arasındaki üyelik görüşmeleri ise 1979 yılında başlamıştır (Karluk, 2011: 90). Müzakere süreçlerinde yaşanan problemlerin ilki, İspanya'dan üye ülkelere yaşanabilecek göç olarak ele alınmış (Aydın Düzgüt, 2011: 45), ikincisi İspanya'nın tarıma dayalı ekonomisi, Fransa ve İtalya ile benzer ürünler ihraç etmesi

olarak ifade edilmiştir (Özde Ateşok, 2016: 419). Taraflar arasındaki ilişkilerde diğer problemliler alanlar, 1981 yılında İspanya’da yaşanan askeri darbe girişimi ve İngiltere ile İspanya arasında yaşanan Cebelitarık Sorunu’dur (Aras, 2016: 375). Bu yaşanan sorunlara rağmen Katılım Anlaşması’nı 1985 yılında imzalayan İspanya, AET’ye katılmayı başarabilmiştir (Karluk, 2011: 90).

Bir diğer diktatörlük dönemi yaşayan ülke olan Portekiz, AT’ye katılım için en geç başvuran EFTA ülkesi olmuştur. 1962 yılında müzakere başvurusunda bulunmuştur. AT’nin demokrasi ön koşulu sebebiyle başvurusu ilk olarak olumlu değerlendirilememiştir (Özde Ateşok, 2016: 406-407). İki yıllık devrimci ara döneminin ardından, Topluluğa 1977 yılında tam üyelik için başvurmuştur (Karluk, 2016: 92). 1978 yılında başlayan müzakereler yedi yıl sonrasında üyelik ile sonuçlandırılmıştır. Müzakerelerin uzun sürmesinin nedenleri, iki taraf için de farklılıklar arz etmektedir. Portekiz’de demokratik rejime geçilmiş olmasına rağmen siyasi istikrarın ülkede sağlanamamış olması ve yaşanan ekonomik sorunlar ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği içinse müzakerelerin çok daha büyük nüfus ve ekonomik yapıya sahip olan İspanya ile birlikte yürütülmesi önem teşkil etmektedir. İspanya’nın üyelik sürecine İtalya ve Fransa’nın olumsuz bakışı, genişleme sürecinde İspanya ile birlikte ilerleyen Portekiz’in üyeliğini yavaşlatan bir husus olmuştur. Müzakerelerdeki sorun yaratan konular ise tarım, balıkçılık, kişilerin serbest dolaşımı ve tekstil sektörü olarak görülmektedir (Özde Ateşok, 2016: 417-419). Nihayetinde Portekiz, Lizbon’da 1985 yılında Katılım Anlaşması’nı imzalayarak, 1986 yılında AT’ye üye olmuştur (Baykal ve Göçmen, 2016: 146).

2.1.4. Dördüncü Genişleme Dalgası: Avusturya, Finlandiya, İsveç

AB’nin dördüncü genişlemesi aynı zamanda Kuzey Genişlemesi olarak da adlandırılmakta ve Soğuk Savaş dönemi ile sonrası uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler ile doğrudan ilgili görülmektedir. Avusturya, İsveç ve Finlandiya, Soğuk Savaş esnasında tarafsızlık politikası izlemişler ve savaşın bitiminde AB’ye katılma eğiliminde bulunmuşlardır. Sürece bakıldığında, adaylık öncesi Topluluk ile yakın temaslarda bulunmuş olmaları ve Avrupa’nın kültürel olarak bir parçası olmaları nedeniyle dördüncü genişleme dalgası Birlik içerisinde en rahat ve sorunsuz yaşanan

süreç olmuştur (Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, 2019). Bu genişlemenin rahat yaşanmasının diğer sebepleri ise ülkelerin kurumsal yapılarının güçlü olması ve ekonomik olarak refah seviyelerinin yüksek olmasıdır (Coşgun, 2012: 28). Kuzey genişleme dalgasını önemli yapan bir diğer nokta ise Topluluk genişleme yaşarken aynı zamanda derinleşme sürecinde de olmasıdır. Avrupa Birliği Antlaşması olarak geçen Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi bu sürece denk gelmiştir.

Finlandiya, İsveç, Avusturya ve Norveç, 1990'lı yılların başında AB'ye tam üyelik için müzakerelere başlayan bu ülkeler, AB'ye ekonomik nedenle üye olmak istemekteydiler. 13 ay gibi kısa bir sürede 1994 yılında müzakereler tamamlanmıştır. Avusturya, Finlandiya ve İsveç resmen AB üyesi olurken, müzakerelerin tamamlanmasının ardından Norveç'te, AB'ye üyelik için yaptıkları referandumda ikinci kez red kararı çıktığından, Birliğe katılmamıştır (Aydın Düzgüt, 2011: 46). Üç EFTA üyesinin de Birliğe katılımının ardından EFTA çözülme aşamasına geçerek, 'de facto' olarak dağılmıştır (Karluk, 2011: 96).

2.1.5. Beşinci Genişleme Dalgası

Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme dalgası iki aşamada gerçekleşmiştir. Bu genişleme dalgasının ilk ayağını on ülke oluşturmaktadır. Bu ülkeler; Slovakya, Slovenya, Çekya, Letonya, Litvanya, Polonya, Malta, Macaristan, Kıbrıs, Estonya, Letonya ve Litvanya'dır. Beşinci genişleme sürecinin ikinci aşaması 2007 yılında gerçekleşmiştir. Her ne kadar Bulgaristan ve Romanya bu sürece dahil olmuş olsalar da üyelik kriterlerini geç sağlamalarından kaynaklı olarak 2007 senesinde Birliğe üye olabilmişlerdir (Aydın Düzgüt, 2011: 47). Bu ülkelerin en önemli ortak noktası ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, oluşabilecek otorite boşluğuna karşı AB'ye sığınan ülkeler olmalarıdır (Akdoğan, 2015: 375). Orta ve Doğu Avrupa'nın komünist rejimleri yıkılmış ve yeni doğan demokrasiler "Avrupa'ya geri dön!" sloganıyla Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuşlardır (Alexandrescu, 2013: 8). Bu genişleme dalgası uzun yıllardan beri süren Avrupa kıtasının bölünmüşlüğüne bitirmiştir. Birliğin ekonomik, sosyal, kültürel dengelerinin beraberinde mevcut kurumsal yapısını pekiştiren ve Kopenhag Kriterleri'nin geçerli olduğu ilk genişleme

dalgası olduğundan, genişleme politikası araçlarını da değişikliğe uğratmıştır (Coşgun, 2012: 29). Beşinci genişleme dalgası iki alt başlık kapsamında ele alınmıştır.

2.1.5.1. Çekya, Slovakya, Slovenya, Polonya, Malta, Kıbrıs, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ), Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvurmuştur. Bu ülkelerin AB'ye yönelmesinin ekonomik ve politik sebepleri bulunmaktaydı. Politik açıdan bu ülkelerin komünist geçmişleri vardı ve bunun yeniden canlanmasının önüne geçilmeliydi, ekonomik açıdan ise üyeliğin getirmesi söz konusu olan ticaret artışı ve ekonomik yapının yeniden oluşturulmasıydı. Bu yeniden yapılandırma sürecinde AB'den destek görmek istiyorlardı. Fransa başta olmak üzere başlangıçta birçok ülke bu genişleme dalgasına karşı çıkmışlardı. Bunun en önemli gerekçesi olarak, bu ülkelerin komünist geçmişleri olduğu için uzunca bir süre hem politik olarak hem de ekonomik olarak üyeliğe hazır olamayacaklarını savunmakta ve Birliğin derinleşme sürecine odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun beraberinde, güvenlik kaygıları sebebiyle bilhassa Almanya, bu ülkelerin üyeliğini Doğu sınırlarının istikrarı için desteklemiştir. Bu ülkeler SSCB'nin dağılmasının ardından, Avrupalı kimliklerine ve Avrupa'nın bir parçası olduklarına dair vurgu yapmışlardır (Aydın Düzgit, 2011: 46).

Üyelik başvurusunda bulunan on ülke ile Avrupa Birliği Atina'da 2003 yılında Katılım Anlaşmalarını imzaladı. Bu sayede Macaristan, Malta, Slovakya, Slovenya, Polonya, Çekya, Kıbrıs, Litvanya, Letonya ve Estonya 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren Birliğe üye olmuşlardır. Birlik en büyük genişleme dalgasını yaşamıştır. Bu kapsamda üye sayısı 25'e çıkan Birliğin, yüzölçümü %25, nüfusu %20 oranında artarken, gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) sadece %5 oranında artmıştır (Karluk, 2011: 104).

2.1.5.2. Bulgaristan ve Romanya

Beşinci genişlemenin ikinci aşamasındaki Bulgaristan ve Romanya, üyelik kriterlerini tam anlamıyla karşılamamalarına rağmen, 2007 yılında Birliğe katılmışlardır (Akdoğan, 2015: 375).

Bulgaristan, 1995 yılında Birliğe üye olmak için başvurmuş, 31 fasıl kapsamında 2000'li yılların başında müzakerelere başlamıştır. Bulgaristan ve Romanya üyelik müzakerelerini genelde birlikte yürütmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu durum kuzey komşusuna göre kurumsal reformlar konusunda daha fazla yol kat ettiğini düşünen Bulgarları hoşnut eden bir durum değildir. Bu iki ülkenin üyelik sürecinde Avrupa Birliği de Bulgaristan yanlısı bir tavır izlemiştir. Bulgaristan'ın üyelik süreci önündeki engeller ise ülkede yaşanan yolsuzluk olayları ve işleyen pazar ekonomisinin olmayışıdır. 2004 senesinde tüm fasılları geçici olarak kapatan Bulgaristan, 2007 senesinde Birliğe üye olarak katılmıştır (Akdoğan, 2015: 375-387).

Romanya'daki Avrupa Birliği üyeliğine bakış ise biraz daha farklıdır. Ülke otoriter bir rejimden ve rejimin getirdiği izolasyon politikasında muzdarip olmuştu ve bunların izlerini Birlik üyeliği ile silmek istiyordu. 1995 senesinde tam üyelik başvurusunda bulunan Romanya'nın başvurusu Komisyon'un 1997 yılında Kopenhag Kriterleri'ni sağlamada yetersiz olduğuna dair olan raporunda reddedilmiştir; aynı yıl temmuz ayında Komisyon müzakerelerin başlamasını önermemiş fakat Romanya'nın siyasi kriterleri sağlama konusunda ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. Romanya, müzakerelere 2000 yılında başlamıştır. Müzakere süreçlerinde karşılaştığı problemler ise kamu reformları, liberal ekonomiye geçiş, ülkenin sosyalist geçmişinden kaynaklı birtakım sorunlar, yolsuzluk, azınlıkların korunması ve ırkçılık olmuştur. 2005'te müzakereleri tamamlayan Romanya, Katılım Anlaşması'nı da aynı yıl içerisinde imzalamış ve 2007 yılından itibaren AB üyesi olmuştur (Sağiroğlu A. ve Sağiroğlu C., 2015: 420-435).

2.1.6. Altıncı Genişleme Dalgası: Hırvatistan

Avrupa Birliği'nin genişleme politikasının Orta ve Doğu Avrupa'nın ardından yeni yönü Balkanlar olmuştur. Bu coğrafi bölgenin en büyük sorunu ise eski

Yugoslavya'dan kalan ırkçılık ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konsey'nin kararıyla kurulan Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM)'dir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan, aynı yıl hem üyelik için hem de diplomatik olarak tanınmak için AB'ye başvuruda bulunmuştur. Hırvatistan'daki Avrupa algısı, demokrasi, medeniyet ve istikrarla iç içe geçmiştir. Hırvatistan'ın üyelik aşamasında önündeki engeller ise 2004 genişlemesiyle Birliğe dâhil olan Slovenya ile yaşadığı sınır problemi (ki bu durum Slovenya'nın blokajı nedeniyle müzakereleri durma noktasına getirmiştir), Sırp azınlığının dışlanması ve YUCM ile uzlaşa sağlayamaması şeklinde sıralanabilmektedir. Hırvatistan aynı zamanda Parlamentosu tarafından ilan edilen Adriyatik Denizi'nde Ekolojik-Balıkçılık Koruma Bölgesi'nden dolayı Birliğin üye devletleri İtalya ve Slovenya ile karşı karşıya gelmiştir. 2003 senesinde tam üyelik için başvuran Hırvatistan, 3 Ekim 2005'te Türkiye ile aynı tarihte müzakereler başlamış, 2006 senesinde açılan 19 faslı başarıyla kapatmıştır (Aras, 2015: 453-469). Hırvatistan'ın 2013 senesinde Birliğe üye olması ile birlikte Avrupa Birliği'nin son genişleme dalgası gerçekleşmiştir (Baykal ve Göçmen, 2016: 151).

2.2. ADAY VE POTANSİYEL ADAYLAR

Birliğin hali hazırda üyelik süreci devam eden aday ve potansiyel aday ülkeleri vardır. Adaylık statüsünde bulunan ülkeler Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Türkiye'dir. Potansiyel aday ülkeler ise Bosna-Hersek ve Kosova'dır (Avrupa Komisyonu, 2021). Bu başlık altında aday ve potansiyel aday ülkelerin adaylık süreçleri ele alınacaktır. Çalışmanın amacı olan Avrupa Birliği'nin genişleme sürecini demokratik yönetip yönetmediği bağlamında demokrasi açığı konusu Türkiye'nin üyeliği özelinde değerlendirileceği için, Türkiye'nin üyelik süreci detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Aday Ülkeler

Günümüzde Birliğe aday olan ülkeler arasında Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye vardır. Bu başlık kapsamında Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Türkiye'nin üyelik süreci incelenmeye çalışılacaktır. Türkiye'nin üyelik sürecinin tezin temelini oluşturmasından dolayı ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele

alınacağı için, bu başlık kapsamındaki Türkiye'nin adaylık aşamalarına yalnızca kronolojik olarak değinilecektir.

2.2.1.1. Arnavutluk

Batı Balkan ülkeleri arasında Avrupa Birliği ile ilişkileri ilk başlatan ülke Arnavutluk olmuştur. Tecrübe ettiği komünist yönetimin ardından Arnavutluk'un tarihi O'Brennan ve Gassie'ye göre üç dönemden oluşmaktadır. Birinci dönemde; 1990-1997 arasında Avrupa Birliği ile ilişkiler başlamıştır. İkincisinde, 1998-2005 arasında Avrupa Birliği ile ilişkiler aşamalı olarak gelişim göstermiştir. Üçüncüsünde, 2005'ten sonra başlamış olup, Birlik ile sağlam ilişkiler kurulmaya başlamıştır (O'Brennan ve Gassie, 2009: 63). Yurtsever ise Arnavutluk'un Avrupa Birliği ile ilişkilerini daha farklı bir dönemsel ayırım içinde ele almıştır. Yurtsever, Arnavutluk tarihini 1992-1999 yılları arasını kendi kendine dönüşüm ve Avrupa Birliği merkezli dönüşüm olmak üzere iki aşamada incelemiştir (Yurtsever, 2015: 489). Çalışma kapsamında Yurtsever'in ele aldığı bu yaklaşım kısaca incelenecektir.

Birinci dönem, öncelikle komünist düzen içinde totaliter rejimin en yoğun yaşandığı dönemlerden birisidir. Enver Hoca'nın hüküm sürdüğü dönemde uluslararası politikada birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. 1991 yılıyla birlikte Arnavutluk için demokratikleşme süreci başlamıştır. 1991-1993 yılları arasında bu süreç sancılı şekilde geçmiştir (Bogdani ve Loughlin, 2003: 22-23).

Avrupa Birliği merkezli dönüşüm ise Avrupa Birliği ile 1992 yılında imzalanmış olan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile başlatılmıştır (Brennan ve Gessie, 2009: 63). Yaşanan Kosova Savaşı ile Arnavutluk'un Avrupa Birliği ile ilişkileri başka bir boyut kazanmıştır. (Yurtsever, 2015: 491-492). 2003 yılında Selanik Zirvesi ile Arnavutluk potansiyel aday olarak ilan edilmiştir (Oğuz vd., 2020: 19). Aynı yıl, Arnavutluk ile Avrupa Birliği arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (Stabilization and Association Agreement – SAA) için görüşmeler başlatılmıştır (Ilijani, 2004: 260). 2006 yılında da SAA taraflar arasında imzalanmış, 2009 yılı itibariyle yürürlüğe girmiştir (Yurtsever, 2015: 492).

Arnavutluk, Birliğe üye olmak için aynı yılda başvuruda bulunmuştur. 2014 yılında da aday ülke statüsü kazanmıştır (Avrupa Konseyi, t.y.). Arnavutluk üyelik perspektifinde, CARDS çerçevesinde 1999-2006 yılları arasında 260 milyon euro, 2007-2013 yılları arasında IPA çerçevesinde 594 milyon euro yardım almıştır. IPA çerçevesinde destek sağlanan alanlar arasında kamu hizmetleri ve yönetimi, polis ve cezaevi altyapıları, yargı reformu, temel haklar ve sivil toplum bulunmaktadır. Arnavutluk'un adaylık sürecinde öne çıkan konular arasında en çok yolsuzluk olgusu dikkat çekmiştir (Yurtsever, 2015: 493). 2015-2016 yıllarındaki İlerleme Raporları'nda siyasi kriterlerde gelişme sağlandığı belirtilmiştir (Oğuz vd., 2020: 19). 2018 yılında Avrupa Komisyonu, katılım müzakerelerini başlatmak için koşulsuz bir tavsiye yayınlamıştır. Konsey, yargı, yolsuzluk ve organize suçla mücadele, istihbarat servisleri ve kamu yönetimi gibi kilit alanlarda kaydedilen ilerlemeye dayalı, 2019'da katılım müzakerelerini başlatma yolunu belirlemiştir. Mart 2020'de Avrupa Konseyi üyeleri, Genel İşler Konseyi'nin Arnavutluk ile katılım müzakerelerini başlatma kararını onaylamış ve Temmuz 2020'de taslak müzakere çerçevesi üye devletlere sunulmuştur (Avrupa Komisyonu, t.y.).

2.2.1.2. Karadağ

Karadağ 2006 yılında ülkede yapılan referandum ile Sırbistan'dan ayrılmıştır (BBC, 2006). Karadağ bağımsızlığını kazandıktan sonra yüzünü Batı'ya dönmüş ve Batılı ülkelerin üye olduğu uluslararası örgütlere katılmayı amaçlamıştır. Bu örgütlerden biri olan Avrupa Birliği de bölgesel çıkarları nedeniyle Karadağ ile ikili ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Taraflar arasındaki ikili ilişkiler de 2004 yılında başlamıştır (Akıncılar Köseoğlu, 2015: 517-517). Karadağ, AB entegrasyonuna dahil olabilmek için hukuk sisteminden eğitim sistemine kadar birçok alanda geniş çaplı reformlar yapmayı amaçlamıştır (Vukotic, 2004: 124).

İlişkileri daha da sağlamlaştırmak adına, taraflar arasında 2007 yılında SAA imzalanmış ve 2010 yılında da yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl Birlik, Karadağ'a adaylık statüsü vermiş ve 2012 yılında da müzakereler başlamıştır (Akıncılar Köseoğlu, 2015: 521). Halihazırda Karadağ'ın müzakere sürecinde 35 fasılın 32'si açılmış olup, 3 fasıl geçici olarak kapatılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Karadağ'ın üyelik süreciyle ilgili bazı hususlara kısaca değinmek gerekmektedir. İlk olarak, 2011 yılında Avrupa Komisyonu tarafından, "2011-2012 Genişleme Stratejisi" ilan edilmiştir. Yeni stratejisi kapsamında Birlik, genişleme sürecinde 23. fasıl 'Yargı ve Temel Haklar', 24. fasıl 'Adalet, Özgürlük ve Güvenlik' alanlarını daha fazla önemseme yoluna gitmiş ve bu fasılların müzakere süreci sonlandırılmasına kadar açık kalacağını belirtmiştir. Karadağ'ın adaylık sürecini destekleyen ülkeler arasında Brexit öncesinde İngiltere bulunmaktaydı. Karadağ'ın üyelik süreciyle ilgili Avrupa Birliği'nin üzerinde en çok durduğu konu; Karadağ'da örgütlü suçlar ve yolsuzluk ile mücadeledir. Son olarak Karadağ'ın adaylık süreci kapsamında Birlik'ten aldığı finansal desteklere değinilecek olursa, CARDS çerçevesinde 1998 ve 2006 yılları arasında 272,2 milyon Euroluk; IPA çerçevesinde 2007 ve 2010 yılları arasında Birlik'ten 131,3 milyon Euroluk yardım almıştır (Akıncılar Köseoğlu, 2015: 525-533).

2.2.1.3. Sırbistan

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) çatısı altındaki etnik ve milliyetçi duyguların yoğun yaşanması, Batı Balkan topraklarının barış ve huzuruna olumsuz yönde etki etmiştir. Ülkenin tarihsel geçmişine bakıldığında daha önce birçok milletle bir arada YSFC'de sorunsuz yaşanıldığı görülmektedir. Bu duruma en çok Josip Broz Tito'nun uyguladığı politikalarla barış içinde yaşamaları örnek gösterilmektedir. Ancak, Tito'nun 1980 yılında vefatı ve SSCB'nin yıkılması ile Yugoslavya topraklarında huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda Sırp lider Slobodan Milošević'in milliyetçi yaklaşımları Bosna-Hersek'te çatışma yaratmış, bunun yanı sıra Sırbistan'ın milliyetçi yaklaşımı Kosova'da çatışmalara neden olmuştur. Çatışmaların temel nedeni farklı kimlikler, devlet algıları, dünya görüşleri, uluslararası politika algıları ve siyasi kültürdür (Stahl, 2013: 478). Dayton Barış Antlaşması ile Bosna-Hersek ile olan savaş bitmiş olsa da savaşı tetikleyen sorunların çözülmesi konusunda başarısız olunmuştur (Şekercioğlu, 2015: 545-546).

2000'li yıllarda Sırbistan için dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Milošević'in başkanlık seçimlerini kaybetmesi, sonrasında hükümetin devrilmesi Sırbistan'ı büyük ölçüde dönüştürmüştür. İlaveten, 1990'lı yıllarda savaşlar dolayısıyla Sırbistan

uluslararası kamuoyundaki negatif imajını düzeltmek için hareket etmiştir (Şekercioğlu, 2015: 546-547).

Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkileri 2000'li yıllarda başlamıştır. Sırbistan AB üyelik sürecinde yolsuzluk skandallarıyla karşı karşıya kalmış; demokratik ve hukuki yapısında sorunlar yaşamıştır. 2004 yılından itibaren Birliğe üye olmak için Sırbistan hukuki düzenlemeler yapmıştır (Şekercioğlu, 2015: 541-568). 2008 yılında, Sırbistan için bir Avrupa ortaklığı kabul edilmiş ve ülkenin üyelik başvurusu için öncelikler belirlenmiştir. 2009 yılında Sırbistan, Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur. 2012'de Sırbistan, aday ülke statüsü kazanmış; 2013'te AB ve Sırbistan arasında imzalanmış olan SAA yürürlüğe girmiştir (Avrupa Komisyonu, t.y.). 2014 yılında müzakerelere başlayan Sırbistan'la ilişkilerde şimdiye kadar 18 fasıl açılmıştır ve geçici olarak bilim ve araştırma ile eğitim ve kültür fasılları kapatılmıştır (Avrupa Komisyonu, t.y.).

2.2.1.4. Kuzey Makedonya

Kuzey Makedonya, diğer Batı Balkan ülkeleri gibi birçok etnik kimliğe sahip halktan oluşmaktadır. Makedonya Halk Cumhuriyeti adıyla 1946 yılında YSFC'nin içinde özerk yapıya kavuşmuştur. YSFC'nin dağılmasının ardından 1991 yılında referandumla bağımsızlığını ilan ederek, Makedonya Cumhuriyeti olarak kurulmuştur (Gadjanova, 2006: 103). Fakat, YSFC'nin dağılmasının ardından sınır komşusu olduğu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar kendisine de sıçramıştır (Danforth, 2015: 581). Makedonlar ve Arnavutlar arasında etnik temellere dayanan çatışmalar yaşanmış, Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu (Albanian National Liberal Army/NLA) ülkenin bazı bölgelerini işgal etmiştir (Gadjanova, 2015: 103). Bir yandan çatışmaları, AB ve ABD uzlaştırmaya çalışmış; diğer yandan AB 2001 yılında, Makedonya ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalamıştır. Ancak, SAA kapsamında Birlik, Makedonya'ya etnik sorunların çözülmesi, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi çeşitli şartlar sunmuştur (Keskin, 2015: 582). AB'nin ve ABD'nin çabaları sonuç vermiş ve 2001 yılında taraflar arasında Ohrid Çerçeve Antlaşması (Ohrid Framework Agreement/OFA) imzalanmıştır (Organization for Security and Co-operation in Europe [OSCE], 2001). OFA, ülke içinde var olan etnik kimliklerin barış

içinde yer almasını ve eşitlik sağlanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, AB'nin ilk askeri operasyonu, OFA'nın uygulanması amacıyla Makedonya'da Concordia Operasyonu adı altında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, Birlik Proxima Operasyonunu düzenlemiştir (Keskin, 2015: 583).

Avrupa Birliği ile Makedonya ilişkilerinin başlangıcı 1995 yılına dayanmaktadır. Kuzey Makedonya, SAA'nın imzalanmasından üç yıl sonra Avrupa Birliği'ne katılmak için 2004 senesinde başvuruda bulunmuş, bir sene sonra aday ülke statüsüne kavuşmuştur. 2000-2006 yılları arasındaki dönemde Makedonya'nın CARDS çerçevesinde alacağı mali yardımın tutarı 4.650 milyon euro olarak belirlenmiştir. (Keskin, 2015: 584-587). Fakat, ülkenin üyelik süreci kısmen belirsiz bir durumdadır. Bu durumun en temel sebebi ise Yunanistan'la arasında olan isim sorunudur (Oğuz vd., 2020: 19).

İsim sorununa kısaca değinmek gerekirse; Yunanistan, Makedonya ismini, Makedon ulusunu ve tarihini kabul etmemiştir. Yeni Makedon anayasasını yayımlacı bularak karşı çıkmıştır. Ülkenin bayrağını da kendi sembolü olan Verginia Güneşi olması dolayısıyla tanımamıştır. Aynı zamanda Makedonya isminin Yunanistan'daki bir bölge adı olması dolayısıyla, Yunanistan bu durumdan ciddi derecede rahatsız olmuştur. Yunanistan, Makedonya'nın NATO ve AB üyeliklerinin veto yetkisi ile engellemiştir. Aynı zamanda Yunanistan, Makedonya'yı amborgo ettiği ve Makedonya'nın AB üyeliğini engellediği gibi AB'den mali yardımlar almasını da engellemiştir. BM aracılığıyla 1995 yılınca Geçici Anlaşma (Interim Accord) imzalanmış ve Yunanistan, Makedonya'yı 'Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti' olarak tanımış, Makedonya'ya uyguladığı amborgoyu kaldırmayı ve Makedonya'nın uluslararası örgütlere üye olmasına engel olmamayı taahhüt etmiş olmasına rağmen, taraflar arasındaki sorun çözüme kavuşmamıştır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Avrupa Adalet Divanı (Euroan Court of Justice/ ECJ) gibi uluslararası arenada sorunun çözülmesi için çeşitli çabalar olmuş olsa da sorun taraflar arasındaki inisiyatif bırakılmıştır (Keskin, 2015: 591-596). Kuzey Makedonya, Yunanistan ile arasında mevcut olan isim sorununu Prespa Anlaşması ile 2019 yılında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti adını kabul ederek çözmüştür. Yunanistan ile uzlaşya varılmış ve Kuzey

Makedonya'nın müzakerelere başlayabileceği ortaya konmuştur (Oğuz vd., 2020: 19). 2020 yılı itibariyle müzakerelerin başlanmasına karar verilmiştir (Avrupa Komisyonu, t.y.).

2.2.1.5. Türkiye

Bu başlık altında Türkiye'nin üyelik süreci sadece kronolojik olarak ele alınacak olup, çalışmanın ana konusunu oluşturduğu için Türkiye'nin üyelik süreci başlığı altında ayrıca incelenecektir.

Türkiye, kuruluşundan 19 ay süre sonra Topluluğa katılmak için 31 Temmuz 1959 tarihinde başvuruda bulunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Türkiye'nin üyelik süreci hiçbir zaman düzgün bir seyir izlememiş, çalkantılı olarak ilerlemiştir (Eralp, 2017: 80). Bu durumun nedenleri; Kıbrıs meselesi, Kürt meselesi, darbeler, insan haklarına saygı, demokratikleşme, azınlık haklarının korunması gibi siyasi konular olduğu gibi ekonomik ve teknik sorunlar da sayılabilmektedir (Akçay ve Akgül Açıkmeşe, 2017: 35). 1963 yılında taraflar arasında ortaklık kurmayı amaçlayan Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Arat, 2017: 616). 1987 yılında tam üyelik için başvuruda bulunan Türkiye, 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile aday ülke statüsü kazanmıştır (Avrupa Komisyonu, t.y.). Türkiye'nin müzakere süreci 3 Ekim 2005 tarihindeki zirve ile başlamıştır. Katılım müzakereleri ilk aşaması olan tarama süreci 20 Ekim 2005 ve 13 Ekim 2006 arasında gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Müzakerelerle birlikte Türkiye, günümüze kadar ancak 16 faslı müzakereye açabilmiş, 1 faslı kapatabilmiştir; ayrıca 14 fasıl da GKRY ve Ek Protokolden dolayı blokajlı bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

2.2.2. Potansiyel Aday Ülkeler

Birliğe üye olma yönünde irade beyan eden ancak üyelik sürecinin temel şartlarından olan Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmekte başarısız olan iki potansiyel aday ülke vardır. Bu başlık kapsamında, potansiyel aday olan Bosna-Hersek ile Kosova'nın kısaca tarihsel geçmişlerine değinilecek, AB'ye üyelik süreçleri ele alınacaktır.

2.2.2.1. Bosna Hersek

Avrupa Birliği'nin potansiyel adaylarından biri Bosna-Hersek'tir. Bosna-Hersek ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler resmi olarak 1992 yılında başlamıştır. 1996 yılından itibaren Bosna-Hersek çeşitli siyasi ve iktisadi dđnüşümler geçirmeye başlamıştır (Akçay, 2018: 52). Avrupa Birliği SAA imzalanması için Bosna-Hersek'e polis reformunu ön şart olarak sunmuştur (Uğurkan, 2015: 620). Bosna-Hersek iki farklı etnik yapıya sahip polis teşkilatından oluşmaktaydı. Avrupa Birliği, polis reformu şartı kapsamında çok etnikli bir polis teşkilatına sahip olunmasını Bosna-Hersek'e SAA için koşul sunmuştur (Akçay, 2018: 56). Taraflar arasındaki SAA, 2008 yılında imzalanmış olsa da Bosna-Hersek'in gerekli kriterleri sağlamasının ardından 2015 yılında yürürlüğe girmiştir. Ülke, AB'ye katılım başvurusunu şubat 2016'da sunmuştur (Avrupa Komisyonu, t.y.).

Bosna-Hersek'in devlet örgütlenme yapısı ve Birliğe üyelik süreci diğer Balkan ülkelerinden farklılık taşımaktadır. Bu farklılıkların en başında Bosna-Hersek'in Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar arasında yaşanan etnik çatışma gelmektedir. Çatışmanın bitip barış anlaşmasının imzalanması Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde ve Avrupa Birliği'nin katkılarıyla birlikte olmuştur. Taraflar 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma barış anlaşması olmasının yanı sıra Bosna-Hersek'in kurumsal yapısını oluşturucu ve anayasa niteliğinde olan bir anlaşmadır. Ancak, anlaşmayla oluşturulan kurumsal yapıda temsil hakkıyla ilgili sorunlar, idari yapının karmaşıklığı, siyasi iktidarsızlık, siyasi sistemin üçe ayrılması vb. (ve benzeri) nedenlerden dolayı zayıf kalmıştır ve bu durum da Bosna-Hersek'in, yerine getirmesi beklenen kriterleri sağlamasını güçleştirmekte ve AB'ye üyelik sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu yüzden değiştirilmesi gerekmektedir (Uğurkan, 2015: 619-620).

Bosna-Hersek'in sıkıntıları sadece siyasi değildir. Aynı zamanda ekonomik problemleri de bulunmaktadır. Özellikle, savaş yılları Bosna-Hersek'e ciddi ekonomik yük getirmiştir. Ayrıca ülkede ekonomik anlamda da üçe bölünmüşlük mevcuttur. Ülkedeki rekabet politikasının yeterli olmaması, uygulanan politikalar, düşük gelir düzeyi, işgücü piyasasına olan ihtiyaç nedeniyle ekonomik olarak yeterli seviyede

değildir. Kısacası, Bosna-Hersek, Birliğin ekonomik kriterlerini yakalamaktan da uzaktır. Yolsuzluk konusu Bosna-Hersek'in üyelik sürecini tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi sekteye uğratmaktadır (Uğurkan, 2015: 620).

2.2.2.2. Kosova

Potansiyel aday ülkelerin ikincisi Kosova'dır. Kosova'nın AB sürecinin diğerlerinden daha farklı niteliklere sahip olduğu görülmektedir. En temel farkı, Kosova'nın devlet inşası sürecinde Avrupa Birliği'nin kurumsal olarak yer almasıdır (Özekmekçi, 2015: 659).

Kosova'nın bağımsızlık öncesi tarihsel sürecine bakıldığında, diğer Balkan ülkeleri gibi siyasi birtakım sorunlar ile karşılaştığı görülmektedir. Ancak, sorunların yapısı kısmen aynı olsa da çözüm süreci farklıdır. Daha önceden, Tito'nun önderliğindeki Eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti çatısı altında Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölge olarak kabul edilen Arnavutluk için 1974 Anayasası ile bu durum değişmiş ve ülke federal yapıya kavuşmuştur. Tito'nun 1980 yılındaki ölümünden sonra Kosova'da çeşitli sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır (Jakupi, 2017: 189).

1991 yılında Kosova Cumhuriyeti tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Abazi, 2008: 1). Ancak daha sonraki süreçler barışçıl olmamıştır. Sırp Ordusu ile Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare e Kosovës/ UÇK) arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu çatışmalar etnik temizlik boyutuna ulaşmış ve 1999 yılının başlarında NATO bu çatışmaya müdahalede bulunmuştur. Beraberinde, Birleşmiş Milletler (BM) de dahil olmuştur. Ayrıca, Kosova'nın sivil yönetimi BM Geçici Kosova Misyonu (United Nations Interim Administration/ UNMIK) güvenliği ise Kosovo Force eliyle NATO'ya bırakılarak uluslararası himaye altına alınmıştır (Özekmekçi, 2015: 663).

2008 yılında Kosova, Sırbistan'a karşı bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen, Sırbistan bu durumu kabul etmeyip Uluslararası Adalet Divanı'na taşımıştır. Sonuç olarak, Divan'da 2010 yılında bağımsızlığa engel bir karar çıkmamıştır

(Özekmekçi, 2015: 665). Kısacası, Kosova bağımsızlığını kazanana kadar birçok problemle baş etmiştir.

AB-Kosova ilişkileri Kosova'nın yeniden inşasına katkı sağlamıştır (Sela ve Shabani, 2011: 28). Taraflar arasındaki SAA, 2013 yılında müzakere edilmeye başlamış ancak 2015 yılında imzalanarak, 2016 yılında yürürlüğe girmiştir (Avrupa Komisyonu, t.y.). Kosova'nın adaylık sürecinde var olan sorunlar; yolsuzluk, nepotizm (akraba kayırmacılığı), hukuki ve yargı ile alakalı sorunlar, insan kaçakçılığı, kara para aklama, uyuşturucu ticareti gibi organize suçlar, şeffaflık ilkesinin hâkim olduğu devlet mekanizmalarının olmayışı ve etkin işleyen hukuk ve devlet sisteminin yokluğudur. Özetle, diğer Balkan ülkeleri gibi Kosova'nın tarihsel süreçten kaynaklı ve yapısal olan birçok sorunu mevcuttur. Bu sorunların, Kosova'nın AB entegrasyonuna dahil olma sürecinde engel teşkil ettiği görülmektedir (Özekmekçi, 2015: 684-686). Tüm bunların beraberinde Kosova, bazı AB üyeleri tarafından tanınmamaktadır (Progonati, 2020: 131). Bu durum da Birlik ile olan ilişkilerinde sorun teşkil etmektedir (İKV, 2018).

2.3. TÜRKİYE'NİN ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye'nin üyelik süreci daha önce Birliğe üye olmuş veya hâlihazırda aday ülke statüsünde olan hiçbir ülkeye benzememektedir. Oldukça uzun yıllara dayanan Türkiye'nin AT'ye üyelik sürecinde dönem dönem taraflar birbirinden uzaklaşmış, bazen de yakınlaşmıştır. Ancak, iki tarafın arasında birbirinden tamamen kopuş yaşanmamıştır. Daha farklı ifadeyle, taraflar, üyelik sürecini sürdürme hususunda iradelerini korumuşlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.)

Bu başlık altında Türkiye'nin adaylık süreci daha detaylı biçimde incelenecektir. Öncelikle, Türkiye'nin AB'ye katılma çabası tarihsel süreç kapsamında ele alınacak ve müzakerelerdeki son duruma değinilecektir.

2.3.1. Tarihsel Süreç

Türkiye için Batılılaşma ve Avrupalılaşma her zaman modernleşme ve gelişmeyle eş anlamlı olarak görülmüştür (Talbot, 2015: 85). Türkiye Cumhuriyeti (TC) kuruluşundan bu yana Batı yanlısı dış politika izleme yönünde eğilim

göstermiştir (Alpan, 2015: 7). Cumhuriyet Döneminin başlarından itibaren Atatürk ilke ve inkılapları ile hızlı ve etkili bir şekilde Batılılaşma süreci başlatılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye dış politikası çerçevesinde, Batı Avrupa'nın kurumsal yapılarına entegre olmaya çalışmıştır (Arat, 2017: 615). Bunların en önemli örnekleri arasında, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)'ne ve AET'ye katılım başvuruları sayılabilmektedir (Tanlak, 2014: 20).

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin başlangıcını Avrupa entegrasyonunun ilk yıllarına götürmek mümkündür (Tanlak, 2014: 20). Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Roma Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, Antlaşma'nın 238. maddesine¹⁰ dayanarak 'ortak üye (associate member)¹¹' olmak için AET'ye başvurusu yapmıştır (Karluk, 2007: 438). Anlaşma, taraflar arasındaki Gümrük Birliğinin (GB) kurulmasında ilk adım olmakla birlikte, sürecin nihai hedefi üyeliğe işaret etmektedir (Talbot, 2015: 85).

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri hiçbir zaman düz bir zeminde ilerlememiş, ilişkilerde dönem dönem inişler çıkışlar yaşanmıştır. Bu durumu yaratan birçok faktör söz konusudur. Örneğin, Türkiye'nin adaylık sürecinde, o zamanki adıyla AET olan Avrupa Birliği'nin üyelik şartlarının olmazsa olmazı olan demokratik rejimi sekteye uğratan askeri darbeler olmuştur. Türkiye'nin adaylık sürecindeki ilk engel 1960 Darbesidir. Türkiye'de yaşanan askeri darbeden sonra Birliğe üye olan ülkelerde görüş ayrılıkları meydana gelmiş ve demokrasiyi önemseyen, darbe ve askeri rejimlere karşı mesafeli yaklaşan AT tarafından, Türkiye'de yaşanan gelişmeler olumlu karşılanmamıştır. Sonuç olarak, ilişkiler fiiliyatta durmuştur (Erdem, 2015: 32-33). 1960'lı yıllarda Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında, yaşanan darbe nedeniyle ilişkiler her ne kadar sekteye uğramış olsa da bazı önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Taraflar arasındaki Ortaklık Anlaşması 12 Eylül 1963 yılında imzalanmıştır. Ankara

---

¹⁰ İlgili Hüküm: “*Topluluk bir üçüncü Devlet, bir Devletler birliği veya uluslararası bir kuruluş ile karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel usuller öngören bir ortaklık kurma amacıyla anlaşmalar yapabilir.*”

¹¹ Bu kısımda “ortak üyelik” ve “aday ülke” kavramlarının tanımları anlaşılması gerekmektedir. Ortak üye kavramının tanımı: Avrupa Topluluğu ile yoğun işbirliği içinde olma yükümlülüğüne haiz olan devlet olarak tanımlanmıştır. Sınırlı işbirliği içermekte olan ortak üyelik statüsü özel anlaşmalar ile belirlenmektedir.

Anlaşması, üç kısımdan otuz üç maddeden oluşan ana metinden, geçici bir ek protokolden, ek mali protokolden, bir son senet, dört niyet mektubundan ve yorum bildirisinden ve bir mektuptan oluşmaktadır.¹² Anlaşma kapsamında düzenlenen kurumsal yapı; ortaklık konseyi, ortaklık tali kurumları arasında ortaklık komitesi, Karma Parlamento Komisyonu (KPK) ve Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)'dir (İKV, t.y.). İmzalanan Ankara Anlaşması, Türkiye ve Avrupa Birliğini ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Anlaşma 1964 yılının aralık ayından itibaren yürürlüğe girmiş olup, bu tarihten itibaren ilişkiler hukuki zeminde resmen başlamıştır (İKV, t.y.). Taraflar arasında resmi ilişkiyi başlatan Ankara Anlaşması'nın amacına 2. maddesinde yer verilmiştir: *“Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.”*

Anlaşma'nın 2(3) maddesi kapsamında, taraflar arasındaki ortaklık dönemi hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç aşamada öngörülmüştür. Madde 3'te¹³ ifade edilen hazırlık dönemi çerçevesinde taraflar arasındaki ekonomik dengesizliklerin önüne geçilmesi için Türkiye'ye herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir. Diğer bir ifadeyle, taraflar arasında ileride yürürlüğe girecek olan Gümrük Birliği için Türk ekonomisinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Arat, 2017: 618). Bu bağlamda, Türkiye'nin ekonomi politikalarının, Avrupa Toplulukları ile yaklaşması için ortak eylemlerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Geçiş dönemi, Anlaşma'nın 4. maddesinde¹⁴ ifade edilmiş ve 1970 yılında imzalanıp 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol (K.P.) ile olmuştur

¹² Anlaşma'nın tamamı için bakınız (Bkz.): https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf Erişim: 08.05.21.

¹³ İlgili madde: *“Hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir...”*

¹⁴ İlgili madde: “1. Geçiş döneminde Akit Taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden: - Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini, Ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlar.

2. Bu dönemin süresi, birlikte öngörülebilecek istisnalar saklı kalmak üzere, on iki yılı geçemez. Bu istisnalar, gümrük birliğinin makul bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel olamaz.”

(Arat, 2017: 618). Geçiş Döneminin usulleri, gerçekleşme şartları, sıra ve süreleri Katma Protokolün 1. maddesinde düzenlenmiştir (K.P., md. 1).¹⁵ Geçiş Dönemi kapsamında taraflar arasında Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması, tarım ve sanayi ürünlerinin herhangi bir engelle takılmadan serbestçe dolaşması öngörülmüştür. Protokol kapsamında bazı tekstil ve petrol ürünleri haricindeki bazı mallara uygulanan tarife ve tarife dışı engeller tek taraflı olarak kaldırılmıştır. Birliğin Türkiye'ye ihraç ettiği sanayi ürünlerinin de aşamalı olarak sıfırlanması planlanmıştır. Ayrıca taraflar arasında Gümrük Birliği için nihai döneme geçişin 22 yıl sürmesi belirlenmiştir (Tanlak, 2014: 21). Dahası, taraflar arasında Gümrük Birliği'nde hazırlık döneminin süresinin 12 ve 22 senelik dönem içinde kademeli olarak kaldırılması ve bu dönemlerin sonunda, Birliğin ortak Gümrük tarifesine geçmesi Anlaşma ile taahhüt altına alınmıştır. Geçiş döneminde yürürlüğe konulan Katma Protokol'de, sanayi ürünleri için Gümrük Birliği kurulması, tarım ürünleri, işçilerin serbest dolaşımı, hizmetlerin serbest dolaşımı, rekabet, tarım, ulaştırma, devlet yardımları, ekonomi politikalarının ve mevzuatın entegre edilmesi hususlarına da değinilmiştir (Candan, 2018: 160).

1980'li yıllarda, taraflar arasındaki ilişki Ankara Anlaşması düzleminde ilerlerken Türkiye, ilişkilerin seyrini değıştiren bazı durumlarla karşılaşmıştır. 1980 Darbesi, 1983 yılında Türkiye'nin demokratik rejime geri dönmesi, 24 Ocak Kararları, 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu başta olmak üzere birçok gelişme yaşanmıştır. Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde askeri müdahale yaşanmıştır. Türkiye'de gerçekleşen darbenin ardından, başlangıçta Topluluk Konseyi daha temkinli yaklaşmış; Türkiye'ye belli bir zaman vererek, aralarındaki ilişkiyi dondurmayaçağını açıklamıştır. 15 Eylül'de AT, tavrını biraz daha sertleştirmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'de yaşanan askeri müdahaleye karşı tepki göstermiş, demokrasiye dönüş konusunda bir takvim verilmesini talep etmiştir. Ancak, ilişkilerin askıya alınmasını kabul etmemiştir. Öte yandan, Türkiye'de demokratik dönüşüm yaşanmadığı için Ocak 1982'de Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin insan hak ve özgürlükleri konusu tekrardan sağlanana kadar ilişkileri askıya almak konusunda

---

¹⁵ Bkz.: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf

Konsey ve Komisyonu ikna etmiş ve sonuç olarak Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkiler askıya alınmıştır (Bozkurt vd., 2012: 404).

1983 yılında Türkiye'nin demokratik rejime dönmesinin ardından, ilişkiler daha farklı bir eksene kaymıştır. 1984 yılının Türkiye'nin ithal ikameci politikalarını terk etmesi ile Türk ekonomisi dışa açılmaya başlamış, askıya alınan ilişkiler canlanmaya başlamıştır (Tanlak, 2014: 21). Özellikle ekonomide dışa açılarak büyümeyi amaçlayan 24 Ocak Kararları, Türkiye'nin Topluluk ile ilişkileri normalleştirme çabası olarak ifade edilebilmektedir (Uysal, 2001: 145). Özetle, bu sefer ilişkiler daha ağırlıklı olarak ekonomi temelli ilerlemiştir (Alpan, 2015: 12-13).

Türkiye, Ankara Antlaşması'nda belirtilen aşamalar tamamlanmadan 14 Nisan 1987 tarihinde üyelik için başvuruda bulunmuştur (Tezcan, 2015: 747). Türkiye, bu noktada; AKÇT'yi kuran Antlaşma'nın (Paris Antlaşması) 98. maddesine¹⁶ dayanarak AKÇT'ye, AET'yi kuran Antlaşma'nın (Roma Antlaşması) 237 maddesine¹⁷ dayanarak AET'ye, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran Antlaşma'nın 205. maddesine¹⁸ dayanarak AAET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru, yaklaşık otuz yıla yayılan Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri'nin en önemli gelişmesidir (Bozkurt vd., 2012: 404). Ancak, AT bu başvuruyu erken ve zamansız bularak, olumlu karşılamamıştır.

1990'lı yıllarda ilişkilerin genel seyrine bakıldığında, Türkiye ile AT arasındaki ilişkilerde dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Ortaklık ilişkisinin nihai dönemine 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle geçilmiş, taraflar arasında Gümrük Birliği ilişkisi de kurulmuştur (Tanlak, 2014: 22). Ortaklık Konseyi'nin 1/95 Sayılı Kararı doğrultusunda Gümrük Birliği için son dönem başlamıştır (Tezcan, 2015: 748). Ayrıca, Türkiye 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile aday ülke ilan edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte, ilişkiler yeni bir boyut kazanarak, Türkiye, siyasi ve ekonomik yükümlülükler altına girmiştir. Taraflar hedeflerin tam üyelik ve ekonomik

---

¹⁶ Paris Antlaşması md. 98: "Her Avrupa Devleti, işbu Antlaşmaya taraf olmak için başvuruda bulunabilir..."

¹⁷ Roma Antlaşması md. 237: "Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabilir..."

¹⁸ Roma Antlaşması'nın 237. maddesinin hükmü ile aynıdır.

entegrasyonu daha ileri boyuta taşıma olduğunu net bir biçimde beyan etmiş olsalar da suni biçimde oluşturulmuş kısıtlarla amaçlarına ulaşmaları geciktirilmiştir (Akçay, 2011: 3).

Siyasi boyutta 1990'lı yıllarda ilişkiler ele alındığında, Türkiye'nin üyelik sürecine yönelik Birliğin genişleme stratejisini de içine alan bazı zirvelerde açıklamalar yapıldığı dikkat çekmektedir. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde ODAÜ genişlemesine dair yol haritasına karar verilmiş, Kopenhag Kriterleri'nin bundan sonraki süreçte Birliğe üye olacak tüm ülkeleri kapsayacağı ilan edilmiş ve Gündem 2000'de beşinci genişlemeye dahil olacak olan ülkelerin ilk görüşmelerinin 1998 yılında başlayacağı duyurulmuştur. Kısacası, diğer ülkelerin yolu açılmış, Türkiye ise hayal kırıklığı yaşamıştır. Türkiye, diğer adaylarla birlikte Zirve'ye çağırılmış olmasına rağmen, Birliğin Türkiye'den fazlasıyla beklentisi bulunmaktaydı. Bununla beraber, Lüksemburg Zirvesi'nde, Ankara Antlaşması 28. maddesine¹⁹ değinilmiş, üyelik sürecinden bir dışlanış olmadığı ifade edilmiştir. Özetle, Türkiye'nin üyelik sürecinin 1987 yılında yapılmış olan tam üyelik başvurusuna göre değil, ilişkilerin hukuki zeminini oluşturan Ankara Anlaşması'na göre ilerleyeceğine karar verilmiştir (Karluk, 2007: 101). Kararın, Türkiye'deki yansıması Birliğin tavrının ayrımcılık olduğu yönünde olmuş ve Türkiye'nin adaylık süreci tekrardan kritik bir yöne evrilmiştir (Uysal, 2011: 147-148). 1998 yılında Komisyon ilk defa Türkiye'yi aday ülkelerin içine aldığı düzenli rapor yayınlamıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu). Bu da Türkiye'nin adaylık sürecini resmen olmasa da fiilen başlatıldığını²⁰ göstermektedir. Aynı yılda düzenlenen Viyana Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanması için Avrupa Stratejisi'nin ilerlenmesi gerektiğine değinilmiştir (Avrupa Konseyi, t.y.). 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ise Türkiye-AB ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. Bu Zirve ile Türkiye, AB'ye aday ülke statüsü kazanmıştır (Tezcan, 2017: 415). Ardından, bu durumun Türkiye'deki

---

¹⁹ Ankara Antlaşması md. 28: “Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.”

²⁰ Resmen başlatılması için kararın Komisyon değil Konsey tarafından alınması gerekmektedir.

yansıması olumlu yönde olmuş, Türkiye'nin tam üyelik perspektifi ve bu yöndeki inancı artmıştır.

2000'li yıllarda gelindiğinde, başlangıçta olumlu seyreden ilişkiler için kırılma noktalarının daha fazla yaşanmaya başladığı dikkat çekmektedir. 2000'li yıllara Türkiye aday ülke statüsüne kavuşmuş olarak girmiş olsa da 2002 yılında Kopenhag Zirvesi ile Türkiye'nin yolunun daha uzun olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Zirve'de Kopenhag Siyasi Kriterleri için yapılması gereken çok fazla şey olduğu ifade edilmiştir. Ancak, 2002 Brüksel Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılama yönünde önemli adımlar attığını, ekonomik kriterlerin ve Birlik Müktesabati'na uyum kriterlerinde ilerleme kaydettiğini belirtmiştir (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, t.y.). Sonuç olarak, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu kararına varılmıştır. Bunun üzerine Konsey, Türkiye ile müzakerelerin başlanabileceğine karar vermiştir (Özer, 2015: 148-149).

Gelişmelerin Türkiye'deki yansımasına bakıldığında, Türkiye'nin tam üyelik beklentisi adına yapılan reformlardan yola çıkılarak, demokratikleşme süreci başlatıldığından, Türkiye'de olumlu bir hava oluştuğu görülmektedir (Tezcan, 2017: 232). Ancak, AB ekseninde Türkiye'deki demokratikleşme süreci farklı aşamalar doğrultusunda ele alınmaktadır. İlk dönem 2001-2005 yıllarını kapsamaktadır. Bu süreçte koşulluluk prensibi çerçevesinde köklü demokratik reformlar gerçekleştirilmiştir. Anayasal değişiklikler ve uyum paketleri ile Türkiye İlerleme Raporları doğrultusunda düzenlemeler yapmıştır (Akgül Açıkmeşe ve Hisarlıoğlu, 2017: 195). 2005 yılı itibariyle katılım müzakereleri sürdürülmeye başlanmıştır. Bu dönemde demokratik dönüşüm yavaşlamıştır. Bu yıldan itibaren, taraflar arasındaki ilişkiler sadece 'retorik' düzeyde ilerlemekteydi. Arat'a göre Türkiye'nin bu şartlar altında Birliğe üye olması söz konusu olamazdı (Arat, 2017: 642). 2011 yılı itibariyle ile Türkiye'de demokratik gerileme dönemi başlamıştır (Özer, 2015: 144). Özellikle, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nde yer alan insan hakları konusu Türkiye'nin Avrupa entegrasyonuna dahil olma süreciyle doğrudan ilişkili bir alan olmakla birlikte, Türkiye bu konuda adaylık süreci başlangıcında birtakım ilerleme kaydetmiş olmasına

rağmen, hâlâ aksaklık yaşanan yönler bulunduğu da göz önünde bulundurulmaktadır (Tezcan, 2017: 232).

2.3.2. Müzakere Süreci

Her aday ülke ile, AB mevzuatını (müktesebatı) uygulama kabiliyetlerini belirlemek ve olası geçiş dönemleri taleplerini incelemek için müzakereler yürütülmektedir. Katılım müzakerelerinin işleyişini kolaylaştırmak adına AB mevzuatı ve standartları tek tek müzakere edilen 35 fasıla bölünmüştür (Avrupa Komisyonu, 2021).

Birliğe katılım sürecinin temel aracı olan müzakereler, süreç açısından oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sürecin dinamiklerine ve işleyişine hâkim olmak büyük önem taşımaktadır (İKV, t.y.). Ayrıca Türkiye-AB ilişkilerinin seyrinin anlaşılması adına müzakerelerin yapısının ve ilkelerinin anlaşılması gerekmektedir. Müzakerelerin temel ilkelerinden biri, ülkelerin katılım sırasında AB mevzuatını uygulamaları gerekmesidir. Geçiş önlemleri, esas olarak yatırım ağırlıklı direktifler için, önlemlerin zaman ve kapsam açısından sınırlı olması ve AB tek pazarı için rekabette bozulmaya neden olmaması koşuluyla verilebilmektedir (Avrupa Komisyonu, t.y.).

Türkiye, Birliğe üye olmak için katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Müzakere sürecinin ilk ayağını tarama aşaması oluşturmaktadır. Tarama aşaması Türkiye için 'Bilim ve Araştırma Faslı' ile 2005 yılında başlamış, 2006 'Yargı ve Temel Haklar Faslı' ile sona ermiştir. (AB Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, ty). Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlamasıyla, müzakerelerin usullerini ve esaslarını ele alan Müzakere Çerçeve Belgesi de onaylanmıştır. Bu belge çerçevesinde Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin 35 fasıl üzerinden yürütüleceği düzenlenerek, 34. fasıl olan 'Kurumlar Faslı' ile 35. fasıl olan 'Diğer Konular Faslı'nın müzakere sürecinin son aşamasında yani üyelik gerçekleşmesine yakın bir zamanda ele alınacağı belirtilmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, t.y.).

2006 yılında ilk fasıl olarak 'Bilim ve Araştırma Faslı' açılmış ve geçici olarak kapatılmıştır. Ancak, aynı yılda 'Malların Serbest Dolaşımı Faslı' kapsamında Avrupa

Birliği, GKRY’i tanımamasından ve “Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın Ek Protokolünü imzalayarak taahhüt ettiği ulaşım araçlarına yönelik kısıtlamalardan” kaynaklı tereddütlerini belirtmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, t.y.). Bu nedenle sekiz müzakere başliğı GKRY’nin vetosuna uğramakla birlikte Ankara Anlaşması Ek Protokolü’nde belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde Türkiye’nin hiçbir faslı geçici olarak kapatamayacağı kararına varılmıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, t.y.). Müzakerelerin başlamasından bir yıl sonra 2006 yılında Kıbrıs Sorunu nedeniyle sekiz fasıl, Türkiye’nin Kıbrıs bandıralı gemilere ve uçuşlara Türk limanlarının ve havalimanlarının açılmasıyla ilgili Gümrük Birliği Anlaşmasına Ek Protokol’ü uygulamadığı gerekçesiyle AB tarafından dondurulmuştur. Ayrıca, Birlik Türkiye'nin Ek Protokolü uygulamaması durumunda hiçbir başliğın geçici olarak kapatılmayacağını ilan etmiştir. 2007’de Fransa, tam AB üyeliğiyle çok açık bir şekilde bağlantılı oldukları gerekçesiyle beş başliğın daha açılmasını engellemiştir. Kıbrıs, 2009 yılında, Türkiye'nin Protokolü uygulamamasını göz önünde bulundurarak, beş fasıl daha açılmasını engellemiştir (Tocci, 2010: 28). Kıbrıs sorunu dışında, Türkiye'nin katılım sürecini olumsuz etkileyen başka faktörler de vardır. Fransa, Almanya, Hollanda ve Avusturya Türkiye'nin üyeliğine açıkça karşı çıkarken, Almanya Başbakanı Angela Merkel üyeliğe alternatif olarak önerilecek bir 'stratejik ortaklık'tan açıkça bahsetmiştir (Talbot, 2014: 86).

Ayrıca, İşletme ve Sanayi Politikası; İstatistik; Mali Kontrol; Trans-Avrupa Ağları; Tüketici ve Sağlığın Korunması; Şirketler Hukuku; Fikri Mülkiyet Hukuku; Bilgi Toplumu ve Medya; Sermayenin Serbest Dolaşımı; Vergilendirme; Çevre; Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı; Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu²¹; Ekonomik ve Parasal Politika; Mali ve Bütçesel Hükümler Fasılları olmak üzere toplamda 16 fasıl açılmıştır. Açılan son fasıl 2016 yılında Brüksel’deki Hükümetler arası Katılım Konferansı’nda Mali ve Bütçesel Hükümler Faslı olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Ek Protokol Kararının açılış kriteri olan, diğer bir ifadeyle siyasi blokajlı olan 8 fasıl bulunmaktadır. Bu fasıllar; Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali

---

²¹ Kasım 2013’te, Fransa'nın vetosunu kaldırmasının ardından, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu hakkında yeni bir müzakere faslı açılmıştır (Talbot, 2015: 83).

Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler'dir. 6 fasıl da GKRY'nin blokajına tabidir (İKV, t.y.). Bu fasıllar da İşçilerin Serbest Dolaşımı; Enerji; Yargı ve Temel Haklar; Adalet, Özgürlük ve Güvenlik; Eğitim ve Kültür; Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası'dır. Diğer kalan fasılların tarama süreci tamamlanmış olup siyasi blokaja tabi olmamakla birlikte müzakere süreci başlamamıştır. Bu fasıllar ise Kamu Alımları; Rekabet Politikası; Sosyal Politika ve İstihdam; Kurumlar ve Diğer Konular'dır.

Türkiye'nin katılım müzakerelerinin başlamasının ardından, Türkiye reformlar hususunda motivasyonu yitirmeye başlamış izlenimi vermeye başlamıştır (Özer,2015: 150). Talbot'a göre müzakere sürecinde Türkiye 2010-2013 dönemi arasında çıkmaza girmiş ve AB'ye katılım süreci Türk hükümetinin gündeminden çıkarılmıştır (Talbot, 2015: 83). Ayrıca Birlik, Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nu çözmesini isterken, GKRY'nin katılım sürecinde hakkaniyetsiz ve tutarsız tavır göstermiştir (Öniş, 2010: 7). Bu dönem içinde 2012 yılında 'Pozitif Gündem' oluşturulmuş, bu sayede durağanlaşan müzakere sürecinin ve ilişkilerin canlandırılması amaçlanmıştır (Akçay, 2017: 43).

Türkiye'nin AB odaklı politikalar izlemeden uzaklaşmasının, Kıbrıs Sorunu'nun ve çeşitli engellerin var olmasına rağmen, adaylık sürecindeki 2006-2016 yılları arasında yeni fasıllar açılması ve müzakere edilmesi sürdürülmüştür. Son açılan fasıl 'Mali ve Bütçesel Hükümler Faslı' olmuştur. Bu fasılın açılmasından çok kısa bir süre sonra Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimi yaşanmış ve Türkiye'nin dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 399). Birliğin, Türkiye'de yaşanan darbe girişimine ilk tepkileri kınama yönünde olurken, daha sonra Türkiye'nin aldığı kapsamlı önlemler nedeniyle Birlik, Türkiye'deki tutuklamalar, işten atılmalar, gazetelerin ve üniversitelerin kapatılması gibi tedbirlerden kuşku duymaya başlamıştır. Bununla beraber, Türkiye'nin hâlâ Birlik için kilit bir partner olduğunun altı çizilerek, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nden olan demokrasi, hukukun üstünlüğü önemine değinerek, Türkiye'ye bu kavramlara saygı duyulması yönünde hatırlatmalarda bulunulmuştur (Nas, 2016: 3-4).

Tüm bunlara ek olarak, Türkiye’de yaşanan çeşitli gelişmelerden ötürü zaman zaman müzakere sürecinin askıya alınması fikri söz konusu olmuştur. 2016 yılında Avusturya müzakerelerin dondurulmasını önermiştir. Lakin, bu fikir kabul edilmemiştir (İKV, t.y.). Ancak, yakın dönemde Avrupa Parlamentosu’nda müzakere sürecinin yeniden askıya alınması konusunda girişim başlatılmış ve Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi’nde Türkiye’nin otokratik çizgisini sürdürmesi halinde müzakerelerin durdurulmasını içeren rapor 49 kabul, 4 red, 14 çekimser oyla Komite’den geçmiştir. Türkiye’deki siyasi sorunların acilen ve tutarlı olarak değiştirilmemesi halinde Avrupa Komisyonu’nun Türkiye ile yürütülen üyelik müzakerelerinin resmi olarak askıya alınması yönünde öneri sunulması talep edilmiştir. Parlamento üyesi raportör Nacho Sanchez, Türkiye hakkında hazırlanan diğer eleştirel raporlarla kıyaslandığında, bunun muhtemelen en sert olanı olduğunu ifade etmiş ve raporun başta insan hakları ve hukukun üstünlüğüne yönelik Türkiye’de son iki yılda yaşanan durumu yansıttığını belirtmiştir. Mayıs 2021’de Parlamento’nun genel gündeminde olması beklenen raporun yapılacak olan oylamada kabul edilmesi halinde Avrupa Parlamentosu’nun resmi tutumunu yansıtacaktır (Deutsche Welle (DW), t.y.). Özetle, Türkiye’nin adaylık müzakereleri durdurma süreci belli dönemlerde gündeme gelmiş fakat bu durum sadece öneride kalmış ve resmi olarak Birlik tarafından askıya alınmamıştır. Ancak, bu dönemde yapılacak olan oylamanın geçmesi halinde Türkiye, ilk kez resmi olarak müzakerelerin durdurulması kararıyla karşı karşıyadır.

2.4. TÜRKİYE İLE DİĞER ÜYE VE ADAY ÜLKELERİN ADAYLIK AŞAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylık sürecinde ilk genişleme dalgası haricinde her daim rakipleri olmuş ve Türkiye hâlâ üye olma sürecindeyken birçok ülke Birliğe katılmayı başarabilmiştir. Ayrıca, Birliğe üye olması mümkün olmayan bazı ülkeler, adaylık sürecinde pek çok alanda Türkiye’den daha fazla olanağa sahip olmuştur (Çakır, 2016: 35-36). Bu bağlamda öncelikle Yunanistan’dan başlayarak Birlik üyesi haline gelen devletlerle Türkiye’nin üyelik süreçleri değerlendirilecek, daha sonra da Türkiye ile aynı anda aday olan ülkeler kapsamında bir inceleme yapılacaktır.

2.4.1. Türkiye ile Üye Ülkelerin Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması

Yunanistan'ın AET'ye adaylık aşamasında neredeyse tüm süreçler, Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerini şekillendirmiştir (Bozkurt vd., 2012: 385). Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun etkisiyle birlikte Türkiye, AET'ye başvuruda bulunmuştur (Arat, 2017: 626). Zorlu'ya göre Yunanistan'ın asla yalnız bırakılmaması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Yunanistan'ın dış politika tercihleri Zorlu için büyük önem taşımaktaydı (Akçay ve Akgül Açıkmeşe, 2017: 35). O dönemlerde bu düşüncesini “Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız.” sözüyle açıklamıştır (Karluk, 2007: 439).

AET, Yunanistan ve Türkiye'nin adaylık süreçleri arasında eşitlik prensibine dayanan, paralel bir strateji izlemeye çalışmıştır (Karluk, 2007: 439). Türkiye ve Yunanistan'a gönderilen heyetlerden sonra bu heyet ekonomik konulara vurgu yaparak Yunanistan ile Türkiye'nin üyelik sürecinin aynı anda ilerleyemeyeceği sonucuna varmıştır (Çakır, 2016: 40).

1960'lı yıllardan itibaren rekabetini gizlemiş olan Yunanistan, Türkiye ile yürütülen müzakerelerden haberdar olmak için ve Topluluğun Türkiye'ye tarım konularında daha çok ayrıcalık tanımaması için Topluluğa baskı yapmaya başlamıştır. Diğer taraftan Altılar Avrupası'na bakıldığında, Topluluğun, Türkiye'ye sağlanacak olan imtiyazlar konusunda fikir ayrılıklarına düşmüş olduğu görülmektedir. Mesela, tarım konusunda Türkiye, İtalya için bir rakiptir. Almanya, Türkiye'nin üyeliğini desteklerken, Fransa ve Belçika da imtiyazlar konusunda Yunanistan yanlısı bir tutum sergilemişlerdir (Çakır, 2016: 41-42).

Ortaklık anlaşmaları bakımından bu iki aday ülke kıyaslandığında belli farklılıkların olduğu görülmektedir. Roma Antlaşması'ndan örneğini alan ve Yunanistan ile ortaklık kuran Atina Antlaşması, aynı zamanda Ankara Antlaşması için model olmuştur (Arat, 2017: 617). Yunanistan ile imzalanan ortaklık anlaşması olan Atina Antlaşması ile Türkiye'nin Topluluk ile imzaladığı Ankara Antlaşması Gümrük Birliği'nin kurulması konusunda birbirinden farklılık göstermekteydi. Bu

farklılıklardan birincisi, Atina Anlaşması ile Yunanistan ile Topluluk arasında Gümrük Birliği süreci hemen başlarken; Ankara Anlaşması ile Türkiye için Gümrük Birliği'nin hazırlık aşaması olarak da ifade edilebilen geçiş süreci öngörülmüştür (Uysal, 2001: 142). İkincisi de bu iki ülkeye yapılan maddi yardımlar hakkındadır. Hazırlık aşamasını tecrübe etmemiş olan Yunanistan 125 milyon Amerikan doları alırken, Türkiye bu dönemde 175 milyon Amerikan doları almıştır (Çakır, 2016: 43). Özetle, Avrupa Topluluğu, Yunanistan'ın üyelik sürecini onaylarken, Türkiye ile olan ilişkilerine daha temkinli yaklaşmaktaydı (Dinan, 2004: 151).

1970'li yıllara gelindiğinde, iki tarafın da üyelik sürecinde 1974 Kıbrıs Mütarekesi dikkat çekmektedir. Bu konuda Türkiye dezavantajlı bir konuma düşerken, Yunanistan'ın üyelik süreci hem Topluluk ülkeleri tarafından hem de ABD tarafından desteklenerek avantaj yakaladığı ifade edilebilmektedir. Buradan hareketle, Yunanistan Topluluğa beklenenden daha erken tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan'ın katılım müzakerelerine başlamasıyla birlikte bu konuda üye devletlerde fikir birliği bulunmamaktaydı. Dikkat çeken bir diğer husus ise Türkiye tarafında olmuştur. Çakır bu konuda eğer Türkiye, tam üyelik için de tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi Yunanistan'ı takip etmiş ve başvurusunu hemen ardından yapmış olsaydı, Topluluğun birinin üyeliğini kabul edip diğerininkini reddetmesi muhtemelen zor olacağı için bu durumun Türkiye'nin lehine olacağını belirtmiştir. Ancak, Türkiye bu dönemde Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmamıştır (Çakır, 2016: 50). Nihayetinde, Yunanistan 34 ay süren müzakere sürecinin ardından, Ocak 1981 tarihi itibarıyla Topluluğa üye olmuştur (Akgül Açıkmeşe, 2017: 728)

Üçüncü genişlemeyle Topluluğa dahil olan İspanya ve Portekiz'in ve diğer yandan Türkiye'nin adaylık süreçleri karşılaştırıldığında Portekiz ile Türkiye'nin pek fazla ortak noktası olmadığı görülmektedir. Ancak gazeteci Hasan Cemal yayınladığı köşe yazısında İspanya ve Türkiye'nin adaylık süreçlerini ele almış ve iki ülkenin de terör ve demokrasinin kurumsallaşması konularında birbirlerine kısmen benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir. Bu konuların çözümünde İspanya'nın, Topluluk sayesinde iyi bir aşamaya geldiği savunulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'dan dışlanan ve ekonomisi çöken İspanya ve İspanya'ya kıyasla kısmen daha iyi durumda

olan Portekiz, bu durumları hızlı bir şekilde toparlayarak ‘*demokratik AET ailesi*’ne dahil olmuşlardır. Üçüncü genişleme dalgasını kapsayan bu iki ülke arasında Türkiye, benzer tarım ürünleri ihraç ettiğinden ve kendisi gibi askeri darbeler atlattığından kendine rakip olarak kısmen İspanya’yı görmekteydi (Çakır, 2016: 54-59).

Birliğin, 1980’li yıllarda üye ülke olarak kabul ettiği Yunanistan, İspanya ve Portekiz otoriter rejimlerinden kurtularak, Avrupa entegrasyonuna yönelirken (Akgül Açıkmeşe, 2016: 728); Türkiye kendi iç sorunları ile uğraşmak zorunda kalmış, 12 Eylül Darbesi’nden sonra ilişkiler iyice kötüye gitmeye başlamıştır (Eralp, 2017: 79). Öte yandan, bu üye ülkelerin katılımıyla Birlik üye sayısı 12 olmuş ve başlangıçtaki ülke sayısının iki katına ulaşmıştır (Arat vd., 2016: 79).

Dördüncü genişlemeye ile Birliğe²² dahil olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç genişlemesinde talepkâr olan tarafın Birlik olmasından kaynaklı, bu genişleme Birliğin geçirdiği en rahat genişleme dalgasıdır. Bu ülkelerde çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisi geleneği hâkim olmasından ve ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin ciddi anlamda yüksek olmasından Birliğe katkı sağlayacağı düşünülmüştür (Akgül Açıkmeşe, 2016: 729). Avusturya, Topluluğa üye olmak için 1989’da başvurmuştur. 1995’te de tam üye olan Avusturya’nın Birliğe katılması oldukça kısa bir zaman diliminde gerçekleşmiştir (İKV, t.y.). Adaylık için uzun süredir bekleyen Türkiye, Avusturya’dan daha öncelikli olduğunu düşünmekteydi. Türkiye, 1987’de yaptığı başvurunun reddedilmesine hazırlıklı olmakla birlikte Avusturya’nın da başvurusunun reddedileceği yönünde beklentisi olmasını rağmen, gelişmeler tam tersi olmuştur (Çakır, 2016: 62).

Birliğin geçirdiği beşinci genişleme dalgası Kıbrıs ve Malta haricinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin Birliğe katılması ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından bu sekiz ülke Avrupa’ya dönüş stratejileri ile kendilerini Avrupa ailesinin bir parçası olarak benimsemişlerdir (Akgül Açıkmeşe, 2016: 729). 1993 Kopenhag Zirvesi’nde bu ülkelerin Birliğe üye olması hedeflenmiştir. Bunun için de

---

²² 1992 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu’nun adı Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in genişleme süreci 1995’e denk geldiği için Avrupa Birliği ifadesi kullanılmıştır.

Kopenhag Kriterleri adı altında, karşılanması beklenen ilkeler belirtilmiştir (Karluk, 2007: 609). 1994 yılında yapılan Essen Zirvesi ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için ön-katılım stratejisi belirlenmiştir. Birincisi bu ülkeler ile Birlik arasında siyasi ve ekonomik iş birliğini güçlendirmek için çift taraflı anlaşmalar yapılması, ikincisi Beyaz Kitap yayınlanarak bu ülkelerin Avrupa entegrasyonuna adapte edilmesi, 1990'lı yıllarda bu ülkelerin yapısal sorunlarını çözmek adına Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne Topluluk ve Yardım Programı (PHARE) ile bu ülkelere destek sağlanması ve son olarak Yapısallaştırılmış Diyalog ile çok taraflı müzakere platformu oluşturulması öngörülmüştür (İKV, t.y.). Ancak, belli eleştirilere maruz kalınca bu strateji 2000 yılına kadar sürmüştür. Yerine Gündem 2000 adı verilen belge hazırlanmış ve Mart 1999 yılındaki Berlin Zirvesi'nde bu belge kabul edilmiştir (Hürriyet, 2004). Bu belge ile genişleme stratejileri değiştirilerek, PHARE'i desteklemek adına, Tarımsal ve Kırsal Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (SAPARD) ve Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (ISPA) devreye girmiştir. Tüm bunlar sayesinde bu ülkeler katılım süreçlerini hızlı bir şekilde tamamlayarak Birliğe üye olmuşlardır. ODAÜ genişlemesini kapsayan zirveler ve çeşitli stratejiler geliştirilmesine rağmen, Türkiye'nin üyelik süreci arka plana itilmiştir. Lüksemburg Zirvesi ve Gündem 2000 Türkiye için hayal kırıklığı olmuştur. Lüksemburg Zirvesi'nde talep üzerine "Türkiye için bir Avrupa Stratejisi" adlı belge hazırlanmıştır. Bu belgede maddi yardım beklentisi olmadan, Türkiye'nin Birliğe üyelik süreci için öneriler yer almıştır. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin üyelik süreci için Birliğin çabasının, Türkiye'deki yansıması 'akrabalığa dayalı bir görev' olmuştur (Çakır, 2016: 71-73). Özetle, Türkiye'nin 1987 yılında yapmış olduğu tam üyelik başvurusu Birlik tarafından göz ardı edilmiş, Türkiye ile ilişkilerin 1995'ten itibaren yürürlükte olan Gümrük Birliği temelinde olması hedeflenmiş, nihayetinde Türkiye'nin başvurduğu zaman dilimi içinde üyelik başvurusu bile olmayan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne Birliğin yolu açılmıştır (Karluk, 2007: 609).

1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi'ne Türkiye'nin davet edilmesi ve Türkiye'nin adaylık statüsünün nihayetinde kabul edilmesi, görünürde Türkiye'nin diğer ülkelerden ayrılmadığına yönelik bir imaj olsa da Zirve'de Birliğin kurumsal yeniden yapılandırma projeleri 27 üyeli olarak planlanmıştır. Kısacası, Türkiye bir kez

daha göz ardı edilmiştir (Çakır, 2016: 74-75). Bu ülkeler 2004 ve 2007 yıllarında yaşanan beşinci genişleme dalgasıyla, ekonomik ve sosyal şartları bakımından Türkiye'den daha zayıf durumda olan bazı ülkeler Birliğe üye ülke statüsüne kavuşurken, Türkiye'nin üyelik süreci bir kez daha askıya alınmıştır (Yavuz ve Yavuz, 2015: 82).

Beşinci genişleme kapsamında Birliğin bir parçası olan Kıbrıs'ı ayrıca ele almak gerekirse, Türkiye'nin tek başına rakibi olarak görülmesinden, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik olan politikasının bir tamamlayıcısı olduğu değerlendirilmektedir. Daha açık bir ifadeyle Yunanistan, Türkiye'nin üyelik sürecini Kıbrıs Sorunu ile ilişkilendirmiştir. Yüzölçümü küçük olmasına ve nüfusunun oldukça az olmasına rağmen GKRY'nin aldığı mali yardımlar Türkiye ile kıyaslandığında çok daha fazla miktardadır. 2002 yılındaki Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye arka plana atılırken, GKRY ise tam üyeliğe yönelik aşama kaydetmiş, 2004 yılında da üye haline gelmiştir (Çakır, 2016: 80-81).

Birliğin son genişleme dalgasındaki Hırvatistan, Türkiye ile başta arasında olan farkı aşamalı olarak kapatmıştır. Türkiye'den on altı yıl sonra üyelik için başvurmuş olan Hırvatistan, Türkiye ile aynı tarihte müzakerelere başlamış ve sürecin onuncu yılında Birliğe üye olmayı başarabilmiştir (Çakır, 2016: 81).

2.4.2. Türkiye ile Diğer Adayların Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması

Birliğin genişleme sürecindeki Türkiye'nin üyelik süreci özelinde demokratik yapısının anlaşılabilmesi adına, ikinci aşama olarak Türkiye ile diğer aday ülkelerin adaylık süreçlerinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ile diğer adayların adaylık süreçleri politik, ekonomik ve kültürel perspektiften analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.4.2.1. Politik Açıdan Karşılaştırılması

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin adaylık sürecinin diğer aday ülkelerle karşılaştırılması adına öncelikle ülkelerin üyelik süreçleri ele alınacak, daha sonra müzakere süreçleri incelenecektir.

Soğuk Savaşın bitmesinin ardından tıpkı Doğu Avrupa ülkeleri gibi Batı Balkanlar da yüzünü Avrupa'ya dönmüştür. Arnavutluk, Batı Balkan ülkesi olarak ilişkileri başlatan ilk ülke olmuştur. 1992 yılında Birlik ile ilişkilerini başlatan Arnavutluk, diğer aday ülkelerle kıyaslandığında adaylık sürecinde kısmen geride kalmıştır (Yurtsever, 2015: 490). Batı Balkanlar arasında ilk yapılan SAA Kuzey Makedonya ile olmuştur. Aynı zamanda bölgedeki IPA fonları ilk kez kullanan ülke de Kuzey Makedonya'dır (Keskin, 2015: 587).

Demokrasiye geçiş süreci Arnavutluk için diğer Doğu Bloğu ülkelerine göre daha geç yaşanmıştır. Arnavutluk'ta yaşanan siyasi dönüşüm de elitler tarafından değil, öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiştir (Bogdani ve Loughlin, 2007: 21-22). Karadağ, Yugoslavya'dan savaş dışındaki bir yolla ayrılan ilk ülke olmuştur (Radulovic, 2011 80). Diğer yandan, Karadağ'ın, Birliğe göre çözülmesi gereken siyasi meseleleri de bulunmamaktadır (Akıncılar Köseoğlu, 2015: 528). Kosova ise bağımsızlığını en geç kazanan ülke olmuştur. Bunun beraberinde, bazı AB üyeleri tarafından da Kosova'nın tanınmaması AB ile kurulan ilişkilerde birtakım sorunlar meydana getirmiştir (Özekmekçi, 2015: 639). Akıncılar Köseoğlu Batı Balkanların AB'ye bakış açıları bakımından Birlik üyeliğine daha yakın olan ve Birliğe üyelik için siyasi ve ekonomik reformlara ihtiyaç duyan ülkeler olması bakımından iki gruba ayrılabilceğini belirtmiştir. Birinci grupta yer alan ülkeler; Kuzey Makedonya, Sırbistan, Karadağ iken, diğer grupta yer alan ülkeler ise Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Kosova'dır (Akıncılar Köseoğlu, 2015: 528-529).

Müzakere süreçlerinde fasılların açılması durumu, AB Konseyi tarafından oluşturulan açılış kriterlerini aday ülkenin karşılama konusunda ehil olup olmadığına bakılarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, aday ülkenin, her fasıl için yine Konsey tarafından belirlenmiş olan kapanış kriterlerini sağlaması halinde geçici olarak kapatılmaktadır. Ancak belirtilmesi gerekir ki sadece bir üye ülkenin olumsuz görüş belirtmesi halinde fasılların açılmasını ya da geçici olarak kapatılabilmesini engellemesi mümkündür (AB Bakanlığı Resmî Web Sitesi, ty). Aday ülkelerin müzakere süreçleri ele alındığında, beş ülkenin de müzakere aşamalarının farklı olduğu görülmektedir. Mart 2020'de daha önce müzakerelere başlayamamış olan

Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın müzakere süreçlerinin başlatılacağı yönünde karar alınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2020). Diğer yandan, Türkiye'nin müzakere süreci uzun zamandır devam etmektedir. Zaten, Türkiye'nin müzakere süreçlerinin başladığı 2005 tarihinde diğer dört ülke aday ülke konumunda değildi. Bu ülkelerin çoğunun aday ülke statüsü elde etmesi 2010 yılından sonra olmuştur. Müzakere süreçlerini başlatan Karadağ ve Sırbistan gerek açılan fasıllar bakımından gerekse geçici olarak kapatılan fasıllar bakımından Türkiye'den daha ileridedir. Türkiye'de 2005 yılında müzakerelere başlanmasına rağmen 16 fasıl açılmış ve sadece 25. fasıl olan Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılabilmektedir. Diğer yandan, 2011 yılında müzakerelere başlanması kararı alınması rağmen, Karadağ'ın müzakere sürecinde son fasıllar (34. Kurumlar ve 35. Diğer Konular) ve Rekabet Politikası (8. Fasıl) haricinde tüm fasıllar açılmıştır. Hatta, Bilim ve Araştırma (25. Fasıl), Eğitim ve Kültür (26. Fasıl), Dış İlişkiler (30. Fasıl) olmak üzere üç fasıl geçici olarak kapatılmıştır. Bir diğer müzakere sürecine başlamış aday ülke olan Sırbistan'ın müzakere sürecinde 16 Fasıl açılmış, Bilim ve Araştırma ve Eğitim Kültür fasılları geçici olarak kapatılmıştır. Ayrıca, Sırbistan'ın adaylık süreciyle ilgili dikkat çeken bir diğer nokta da son fasıllardan olan Diğer Konular (35. Fasıl) Fasılının açılan tek ülke olmasıdır. Bu fasıl için, şu anda Türkiye'de ve Karadağ'da tarama sürecinin bile henüz bitmediği görülmektedir.

2.4.2.2. Ekonomik Açıdan Karşılaştırılması

Bu başlık kapsamında, Birliğe ülkelerin ekonomik göstergeleri; GSYİH, kişi başına düşen GSYİH, büyüme oranları, enflasyon oranları, cari işlemler bilançoları, işsizlik oranları gibi makroekonomik göstergeler kapsamında değerlendirilecek ve dış ticaret oranları karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak, önemli bir ekonomik gösterge olan aday ve potansiyel aday ülkelerin GSYİH'lerinin 2020 yılındaki değerleri yılın üçer aylık bölümleri çeyrek olmak üzere dört bölümde ele alınacaktır. Aşağıda Tablo 2'de 2020 yılının değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Aday Ülkelerin GSYİH Değerleri (Milyon Euro/ 2020)

Ülkeler	Birinci Çeyrek	İkinci Çeyrek	Üçüncü Çeyrek	Dördüncü Çeyrek
Arnavutluk	3 039.5	3 100.7	3 336.7	3 514.3
Karadağ	917.4	902.4	1 213.4	1 160.0
K. Makedonya	2 607.7	2 332.8	2 781.4	3 044.2
Sırbistan	11 077.6	10 810.4	11 931.2	12 648.3
Türkiye	159 211.1	136 849.8	167 155.8	162 202.9
Bosna-Hersek	4 260.4	4 078.3	4 551.8	4 481.4
Kosova	1 437.7	1 635.7	1 828.5	-
Kaynak: Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi [EUROSTAT] (t.y.).				

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin GSYİH'i diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksektir. Türkiye'yi, Sırbistan takip etmektedir. Diğer potansiyel aday ülkelerin GSYİH'lerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Aday ülke statüsündeki en düşük GSYİH'e sahip olan ülke ise Karadağ'dır. Ayrıca, tabloya göre Kosova hariç tüm aday ülkelerin GSYİH'leri mart, nisan ve mayıs aylarını kapsayan ikinci çeyrekte düşmüştür. Üçüncü çeyrekte ülkelerin GSYİH'leri artarken, dördüncü çeyrekte Karadağ, Türkiye ve Bosna-Hersek'in GSYİH'lerinin azaldığı görülmektedir. Ancak, GSYİH'in azalmasına rakamsal olarak bakıldığında, Türkiye haricindeki potansiyel aday ülkelerde çok fazla dalgalanma söz konusu olmadığı görülmektedir. Öyle ki, Türkiye'nin GSYİH'i birinci çeyrekte ikinci çeyreğe geçerken yaklaşık 23 bin Euro düşerken, ikinci çeyrekte üçüncü çeyreğe geçerken 30 bin Eurodan daha fazla bir artış göstermiştir. Üçüncü çeyrekte dördüncü çeyreğe geçerken de yaklaşık 5 bin Euro düşüş göstermiştir. Özellikle, birinci, ikinci ve üçüncü çeyrek arasındaki dalgalanmalar hiçbir aday ülkenin GSYİH değerlerine denk gelmemektedir.

İkinci sırada aday ülkelerin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıllarına yer verilmiştir. Aşağıda Tablo 3'de aday ve potansiyel aday konumunda olan ülkelerin kişi başına düşen gayri safi milli hasıla değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Aday Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları (2019)

Ülkeler	Kişi Başına Düşen GSYİH (Dolar)
Arnavutluk	5,353.2
Karadağ	8,910.5
Kuzey Makedonya	6,022.2
Sırbistan	7,411.6
Türkiye	9,126.6
Bosna-Hersek	6,108.5
Kosova	4,430.8
Kaynak: Dünya Bankası (t.y.).	

Tablo 3’den da anlaşılacağı üzere Birliğe aday ve potansiyel aday statüsüne sahip olan ülkelerin kişi başına düşen GSYİH’leri birbirlerine yakın olmakla birlikte, ilk sırada 9 bin dolar ile Türkiye yer almaktadır. Çok az bir farkla ve yaklaşık 9 bin dolar ile Karadağ ikinci sırada gelmektedir. En düşük orana sahip olan ülkeler, 4 bin dolar ile Kosova ve 5 bin dolar ile Arnavutluk olmuştur.

AB’ye aday olan ülkeleri karşılaştırma için kullanılacak bir diğer makroekonomik gösterge de büyüme oranıdır. Aşağıdaki tabloda aday ülkelerin büyüme oranları ele alınmıştır. Veriler 2020 yılını yansıtmakta olup, Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi (EUROSTAT)’nden alınmıştır.

Tablo 4: Aday Ülkelerin Büyüme Oranı (2020)

Ülkeler	Büyüme Oranı
Arnavutluk	-
Karadağ	-
Kuzey Makedonya	- 4.5
Sırbistan	- 1.0
Türkiye	1.8
Bosna-Hersek	-
Kosova	- 4.1
Kaynak: EUROSTAT (t.y.)	

EUROSTAT'ta Kuzey Makedonya'nın, Sırbistan'ın, Türkiye'nin ve Kosova'nın büyüme oranlarına yer verilmiştir. Bu dört ülke kapsamında pozitif ivmeye sahip olan tek ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. İkinci sırada gelen ve negatif büyümeye sahip olan ülkede Sırbistan'dır. Kuzey Makedonya ve Kosova'nın ise -%4 civarında büyüme seyrettiği görülmektedir.

Enflasyon kavramı aynı zamanda ortak para birimi olan euro alanına geçiş için gerekli olan Maastricht Kriterleri kapsamında da incelenmektedir. Aşağıda Tablo 4'de bu tanım kapsamında AB'ye aday ve potansiyel aday konumunda olan ülkelerin verilerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Aday Ülkelerin Enflasyon Oranı, GSYİH Deflatörü (2019)

Ülkeler	Enflasyon Oranı
Arnavutluk	0.4
Karadağ	2.0
Kuzey Makedonya	1.1
Sırbistan	2.4
Türkiye	13.9
Bosna-Hersek	2.6
Kosova	1.0
Kaynak: Dünya Bankası (t.y.).	

Tablodan da görülebileceği üzere, enflasyon konusunda en başarılı ülke 0.4 oranıyla Arnavutluk'tur. Enflasyonun en yüksek olduğu ülke ise 13.9 ile Türkiye'dir. Genel olarak tabloya bakıldığında, Türkiye haricindeki diğer aday ülkeler arasında çok fazla bir fark olmadığı dikkat çekmektedir.

Aşağıda tabloda Birliğe aday ve potansiyel aday konumunda olan ülkelerin cari hesap bakiyelerine yer verilmiştir.

Tablo 6: Cari Hesap Bilançosu/GSYİH (%) (2019)

Ülkeler	Cari Hesap Bakiyesi/ GSYİH
Arnavutluk	- 8.0
Karadağ	- 15.1
Kuzey Makedonya	- 3.3
Sırbistan	- 6.9
Türkiye	0.9
Bosna-Hersek	- 3.1
Kosova	- 5.6
Kaynak: Dünya Bankası (t.y.).	

Tabloya göre, cari hesap bilançosunun GSYİH'e oranı konusundaki en iyi aday ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Türkiye haricindeki diğer ülkelerde cari hesap bilançoları negatif yönde seyretmektedir. Bu kapsamda en düşük performansa sahip olan ülke Karadağ'dır.

Aşağıda Tablo 7'te aday ve potansiyel aday ülkelerin işsizlik oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 7: Aday Ülkelerin İşsizlik Oranları (2019)

Ülkeler	İşsizlik Oranı (%)
Arnavutluk	15.69
Karadağ	15.12
Kuzey Makedonya	17.26
Sırbistan	10.39
Türkiye	13.67
Bosna-Hersek	15.69
Kosova	25.56
Kaynak: Dünya Bankası (t.y.)	

İşsizlik konusundaki verilere bakıldığında, işsizliğin en düşük olduğu ülkenin yaklaşık %10 civarında bir oranla Sırbistan olduğu görülmektedir. Sırbistan'ı, yaklaşık %14'lük bir oranla Türkiye takip etmektedir. Üçüncü sırada ise Karadağ gelmektedir. Daha sonra çok az bir farkla Arnavutluk ve Bosna-Hersek gelmektedir. Bu iki ülke ile ilgili dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise oranların aynı olmasıdır. İşsizlik

konusunda en kötü karneye sahip olan ülke ise %25'den daha fazla bir oranla Kosova olmuştur.

Bu başlık kapsamında aday ve potansiyel aday ülkeler çeşitli makroekonomik veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılarak, Türkiye'nin performansı anlaşılmalı çalışılmıştır. Türkiye'nin GSYİH'leri ele alan, cari işlemler bilançosunun/GSYİH'e oranlarının ele alındığı göstergelerde diğer aday ülkelere göre daha iyi konumda olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye pek çok AB ülkesi ve aday ve potansiyel aday ülke gibi ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. Fakat, aday ülkelerin birçok alanda daha iyi durumda olduğunun söylenmesi mümkündür. Diğer aday ülkelerin müzakere süreçleri, açılan fasıllar ve adaylık süreçleri bakımından kıyaslandığında, Türkiye'nin adaylık sürecinin daha yavaş ilerlemekte olduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik göstergeler ile adaylık süreçleri birlikte ele alındığında, Türkiye'nin üyeliği üzerinde ekonomi dışındaki engellerin önemli olduğunu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türkiye haricindeki diğer aday ülkelerin genel anlamda ekonomik nitelikleri bakımından birbirlerine yakın olmaları Birliğe üye olmaları için diğer kriterlerle birbirlerinden ayrılacağı şeklinde bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır (Oğuz vd., 2011: 20).

2.4.2.3. Kültürel Açıdan Karşılaştırılması

Tüm aday ülkeler kültürel olarak kıyaslandığında, Balkan ülkelerinin Osmanlı Devleti'nden izler taşıdığı görülmektedir. Osmanlı Devleti bu bölgede hakimiyet sürdürdüğü zamanlarda, inanç ve etnik açıdan farklılıkları benimseyecek bir politika izlediği görülmektedir (Yurtsever, 2015: 408).

Ulus devletlerin meydana çıkması ile Kosova, nüfusunun çoğunluğunu Arnavutların oluşturması sebebiyle kendi ulus devletlerinin dışında kalmasıyla bazı sorunlarla karşılaşmak zorunda kalmıştır. Eski Yugoslavya Sosyalist ve Federal Cumhuriyeti'nin işleyiş mekanizmasında ve anayasasında Arnavutluk ve Kosova ayrı yer almamış, Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölge olarak kabul edilmiştir (Özekmekçi, 2015: 660).

Tablo 8: Aday Ülkelerin Nüfusu (Milyon)²³

Ülkeler	Nüfus
Arnavutluk	2.8
Karadağ	0.6
Kuzey Makedonya	2.1
Sırbistan	7.0
Türkiye	83.2
Bosna-Hersek	3.5
Kosova	1.8
Kaynak: EUROSTAT (t.y.).	

Tablo 8’den görüleceği üzere nüfusu en çok olan aday ülke Türkiye’dir. Bu durum, Birliğin nüfusa dayalı karar alma mekanizmalarında etkisinin yüksek olacağı sebebiyle, Türkiye’nin uzun süredir Birliğe üye olarak kabul edilmemesinin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Türkiye diğer ülkelerle kıyaslandığında, nüfusunun dikkat çekici boyutta fazla olduğu görülmektedir. Türkiye’nin nüfusu, ikinci sırada yer alan Sırbistan’ın neredeyse 12 katıdır. Nüfus fazlalığı bakımından ikinci sırada 7 milyonluk nüfusuyla Sırbistan gelmektedir. Diğer ülkelerin, nüfusu da Türkiye ve Sırbistan’a kıyasla daha azdır. Nüfusu en az olan ülkeler ise Karadağ ve Kosova’dır.

Tarihsel geçmişi nedeniyle birçok soruna sahip olan bu ülkelerin kültürel olarak bazı benzerlikleri vardır. Bu ülkeler birçok etnik kimliği bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle Bosna-Hersek, çok fazla medeniyetin ve kültürün kavşağı olmuştur (Akçay, 2017: 50). Türkiye, haricindeki bu ülkeler bu nedenle özellikle 1990’lı yıllarda birbirleri arasında çatışmalar yaşamıştır.

Kültürün bir etmeni olan din konusu da ele alınmalıdır. Aday ülke konumundaki Türkiye’nin, Arnavutluk ve potansiyel aday ülke konumunda olan Bosna-Hersek’in nüfusunun çoğunluğu Müslümandır. Bu nedenle, bu ülkeler için de dini kimlikleri sebebiyle Birliğe üye olamadığına dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Ancak, potansiyel aday konumunda olan Bosna-Hersek’in Birliğe üye olamamasının altında

²³ Veriler aday ülkeler için 2020 verilerini yansıtmak olup, potansiyel aday olan Bosna-Hersek ve Kosova için 2019 verilerini içermektedir.

yatan temel sebep Kopenhag Kriterleri'ni sağlama hususunda yetersiz kalmasıdır (Akçay, 2017: 50).

2.5. AB'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI ÜZERİNDEN DEMOKRATİKLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Birliği politikalarının en önemlilerinden biri genişleme politikasıdır (Bozay, 2021). Bununla beraber en siyasi olarak değerlendirilebilecek politikası da genişleme politikasıdır. Literatür kapsamında Birliğin genişleme politikasının özüne bakıldığında farklı görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir.

Progonati'ye göre Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinin sadece tek bir olgu üzerine bağlanmaması, bir dönüşüm süreci olarak düşünülmesi doğru olacaktır. Avrupa Birliği'nin genişleme politikası, AB'nin ve aday ülkenin aynı norm ve değerleri paylaşması ve aynı kurumlar tarafından idarenin sağlanmasına hazır olmaları gerektiği için önem kazanmaktadır (Progonati, 2020: 127).

Avrupa Birliği Genişleme Politikası özellikle 1990'lı yıllardan itibaren değişime uğramıştır. Daha önce Birliğe üye olmak için Avrupa kıtasında bulunan bir ülke olmak ve demokratik rejime sahip olmak gerekmektedir. Kopenhag Zirvesi ile tüm üye ülkeler için gerekli kriterler tek bir çatı altında toplanarak, 1993 yılı itibariyle Kopenhag Kriterleri adını almıştır (Baykal ve Göçmen, 2016: 153). Bu tarihten itibaren artık aday ülkelerin öncelikli olarak Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlanması gerekmektedir. Birliğe adaylık başvurusunda bulunan her ülkenin, müzakerelere davet edilmeden önce bu kriterleri tam anlamıyla sağlaması gerekmemesine rağmen, Birliğin normlarına uyması gereken önemli bir şarttır. En önemli şartlar arasında demokrasi ve azınlık haklarına saygı gelmektedir (Progonati, 2020: 127). Tüm bunlara ek olarak, Birliğin üyelik için hazmetme kapasitesine sahip olması gerekmektedir (Akçay, 2011: 3). Birliğin genişleme politikasında önemli unsurlardan biri olan hazmetme kapasitesi ve daha fazla entegrasyon sorunu, teknik ve politik nitelik taşımaktadır. İki taraftaki dönüşüm doğrultusunda ele alınması gerekmektedir. Eğer yeterli dönüşüm sağlanmazsa, aday ülke ile Avrupa Birliği arasında sıkı bir kurumsal bağ kurulabileceği halde tam üyelik gerçekleşemeyecektir (Progonati, 2020: 128). Bu

kriter, Kopenhag Zirvesi'nde değinildiği gibi 1997 yılında dzenlenen Lüksemburg Zirvesi'nde Kopenhag Kriterleriyle birlikte şart olarak yer almıştır. Ancak, bu zirvelerin ardından gerçekleşen beşinci genişleme dalgasında Birliğe katılan on ülkenin ve altıncı genişleme kapsamında yer alan Hırvatistan'ın adaylık süreçlerinde Türkiye'nin üyeliğine referans yapıldığı kadar yankı uyandırmamıştır. Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi'nde, Türkiye'nin üyeliğinin reddedilmesinde muhtemel bir gerekçesi olarak bu şarta değinilmesi, Birliğin Türkiye'yi üye ülke olarak kabul etmesindeki isteksizliği yönünde bir algı oluşturmuştur. Özetle, Türkiye Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlayabilse bile Birlik bu şartı ileri sürerek, Türkiye'nin üyeliğini geri çevirme hakkına haizdir. Bu durum, uzun yıllardır aday ülke konumunda olan Türkiye'nin Birliğe olan güvenilirliğini zedelemiştir (Özer, 2015: 151). Süreç her ne kadar Kopenhag Kriterleri üzerinden yürütölmeye çalılsa da Birliğin daha önceki genişleme dalgalarına bakıldığında, daha farklı detaylar dikkat çekmektedir. Bu noktada da en fazla dikkat çeken detay demokrasi konusu olmuştur. Avrupa Birliği'nin dayandığı temel kriterler incelendiğinde, ilk nokta demokrasi ve demokratiklikdir. Diğer bir ifadeyle, "Avrupa Birliği demokratik değerler ortaklığı" olarak görölmektedir. Ancak Birliğin genişleme politikasında ne kadar demokratik davrandığı da Türkiye konusu çerçevesinde tartıılan konular arasında yer almaktadır (Kaymakçı, 2021).

Birlik, çeşitli nedenler dolayısıyla bu politika kapsamında bazen demokratik davranmamakla eleştirilmektedir. Bu durumun en rahat gözlemlenebildiği olgu Türkiye'nin üyelik sürecidir. Türkiye'nin Avrupalı kimliği sorgulanırken, Yunanistan'ın Avrupa medeniyeti ve kültürüne katkıları övölmektedir. Bu durum üye ölkelerin, Türkiye'nin üyeliğine ihtiyatlı yaklaştığını da göstermektedir (Dinan, 2004: 151). Ortaklık ilişkisi kuran Ankara Anlaşması, tam üyelik için uzak bir gelecek öngörmüştür (Karluk, 2007: 438). Ankara Anlaşması'ndan bu yana tüm hükümetlerin amaçlarından biri Türkiye'nin Birliğe üye olması olmuştur (Bozay, 2021). Türkiye, Ankara Anlaşması'nı imzalandığında Anlaşma'nın 28. maddesi sağlanınca üye olacağına inanmaktaydı. Bunun da tam üyelik başvurusu yapılan 1987 yılının 10 yıl sonrasına denk geleceği düşünölmekteydi. Ancak, Türkiye daha önce hiçbir aday ülkenin Birliğe üyelik sürecinde yaşamadığı kadar uzun soluklu bir maraton ya da

Turgut Özal'ın deyimiyle 'uzun soluklu bir yol' tecrübe etmektedir (Akçay ve Akgül Açıkmeşe, 2017: 35). Türkiye'nin Birliğe ortaklık süreci 62 yıldır, adaylık süreci ise 22 yıldır sürmektedir. Ancak, bu süreç tam üyelikle sonuçlanamamakta ve iki taraftan da kaynaklanan sebeplerden hâlâ devam etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin müzakere sürecinin 16 yıldır devam etmesi ve nihai üyeliğinin belirsizliği de ele alınırsa, Birlik genişleme politikasında emsalsiz bir vaka olarak kabul edilmiştir. Daha önceki genişleme dalgalarına bakıldığında, özellikle beşinci ve altıncı genişleme dalgalarıyla Birliğe dahil olan ülkelerin adaylık süreçlerinde 'Avrupalılık' hiçbir şekilde sorgulanmamıştır (Özer, 2015: 153). Buna paralel olarak, Arat'a göre, Avrupa Birliğinin dördüncü ve beşinci genişlemelerini kapsayan 1990 -2007 yılları arasındaki zaman zarfında genişleme süreçleri spesifik şartlara uygun olacak şekilde tasarlanmış ve belirli kategorilere sahip olan ülkelere göre kurgulanmış genişleme dalgalarıydı. Tüm genişleme dalgalarına bakıldığında, aday ülkelerin katılım müzakerelerinin başlamasının ardından, adaylık başvurusunu geri çekmedikçe, sürecin her seferinde tam üyelik ile sonuçlandırıldığı görülmektedir (Özer, 2015: 153). Ancak, özellikle 2000'li yıllarda Türkiye ekseninde genişleme süreci ele alındığında, beşinci genişlemenin 2004 ve 2007 yıllarıyla birlikte Birliğe kısa zaman içinde 12 ülkenin üye olmasıyla ve 'genişleme yorgunluğu'nun etkisi ile Türkiye'nin üyelik sürecine olan yaklaşımlar olumsuz yönde seyretmeye başlamıştır (Yavçan, 2017: 602).

Diğer yandan, Türkiye Birlik ile güçlü ortaklık statüsünde bulunan tek ülke konumundadır. Ankara Anlaşması'nın öngördüğü ortaklık ilişkisi, Türkiye'yi hali hazırda özel bir kategoriye taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye eğer doğru zamanlama içerisinde bu ortaklık ilişkisinin getirdiği şartları yerine getirmiş olsaydı, 2000'li yıllar içinde üyelik aşamasına geçmesi mümkün olarak değerlendirilmekteydi. Bu takdirde de Ankara Anlaşması'nın 28. maddesinde²⁴ belirtildiği ve kendisinin özel ortaklık konumu itibarıyla hızlı ve çok daha basit bir şekilde üye olabilecekti. Özellikle 1990'lı yıllarda yapılan Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri'nin Türkiye ile ilgili kısımları

---

²⁴ İlgili md.: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını inceleyecekler.

dikkate alındığında, Türkiye'nin kendine özgü bir konumunun ima edildiği görülebilmektedir (Arat, 2017: 618).

Bu bölüm kapsamında Avrupa Birliği'nin genişleme politikası, genişleme dalgaları, aday ve potansiyel aday ülkelerin üyelik süreçleri ile uzunca bir süredir Birliğe aday olan Türkiye'nin üyelik süreci incelenmiş ve Türkiye'nin üyelik süreci diğer ülkelerle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Avrupa Birliği'nin genişleme sürecindeki demokratikliğini Türkiye'nin üyeliği üzerinden anlamak adına, çalışmanın metodolojisindeki Delphi Tekniğini kurgulamadan önce Birliğin genişleme politikasındaki dinamiklerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Tüm bu bilgiler çerçevesinde Avrupa Birliği'nin genişleme dinamikleri bağlamında Türkiye'nin üyeliğini ne kadar demokratik yönettiği konusunun uzman görüşleriyle de ele alınması ve üyeliğin gelecek perspektifinin çıkarılması çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu aşamada bir sonraki bölümde Delphi Tekniği ve uzman görüşleri çerçevesinde Türkiye'nin üyeliğinin geleceği tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DELPHİ TEKNİĞİ İLE BİR ÖNGÖRÜ MODELİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle çalışmanın amacına ve önemine değinilecek, çalışmanın metodolojisi ele alınacak, daha sonra Delphi Tekniği kapsamında analizin bulguları ortaya konacak ve genel değerlendirme ile neticelendirilecektir.

3.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın en temel amacı, Türkiye-AB adaylık sürecinin ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik süreci bağlamında demokratik yapısının günümüzdeki ve 10 yıl sonraki durumlarını anlamaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Avrupa Birliği Anabilim Dalında profesörlüğünü ve doçentliğini almış Türk akademisyenlerle görüşülmüş ve Türkiye'nin adaylık sürecinin ve Birliğin demokratik yapısının geleceğine ilişkin algıların ortaya çıkarılması için Delphi Tekniği kullanılmıştır. Daha önce işletme, mühendislik, eğitim bilimleri ve askeri alanlarda uygulanan Delphi Tekniğinin uluslararası ilişkiler alanında uygulaması pek bulunmamaktadır. Bu noktada alana katkı yapacağı düşünülen çalışmada teknik gereği örneklem kitlesinin uzman kadro olması gerektiği için kişiler Avrupa Birliği Anabilim Dalından uzmanlığı almış profesör ve doçentler olarak belirlenmiştir. Çalışmanın önemi, bu tekniğin uluslararası ilişkiler alanına uygulanmasından ileri gelmekte, ayrıca çalışmanın hem disiplinler arası yanına vurgu yapmakta hem de alana nitelikli bir katkı sunmaktadır. Alanında uzman kişilerle yapılan derinlemesine mülakata dayanan bu teknik vasıtasıyla, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri kapsamında uzun süredir gündemi meşgul eden adaylık sürecinin, işletme alanında kullanılan gelecek projeksiyonları oluşturmaya yardımcı bir teknikle değerlendirilmesi, çalışmanın özgün değerini teşkil etmektedir.

3.2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada nitel ve nicel verilerin bir arada kullanılması imkânını sağlayan ve çalışmanın amacına uygun şekilde hizmet edeceği düşünülen Delphi Tekniği (metodu/yöntemi) kullanılacaktır. Delphi Tekniği, sosyal bilimlerde uzgörü²⁵ yapılmak istendiğinde başvurulabilecek etkili bir yöntemdir. Çalışma kapsamında mülakat yöntemiyle Türkiye'nin üyelik sürecini ve Avrupa Birliği'nin demokratik yapısını bu konuda uzman kişilere sorular sorulmuştur. Bu uzmanların ortak bir sonuca ulaşmaları başka bir ifadeyle mutabakat sağlamaları ile güvenilir sonuçların elde edilmesi mümkün olacaktır.

'Geleceği düşünme' olgusu aslında insan doğasının vazgeçilemez bir niteliği olarak değerlendirilmektedir. Daha farklı bir deyişle, geleceği düşünmenin tarihçesinin ilk insanın ortaya çıkışı ile ortaya çıktığının düşünülmesi mümkündür. Bireyler, devletler ve kurumlar her türlü kararı verme aşamasında geleceği planlayarak, olası ihtimalleri göz önünde bulundurarak ve neden sonuç ilişkilerini de analiz ederek nihai karara ulaşmaya çalışırlar. 20. yüzyılın ortalarında, temeli uzman görüşlerinin analiz edilmesine dayanan Delphi Tekniği (Delphi Technique), Karşılıklı Etki Analizi (Cross Impact Analysis), Senaryo Planlama (Scenerio Planning) ve bilgisayar destekli simülasyon sistemleri gibi yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemler, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD'nin savunma sektöründeki önemli firmalarının büyük çaptaki teknolojik sorunları halletmek adına yeni stratejiler geliştirmesi sonucu yaygın bir şekilde tercih edilmiştir. *Tahmin (Forecasting)* çalışmaları olarak adlandırılan bu yöntemlerin temelinde farklı olasılıkları ele alarak *en olası* geleceği saptama vardır. Bu çalışmalar daha ağırlık olarak mühendislik, bilim ve teknoloji alanlarında kurgulanmaktadır. Uzgörü çalışmalarının temelini oluşturan unsur; geleceğin uzun vadede düşünülmesi ve uzman görüşlerine dayandırılması aracılığıyla yürütülen tahmin çalışmalarıdır. Gelecek tahminlerinin güvenilirliği ve geçerliliği 1970'li yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır (Saritaş, 2007: 3-4). Sackman, geleceğin önemini vurgulayarak,

---

²⁵ Uzak görüş, uzman görüş, uzlaşmacı görüş (<https://uzgoru.ikcu.edu.tr/S/14889/uzgoru-nedir/> Erişim: 06.04.2021).

geleceğin tahmini için kehanetin yerine bilimselliğin ön planda olması gerektiğine değinmiştir. (Sackman, 1974; Grisham, 2008: 114). Genel olarak, 1970’li yılların dinamiklerine bakıldığında; hızla büyüyen dünya nüfusunun ve sınırlı kaynak teminlerinin olası sonuçlarının modellenmeye çalışılmasına rağmen, sistem karmaşık olduğu için basit tahmin yöntemleri ile etkili sonuçlar elde edilemeyeceği fark edilmiştir. 1973 yılındaki Petrol Krizi’nin de öngörülememesi basit tahminlerin geleceği öngörme konusunda yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından, tahmin yöntemleri tamamen ortadan kalkmasının aksine, bu metotların temel varsayımlarında değişime gidilmiştir. Zamanla olası geleceği tahmin modelleri, geleceğin tam anlamıyla geçmişin uzantısı olduğu fikrinden uzaklaşarak, daha az deterministik olacak şekilde yapılmaya başlanmıştır. 1970’li yılların sonunda bu gelişmelerden yola çıkılarak, gelecek odaklı politika ve strateji geliştirme hususlarında farklı gelecek alternatifleri de ele alınmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, gelecekte gerçekleşebilecek olaylar için tahminde bulunarak, bu olaylara göre pozisyon alan *reaktif* bakış açısının yerine, geleceğe dair alternatifler olduğunu göz önünde bulunduran, geleceği farklılaştırmaya ve kontrol etmeye dayalı *proaktif* bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Daha sonra bu tutumun, uzmanlar, bilim insanları ve tüm paydaşların katılımı ile *uzlaşmış bir gelecek vizyonu* olarak genişletilmesine karar verilmiştir. Daha önce de bahsedilmiş olan *uzgörü* kavramı; katılımcı, yaratıcı ve düzenleyici bir şekilde uzun dönemli gelecek ile iletişim kurma, geleceği yönetme ve geleceği yaratma amacı taşımaktadır. Buna ek olarak *uzgörü* kavramı, “*gelecekte en büyük ekonomik ve sosyal faydaları sağlayabilecek stratejik araştırma ve yeni teknoloji alanlarının tanımlanması amacıyla bilim, teknoloji, ekonomi ve toplumun uzun dönemli geleceğine sistematik bir biçimde bakma süreci*” olarak da ifade edilmektedir. 2000’li yıllarla birlikte *uzgörü* çalışmalarında bu kavramın sosyal boyutuna ve katılımcı yapısına dikkat çeken eğilim başlamıştır. Örneğin, Avrupa Komisyonu hakkında bir *uzgörü* çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada *uzgörü* için “*bugün alınan kararları bilgilendirmek ve kollektif bir biçimde harekete geçmeyi sağlamak üzere uygulanan; sistematik, katılımcı, gelecek hakkında bilgi toplamaya yönelik, orta-uzun dönemli vizyon oluşturma süreci*” şeklinde bir tanımlamada bulunulmuştur (Sarıtış, 2007: 3-4).

Bu uzgörü çalışmalarından biri olarak kabul edilen Delphi Tekniği (metodu/yöntemi), nitel ve nicel verilerin bir arada kullanılma imkânı sağlaması ve çalışmanın amacına uygun şekilde hizmet edeceği düşüncesinden hareketle, çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir. Delphi Tekniği, sosyal bilimlerde uzgörü yapılmak istendiğinde başvurulabilecek etkili bir metottur. Çalışma kapsamında Türkiye'nin üyelik sürecinin nasıl yönetildiğini ve Avrupa Birliği'nin demokratik yapısını nasıl etkilediğini anlamak adına bu konuda uzman olan kişilerin geleceğe dair görüşlerinin alınması ve görüşlerin ortak bir noktada buluşması yani mutabakat sağlanması ile daha güvenilir sonuçların elde edilmesi mümkün olmaktadır.

Bu başlık kapsamında, çalışmanın yöntemi olan Delphi Tekniğinin tarihçesi, içeriği, uygulama adımları, faydaları incelenmeye çalışılacak, Tekniğin uygulama adımlarına değinilecek, anakütle ve örneklem seçiminden bahsedilecek, çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları aktarılacak, veri toplamı aracı anlatılacak, verilerin analizinde kullanılacak tekniklere yer verilecek, çalışmanın modeli ve değişkenleri ifade edilecek ve son olarak çalışmanın hipotezleri ortaya konulup değerlendirilecektir.

3.2.1. Çalışmanın Yöntemi: Delphi Tekniği

Araştırma yöntemi olarak uluslararası ilişkiler disiplinde daha önce kullanılmamış olan Delphi Tekniği seçilmiştir. Delphi Tekniği gelecek öngörüsünde ve tahminde bulunmak için yaygın kullanılan bir yöntemdir (Banuls & Turoff, 2011; Hussler et al., 2011; Landeta, 2006; Marchais-Roubelat & Roubelat, 2011; Ribeiro & Quintanilla, 2015; Revez vd., 2020: 2). Delphi Tekniği en temel anlamıyla, tartışmaya açık alanlar üzerinde uzlaşşı sağlanması için, oldukça dikkatli davranarak hazırlanan anketler aracılığıyla geleneksel yöntemlerin yerine kurgulanan bir tekniktir (Gençtürk ve Akbaş, 2013: 338).

Delphi Tekniği adını Antik Yunan'da, geleceğe dair kehanetlerde bulunan ünlü bir Yunanlı kâhinin yaşadığı Delphi adlı bir yerden almaktadır. (Loo, 2002: 762). Bu kişiler, bazı verileri dikkate alarak; kişilerin, devletlerin, savaşların, olayların ve olguların geleceği hakkında tahminlerde bulunabiliyorlardı. Dahası, bu tahminleri de bazı yöneticiler ve kişiler bilmeye ihtiyaç duyuyorlardı (Linstone ve Turoff, 1975;

Moore, 1987; Woudenberg, 1991; Alacapınar, 2019: 40). Bireylerin önemli gereksinimlerinden biri, geleceği bilme isteği olmuştur. Örneğin, devlet yöneticileri, gelecekte nelerin olacağı bilerek ona göre hareket etmek istemektedir. Bunun üzerine, bilimsel olarak ve doğruluk değeri daha fazla olan öngörülerin yapılması ve bu öngörüler üzerine tedbirler alınıp alınamayacağı konusu bilim insanları tarafından gündeme alınmaya başlanmıştır (Alacapınar, 2019: 40).

Rickonen (2006: 149) ve diğerleri Delphi Tekniğini; bir grup iletişim sürecinin bir bütün olarak bir grup bireyin karmaşık bir problemle başa çıkmasına izin vermede etkili olacak şekilde yapılandırılması için bir yöntem olarak tanımlamıştır (Sackmann, 1975; Mohorjy & Aburizaiza, 1997; ayrıca Bkz. Kuusi, 1999; Rowe, 2001; Linstone & Turoff, 2002; Tapio, 2002). Dahası Rowe ve Wright (1999, 2001), Delphi gruplarının (tahmin aracı olarak) zaman zaman istatistiksel gruplardan daha iyi performans gösterebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu durum, özellikle yüksek düzeyde belirsizliğin olduğu veya sağlam istatistiksel analiz yapmak için uygun bilgi eksikliğinin olduğu durumlarda geçerlidir. Linstone ve Turoff tarafından Delphi Tekniği, tartışmaya açık ve karmaşık sorunların üstesinden gelebilmek için katılımcılarla etkili iletişim kurma fırsatı tanıyan bir yapı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Linstone ve Turoff'a göre Delphi Tekniği ile katılımcılara farklı bakış açıları sağlanmakta; aynı zamanda katılımcıların yaratıcılıklarından da faydalanılabilmesi hedeflenmektedir (Linstone ve Turoff, 1975: 621). Dalkey ve Helmer, Tekniğin kontrollü görüş geribildirimini serpiştirilmiş bir dizi anket yoluyla bir uzmanlar grubunun en güvenilir fikir birliğini elde etme prosedürü olarak görüldüğünü belirtmiştir (Dalkey & Helmer, 1963, p. 458; Rowe ve Wright, 1999: 354). Green (2014: 1), Delphi Tekniğini ayrıntılı bir eleştirel inceleme ve tartışma üretmeyi amaçlayan bir iletişim yapısı olarak tanımlamıştır. Roper ve diğerlerine göre (2011: 103) Delphi Tekniği, katılımcının anonimliğini koruyan, kontrollü geri bildirim sağlayan, yinelemeli yanıtlara yer veren, teknolojik gelişmelerin olasılığı / zamanlaması tahminleri ve istatistiksel cevap ölçümleri sağlamayı amaçlayan bir anket biçimidir. San-Jose ve Retolaza (2018: 1), Delphi Tekniğinin fikir birliğine dayanırken, konu üzerine tartışmanın süreç içerisinde kilit rol oynadığının altını çizmiştir. Sarıtaş (2006: 3-4) Delphi Tekniğini, araştırmacı tarafından tanımlanan

gelecek odaklı konuları analiz edebilmek için konu hakkındaki çeşitli sorulara başvurarak, katılımcıların düşüncelerinin öğrenilmesi, bu fikirlerin sentezlenmesi, katılımcılarla karşılıklı paylaşılması ve tüm bu süreç sayesinde çalışmada yer alan katılımcıların cevaplarını ve fikirlerini tekrardan gözden geçirilebilmesi imkânlarını tanıyan ve bu temeller üzerine dayanan bir anket çalışması metodu olarak ifade etmiştir.

Delphi Tekniği, Olaf Helmer ve Norman Dalkey tarafından RAND Cooperation'da, savunma konusunda grup fikri alınması için bir tahmin aracı olarak geliştirilmiştir (Rowe ve Wright, 1999: 354). Bu tarihten itibaren Delphi Tekniği karar vermede ve gelecek için öngöründe bulunmada (forecasting) yaygın biçimde kullanılan bir teknik haline gelmiştir. Bu teknik daha ağırlıklı olarak gelecekte olması muhtemel olayları tahmin etmek için başvurulan bir yöntemdir (Goldfisher, 1993: 10). Bu teknik, katılımcıların büyük çoğunluğunun görüşünü etkilemesinden ziyade bir sebebe bağlı olarak değiştirilebilen kararlara ortam sağlamaktadır (Rossman ve Carrey, 1995: 233).

Delphi Tekniğinin özellikle dört karakteristik özelliği dikkat çekmektedir (Rowe ve Wright, 1999: 354). Bu unsurlar;

- i. Anonimlik/ gizlilik (anonymity),
- ii. Tekrarlama (iteration)
- iii. Kontrollü geri bildirim (controlled feedback),
- iv. Grup sonuçların istatistiksel olarak toplanması (the statistical aggregation of group answers) (Rowe ve Wright, 1999: 354).

Delphi Tekniğinde, uzmanlar süreç boyunca diğer uzmanların kim olduğunu bilmemektedirler (Grisham, 2008: 114). Bu anonimlik sayesinde, baskın kişilerin etkisinin önüne geçilmesi ve grup baskısının azaltılması hususlarında avantaj sağlanmaktadır (Rossman ve Carey, 1995: 233). Bu ilke kapsamında, katılımcılar dürüst davranabilmekte, grup baskısından yoksun kalabilmektedir (San-Jose ve Retoloaza, 2018: 1). Anonimliğin, diğer uzmanların kimliklerinin gizli olması sebebiyle katılımcıların fikirlerini tarafsız bir biçimde beyan etmeleri ve diğer

uzmanlardan etkilenmemelerini sağladığı, hatta tüm katılımcılara eşit şans tanımakta olduğu düşünülmektedir (Goodman, 1987; Keeney vd., 2001: 197).

Delphi Tekniğinde ele alınan bu prensipler, tekniğin kullanılabilirliğinin de altını çizmektedir. Örneğin, tekrarlama prensibi, bir önceki turda çıkan sonuçların tekrarlanması ile uzmanların fikirlerini çalışmaya katılan diğer katılımcılarla yüz yüze veya herhangi bir etkileşim sağlamadan değiştirebilme fırsatı sunmaktadır (Yıldız, 2009: 179). Kontrollü geri bildirim ya da kontrollü geri dönüş ile tekrarlama, katılımcıları çıkan sonuçlardan haberdar edip, sonuçlar doğrultusunda fikirleri değiştirme imkânı vermektedir. Kontrollü geri dönüş sayesinde çalışmaya katılan uzmanlar arasında etkileşim sağlanabilmektedir (Rossman ve Carey, 1995: 233). Delphi Tekniğinin her turunun başlangıcında katılımcılara bir önceki turun çıktıları ve sonuçları özetlenmekte ve gerekli geri bildirim sağlanmış olmaktadır. Hsu ve Sandford'a (2007: 2) göre kontrollü geri bildirim oluşabilecek karmaşıklığın etkisini azaltmak için tasarlanmıştır. Tekniği geliştiren Dalkey (1972), verileri bozan ve problem çözmeye odaklanmaktan ziyade grup ve /veya bireysel çıkarlarla ilgilenen bir süreçte meydana gelen iletişim türü olarak tekniği açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak, bu tür bir iletişimden geliştirilen bilgiler genellikle çalışmanın amaçlarıyla ilgili olmayan önyargılardan oluşmaktadır. Temel olarak, kontrollü geri bildirim süreci, konulara bilinçli olarak dağıtılan önceki yinelemenin iyi organize edilmiş bir özetinden oluşmakta; bu, her bir katılımcıya ek görüşler oluşturma ve önceki yinelemelerle geliştirilen bilgileri daha kapsamlı bir şekilde netleştirme fırsatı vermektedir. Çoklu yinelemelerin işleyişi sayesinde, deneklerin daha problem çözme odaklı olmaları, fikirlerini daha anlayışlı sunmaları ve gürültünün etkilerini en aza indirmeleri beklenmektedir. Son olarak, istatistiksel analiz tekniklerini kullanma yeteneği, uygunluk için grup baskısının potansiyelini daha da azaltan bir uygulama olarak düşünülmektedir (Hsu ve Sandford, 2007: 2). Delphi sürecinde katılımcılara, kendi cevaplarını, bir önceki turun bulguları ışığında yeniden gözden geçirme imkânı tanınmaktadır (Rossman ve Carey, 1995: 233). Tüm bunların sonucunda, ortaya çıkan veriler istatistiksel olarak analiz edilmektedir. Delphi Tekniğinin yaygın olarak kullanılan biçimi medyan, birinci kartil ve üçüncü kartil kullanılarak yapılan analiz yöntemidir. İstatistiksel analiz, bir delphi çalışmasında üretilen görüşlerin son

yinelemede iyi bir şekilde temsil edilmesini sağlayabilmektedir, bunun nedeni Dalkey'in ifade ettiği gibi "alıştırmanın sonunda bireysel görüşlerde hala önemli bir yayılma olabileceğidir" (Dalkey, 1972: 21; Hsu ve Sandford, 2007: 2).

Delphi Tekniği, grubun ılımlı bir değerlendirmesi ve yüksek bir iletişim akışı ile geri bildirim sağlanması ve en büyük fikir birliğini elde etmekle daha çok bağlantılı olmasına rağmen, bu çalışmalarda katılımcılar arasında anonimlik vardır. Ayrıca, örneklem dağılımının oldukça farklı yerlerde olduğu durumlarda da Delphi Tekniğinin etkili bir yöntem olduğu düşünölmektedir (San-Jose ve Retolaza, 2018: 3). Delphi Tekniği, nitel konularda karar vermede de kullanılan bir grup bilgisi edinme yöntemidir. Bu teknik yavaş yavaş akademik çalışmalarda başvurulan bir yöntem olsa da 1990'ların ortalarından itibaren oldukça popüler hale gelmiştir (Habibi vd., 2014: 8).

Delphi Tekniği kapsamında hazırlanan anketler, karmaşık konuları bütöncöl bir perspektifle incelenmesi, araştırma konusu hakkında birçok görüşe yer verilmesi ve ilgili konunun öğelerinin önceliklerinin ya da önem derecelerinin saptanması amacını taşımaktadır (Yıldız, 2009: 178-179). Delphi Tekniğinin temel amacının, kontrollü görüş geribildirimi ile birleştirilmiş bir dizi yoğun anketle, bir grup uzman görüşünün en güvenilir fikir birliğine varması olduğu belirtilmiştir (Habibi vd., 2014: 8). Bunun yanı sıra, Delphi Tekniği daha çok fikir birliğinin sağlanamadığı ve görüş farklılıklarının olduğu durumlarda uzlaş (consensus) sağlanmasına aracılık etmektedir (Şahin, 2001: 215-216; Donohoe, 2012: 40). Delphi Tekniğinin varsayımına göre, uzman katılımcılardan oluşan grubun arasındaki etkileşimden sağlanan fikir birliğinin diğer bir ifadeyle uzlaşımın, bireylerin fikirlerinden daha etkili bir yol gösterici olduğu iddia edilmektedir (Yıldız, 2009: 179).

Delphi Tekniği, özellikle birden fazla seçeneği olan görüşlere dayanan uzun dönemli gelecek tahmini yapılması için uygundur. Tekniğin sağladığı birçok avantaj bulunmaktadır. İlk olarak, anonimlik ilkesi en çok üzerinde durulan avantajdır. Bu prensip sayesinde Delphi Tekniği diğer tekniklerden özellikle ayrılmaktadır. Anonimlik, Delphinin hem öncelikli karakteristik özelliği hem de avantajıdır. Hsu ve Sandford (2007: 2), anonimlik sayesinde her bir katılımcının başka bir katılımcının

sosyal normlara, geleneklere, örgütsel kültüre itaatinden veya bir mesleğin içinde yer almasından kaynaklanabilecek yanıtlara uymak için hiçbir baskıyla karşılaşmayacaklarını belirtmiştir (Dalkey, 1972; Hsu ve Sandford, 2007: 2). Dolayısıyla anonimlik, baskın bireylerin etkisini azaltmanın bir yoludur (Pill, 1971: 57). Anonimliğin sayesinde katılımcıların etkileşimde bulunmamasından kaynaklı, kişilerarası çatışmaların ve iletişim sorunları da neredeyse hiç olmamaktadır (Loo, 2002, 763-764). Ayrıca anonimlik prensibi sayesinde katılımcılar önyargıdan uzak hareket edebilmekte, kendilerinin uç fikirlerini daha kolay ve çekinmeden belirtebilmektedir (Yıldız, 2009: 180). Tekniğin bir diğer avantajı da istatistiksel analiz araçları da toplanan verilerin objektif ve tarafsız analizine ve özetlenmesine izin vermektedir (Hsu ve Sandford, 2007: 2).

Loo (2002: 764), Delphi'de ardışık turların kullanılmasının, moderatörün daha önceki sonuçlara dayanmasını ve çalışmaya odaklanmasını sağladığını belirtmiştir. Tüm bu avantajların yanı sıra Okoli ve Parlowski, Delphi Tekniğinin teori geliştirmenin ilk aşamalarında değerli olabileceğini ortaya koymuştur. Bu argüman kapsamında tekniğin, araştırmacıların ilgili değişkenleri belirlemelerine ve öneriler üretmelerine yardımcı olacağını belirtmişlerdir. Bir Delphi çalışması, geniş bir deneyim yelpazesine sahip uzmanların fikirlerine ve alandaki bilgilerine başvurduğu için, araştırmacılar ilk teorilerinin dayandığı ampirik gözlemleri önemli ölçüde genişleterek deneyimlerini ve görüşlerini araştırabilecektir. Bu da teorinin temelini güçlendirebilir ve ortaya çıkan teorinin birden fazla bağlam ve ortamda geçerli olma olasılığını artırabilmektedir. Bu, Delphi çalışmalarının isteğe bağlı bir niteliği olmakla birlikte, Dalkey tarafından yürütülen ilk Delphi çalışması bunu kullanmış olmasına rağmen, son zamanlarda yapılan Delphi çalışmalarının çoğu tarafından bu seçenek tercih edilmemektedir (Okoli ve Parlowski, 2004: 27).

Delphi Tekniğinin hedefleri arasında farklı yargılara yol açan temel varsayımları veya bilgileri araştırmak veya ortaya koymak; yanıtlayan grup tarafından fikir birliği oluşturabilecek bilgileri aramak; geniş bir disiplin yelpazesini kapsayan bir konu hakkında bilgiye dayalı yargıları ilişkilendirmek ve katılımcı grubu konunun çeşitli ve birbirleriyle ilişkili yönleri konusunda eğitmek sayılabilmektedir. (Turoff, 1970; Hasson

vd., 2000: 1009). Delphi Tekniğinin, anketler, odak gruplar veya mülakat gibi diğer yöntemler ile kıyaslandığında da bazı alanlarda daha çok tercih edildiği görülmektedir (San-Jose ve Retoloaza, 2018: 1). Birçok disiplinde tartışmaya açık konuları anlamlandırmak için Delphi Tekniğine sıklıkla başvurulmaktadır. Örneğin, pazarlama, eğitim, sağlık hizmetleri endüstrisi, ulaşım ve mühendislik ve bilgi sistemleri gibi alanlarındaki çalışmalarda Delphi Tekniği kurgulanmıştır (Rowe ve Wright, 1999: 355).

Delphi Tekniğinin, uluslararası ilişkiler disiplininde daha önce herhangi bir çalışmada kullanılmamış olması bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Delphi Tekniği geleneksel yöntemler ile kıyaslandığında bu yöntemlerin sahip olduğu bazı sınırlılıkları ve kısıtlamaları kısmen ortadan kaldırmaktadır. Bu yargının temel gerekçesi, istatistiki yöntemleri kullanan geleneksel metotların geçmiş ve mevcut an ile arasındaki ilişkileri inceleyebiliyor olsa da bazı yeni eğilimleri ve bu eğilimlerin analizinde saptanamayan ve ölçülemeyen bazı etmenleri göz önünde bulunduramamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada Delphi Tekniği, bu etmenlere de odaklanarak, bunların nicel ve nitel analizler ile birlikte ölçülebilmesi fırsatını tanımaktadır (Yıldız, 2009: 180).

3.2.2. Delphi Tekniği Uygulama Adımları

Tüm uygulamalı araştırmalarda olduğu gibi, Delphi Tekniği de detaylı planlamaya dayanmaktadır ve çalışmanın etkili bir şekilde yürütülmesine özel önem gösterilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen Delphi Tekniği uygulama adımları, dört temel planlama ve yürütme faaliyetine odaklanmaktadır (Loo, 2002: 764). Öncelikle çalışmada analiz edilmesi gereken problem ortaya konulmalıdır. Çalışmanın amacına bağlı olarak, tüm adımları geliştirmeye yardımcı bir uzmanlar grubu seçilmelidir. Araştırma sorusuna yönelik uzmanların listesi belirlendikten sonra, bu kişilere hazırlanan anketin uygulanması gerekmektedir (San-Jose ve Rataloza, 2018: 5).

Problem tanımlandıktan sonra, örneklemin uzman grup içerisinden seçilmesinin en temel sebeplerinden biri anketin geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlanmasıdır.

Örnekleme belirlendikten sonra bu kişilerin isimlerinin gizli kalması (anonymity) Milevska-Kostova ve Dunn'a göre, Delphi Tekniğinin ilk ve en önemli ilkesini teşkil etmektedir. Delphi Tekniğinin bu özelliği sayesinde, katılan uzman grubun içinde eşitliğe izin verilmekte, otorite konumlarından veya kişinin görüş veya yargılarının hakimiyetinden kaçınılmaktadır. Bu uzmanların örnekleme için seçilirken, konu hakkındaki bilgi veya görüşlerine göre seçilmesi de tekniğin güvenilirliğinin altını çizmektedir (Milevska-Kostova ve Dunn, 2010: 424).

Delphi Tekniği yapılacak olan çalışmanın alanına ve amacına değişiklik gösterebilmesine ve farklı formlarının var olmasına rağmen, en yaygın olanı iki türlü yapılan Delphi Tekniğidir. Bu çalışma kapsamında da iki türlü olan Delphi Tekniği temel alınmıştır.

Çalışma kapsamında Tekniğin uygulama adımları şu şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin üyelik süreci özelinde Avrupa Birliği'nin genişleme sürecindeki demokratikliğinin ölçülmesi, bu çalışmanın temel araştırma sorusu ve çalışmanın ana problemi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın amacına daha doğru hizmet etmesi adına, uzman grup, Avrupa Birliği'nin geleceğine ve Türkiye'nin üyelik sürecine dair öngöründe bulunabileceği düşünülen Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından Avrupa Birliği Anabilim Dalı'nda doçentliğini ve profesörlüğünü almış akademisyenler olarak seçilmiştir. Daha sonra, uzmanlara ulaşılarak, anket soruları kapsamında derinlemesine mülakat uygulanmıştır. Uzmanlar, anketi likert ölçeği çerçevesinde doldurmakla birlikte, bu maddeler hakkında görüşlerini de beyan etme imkanına sahip olmuşlardır.

AB-Türkiye ilişkilerinin genişleme boyutunun demokratikliği ve Avrupa Birliği'nde var olan demokrasi açığı bu yöntem doğrultusunda uzman grup ile görüşülecektir. Delphi tekniği çerçevesinde uzman katılımcı grup ile ayrı ayrı derinlemesine mülakat gerçekleştirilecek, bu görüşmelerden edinilen bulgular doğrultusunda ikinci turda hedef kitle ortak noktada buluşturulmaya çalışacaktır. Yöntemin en temel özelliğinden biri olan katılımcıların kimliklerinin gizli olması kuralına çalışma boyunca uyulmuştur. Çalışmada kişilerin isimlerine yer verilmeyecek olup katılımcılar da birbirlerinin kimliğinden ve görüşlerinden haberdar olmayacaktır.

Çalışma kapsamında katılımcıların cevapları istatistiksel olarak analiz edilecek ve ikinci turda kontrollü geri beslemelerle katılımcıların uzlaştırılması ve demokrasi açığının genişleme süreci üzerinden geleceğine dair bir öngörü modeli oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada yer alan sorular Birliğin genişleme politikasını demokrasi ve demokrasi açığı kavramları bağlamında incelenmeye çalışacak ve Avrupa Birliği'nin genişleme sürecindeki demokratikliği 1959 yılından bu yana aday ülke statüsünde olan Türkiye'nin üyelik süreci üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Katılımcılara Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığı algısına yönelik açık uçlu sorular da yöneltilen, araştırma problemi üzerine uzman kişilerin görüşlerine başvurulacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nin demokrasi açığının boyutları ile Avrupa bütünleşmesi arasındaki etkileşimin anlaşılması amaçlanmaktadır.

Delphi anketlerinin ön çalışmasında Türkiye – AB İlişkilerinde önemli bulunan noktalar tamamen açık uçlu ve yarı yapılandırılmış olarak, kısıtlı bir katılımcı kitlesine sorulmuş, uzman görüşlerinin alınmasıyla elde edilen veriler değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda Türkiye'nin üyelik süreci kapsamında açılan fasıllar üzerinden çalışmanın devamına karar verilmiştir. Çalışma kapsamında, birinci tur anketlerinden sonra uzmanların Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma süresinin on yıldan daha sonra olacağı konusunda uzlaşmaya vardıkları için ikinci tur anketleri sadece on yıl sonrasını ele alarak yeniden düzenlenmiştir.

Ayrıca, katılımcılara Avrupa Birliği'ndeki demokrasi nosyonunu incelemeye yönelik, çalışmanın ilk bölümü kapsamında ele alınan Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığı ve demokrasi açığının vatandaşlar, kurumlar, dış ilişkiler ve genişleme boyutlarında ne derece görüldüğünün anlaşılması ve analiz edilmesine yönelik sorular da sorulmuştur. Bu bağlamda çalışmada Delphi uygulamasının anlaşılması adına yapılan ön çalışmalardan, Delphi'nin birinci turu ve ikinci turundan bahsedilmesi gerekmektedir.

3.2.2.1. Ön Çalışma

Çalışmanın başlangıcında öncelikle 6 akademisyene pilot çalışma uygulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde ve Türkiye

– AB İlişkilerinde önemli gördükleri başlıklar ve önem derecelerini ne şekilde değerlendirdikleri sorulmuştur. Ön çalışmadaki amaç, anketlerdeki önermelerin bilimsel gerçekliğini artırmaktır. Yapılan ön çalışmada gelecekteki Türkiye'nin üyelik süreci ve Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı hakkında ilgili uzmanların fikirleri alınmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu aşamadaki veri toplama aracı olarak tamamen açık uçlu sorulardan oluşan ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat soru formu olmuştur. Bu mülakat esnasından uzmanlardan izin alınarak ses kaydı alınmış ve daha sonra bu kayıtlar yazıya dökülmüştür.

3.2.2.2. Delphi Birinci Tur

Çalışmanın temel amacı Türkiye'nin adaylık süreci üzerinden Avrupa Birliği bütünleşmesinin demokratikliğinin sorgulanması olduğu için; 6 akademisyenin katıldığı ön çalışmada uzman görüşleri sonucunda çalışma kapsamındaki soruların Kopenhag Kriterleri ve 35 Fasil üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir. Türkiye'nin adaylık sürecinin temel metinleri üzerinden anket yeniden düzenlendiği için aynı zamanda anketin güvenilirliği de sağlanmıştır.

Yapılan ön çalışmanın ardından, anket ve mülakat sorularının uzmanların Türkiye'nin adaylık sürecine bakışlarını anlamaya yarayan genel değerlendirme soruları; Türkiye'nin üyelik sürecindeki 35 Fasil; genişleme sürecinde adayların mutlaka karşılaşması beklenen Kopenhag Kriterleri ve Avrupa Birliği'nde demokrasi başlıkları altında yürütülmesi uygun bulunmuştur. Bu kapsamda, çalışmada uzmanların 35 Fasil ve Kopenhag Kriterlerinin Türkiye tarafından ne derece karşılandığına yönelik görüşleri ve Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı olup olmadığına dair düşünceleri “1: Kesinlikle Katılmıyorum”, “7: Kesinlikle Katılıyorum” olmak üzere 7'li Likert Ölçeği bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Çalışma sürecinde yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle Mart 2020 – Haziran 2020 arası dönemde İçişleri Bakanlığı genelgesiyle birlikte şehirlerarası seyahat kısıtlaması getirilmiştir. Bu nedenle, birinci turda görüşmelerin mart ve sonrasına

ayarlanan uzmanlarla yüz yüze mülakat yapılması mümkün olamamış, ancak uzmanlarla yapılan telefon görüşmeleri ve mail yoluyla çalışmanın tamamlanması sağlanmıştır.

Delphi analizinin birinci turu için 50 uzmanla (Avrupa Birliği alanındaki Profesör ve Doçentler) mail yoluyla iletişime geçilmiş, 30 uzman olumlu olarak geri dönüş yapmışlardır. Ancak, daha sonraki aşamada 8 uzmandan tekrar geri dönüş alınamamıştır. Bu noktada, örneklemin tamamı baz alındığında geri dönüş oranı, %60 iken, çalışmaya katılım sağlayan uzmanlar baz alındığında ise geri dönüş oranı %42 olarak belirlenmiştir.

3.2.2.3. Delphi İkinci Tur

Birinci turda edinilen bulgular ışığında ikinci tura gidilmesi gereği duyulmuştur. Ayrıca, çalışmaya katılan akademisyenler Türkiye'nin üyelik sürecinin 10 sene sonrasında gerçekleşebileceğini veya hiç gerçekleşmeyeceğini düşündüğü için sorular sadece 10 sene sonrası için yeniden kurgulanmıştır. Bu doğrultuda, uzmanlara yöneltilen soruların birinci kartilleri (first quartile/ birinci çeyrek), medyanları (ortanca) ve üçüncü kartilleri (third quartile/ üçüncü çeyrekleri) hesaplanmıştır. Bu kapsamda da uzmanlara medyandan uzaklaştıkları sorular yeniden yöneltilmiş ve fikirlerinin değişip değişmediği yönünde beyanda bulunmaları talep edilmiştir.

Delphi'nin ikinci turu başlamadan önce katılımcılara daha önceden yöneltilmiş olan anket soruları değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Daha sonra, uzmanların uzlaşıya/fikir birliğine varamadığı soruların istatistiki değerleri belirtilerek tekrar uzmanlara gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Delphi Teknik gereği, birinci turda uzmanlar fikir beyan edebilmekte iken, ikinci turda düşüncelerini ifade etmeleri yerine sadece verdikleri cevapları değiştirip değiştirmeyecekleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Delphi Tekniğindeki ikinci turun amacı, uzmanların ortak fikirlerinin açık bir biçimde belirlenmesine fırsat sunmak ve çalışmanın ana sorunu hakkında uzmanların mümkün olduğu kadar fikir birliğine varmasını sağlamaktır (Goldfisher, 1993: 10).

3.2.3. Ana Kütle ve Örneklem Seçimi

Ana kütle ve örneklem seçiminin, bir Delphi analizi tasarlanırken tartışmasız en önemli husus olduğu düşünülmektedir. (Grisham, 2008: 121). Hsu and Sandford'e göre Delphi Tekniğinin uygulanacağı kişilerin, hedef konuyla ilgili özel bilgili, alanında yüksek eğitilmiş ve yetkin olması gerekmektedir (Hsu and Sandford, 2007: 3). Clayton, sorulara cevap verecek kişilerin farklı uzmanlık alanlarına sahip uzmanlardan oluşması halinde 5-10 üye arasındaki bir örneklemin ideal olabileceğini belirtmiştir (Clayton, 1997: 378). Hogarth; Delphi Tekniği için ideal örneklem aralığının 6-12 kişi arasında olması gerektiğini ifade etmiştir (Hogarth, 1978; Habibi, 2014: 10). Bazı uzmanlara göre Delphi için ideal örneklem aralığı 10 kişiden az olmalıyken, bazı uzmanlar 100'den fazla da olabileceğini belirtmişlerdir (Habibi vd., 2014: 10). Çalışmada uygulanan teknik gereği örneklemin uzman olan kişilerden oluşması en önemli özelliklerinden biridir. Teknik kapsamında 'uzman' terimi, araştırma konusuna ilişkin kişinin 'bilgi sahibi' olması anlamına geldiği kadar, 'ilgili konuya yönelik beyanda bulunabilme yeterliliğine ve konumuna haiz olan' kişileri de nitelendirmektedir. Bunun beraberinde, alanında uzman olan kişilerin beyanlarının ve düşüncelerinin sevgilere dayalı olduğunun altını çizilmesinde fayda vardır (Goldfisher, 1993: 10). Çalışmanın amacına hizmet etmesi için, Avrupa Birliği'nin demokratik yapısını analiz edebilecek ve Türkiye'nin AB üyelik süreci hakkında kestirimde veya uzgörüde bulunabilme yetkinliğini elinde tutan uzman kadrosu seçilmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında uzman kişiler, Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) Avrupa Birliği Anabilim Dalında profesörlüğünü ve doçentliğini almış olan akademisyenler olarak belirlenmiştir. Örneklem verisine www.akademik.yok.gov.tr internet sitesinden ulaşılmıştır.

Bu doğrultuda ilk olarak 22 Kasım 2019 tarihinde Avrupa Birliği alanında 11 profesör ve 39 doçente mail yoluyla ulaşılmış, 5 profesör ve 16 doçent atılan maillere olumlu olarak geri dönüş yapmış ve çalışmada yer almayı kabul etmişlerdir. Sonraki aşamada imkânlar dâhilinde tüm akademisyenlere yüz yüze çalışmaya katılmalarına yönelik teklifte bulunulmuştur. Randevu talepleri için tekrar iletişime geçildiğinde 3 profesör ve 5 doçent geri dönüş sağlamamış, ancak 3 profesör ve 6 doçent çalışmaya

yüz yüze soruları yanıtlayarak katılmayı kabul etmişlerdir. Bu süre zarfında yaşanan küresel pandemi Covid-19 Salgını sebebiyle bazı şehirlere Mart 2020 ve Haziran 2020'ye kadar ulaşım sağlanamamış ve çalışma telefonla görüşülerek veya anketleri mail yoluyla ulaştırarak yürütülmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda 7 doçentten sorular anket yoluyla internet üzerinden cevaplar talep edilmiş ve 5 doçent geri dönüş sağlamıştır. Çalışmanın örneklemini 3 profesör ve 18 doçent olmak üzere toplamda 21 kişidir. Çalışmaya katkıda bulunan akademisyenlerin il dağılımları ise İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Batman, Afyon, Gümüşhane, Tekirdağ, Edirne'dir. Cinsiyet dağılımları ise 9 kadın ve 12 erkek olmuştur.

3.2.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Her çalışmanın olabileceği gibi bu çalışmanın da kapsamı ve sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışmanın kapsamı Avrupa Birliği Anabilim Dalı'nda profesörlüğünü ve doçentliğini almış Türk akademisyenlerden oluşmaktadır. Delphi'nin en önemli özelliklerinden biri olan örneklemin uzmanlardan oluşması kuralının karşılanması için çalışmanın kapsamı bu şekilde oluşturulmuştur. Uzman kişileri genişletmek hem Türk akademisyenleri hem de yabancı akademisyenleri çalışmaya dahil etmekten ziyade; konuya Türkiye'nin adaylık aşamasında AB'nin yönettiği bu süreci Türk akademisyenlerin ne kadar demokratik gördüğünü anlamak amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışma, Avrupa bütünleşmesinin demokratikliğini genişleme politikaları üzerinden Türkiye'nin bakış açısıyla analiz etmeyi planlamıştır. Bu bağlamda demokrasi açığını kapatmak adına birçok yeni politika geliştirmeye çalışan Birliğin, genişleme sürecindeki demokratikliğinin Avrupa Birliği çalışan akademisyenler tarafından nasıl değerlendirildiği de ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin olası üyeliğinin Birliğin demokrasi açığına nasıl etki edeceğine dair de bir fikir birliğine varılması da öngörülmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü örneklem Türk akademisyenler arasından seçilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıklarına gelindiğinde ise, daha önce de belirtildiği gibi çalışma süresinde örneklem belirlenirken, YÖK Akademik sayfasından profesörlüğünü ve doçentliğini Avrupa Birliği Anabilim Dalından alan akademisyenler seçilmiştir. Bu durumda 11 profesöre ve 39 doçente e-mail yoluyla iletişim kurulmuştur. Ancak, 6

profesör, 21 doçent çalışmaya katkı sağlamayı kabul etmelerine rağmen, randevu talebi veya anket cevaplandırmaları için daha sonra iletişime geçildiğinde herhangi bir geri dönüş alınamamıştır. Bu durum da son aşamada katılım oranını kısmen düşürmüştür.

Örnekleme ile ilgili bir diğer sınırlılık da anketin güvenilirliği ve Delphi Tekniğinin doğası gereği alanında uzman olduğu kanıtlanmış olan kişilerin çalışmada yer alması adına Avrupa Birliği alanında çalışmalar yapmasına rağmen, Avrupa Birliği Anabilim Dalında doçentliğini almayan kişiler çalışmaya dahil edilmemiştir. Bunun haricinde, kamu ve özel sektörde Avrupa Birliği Uzmanı unvanıyla görev yapan kişiler ve bu kişilerin görüşleri de çalışmaya katılmamıştır.

Ayrıca, uzmanların dağılımının farklı şehirlerde olması bir nebze de olsa kısıtlılık yaratmış olmasına rağmen, çalışma önceden planlandığı için bağlı bulunan Kocaeli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Merkezi (BAP)'a çalışmanın desteklenmesi için başvuruda bulunulmuş ve BAP Birimi tarafından çalışma finansal olarak desteklenmiştir. Bu durumda bahsedilen kısıtlamanın önüne geçilmesi noktasında, kayda değer başarı sağlamıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar Kasım 2019 ve Ağustos 2020 arasındaki dönemde elde edilen verilerle sınırlıdır. Ancak çalışmadaki en büyük kısıtlılık, yaşanan küresel salgının iletişimi zorlaştırması ve çalışmanın takvimini kısmen sekteye uğratmış olmasıdır.

3.2.5. Veri Toplama Aracı

Çalışmada Delphi Tekniği gereği, dört bölümden oluşan anket modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümünde AB ve Demokrasi başlığı altında uzmanlara Birliğin demokratikliği konusundaki düşünceleri sorulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye'nin adaylık sürecine Avrupa Birliği'nin yaklaşımı konusunda açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Veri toplama aracının üçüncü ve dördüncü bölümünde, uzmanlara Türkiye'nin adaylık sürecinin temel metinleri olan Kopenhag Kriterleri'ni ve 35 Faslı Türkiye'nin karşılama konusunda 10 yıl sonra ne derece yeterli olacağını

düşündükleri sorulmuştur. Birinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde 7'li Likert Ölçeği kullanılmıştır.

3.2.6. Verilerin Analizinde Kullanılacak Teknikler

Çalışmada SPSS Paket Programı ile analizler yapılmıştır. Delphi Tekniğinin en yaygın kullanılan formatı medyan, birinci kartil, üçüncü kartil değerlerini sunma (Roper vd., 2011: 137-138) olduğu için SPSS uygulamasında anket sorularına uzmanların verdiği cevaplar matematiksel olarak girilmiş; medyan (ortanca), birinci kartil (first quartile/ Birinci Çeyrek) (Q1), üçüncü kartil (third quartile/ üçüncü çeyrek) (Q3) ve çeyrekler arası genişlik değerleri hesaplanmıştır. Bahsedilen terimlerin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

Medyan: Cevapları büyüklük sırasına göre sıralandığında, dizinin tam orta noktasına gelen değer olarak belirtilir. Diğer bir ifadeyle, değerlerin %50'sini sağında, %50'sini solunda bırakan değerdir (Şahin, 2001: 218). Çalışmanın esas amacı; uzmanlar arasında uzlaşma sağlamak veya uzmanları mümkün olduğu kadar ortak bir noktada buluşturmak olduğu için medyan (ortanca) hesabı önemlidir. 2. Çeyrek olarak da ifade edilebileceği için Q2 olarak da ifade edilebilir.

Birinci Kartil (Q1): Çalışmanın sonucunda ulaşılan verilerin %25'ini (birinci çeyreğini), %75 (üçüncü çeyreğinden)'inden ayıran 25. yüzdeliğe denk gelen değer olarak ifade edilebilir.

Üçüncü Kartil (Q3): Cevaplar sıralandığında %25'lik kısmını sağına, %75'lik kısmını soluna alan değerdir.

Genişlik (R=Q3-Q1): Kartillerin, diğer adıyla çeyreklerin arasındaki farkın karşılığıdır. Bu değerlerin yani çeyreklerin arasındaki farkın az olması uzmanların ilgili madde üzerinde fikir birliğine vardığını, bu farkın yüksek olması da uzmanların arasında fikir ayrılıkları yaşadığını göstermektedir. Delphi Tekniğinde uzlaşma sağlanıp sağlanmadığına bakılırken, kartiller arasındaki genişlik değeri ele alınır. Genişlik değerinin 1,2'nin altında olması sonucunda o konuda uzlaşma olduğu

varsayılmaktadır. Ancak değerin 1,2'nin üstünde çıkması uzlaşı sağlanamadığı anlamına gelmektedir (Şahin, 2001: 219).

Daha önceden de değinildiği gibi, araştırmada açık uçlu ve 7'li Likert değerlendirme ölçeği uygulanmıştır. Anketin ikinci ve üçüncü bölümlerindeki Likert ölçeğinde kullanılan rakamların değerleri aşığıdaki Tablo 9'da belirtilmiştir.

Tablo 9: Anketin İkinci ve Üçüncü Bölümlerinde Kullanılan Likert Derecelendirme Ölçeği

Rakamlar	Derecelendirme Ölçeği
1	Tamamen Karşılamayacak
2	Karşılamayacak
3	Kısmen Karşılamayacak
4	Ne Karşılacak Ne de Karşılamayacak
5	Kısmen Karşılacak
6	Karşılacak
7	Tamamen Karşılacak

Anketin son bölümünde yer alan AB ve Demokrasi bölümünde birçok uzman 1'i olumsuz cevap olarak kabul ettiklerinden ve soruların cevapları değiştigiinden Likert ölçeğinin de derecelendirme ölçeği aşığıda Tablo 10'de verilmiştir.

Tablo 10: Anketin Dördüncü Bölümünde Kullanılan Likert Derecelendirme Ölçeği

Rakamlar	Derecelendirme Ölçeği
1	Tamamen Vardır
2	Vardır
3	Kısmen Vardır
4	Ne Vardır Ne de Yoktur
5	Kısmen Yoktur
6	Yoktur
7	Tamamen Yoktur

3.2.7. Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri

Çalışma, 1999 yılında başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık sürecinin, 2005 yılından itibaren başlanan müzakerelerde ele alınan Kopenhag Kriterleri ve 35

Fasılın, Türkiye tarafından 10 sene sonra ne kadar karşılanacağını saptamaya yönelik bir araştırmadır. Bu nedenle, araştırmanın modeli gelecek öngörüsü için tercih edilen yöntemlerden olan Delphi Tekniği olarak belirlenmiştir (Habibi, 2014: 9).

Çalışmanın temel sorusu, Türkiye'nin adaylık süreci üzerinden Avrupa Birliği bütünleşmesinin demokratikliğinin sorgulanması olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB üyelik sürecinin 10 sene içinde nasıl bir yöne doğru evrileceğine yönelik bir özgörü çalışması yapılması planlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın hipotezleri;

- i. Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyelik sürecini demokratik olarak yönetmektedir.
- ii. Türkiye'nin AB'ye üyeliği 10 yıl veya daha sonra gerçekleşecektir.
- iii. Türkiye, Kopenhag Ekonomik Kriterleri karşılama konusunda Siyasi Kriterlere göre daha başarılıdır.
- iv. Türkiye'nin adaylık sürecine Gümrük Birliği'nin önemli katkıları vardır.

şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma süreci 1959'da başlamış, ancak, 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile Türkiye aday ülke statüsüne kavuşmuştur. Türkiye'nin adaylık sürecinin başlamasından itibaren 22 sene boyunca Türkiye – AB İlişkileri inişli çıkışlı devam etmiştir. Önümüzdeki 10 yıl boyunca da birçok değişim geçireceği düşünülmektedir.

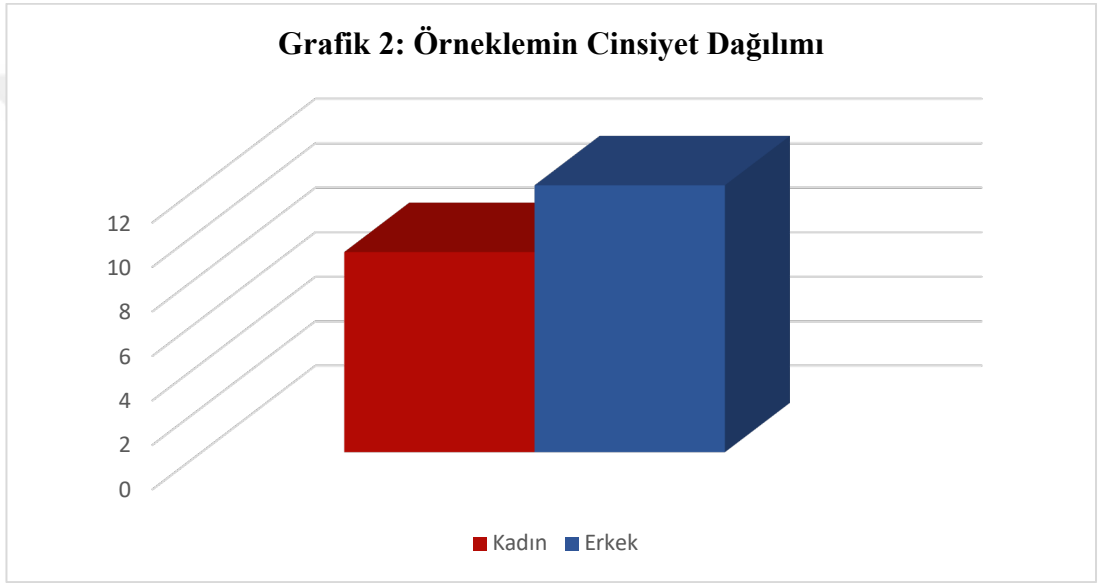
3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bulguları kapsamında öncelikle örnekleme oluşturan akademisyenlerin demografik bulgularına kısaca değinilecek, daha sonra Delphi bulgularına geçilecektir. Delphi bulguları; Avrupa Birliği'nin demokratikliğine dair görüşler, Avrupa Birliği'nin gelecek genişlemelerine yönelik öngörüler ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine dair öngörüler olmak üzere üç alt başlıkta ele alınacaktır.

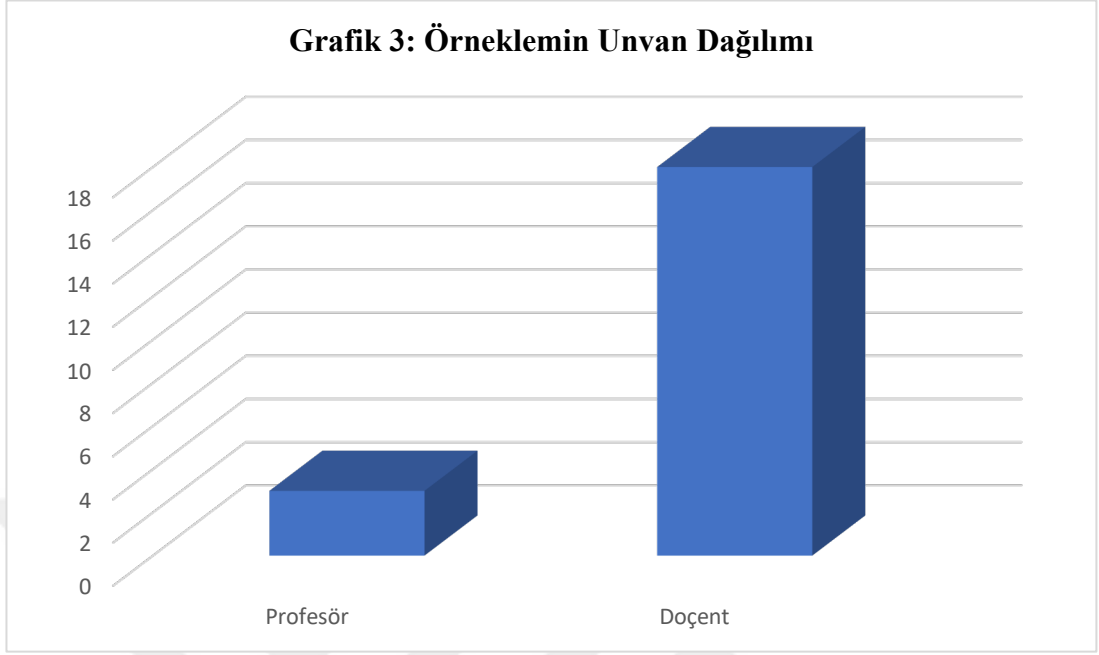
3.3.1. Demografik Bulgular

Bu başlık altında çalışmaya katılan akademisyenlerin demografik bulguları ele alınmıştır. Bu kapsamda, ilk olarak cinsiyet dağılımlarına yer verilmiş, daha sonra unvan dağılımları ele alınmış, son olarak il dağılımlarına değinilmiştir.

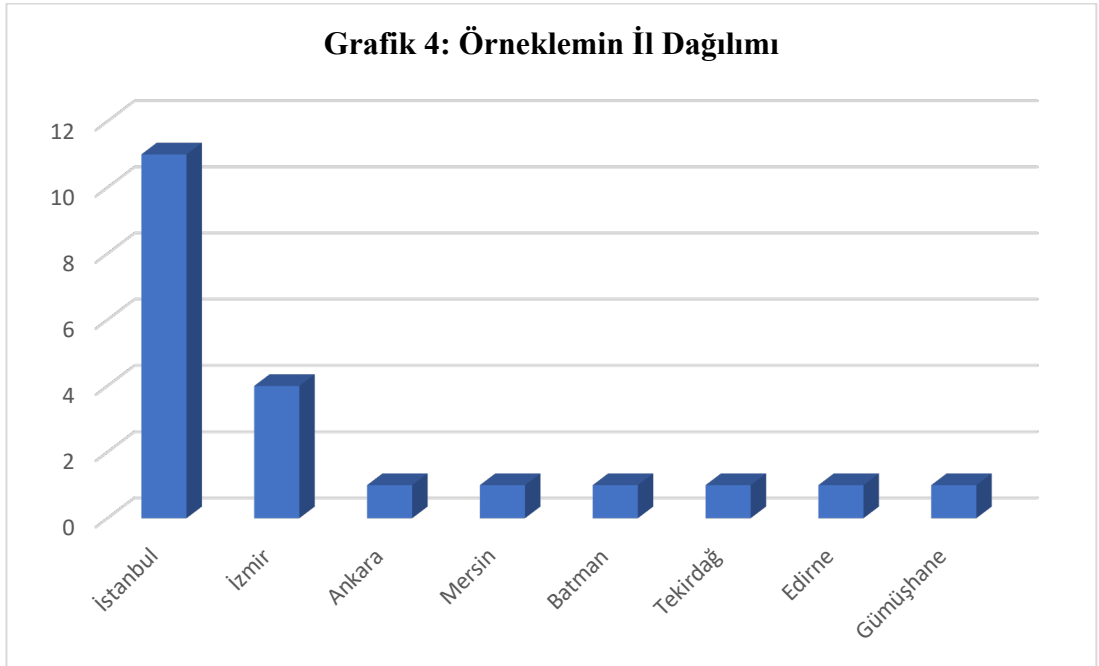
İlk olarak, çalışmaya katılan 21 uzmanın cinsiyet dağılımı aşağıdaki Grafik 2’de belirtildiği gibidir.

Görüldüğü üzere, çalışma kapsamında 9 kadın 12 erkek yer almıştır. Yüzdelik dağılım %42,86 kadın uzman, %57,14 erkek uzmandan oluşmaktadır.

Çalışmaya katkı sağlayan uzmanların hepsi doktora mezunu olduğu için, eğitim durumlarını içeren bir grafik çizilmeye gerek duyulmamıştır. Ancak, unvan dağılımına yönelik bir ayrıma gidilmiştir. Çalışmaya katkı sağlayan 21 uzmanın 3'ü profesör, 18'i doçenttir. Yüzdeler dağılımları, %14,29'u profesör, %85,71'ü de doçent şeklinde olmuştur.

Çalışmaya katılan uzmanların ağırlıklı olarak İstanbul ve İzmir'deki üniversitelerde çalıştığı görülmektedir. 21 uzmanın 11'i İstanbul'daki üniversitelerde görev yapmaktadır. Ayrıca, İzmir'den 4 akademisyen katılmıştır. Katılımın olduğu diğer iller ise Ankara, Mersin, Batman, Tekirdağ, Edirne ve Gümüşhane'dir. İl bazında yüzdelik dilim olarak dağılım; %52,38'i İstanbul, %19,04 İzmir, diğer iller ise eşit olarak %4,76 olarak görülmektedir.

3.3.2. Delphi Bulguları

Bu başlık altında, anketlerden ve yüz yüze mülakatlardan edinilen bulgular analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın nihai sonuçları ikinci turun bitimi ile birlikte netleşmiştir. 21 akademisyenin (N=21) tarafından cevaplandırılan soruların medyanları, birinci kartilleri, üçüncü kartilleri ve genişlik değerleri bu aşamada analiz edilmekte ve yorumlanabilmektedir.

3.3.2.1. Avrupa Birliği'nin Demokratikliğine Dair Görüşler

Çalışma kapsamında uzmanların, Türkiye'nin üyelik süreci bağlamında demokratikliğinin sorgulanmasına yardımcı olabilmesi amacıyla, şu anda Avrupa Birliği'nin demokratik yapısını nasıl değerlendirdikleri sorgulanmıştır. Bu kapsamda, literatür içerisinde olan ve çalışmanın birinci bölümde ele alınan demokrasi açığı konusuna yer verilmiştir. Daha önceden belirtildiği gibi Avrupa Birliği'nin demokrasi açığı tartışmalı bir alandır. Kimi uzmanlar Birliğin demokratik olmadığını savunurken, kimi uzmanlar da Birliğin demokratikliğinin var olduğunu iddia etmişlerdir. Bu bölümde Delphi Tekniği çerçevesinde Türk Akademisyenlerinin Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı hakkındaki fikirlerine değinilecektir. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde açıklanmaya çalışıldığı gibi, uzmanların AB'nin demokratik yapısının genel, vatandaşlar, kurumlar, dış ilişkiler ve genişleme düzeyleri çerçevesinde, mevcut durum, 5 yıl sonra ve 10 yıl sonraki süreçte nasıl bir değişim geçireceğini öngördükleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Uzmanlardan ilk olarak, Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı olup olmadığını 7'li Likert Ölçeği ile değerlendirilmesi istenmiştir. Aşağıdaki Tablo 11'de bu cevapların istatistikî değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 11: Avrupa Birliği'nin Demokrasi Açığı Sorunu

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	3	2	3,5	1,5
5 sene sonra	4	3	4	1
10 sene sonra	4	3	5	2

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, uzmanların mevcut durumda ve 10 sene sonraki görüşlerinde uzlaşmamış olduğu görülmektedir. Ayrıca, uzmanlar arasında 5 sene sonraki AB'nin demokratikliği konusunda fikir birliği oluşmuş olsa da 10 sene sonra çeyrekler (kartiller) arasındaki açıklık arttığı için AB'deki demokrasi konusunun 10 sene sonra da gerçekleşeceğini öngörülmesi mümkün olamamıştır. Mevcut durumda, AB'nin demokrasi açığı konusunda tüm örneklemin ankete verdiği cevaplara bakıldığında Birliğin demokratikliğinin zayıf olduğunu ve Birlikte demokrasi açığı olduğunu kabul etmişlerdir. Daha önce de belirtildiği üzere, genişliğin 1,2'nin üzerinde olması uzmanların demokrasi açığı konusunda uzlaşamadıklarını göstermektedir. Bazı uzmanlar Birliğin demokrasi açığı olduğunu tam anlamıyla kabul ederken, bazı uzmanlar da Birliğin kendine özgü sui-generis yapısına atıfta bulunarak bu yapıdan dolayı Avrupa Birliği'nde kısmen demokrasi açığı olduğunu savunmuşlardır. Örneğin, bir akademisyen literatürden yola çıkarak, literatürde yer alması sebebiyle kendisinin de AB'de demokrasi açığının var olduğunu kabul etmiştir. Bu görüşü destekleyen fakat daha farklı bir biçimde ele alan bir diğer yorum da literatürün demokrasi açığını kabul etmeyen tarafına değinerek, literatürde bu durumun olmadığına yönelik iddiaların aksine, demokrasi açığının varlığını kabul etmiştir.

Avrupa Birliği'nin mevcut durumdaki demokrasi açığına uzmanların verdiği cevaplardan görülebileceği üzere fikir birliğine varılamamıştır. AB'nin mevcut durumda demokrasi açığı olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar sonucunda medyan 3 (kısmen var), birinci kartil 2 (var), üçüncü kartil 3,5 (var ile ne var ne yok arasında) çıkmıştır. Genişlik değeri ise 1,5 olmuştur. Birliğin mevcut durumdaki demokratik yapısı hakkında birçok akademisyen sadece anketi yanıtlamanın ötesinde fikir de

beyan etmiştir. Bu kapsamda bazı akademisyenler, Birliğin halka oldukça uzak ve anlaşılabilir bir yapıda olması ve Avrupa Parlamentosu'na katılım oranlarının düşüklüğü sebebiyle, Birliğin çok ciddi boyutta demokrasi açığı olduğunu belirtmişlerdir.

Bu görüşten farklı olarak, başka bir akademisyen ise Birliğin sistem içerisine vatandaşları katma çabası olduğunu dolayısıyla demokrasi açığını kapatmak için girişimlerde bulunduğunu vurgulamıştır. Bu durum Birliğin sadece belli bir boyutta demokrasi açığı olduğuna yönelik de yorum yapılmasına imkân tanımıştır. Birliğin halk tarafından seçilen tek kurumu olan Avrupa Parlamentosu'nun eskiden olduğu gibi sadece danışma organı olmakla kalmayıp, karar alma mekanizmalarında yetkilerinin artırılmasından dolayı eskiye göre kısmen daha iyi durumda olduğu savunulmuştur. Kararların nasıl alındığından çok, alınan kararların demokratik olup olmadığının daha önemli olduğu ifade edilmiştir.

Genel çerçevede bakıldığında, 5 sene sonraki kanaat, Birliğin bu soruna karşı önlemler alması gerektiği ve önlemler alacağı yönünde olmuştur. Birliğin demokratik yapısının 10 sene sonra nasıl bir dönüşüm geçireceği konusunda uzlaşmazlık ve görüş farklılıkları bulunmaktadır. Anket sonuçlarında medyan 4, birinci kartil 3, üçüncü kartil 5 çıkmıştır. Diğer sonuçlarla birlikte ele alındığında 10 sene sonrası için daha fazla bir öngörülemezlik olduğu dikkat çekmektedir. Birliğin demokratik yapısında 10 sene sonra demokrasi açığını çözmek için ciddi reformlar yapılamayacağı görüşü hakimdir. Bu görüşten farklı olarak, ilerlemenin konjoktüre bağlı olması sebebiyle sistemsal öngörünün yapılamadığı da belirtilmiştir.

Birliğin demokrasi açığı kavramının ilk boyutu 'vatandaşlar düzeyindeki demokrasi açığı'dır. Aşağıdaki tablo 12'de Avrupa Birliği'nin vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığına dair Delphi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 12: AB'de Vatandaşlar Düzeyinde Demokrasi Açığı Sorunu

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	3	2	3	1
5 yıl sonra	3	2	4	2
10 yıl sonra	3	2	4	2

Tablodan görüldüğü üzere, uzmanlar sadece mevcut durumda Birliğin vatandaşlar boyutunda demokrasi açığı olduğu konusunda uzlaşmaya varmışlardır. 5 ve 10 senelik süreçte verilen cevaplar neticesinde vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığı konusunda gelecek öngörüsü yapılması, akademisyenlerin uzlaşması pek mümkün olamamaktadır. Ancak, çıkan yorumların geneline bakıldığında AB'nin vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığı sorunu tamamen çözüme kavuşturulamayacağını düşündükleri görülmektedir.

Mevcut durumda uzmanlar, Avrupa Birliği'nde vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığının kısmen olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Birinci kartil değeri 2, üçüncü kartil değeri 3, genişlik değeri ise 1 çıkmıştır. Bazı uzmanlar, Avrupa Birliği'nin teknokratik bir proje olarak başladığını, bu yüzden de vatandaşlardan kopuk ilerlediğini, vatandaşların kendisini sistemin bir parçası olarak göremediği, AB hakkındaki bilgilerinin zayıf kaldığı, ulusal bakış açılarına sahip oldukları, hatta Anayasal Taslağın referandumda reddinin bu durumun önemli bir örneği olduğunu belirtmiştir. Dahası, Birliğe üye olan ülkelerin karar alma süreçlerinde örnek olarak Fransa ele alınmıştır. Fransa'da sürekli protestolar ve grevler yaşanmasına rağmen oy verildiği, medyada sansür olmadığı için sandık demokrasinin olduğu da ifade edilmiştir. Bir diğer farklı görüş de bu durumun bir süreç olduğuna, kayda değer adımlar atılmasıyla beraber Avrupa Parlamentosu'nda artan katılım oranlarına dikkat çekmiştir. Ayrıca, popülist partilere oy verilmesine rağmen, vatandaşların eleştiri hakları olduğunu ve sandık demokrasinin varlığını koruduğu da vurgulanmıştır.

Birliğin 5 ve 10 sene sonraki vatandaşlar düzeyindeki demokrasi açığına bakıldığında, uzmanların fikir birliğine varamadığı görülmektedir. İstatistiksel veriler ve yapılan yorumlar aynı doğrultuda olduğundan AB'nin vatandaşlar boyutundaki

demokrasi açığının öngörülere birlikte ele alınmaya çalışılacaktır. Medyanın 3 (kısmen vardır), birinci kartilin 2, üçüncü kartilin 4 olduğu gözlemlenmektedir. Uzmanların fikir ayrılıklarına düşmesinin sebepleri arasında demokrasi açığının konjonktüre bağlı olarak değişebileceği, Avrupa vatandaşlarının Birlik hakkında bilgilendirilebildiği takdirde aşama kaydedebileceği düşünülmektedir.

Avrupa Birliği'nin demokrasi açığının bir diğer boyutu da 'kurumlar düzeyindeki demokrasi açığı'dır. Aşağıda Tablo 13'de Avrupa Birliği'nin kurumlar düzeyinde demokrasi açığına dair Delphi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 13: AB'nin Kurumlar Düzeyinde Demokrasi Açığı Sorunu

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	3	3	3	0
5 yıl sonra	3	3	4	1
10 yıl sonra	3	3	4	1

Tablo 13'e bakıldığında ilk dikkat çeken nokta, uzman kitlenin "Avrupa Birliği'nin kurumlar düzeyinde demokrasi açığı kısmen vardır" yargısı üzerinde mevcut durumda tam olarak; 5 ve 10 yıllık zaman dilimleri içerisinde de büyük oranda uzlaştıklarıdır. Uzmanların bazıları Avrupa Komisyonu'nda demokrasi açığı olduğunu, kurumların birbirlerine karşı yeterince şeffaf olmadıklarını ve daha fazla söz hakkı verilebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, bu demokrasi açığı düzeyinde uzmanlar yeniden Birliğin sui-generis yapısına atıfta bulunarak sistemin kuruluşu ve mevzuatı itibarıyla gayet demokratik olduğunu, sorunun uygulamalarda aranması gerektiğini savunmuşlardır.

Demokrasi açığının bir diğer boyutu 'dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığı'dır. Aşağıdaki tabloda Avrupa Birliği'nin dış ilişkiler düzeyinde demokrasi açığına dair Delphi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 14: AB'de Dış İlişkiler Düzeyindeki Demokrasi Açığı Sorunu

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	3	2	5	3
5 yıl sonra	3	2	5	3
10 yıl sonra	3	3	5,5	2,5

Tablodan da anlaşılacağı üzere uzmanların demokrasi açığı konusunda en uzlaşmadığı alanın dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığı olduğu görülmektedir. Dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığı konusunda uzmanlar hiçbir süreçte uzlaşıya varamamışlardır. Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi Avrupa Birliği'ndeki dış politika düzeyinde demokrasi açığına yönelik sorunun mevcut durumdaki genişliği 3 5 yıl sonraki genişlik değeri 3, 10 sene sonraki genişlik değeri ise 2,5 çıkmıştır.

Bu alanda bazı uzmanlar tarafından, Birliğin tek sesli hareket edemediği için demokrasi açığının var olduğu ve ulusal politikaların uyumlaştırılması gerektiği savunulmuştur. Birçok uzman dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığını vatandaşlar veya üye ülkeler arasındaki uyum olarak ele almıştır. Bu uzmanlara göre dış politika uzmanlık gerektirmekte ve önemli bir alan olarak kabul edilmektedir; bu durum da burada vatandaşların değil uzmanların söz sahibi olmasını gerekli kılmaktadır. Daha farklı bir ifadeyle, dış politika aktörlerinin hükümetler, liderler üzerinden temsili demokrasiye dayandığından burada vatandaşları etkileyen bir durum olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu alanda tek ses oluşturulmasının mümkün olamayacağı ifade edilmiştir.

Bu başlık kapsamında AB'nin demokratik yapısı demokrasi açığı kavramı üzerinden sorgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın devamında Birliğin, Türkiye'nin üyelik sürecindeki demokratikliği ve eşit davranıp davranmadığını anlamak adına, AB'nin dış ilişkiler konusundaki demokratikliği daha spesifik bir alana indirgenerek, genişleme politikasındaki demokratikliği ile devam edilecektir.

Türkiye'nin adaylık süreci başladığından beri Avrupa Birliği altı genişleme dalgası geçirmiştir. Şu anda Türkiye dışında dört aday ülke ve iki potansiyel aday ülke

vardır. Bu başlık kapsamında, Birliğin genişleme politikasındaki demokratikliği ve eşitliği Delphi Tekniği yardımıyla ve uzman görüşlerine dayanarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Aşağıdaki Tablo 15’de Avrupa Birliği’nin genişleme sürecini nasıl yönettiğine dair Delphi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 15: AB Genişleme Sürecini Nasıl Yönetiyor?

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	3	3	4	1
5 yıl sonra	3	3	4	1
10 yıl sonra	4	3	4	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, uzmanlar mevcut durumdan 5 sene sonraki sürece kadar Birliğin genişleme sürecini kısmen kötü yönettiği konusunda hemfikirdirler. Mevcut durum ve 5 yıl sonraki için istatistiki değerler, medyan 3, birinci kartil 3, üçüncü kartil 4, genişlik değeri 1 olarak çıkmıştır. Günümüzde artan popülist hareketlerle beraber liderler, vatandaşların düşünceleri ve üye ülkelerin siyasal iktidarlarının milliyetçi ve muhafazakâr etkisinin ön plana çıktığını vurgulamışlardır. Bu durumun izlerinin 2004’e kadar dayandığı ve seçimlerdeki oy endişesinin bu süreci tetiklediği düşünülmektedir. Burada özellikle Hırvatistan ile karşılaştırma yoluna gidilmiş, Hırvatistan ile Türkiye’nin üyelik müzakereleri aynı tarihte başlamasına rağmen Hırvatistan’ın adaylık sürecinin 2013 yılında tam üyelik ile neticelendirildiği ifade edilmiştir. Şu anda aday ülkeler arasında olan Sırbistan’ın, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin ve Arnavutluk’un AB’ye üye olmasının beklenmesine karşı, Türkiye’nin adının geçmediğine değinilmiştir. Özetlemek gerekirse, uzmanların bir kısmı genişleme sürecinin son derece siyasi bir süreç olduğunu, kısa ve uzun vadede herhangi bir değişim göstermeyerek demokratiklikten uzak hareket edileceğini düşünmektedir.

3.3.2.2. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecine Dair Öngörüler

Çalışmada Türkiye'nin üyelik sürecinin demokratik yürütülüp yürütülmediğinin anlaşılması ve gelecekteki durumun öngörülmesi adına, uzmanlara hem açık uçlu sorular yöneltilmiş hem Kopenhag Kriterleri çerçevesinde değerlendirme yapmaları istenmiş hem de müzakere fasılları üzerinden bir analiz yapmaları beklenmiştir. Bu başlık altında da Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili bu konulara yönelik uzmanların öngörülerine yer verilecektir.

Türkiye'nin üyelik sürecini Birliğin nasıl yönettiğini ve yöneteceğini anlamak için Birliğin, Türkiye'nin üyelik sürecinin yönetimi konusunda uzman kitlenin görüşlerine başvurulmuştur. AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecini nasıl yönettiği konusundaki Delphi bulgularına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 16: AB, Türkiye'nin Üyelik Sürecini Nasıl Yönetiyor?

	Medyan	Birinci Kartil	Üçüncü Kartil	Genişlik
Mevcut Durum	2	2	3	1
5 yıl sonra	2	2	3	1
10 yıl sonra	3	2	4	2

Uzmanların, mevcut durumda ve 5 sene sonrası için Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik sürecini kötü yönettiği ve kötü yönetmeye de devam edeceği konusunda uzlaşmış olduğu görülmektedir. Birçok uzman genişleme sürecinin doğası gereği siyasi bir süreç olduğunu, dolayısıyla bu süreçte eşitliğin veya demokratikliğin beklenemeyeceği yönünde fikir beyan etmiştir. Uzmanların, Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecini yorumladıklarında çıkarlar, parametreler ve diplomatik oyunlarla işleyen bir süreç olduğunu vurgulamışlardır. Bazı uzmanlara göre, Kopenhag Kriterleri kapsamında Türkiye, Birliğe daha önceden üye olmuş olan Bulgaristan ve Romanya örnekleriyle kıyaslandığında çok daha iyi konumda bulunmaktadır. Bu ülkelerin ne tam anlamıyla demokratik ne de işleyen bir piyasa ekonomisine sahip oldukları iddia edilmiştir. 5 yıl sonrası için genel kanı, tarafların kendi iç sorunları ve kurumsal kapasiteleri ile ilgileneceği ve Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde bir

iyileşme ya da düzelmenin olmayacağı yönündedir. Ayrıca bir uzman, Türkiye'nin toplumsal ve sosyal yapısının oldukça duygusal olduğunu; bu bağlamda Avrupa Birliği Türkiye'nin üyeliğine karşı ne kadar istekli davranırsa, bu durumun Türkiye'deki yansımalarının da o kadar iyi olacağını savunmuştur. Ayrıca, taraflar arasındaki karşılıklı güvenin tesis edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

10 sene sonraki süreç için istatistiklerin; medyanının 3, birinci kartilinin 2, üçüncü kartilinin 4, genişlik değerinin 2 olduğu görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında uzmanların 10 sene sonrası için Türkiye'nin Birliğe olan üyelik süreci hakkında fikir beyan etmesi güçleşmektedir. Ancak, bazı akademisyenler bu konuda sözlü olarak fikirlerini beyan etmişlerdir. Bu noktada özellikle mevcut durumda birçok üye ülkede milliyetçi, muhafazakâr ve popülist eğilimlerin iktidarda olması süreci etkilemektedir. İlerleyen süreçte uluslararası konjonktürün değişmesi ve popülist politikaların yerini rasyonel politikalara bırakması halinde sürecin daha iyi yönetilebileceği düşünülmekte beraber, olumlu bir ilerleme olmasının öngörülemediği belirtilmiştir. Bir uzman ise bu maddeye kısmen daha farklı bir boyuttan yaklaşarak, ilerleme raporlarının gayet objektif olduğu; Türkiye'nin adaylık sürecinin kötü gittiğini ancak sürecin çok fazla siyasi görüş ve çifte standart içerdiğini, Türkiye'nin üyeliğinin referanduma sunulmasının söz konusu olduğunu ve referandum olması halinde iyi bir sonuç beklemediğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin üyelik sürecinin nasıl yönetildiğine dair sorunun ardından, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği öngördükleri tarih aralığı sorulmuştur. Katılan 21 uzmanın, sadece biri 5-10 yıl içerisinde üyeliği öngörmüş, 2 uzman Türkiye'nin hiçbir zaman Avrupa Birliği üyesi olamayacağını belirtmiştir. Diğer 18 uzman ise 10 yıl sonrası bir tarihte üyeliği öngörmüşlerdir.

Tablo 17: Türkiye'nin AB Üyeliği için Öngörülen Tarih Aralığı

	5 yıla kadar	5-10 yıl arası	10 yıl sonra	Hiçbir Zaman	Toplam
Uzman Sayısı	0	1	18	2	21
Uzman görüşlerinin yüzdelik dağılım	%0	%4,76	%85,71	%9,52	%100

Bu tabloya göre, Türkiye'nin üyelik sürecine yönelik görüşler üyeliğin 5 yıldan önce gerçekleşmeyeceği yönündedir. Çalışmada katılımcıların çoğunluğu Türkiye'nin üyelik sürecinin 10 yıldan daha ileri bir tarihte gerçekleşeceği yönünde fikir beyan etmiştir. Türkiye'nin hiçbir zaman üye olamayacağını ifade eden katılımcı görüşleri ise özellikle İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması argümanına dayanmakta, Türkiye'nin üyelik sürecindeki en büyük destekçisini kaybettiği için üye olamayacağı şeklinde ifade edilmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, uzmanlar Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin önümüzdeki 10 yıl içerisinde gerçekleşmeyeceği konusunda uzgörüye varmışlardır. Bu durum, Delphi analizinin de gereği çerçevesinde, çalışmanın 10 yıl sonraki dönemde Türkiye'nin AB üyelik koşullarını karşılayıp karşılamayacağı ve Birliğin üyelik sürecini ne kadar demokratik yöneteceği konusunda şekillenmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla çalışmada bundan sonra açıklanacak veriler, uzmanların 10 yıl sonraki durum üzerinde uzgörüye varıp varmadıklarına yönelik değerlendirilecektir.

3.3.2.2.1. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecine Dair Açık Uçlu Sorular

Çalışma kapsamında uzmanlara Avrupa Birliği – Türkiye ilişkilerini üyelik süreci kapsamında değerlendirmelerine yönelik açık uçlu sorular yöneltmiştir. Bu aşamada ilk olarak katılımcılardan Türkiye'nin AB üyesi olması halinde Birliğe olumlu katkı sağlayacağını düşündükleri alanları belirtmeleri istenmiştir. Bu kapsamda, katılımcıların verdikleri cevaplar tema haline getirilerek tablolaştırılmıştır.

Tablo 18: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Birliğe Olumlu Katkıları

Alanlar	Anahtar Kelimeler
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> - İşsizlik - Dinamik genç nüfus - İşgücü - Yatırım - Ticaret - Enerji
Politik	<ul style="list-style-type: none"> - Dış politika aktörlüğü - Kimlik siyasetinin dışlanması - Bölgesel güvenlik sorunlarına katkı - Siyasi istikrar - Birlik vurgusu - Güvenlik - Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası - Diplomasi
Sosyo-kültürel	<ul style="list-style-type: none"> - Çok kültürlülük (dinamizm) - Kimlik - AB'nin Hristiyan kulübü olmadığını kanıtı - Eğitim - Medeniyetler Çatışması tezinin çürütülebileceği düşüncesi
Coğrafi	<ul style="list-style-type: none"> - Coğrafi konum - Jeostratejik konum

Burada belirtilen temalardan yola çıkıldığında, Türkiye'nin Birliğe en çok siyasi ve ekonomik alanlarda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Siyasi boyutta en çok dış politika ve güvenlik meseleleri üzerinde durulmuştur. Ekonomik boyut açısından çoğunlukla, Türkiye'nin genç nüfusunun AB için önemli bir avantaj yaratabileceğinin altı çizilmiştir. Bununla beraber birçok uzman enerji konusuna ağırlık vermekte ve mevcut ortak pazarın genişlemesiyle birlikte ticaretin canlanabileceğini düşünmektedir. Üyeliğin kültürel olarak katkı sağlayabileceğine yönelik argümanlar, daha ağırlıklı olarak din ve kimlik farklılıklarının Birliğe çeşitlilik ve dinamizm katacağı üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca, literatüre Huntington tarafından

kazandırılmış olan Medeniyetler Çatışması tezinin çürütülebileceğine dair görüşler de mevcuttur.

Bunun yanı sıra, akademisyenlerden Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye ne gibi olumsuz etkilerde bulunacağına yönelik düşüncelerini paylaşımları istenmiştir. Bu kapsamda, katılımcıların verdikleri cevaplar tema haline getirilerek tablolaştırılmıştır.

Tablo 19: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Birliğe Olumsuz Katkıları

Alanlar	Anahtar Kelimeler
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> - AB'nin duraklama dönemine girmesi - Zayıf bir Türk Ekonomisi (tarım ve bölgesel farklılıklar) - Ekonomik, mali, finansal yük - Tarım - Balıkçılık - İşsizlik
Siyasi	<ul style="list-style-type: none"> - AB'nin karar alma mekanizmaları - Supranasyonel yapı - Türkiye'nin bağımsız bir politika izlemesi - Dış politika alanında karar alma farklılıkları - Yönetişim süreçlerinde dengeleme ihtiyacı
Sosyo-kültürel	<ul style="list-style-type: none"> - İki tarafın yaşam standartlarının farklılığı - Kültürel uyumsuzluklar - Göç - Nüfus artışı - Yabancı düşmanlığı
Coğrafi	<ul style="list-style-type: none"> - Sınırların değişip Orta Doğu'ya dayanması

Görüldüğü üzere, uzmanların görüşüne göre Türkiye'nin AB üyeliğinin Birliğe sağlayacağı olumlu ve olumsuz katkılar değişiklik göstermiştir. Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir olguya yönelik uzmanların bakışları farklılık arz etmektedir. Örneğin, göç konusu bir uzman için olumlu katkı iken, diğer uzman için olumsuz katkı olarak görülmüştür. Göç konusunun olumlu olacağını düşünen bir uzman, Türkiye'nin iş gücü fazlası ile Birliğin kapital fazlasının olduğunu ileri sürerek, taraflar arasında karşılıklı faydanın sağlanabileceğini; ek olarak çok fazla göç beklemediğini ifade etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması halinde çok fazla göç beklenmediği

düşüncesi 3 akademisyen tarafından ileri sürülürken; 5 akademisyen Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye sağlayacağı olumsuz katkılar sorusunda göç cevabını vermişlerdir. Aynı şekilde ortak dış ve güvenlik politikası da olumlu ve olumsuz katkıyı bir arada içermektedir. Olumlu katkı sağlayacağını düşünen uzmanların argümanları, Türkiye'nin ordu kurma ve terörle mücadele konusundaki tecrübelerinin Birliğe yardımcı olacağı yönündedir.

Salt olumsuz katkı sağlayan alanlar; ekonomik boyutta, Türkiye'de özellikle tarım ve bölgesel farklar sebebiyle zayıf bir ekonominin olduğu ve ekonomik farklar nedeniyle AB'yi duraklama dönemine götüreceği düşüncesi olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin üye olması halinde Birliğe ekonomik, mali ve finansal yük getireceğine dair birçok akademisyen öngöründe bulunmuştur. Türkiye'nin işsizlik probleminin de Birliğe olumsuz katkı sağlayacağı savunulmuştur. Bazı uzmanlar Türkiye'nin üyeliğinin Birlik ekonomisine tarım ve balıkçılık gibi spesifik alanlarda zarar verebileceğine dair fikir beyan etmişlerdir. Son olarak katılımcılardan biri de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin gerçekleşmesinin ancak tüm olumsuzluklar kaldırıldıktan sonra olabileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu anlamda gerekli ve yeterli dönüşümü sağlamış bir Türkiye'nin, Avrupa Birliğine olumsuz bir katkısı olmayacağını; aksine Birliğe olumlu katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin olumsuz katkı sağlayacağı düşünülen alanlar arasında Birliğin ortak politikaları ve karar alma süreçleri de vardır. Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde Birliğin supranasyonel yapısının ve karar alma süreçlerinin etkileneceği birçok akademisyen tarafından düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin bağımsız politikalar izlemesinin Birliğin bütünlüğüne zarar vereceğine dair söylemde bulunulmuştur. Bu noktada, bir akademisyen, Birliğin yönetim süreçlerinde dengeleme ihtiyacı gerekeceğini belirtmiştir.

Bazı uzmanlar, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin sosyo-kültürel ve coğrafi olarak olumsuz etkileri olabileceğini de belirtmiştir. Bunların içinden en fazla savunulan düşünce; Türkiye'nin üye olması halinde Birliğin coğrafi sınırlarının dayanacağı noktadan kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye, Asya ve Avrupa'nın kavşak noktasında yer almaktadır. Ek olarak, Türkiye'nin sınırları Orta Doğu'ya da oldukça

yakındır. Bu bağlamda, 4 uzman tarafından Türkiye'nin sınırlarının problemlili bölgelere dayanmasından dolayı Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde Birliğin bu durumdan olumsuz etkileneceği savunulmuştur. Bu meyanda, Avrupa Birliği söylemde belirtmese de Türkiye'yi üye olarak kabul etmemesindeki gerekçelerden birinin de bu olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin sağlayacağı bir diğer olumsuz katkı da din başta olmak üzere önemli kültürel farklılıklar olmasından ileri gelmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği'nde hali hazırda var olan yabancı düşmanlığının Türkiye'nin üye olması halinde daha da alevleneceği birçok akademisyen tarafından belirtilmiştir. Bunun aksine bir akademisyen de Birliğin içerisinde yabancı düşmanlığının zaten var olduğunu daha da artmasını beklemediğini söylemiştir. Son olarak, söylemler arasında iki tarafın yaşam standartlarının farklı olması da yer almıştır.

Katılımcılara bu başlıkta dördüncü soru olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde görülen engeller sorulmuştur. Verilen cevaplar ışığında, politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve coğrafi olmak üzere tablo 20'de ayrıma gidilmiştir.

Tablo 20: Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Görülen Engeller	
Alanlar	Anahtar Kelimeler
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> - Türk tarımı - Ekonomik gelişme - Kamu ihaleleri - Ekonomik yapı - Gümrük Birliği
Siyasi	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye'nin demokrasi konusundaki eksiklikleri - Avrupa'da güçlenen yabancı düşmanlığı - İki taraftaki liderlerin vizyon eksikliği - Politika belirleyicilerin pazarlık gerektirmesi - Rejimin niteliği - Avrupa'da yükselen popülizm ve ırkçılık - Türkiye'deki de-Europeanization - Türkiye'nin demokratik yapısı - AB'nin demokrasi açığını kapatma çabaları - Kıbrıs Sorunu - İnsan hakları - Hukukun üstünlüğü - Adalet ve yargı sistemi - Medyanın bağımsız ve tarafsız olmaması - Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamada Türkiye'nin yetersiz kalması - Sürecin siyasallaşması - Diplomatik engeller - Dış politika tercihlerindeki değişimler - AB Müktesebatına uyum konusunda yaşanan sıkıntılar - Üye ülkelerin yaklaşımları
Sosyo-kültürel	<ul style="list-style-type: none"> - Göç (1980 sonrası) - Türk nüfusu - Kimlik - Kültürel ve dini farklılıklar - Eğitim
Coğrafi	<ul style="list-style-type: none"> - Coğrafi konum - Yüzölçümü - Bölgesel gelişmişlik farkları

Çalışmaya katkı sağlayan akademisyenlerin Türkiye'nin üyelik sürecinde gördükleri ekonomik engeller; Türk ekonomisinin genel yapısı, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar ve yetersizlikler, taraflar arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'na

Türkiye'nin GKRY'yi dahil etmemesi, Türkiye'deki tarımın ilkel düzeyde kalması ve efektif olarak yapılamamasıdır.

Akademisyenlerin neredeyse tamamı özellikle siyasi engeller üzerinde durmuştur. Bu anlamda birçok farklı siyasi engelden bahsedilmiştir. Bunların başında, birçok akademisyenin üzerinde durduğu gibi Türkiye'deki rejimin niteliği ve Türkiye'nin demokratik yapısına yönelik problemleri gelmektedir. Kopenhag siyasi kriterlerinden biri olan demokrasi konusunda Türkiye'nin sorun yaşadığı ve gittikçe bu sorunun daha ciddi boyuta ulaştığı düşünülmektedir. Kopenhag siyasi kriterleri çatısı altında toplanan ve genellikle demokrasi ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu düşünülen insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda Türkiye'nin önemli sıkıntıları olduğu birçok akademisyen tarafından vurgulanmıştır. Bazı uzmanlar, Türkiye'nin AB Müktesebatını karşılama konusunda yetersiz kaldığını belirtmiştir. Türkiye'nin adalet ve yargı sisteminde, yargının gitgide bağımsızlığını ve tarafsızlığını kaybetmesi, insan hakları konusunda ihlallerin olması da Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde engel olarak görülmektedir. Uzmanlar aynı zamanda Türk medyasının bağımsız ve tarafsız olmaması düşüncesiyle muhalefetin kendine Türk medyasında yer bulamadığına da değinmiştir. Türkiye'nin de-Europeanization adı altında Avrupa Birliği'nden ve üyelik hedefinden uzaklaştığı düşünülmektedir. Tüm bunların yanı sıra Kıbrıs Sorununun da Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde engel olduğu ifade edilmiştir. Bu engellerin çoğunluğu Türkiye'den kaynaklı olarak ele alınsa da bazı engellerin de Avrupa Birliği'nden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Birliğin demokrasi açığını kapatma çabası, Avrupa'da gittikçe yükselen yabancı düşmanlığı ve üye ülkelerin Türkiye'ye yaklaşımları Avrupa Birliği'nden kaynaklanan önemli engeller olarak sıralanmaktadır. Hem Türkiye'den hem de Avrupa Birliği'nden kaynaklanan engeller ise iki taraftaki liderlerin vizyon eksikliği, politika belirleyicilerin pazarlık gücü eksikliği, Türkiye'nin üyelik sürecinin gittikçe siyasallaşması, dış politika tercihlerindeki değişimler ve diplomatik engeller şeklinde ele alınmaktadır.

Uzmanların Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde gördükleri sosyo-kültürel engeller de bulunmaktadır. Bunlar; göç, nüfus, kimlik, eğitim ve kültürel-dini

farklılıklardır. Göç konusuna değinildiğinde, konu farklı uzmanlar tarafından iki farklı boyutta ele alınmıştır. Birincisi, Avrupa Birliği'nin karşılaştığı ve sorunun önüne geçmek için çeşitli politikalarla çözmeye çalıştığı göç krizidir. İkincisi, Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde taraflar arasında yapılacak olası göç dalgasıdır. Bazı uzmanlar Türkiye'den diğer üye devletlere göç beklediğini; bazı uzmanlar da tam tersini, üye devletlerden Türkiye'ye de göç olabileceğini, ifade etmişlerdir. Sosyo-kültürel etmenler kapsamında verilen bir diğer cevap nüfustur. Türkiye'nin nüfusunun fazla olması Birlik için problem olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu konunun, siyasi olarak da Birliğin karar alma mekanizmalarında dengeleri değiştireceği için sorun yaratabileceği öngörülmüştür. Kimlik, kültürel ve dini farklılıklar bir bütün olarak ele alınmıştır. Türkiye'nin Müslüman ve doğulu kimliğe sahip olmasının, taraflar arasında kültürel ve dini farklılık oluşturduğunu ve bunun da Türkiye'nin üyelik sürecinde engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu noktada bazı uzmanlar, Türkiye'nin ileride siyasi sorunları kısmen aşabileceğini ama taraflar arasındaki dini ve kültürel farklılıkların aşılamayacağını vurgulamıştır.

Son olarak, uzmanlardan bazıları Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde bazı coğrafi unsurların da engel olduğunu belirtmiştir. Bu durum, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumdan kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye, bulunduğu coğrafya ve komşuları gereği problemlili bir bölgede yer almakta, bu da Avrupa Birliği üyelik sürecindeki engellerden biri olarak görülmektedir. Dahası, Birliğin bu yönde bir beyanı olmamasına rağmen, Türkiye'yi üye olarak almak istememesinin nedenlerinden birinin de ülkenin coğrafi konumu olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca, bazı uzmanlar tarafından, Türkiye'nin yüzölçümünün ve Türkiye'deki bölgesel gelişmişlik farklarının da Birliğe üyelik sürecinde engel olabileceği belirtilmiştir.

Çalışmanın devamında uzmanlara, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmasındaki gerekçeler sorulmuştur. Bu bağlamda verilen cevaplar, daha önce de yapıldığı gibi ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve coğrafi olmak üzere temalaştırılmıştır. Bu kategoriler çerçevesinde uzmanların görüşleri, aşağıdaki tablo 21'de yer almaktadır.

Tablo 21: AB'nin Türkiye'nin Üyeliğine Karşı Çıkmasındaki Gerekçeler

Alanlar	Anahtar Kelimeler
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye'nin ekonomik sorunları - Ekonomik yetersizlik - Gümrük Birliğinin GKRY'yi kapsamaması - Kamu ihaleleri
Siyasi	<ul style="list-style-type: none"> - Kopenhag Siyasi Kriterlerinde geriye gidiş - Türkiye'nin siyasi sorunları - Demokrasi - Rejimin niteliği - İnsan hakları ihlalleri - İç sorunlar (terör ve bölgesel sorunlar) - Hukukun üstünlüğü - Yapısal reformlar - Portfolyoların temsili - Yargı - Basın ve ifade özgürlüğü - Kıbrıs Sorunu - Dış politika - Mevzuatın uygulanmaması - Birliğin karar alma süreçlerinde Türkiye'nin ağırlığı - AB Müktesebatına uyumun yetersiz kalması - Politik engeller ve önyargılar - Türkiye ve üye ülkelerdeki iç politika dinamikleri
Sosyo-kültürel	<ul style="list-style-type: none"> - Nüfus - Kimlik - Göç - Tarihi arka plan - Kültürel farklılıklar - İslamofobi - Avrupa'daki Türk azınlığı
Coğrafi	<ul style="list-style-type: none"> - Coğrafi konum - Yüzölçümü - Türkiye'nin komşularıyla olan sorunları

Çalışmada yer alan uzmanlar, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkması konusunda ilk olarak ekonomik temelli gerekçeleri değerlendirmişlerdir. Verilen cevaplar,

Türkiye'nin ekonomik sorunları, ekonomik yetersizliği, Gümrük Birliği'nin üye devletlerden olan GKRY'yi kapsamaması ve kamu ihaleleri bağlamında şekillenmiştir.

Bu soru kapsamında 21 uzmanın 17'si en az bir tane siyasi engelden bahsetmiştir. Yani uzmanların çoğunluğu Birliğin Türkiye'nin üyeliğine siyasi gerekçelerden karşı çıktığını düşünmektedir. Öncelikle, birçok uzman Birliğin genişleme politikasında aday ülkenin karşılaması beklenen temel unsurlardan biri olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini Türkiye'nin karşılamasında bir geriye gidiş olduğunu ifade etmektedir. Birliğin, Türkiye'nin üyelik sürecine karşı çıkmasında bunun önemli bir gerekçe olduğu savunulmuştur. Bazı uzmanlar, bu kriterleri daha da özele indirgeyerek, Türkiye'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konusundaki yetersizliğinin de Birliğin gerekçeleri arasında sayılabileceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, Türkiye'deki rejimin niteliği, yapısal reformlar ve mevcut siyasi sorunların da AB'nin gerekçelerinden olabileceği savunulmuştur. Birliğin gerekçeleri kapsamında, Türkiye'nin aynı zamanda terör konusundaki sıkıntıları ve bölgesel sorunları gibi iç siyasal sorunları olduğu da belirtilmiştir. Uzmanların bir kısmı, Türkiye'de yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını kaybettiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'de basın ve ifade özgürlüğünün bulunmadığını, mevzuatın uygulanmadığını ve Türkiye'nin AB Müktesabatını karşılamada yetersiz kaldığını da vurgulamışlardır. Bazı uzmanlar da bu soru kapsamında Kıbrıs Sorununu hem Gümrük Birliği hem de tanımama hususlarında ele almışlardır. Uzmanların bazıları ise, dış politika konusundan, iki taraf arasındaki politik engeller ve önyargılardan, Türkiye'deki ve üye devletlerdeki iç politika dinamiklerinden, Türkiye'nin üye olması halinde Birliğin karar alma mekanizmalarının değişime uğrayacağından ve Türkiye'nin kayda değer bir ağırlığa sahip olacağından Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktığına değinmiştir.

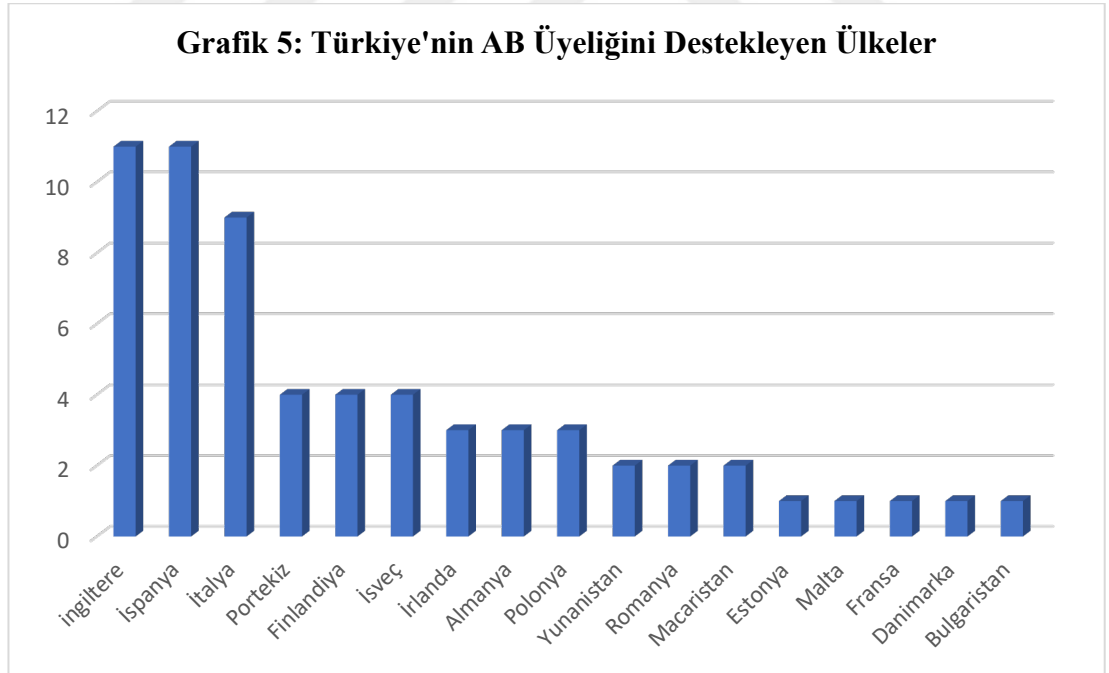
Uzmanlar, Birliğin gerekçeleri arasında sosyo-kültürel sebeplerin de olabileceğini vurgulamışlardır. Bu kapsamda, Türkiye'nin nüfusunun büyüklüğünden, taraflar arasındaki dini farklılıklardan, tarihsel arka plandan, kültürel farklılıklardan, Avrupa Birliği'ndeki İslamofobiden ve Avrupa Birliği'ndeki Türk azınlıklardan söz edilmiştir. Ayrıca, bazı uzmanlar, daha önce Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde görülen engellerde belirtildiği gibi Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin üye olması halinde

Türkiye’den gelebilecek göçe dair korku duymakta olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, göç korkusu da Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkmasındaki gerekçeler arasında sayılmaktadır.

Son olarak, bazı uzmanlar Avrupa Birliği’nin gerekçelerini coğrafi boyuttan ele almışlardır. Türkiye’nin coğrafi konumu kapsamında sorunlu bölgelere yakınlığı, sınırlarında yaşanan güvenlik problemleri, Avrupa Birliği’nin Türkiye’yi üye olarak alması halinde sınırlarının otoriter ve güvenlik problemleri olan bu coğrafyaya dayanacağından da Birliğin Türkiye’nin üyeliğine karşı çıktığı düşünülmektedir. Ayrıca, bazı akademisyenler Türkiye’nin komşularıyla anlaşmazlık yaşadığını, bu durumun da Avrupa Birliği için bir gerekçe olabileceğine değinmiştir.

Çalışmaya katılan uzmanlara Türkiye’nin üyelik sürecini hangi ülkelerin desteklediğini düşündükleri sorulmuştur. Grafik 5’te desteklediği düşünülen ülkelerin akademisyenler tarafından kaç kez söylendiği belirtilmiştir.

Her akademisyen birkaç tane ülke adı verdiği için buradaki analiz öncelikle 21 akademisyen arasından kaç kişinin bir ülkenin adını verdiği ve bunun yüzdesi belirtilerek değerlendirilecektir. İkinci aşamada toplamda 21 akademisyenin verdiği

ülke cevapları 63 olarak görülmektedir. Bu doğrultuda tüm cevapların diğerlerine oranı da analiz edilecektir.

Grafiğe genel olarak bakıldığında öne çıkan ülkelerin; İngiltere, İspanya, İtalya ve Portekiz olduğu görülmektedir. İngiltere cevabı, tarihsel süreç kapsamında dikkat çekmektedir. Brexit sürecinin gerçekleşmesiyle birlikte, Türkiye'nin adaylık sürecindeki en büyük destekçisini kaybettiği çalışmaya katılan bazı uzmanlar tarafından vurgulanmıştır. Özellikle çalışmaya katılan 21 uzmandan 9'u ilk sırada İngiltere cevabını vermiştir. Tüm örneklemin ilk cevapları yüzdeler olarak incelendiğinde, ilk sırada İngiltere cevabı veren uzmanların %43'e denk geldiği dikkat çekmektedir. Tüm örneklemin %52'si ise ilk sırada olmasa da İngiltere'nin, Türkiye'nin adaylık sürecini desteklediğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla tüm cevaplar kapsamında ele alındığında 63 cevabın arasından 11'inin İngiltere olduğu görülmektedir. İngiltere'nin tüm cevaplara olan yüzdeler karşılığı ise %17 olmaktadır.

İspanya da İngiltere gibi 11 uzman tarafından söylenmiştir. Uzmanların yarısından fazlası, yüzdeler olarak %52'si, İspanya'nın Türkiye'nin adaylık sürecini desteklediğini savunmuşlardır. Bu durum, İngiltere'nin 1 Şubat 2020 tarihi itibarıyla Birlik'ten çıkması çerçevesinde değerlendirildiğinde, mevcut durumda Türkiye'nin üyelik sürecini en çok destekleyen üye ülkenin İspanya olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen bir diğer Akdeniz ülkesi ise İtalya'dır. 9 akademisyen tarafından İtalya cevabı verilmiştir. Bu durumda, akademisyenlerin %43'ü İtalya'nın Türkiye'nin üyelik sürecini desteklediğini belirtmişlerdir. Verilen 63 cevabın 9'u İtalya olmuştur. Bu da yüzdeler olarak tüm cevapların %14'üne denk gelmektedir.

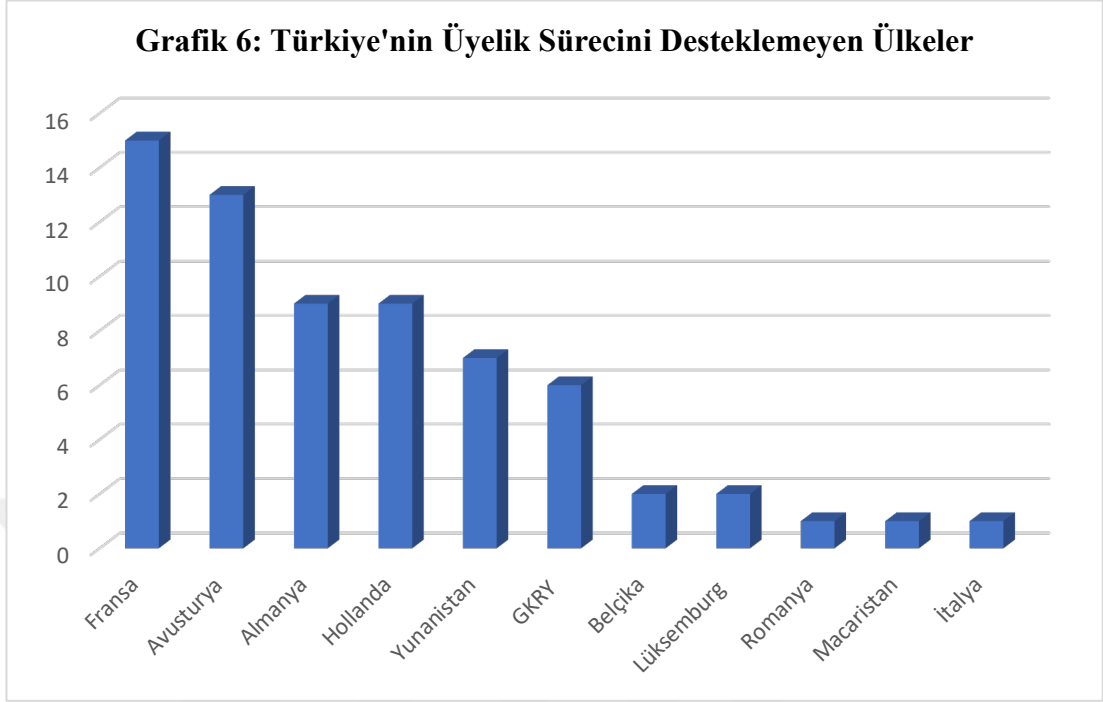
Türkiye'nin üyelik sürecini desteklediği düşünülen ülkeler arasında 63 cevap arasından her biri dört kez söylenen ülkeler; Portekiz, Finlandiya ve İsveç olmuştur. İrlanda, Almanya ve Polonya üçer kez söylenmiştir. Bu da cevapların %6'sına denk gelmektedir. Ayrıca Almanya, Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediği düşünülen ülkeler arasında da yer almaktadır. Bir akademisyen, Türkiye'nin üyelik sürecini ciddi anlamda destekleyen bir AB ülkesi olmadığını iddia etmiştir.

Yunanistan, Romanya ve Macaristan'ın her biri 21 akademisyen arasında 2 kişi tarafından söylenmiş olup, bunun yüzdelik karşılığı %10'dur. 63 cevabın arasından da ikişer kez söylenmiştir. Bu da yüzdelik olarak %3'e denk gelmektedir. Macaristan cevabını veren uzmanlar, Macaristan'ın desteğinin hükümetlere göre değişiklik gösterdiğini ve özellikle son zamanlarda Türkiye'yi desteklediğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Son olarak, Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen ülkeler arasında Estonya, Malta, Fransa, Danimarka, Bulgaristan birer kez söylenmiştir. Her bir ülke için ayrı ele alındığında, akademisyenlerin %5'i bu ülkelerin Türkiye'nin üyeliğini desteklediğini düşünmektedir. Toplam verilen 63 cevabın %2'si de bu ülkelerin üyeliği desteklediği yönündedir.

Grafik 5 genel olarak yorumladığında, Türkiye'nin üyelik sürecine Akdeniz ülkelerinin destek verdiğinin düşünülmesi dikkat çekmektedir. 2020 öncesindeki süreçte İngiltere'nin desteği ön planda tutulmaktadır. Bu bağlamda, İngiltere'nin Birlik içerisinde olmasının Türkiye'nin üyelik süreci için oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bazı uzmanlar tarafından, Brexit'in Türkiye'nin üyelik sürecine olumsuz etkisi olacağına değinilmiştir. Bir uzman bu iki soru doğrultusunda ülkelerin içindeki Türk azınlıklara bakılması gerektiğini ve bunun önemli bir parametre olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Türk azınlığın az olduğu ülkelerin Türkiye'nin üyelik sürecini desteklediğini, Türk azınlığı fazla olan ülkelerin Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediğini de belirtmiştir.

Anketin genel değerlendirme kısmında aynı şekilde uzmanlara, Türkiye'nin AB üyelik sürecini desteklemediğini düşündükleri ülkeler sorulmuştur. Verilen cevaplar, bir ülkenin kaç uzman tarafından söylendiğini anlamak adına grafikleştirilmiştir. Aşağıda grafik 6'da uzmanların verdiği cevaplar yer almaktadır.

Bu soru kapsamında da her akademisyen birkaç tane ülke adı verdiği için analiz yine öncelikle 21 akademisyen arasından kaç kişinin bir ülkenin adını verdiği ve bunun yüzdesi belirtilerek ele alınacaktır. Daha sonra toplamda 21 akademisyenin verdiği ülke cevaplarının 66 olduğu görülmekte ve tüm cevapların içerisinde verilen cevabın oranı da ayrıca belirtilmektedir.

Grafik 6'ya bakıldığında uzmanların büyük bir çoğunluğunun Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemeyen ülke olarak Fransa dediği dikkat çekmektedir. Daha açık ifadeyle, örneklemin içerisinde var olan 21 akademisyenin 15'i Fransa cevabını vermiştir. Bu rakam, çalışmaya katılan tüm akademisyenlerin %71'ine denk gelmektedir. 9 akademisyen, Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemeyen ülkeler sorusuna ilk sırada Fransa cevabını vermişlerdir. Bu da tüm örneklemin %43'ünü oluşturmaktadır. Tüm cevaplar kapsamında ele alındığında verilen 66 cevabın 15'inin Fransa olduğu görülmektedir. Bu da tüm cevapların %23'üne denk gelmektedir. Ayrıca, bir uzman Fransa'nın desteğinin dönemsel değiştiğini düşündüğünü ifade etmiş, başka bir uzman da Fransa'nın Türkiye'nin üyelik süreci konusunun halk boyutunda desteklenmediğini düşündüğünü belirtmiştir.

Uzmanların desteklemediğini düşündükleri bir diğer ülke de Avusturya olmuştur. 13 akademisyen yani 21 akademisyenin %62'si Avusturya'nın Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediğini ifade etmiştir. Verilen toplam cevapların %20'sinin Avusturya olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemeyen ülkelerin arasında üçüncü olarak ön plana Almanya'nın çıktığı görülmektedir. 9 akademisyen Almanya'nın desteklemediğini düşünmektedir. Bu da tüm örneklemin %43'üne denk gelmektedir. Tüm cevaplar arasında Almanya'nın yüzdeler karşılığı ise %14'tür. Almanya hususunda bir diğer dikkat çeken durum, 5 akademisyenin desteklemeyen ülkeler kapsamında ilk sırada Almanya cevabını vermesi olmuştur.

Hollanda'dan bahsedilecek olursa, Almanya ile eşit cevap sayısına sahip olduğu görülmektedir. 9 akademisyen tarafından belirtilen Hollanda'nın, akademisyenlerin %43'ü tarafından Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediği düşünülmektedir. Bunun tüm cevaplar arasındaki yüzdeler karşılığı ise %14'tür. Bir akademisyen de Hollanda'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecine olumsuz yaklaşmasının dönemsel değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.

Grafik 6'ya bakıldığında beşinci sırada Yunanistan'ın geldiği görülmektedir. Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi Yunanistan'ın Türkiye'nin üyeliğini desteklemeyişinin bu süreçte önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. 7 akademisyenin de bu durumu onayladığı görülmektedir. Oransal olarak, çalışmaya katkı sağlayan akademisyenlerin %33'ü Yunanistan'ın Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediğini düşünmektedir. Tüm cevaplar ele alınırsa, Yunanistan %11'e tekabül etmektedir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediği ise 6 akademisyen tarafından öne sürülmüştür. Daha farklı bir ifadeyle, akademisyenlerin %29'i GKRY'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini desteklemediğini düşünmektedir. Tüm cevapların arasından ise GKRY cevabı %9'a tekabül etmektedir. Daha önceden de bahsedildiği gibi, aslında Türkiye'nin üyelik sürecindeki en büyük

engellerden biri GKRY'nin bloke ettiği fasıllardır. Bu durumun, bazı akademisyenler tarafından üyelik sürecini doğrudan sekteye uğrattığı düşünülmektedir.

Benelux ülkelerinden olan Belçika'nın ve Lüksemburg'un da Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecini desteklemediği düşünülmektedir. Romanya, Macaristan ve İtalya da cevaplar arasında yer almaktadır.

Uzman görüşlerinin temelinde Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen ve desteklemeyen ülkelerin geneline bakıldığında; Türkiye'nin üyelik sürecini kurucu ülkelerden sadece İtalya'nın ciddi anlamda desteklediğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Diğer kurucu ülkeler arasında özellikle Fransa, Almanya, Hollanda'nın Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemediğini birçok akademisyen ifade etmiştir. Uzmanların bir kısmı desteklemeyen ülkeler kapsamında Lüksemburg ve Belçika'yı da belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan akademisyenlerin Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecini desteklediği düşünülen ülkeler sorusuna verdikleri cevaplar Brexit öncesi İngiltere, İsveç, İspanya, Portekiz, Finlandiya, İrlanda, Polonya, Estonya, Malta, Danimarka ve Bulgaristan olmuştur. Bazı ülkeler de sadece desteklenmeyen ülkeler sorusu kapsamında belirtilmiştir. Bu ülkeler; Avusturya, Hollanda, GKRY, Belçika ve Lüksemburg'dur.

Bazı ülkelerin bazı akademisyen tarafından Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecini desteklediği düşünülürken, bazı akademisyenler tarafından da desteklemediği düşünülmektedir. Bu ülkeler, Fransa, İtalya, Almanya, Romanya, Macaristan ve Yunanistan'dır. Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde 9 akademisyen İtalya'nın desteklediğini, 1 akademisyen de desteklemediğini savunmuştur. 1 akademisyen Fransa'nın üyelik sürecinde Türkiye'yi desteklediğini, 15 akademisyen de desteklemediğini ifade etmiştir. 3 akademisyen Almanya'nın Türkiye'yi desteklediğini belirtirken, 9 akademisyen desteklemediğini vurgulamıştır. 3 akademisyen Romanya ve Macaristan'ın Türkiye'yi Birliğe üyelik sürecinde desteklediğini, 1 akademisyen de desteklemediğini belirtmiştir.

27 üye ülkesi olan Birliğin destekleyen ve desteklemeyen ülkeler sorusunda 6 ülkenin hiç adının geçmediği gözlemlenmiştir. Bu ülkeler; Çekya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Slovakya ve Slovenya olmuştur.

3.3.2.2.2. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Kopenhag Kriterleri ile İlgili Sorular

Türkiye'nin üyelik süreci hakkındaki sorular, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini karşılama halinin mevcut durumda, 5-10 sene arasında ve 10 sene sonrasındaki durumu ile devam etmiştir. Bu noktada, çalışmaya katkı sağlayan 21 uzmanın Kopenhag Kriterleri içerisinde tüm siyasi, ekonomik ve AB Müktesebatına uyum şartlarını Türkiye'nin karşılama yönündeki başarısı konusunda fikirlerini alıp; düşüncelerini (1) olumsuz ve (7) olumlu olmak üzere tasarlanan likert ölçeğine göre puanlandırmaları talep edilmiştir. Bu başlık kapsamında sorulan sorular Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisinin temel kriterleri olup, diğer aday ülkelerle Türkiye'nin adaylık sürecini karşılaştırmaya da imkân sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda uzmanların görüşlerinin medyanları, birinci kartilleri, üçüncü kartilleri ve genişlikleri verilmiştir.

Tablo 22: Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini Karşılması Hakkında Uzman Görüşleri

Sorular	Medyan	Birinci Kartil (Q1)	Üçüncü Kartil (Q3)	Genişlik (Q3-Q1)
Kopenhag Siyasi Kriterlerindeki Hukukun Üstünlüğü Türkiye'nin karşılama yeterliliği	4	2	4,5	2,5
Kopenhag Siyasi Kriterlerindeki Demokrasi İlkesini Türkiye'nin karşılama yeterliliği	4	3	5	2
Kopenhag Siyasi Kriterlerindeki İnsan Haklarına Saygı İlkesini Türkiye'nin karşılama yeterliliği	4	3	4,5	1,5
Kopenhag Siyasi Kriterlerindeki Azınlık Haklarına Saygı İlkesini Türkiye'nin karşılama yeterliliği	4	3	5	2
Kopenhag Ekonomi Kriterlerindeki İstikrarlı/ İşleyen Bir Piyasa Ekonomisine sahip olma şartının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Kopenhag Ekonomik Kriterlerinde yer alan küresel rekabete dayanma kapasitesine sahip olma şartının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Kopenhag Kriterlerinde yer alan AB Müktesebatına uyum şartının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1

Kopenhag Kriterleri kapsamında uzmanlara Türkiye’yi Kopenhag Kriterlerini karşılama konusunda ne derece başarılı buldukları sorulmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere uzmanlar siyasi kriterler konusunda birbirlerinden oldukça farklı düşüncelere sahiptir. Bu konuda herhangi bir uzlaşma sağlanamamasına rağmen, ekonomik kriterlerde ve AB Müktesebatına uyum kriterlerinde uzlaşma sağlanabilmiştir. Çıkan değerlere bakıldığında uzmanların görüş birliğine vardığı değerler aşağıda verilmiştir.

- i. Türkiye, Kopenhag Ekonomik Kriterlerindeki istikrarlı/işleyen bir piyasa ekonomisi şartını karşılama yeterliliğini tam anlamıyla olmasa da karşılamaktadır.
- ii. Türkiye, Kopenhag Ekonomik Kriterlerinde yer alan küresel rekabete dayanma kapasitesini sağlama yeterliğine kısmen sahiptir.
- iii. Kopenhag kriterlerinde yer alan AB Müktesebatına uyum şartı Türkiye tarafından kısmen karşılanmaktadır.

Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerini sağlayıp sağlamadığı konusunda siyasi kriterler konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Siyasi kriterler kapsamında ele alınan; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlık haklarına saygı maddeleri ele alındığında, dört maddede de medyan 4 çıkmıştır.

Bu ilkeler kapsamında genişlik aralığı da dikkate alındığında özellikle hukukun üstünlüğü prensibi konusunda uzmanların uzlaşmaması dikkat çekmektedir. Uzmanların bu konu hakkında kayda değer fikir farklılıkları bulunmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi konusunda bu derece tezat yaratan fikirlerin bazılarında değinilmesinde fayda olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerindeki hukukun üstünlüğü ilkesine 10 yıl sonraki durum için yüksek puan vermiş olan bir uzman, mevcut durumun çok da iyi olmadığını ancak üyelik perspektifi için çalışmaların olumluya dönebileceğini ifade etmiştir. Buna paralel olarak bir uzman da 10 yıllık süreç içerisinde hukuki düzenlemelerle birlikte daha ileri gidilebileceğini belirtmiştir. Diğer yandan, bazı uzmanlar da 10 yıl sonra herhangi bir değişim beklememesine rağmen, Türkiye’nin üye olması için siyasi kriterin karşılanmasının olumlu olmasının gerekmediğini ve zaten üye olan tüm devletlerin de bu ilkeyi tam olarak karşılamadığını ifade etmiştir. Diğer uzmanlar tarafından hukukun üstünlüğü

Türkiye’de en çok eleştirilen ilkelerden biri olarak görülmektedir. İlerleme raporlarında yargı sistemi ile ilgili önemli eksiklikler yer almakta olduğu için, sistemin henüz gelişmesi için zamana ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Bazı uzmanlar ise 10 sene sonraki durumun, mevcut durumdan daha kötü olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Demokrasi ve insan haklarına saygı ilkesine gelinecek olursa, tam anlamıyla olmasa da genel olarak insan hakları ilkesi ile benzer yorumlar yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda, bazı uzmanlar özellikle bu ilkelerin birbirine paralel ve hatta sıkı sıkıya bağlı olduğuna değinmişlerdir. Özellikle demokrasi ilkesinde bazı uzmanlar 15 Temmuz darbe girişimine dikkat çekmişlerdir. İnsan haklarına gelinecek olursa, Türkiye’nin önceden iyiye doğru gittiğini ancak son durumda bir gerileme olduğu ifade edilmiştir. Fakat, AB standartlarının ön plana çıkması halinde, 10 sene sonrası için birçok uzman insan hakları, azınlık hakları ve demokrasi konularında ilerleme öngörmüştür.

Kopenhag Siyasi Kriterleri konusunda Türkiye’nin durumunda uzlaşamayan akademisyenler, ekonomik kriterler konusuna nispeten daha ortak noktada anlaşabilmişlerdir. Ekonomik kriterler çatısı altında toplanan; küresel rekabet edebilirlik ve istikrarlı/ işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olma şartlarının medyan, birinci kartil, üçüncü kartil ve genişlik değerlerinin aynı olduğu görülmektedir. Türkiye’de işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcut olduğuna, her ne kadar ekonomik darboğazlar yaşansa da krizin beraberinde yapısal reformların da var olduğuna, eğer piyasa kendi kurallarına göre işlerse 10 yıl sonra daha iyi sonuçlar alınabilmesinin mümkün olabileceğine yönelik düşünceler bulunmaktadır. Bir uzman, Türkiye’nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmakla birlikte ekonominin etkinliği açısından bir gerilemenin söz konusu olduğunu ve 10 yıl sonrası için ekonomik kriterlerde iyileşmenin uzun vadede siyasi kriterlere göre daha hızlı bir gelişim göstereceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Türkiye’nin AB içindeki rekabete dayanabileceği ve ekonomide kırılmalıklar olmasına rağmen, uzun vadede daha olumlu bir ortamda seyredebileceği öngörülmüştür.

Kopenhag Kriterleri içerisinde son kısım olan AB Müktesebatına Uyum başlığı da ekonomik kriterlerle neredeyse aynı istatistiki değerlere sahiptir. Ancak, birinci

kartilin, ekonomik kriterlerle kıyaslandığında kısmen daha düşük olduğu gör÷lmektedir. Bu noktada belirtilen gör÷şlerden biri, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum için gücü olduğu ama uyma yönünde istekli görülmediğidir. Diğer bir gör÷ş de Türkiye'nin şu anda ciddi eksiklikleri olsa da uzun vadede bu eksiklerin kapatılabileceğidir.

3.3.2.2.3. Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Müzakere Fasılları ile İlgili Sorular

Son aşamada, uzmanlara Türkiye'nin AB üyelik sürecine yönelik müzakere fasıllarıyla ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin açılan ve henüz hiç açılmayan tüm müzakere fasıllarındaki mevcut durumu, 5-10 sene arası ve 10 sene sonraki durumu öngör÷lmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci Delphi turunda uzmanların özellikle 10 yıl içerisinde üyelik beklememeleri sebebiyle, çalışma daraltılmış ve müzakere fasıllarının sadece 10 sene sonraki durumu üzerinden akademisyenler uzlaştırmaya çalışılmıştır.

Tablo 23: Türkiye'nin Üyelik Sürecinde Karşılması Beklenen Fasılların 10 Yıl Sonraki Durumları Hakkındaki Uzman Görüşleri				
Müzakere Fasılları	Medyan	Birinci Kartil (Q1)	Üçüncü Kartil (Q3)	Genişlik (Q3-Q1)
Malların Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması	6	5	6	1
İşçilerin Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1
İş Kurma Hakkı ve Serbest Dolaşım faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	5	1
Sermayenin Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması	6	5	6	1
Kamu Alımları faslıının Türkiye tarafından karşılanması	3	3	4	1
Şirketler Hukuku faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5,5	1,5
Fikri Mülkiyet Hukuku faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	3	6	3
Rekabet Politikası faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5,5	1,5
Mali Hizmetler faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	5	1
Bilgi Toplumu ve Medya faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4,5	1,5
Tarım ve Kırsal Kalkınma faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4	1
Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	4,5	0,5
Balıkçılık faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	5	1
Taşımacılık Politikası faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Enerji faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1
Vergilendirme faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4	1
Ekonomik ve Parasal Politika faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	4,5	0,5
İstatistik faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1
Sosyal Politika ve İstihdam faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	4,5	0,5
İşletme ve Sanayi Politikası faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1

Trans-Avrupa Ağları faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslıının Türkiye tarafından karşılanması	3	3	5	2
Yargı ve Temel Haklar faslıının Türkiye tarafından karşılanması	3	2	4	2
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4,5	1,5
Bilim ve Araştırma faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Eğitim ve Kültür faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	5	2
Çevre faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4	1
Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	4	5	1
Gümrük Birliği faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	5	6	1
Dış İlişkiler faslıının Türkiye tarafından karşılanması	5	3	5	2
Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	5	2
Mali Kontrol faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	4	4	0
Mali ve Bütçesel Hükümler faslıının Türkiye tarafından karşılanması	3	3	4	1
Kurumlar faslıının Türkiye tarafından karşılanması	4	3	4	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, uzmanların birçok fasıl üzerinde uzlaştırılması mümkün olamamıştır. Ayrıca, uç noktaları ele alan kartil değerlerinin de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu fasıllar arasında genişlik aralığı en fazla olan yani üzerinde en az anlaşılan fasıl, fikri mülkiyet hukuku faslı olmuştur. Ancak öncelikle, kartiller arasındaki genişliğin en az olduğu ve uzmanların uzlaşmaya vardığı kabul edilen fasıllar ele alınacaktır.

Uzmanlar, Türkiye'nin 'Kamu Alımları', 'Mali ve Bütçesel Hükümler' Fasıllarını 10 yıl sonra 'kısmen karşılamayacağı' yönünde uzgörüye varmışlardır. Uzmanların Türkiye'nin kısmen karşılamayacağını düşündükleri fasıllar arasında 'Kamu Alımları' Faslı gelmektedir. Bu noktada uzmanların birçoğu ihalelere dikkat çekmiştir. Türkiye'deki ihalelerin tarafsızlıktan uzak olması, torpilin ve bürokrasinin olması en önemli engeller arasında görülmüş ve bu alanda Türkiye'nin çok radikal değişikliklere ihtiyacı olduğu ortaya konmuştur. İhalelerin daha demokratik ve şeffaf olması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bazı uzmanlar mevcut durum için Türkiye'nin bu kriteri karşılama konusunda oldukça zayıf olduğunu ama bu sorunun sadece Türkiye için bir sorun olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun beraberinde bazı akademisyenler, Kamu İhaleleri Kanunu'nun çok değiştiğini ve hala kanunlarda boşluklar olduğunu belirtmiştir. Ancak, 10 yıl sonraki sürece bazı akademisyenler daha ılımlı yaklaşmış, Türkiye'nin bu konuda giderek şeffaflaşacağını, kurumsallaşmanın sağlanacağını ve uzun vadede gelişme kaydedeceğini belirtmiştir.

Uzmanların kısmen karşılamayacağı yönünde öngöründe buldukları bir diğer fasıl ise Mali ve Bütçesel Hükümler Faslıdır. Bazı uzmanlar, bu fasılın en son açılacak fasıllardan olacağını ve bu fasıl kapsamında yapılması gereken birçok düzenleme olduğunu belirtmiştir.

'İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu', 'Mali Hizmetler', 'Tarım ve Kırsal Kalkınma', 'Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı', 'Balıkçılık', 'Vergilendirme', 'Ekonomik ve Parasal Politika', 'Sosyal Politika ve İstihdam', 'Çevre', 'Kurumlar' ve 'Mali Kontrol' Fasıllarının 10 sene sonraki durumu için uzmanların cevapları doğrultusunda, Türkiye'nin bu fasıllar kapsamındaki kriterleri

'ne karşılayabileceği ne de karşılayamayacağı'na dair uzgörüye varılması mümkün olabilmektedir.

Öncelikle, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Faslı için uzman görüşlerine bakıldığında; uzmanlardan bazıları, şu an bazı girişimler olmasına rağmen, bunların gelecekte faslı karşılayacak kadar yeterli olmadıklarını savunmuştur. Başka bir uzman, diğer AB üyesi ülkelerdeki duruma kıyasla, Türkiye'de şirket kurmak isteyen yabancıların tamamlaması gereken prosedürün çok fazla olduğunu belirtmiştir. Bir uzman da üyelik perspektifinden bağımsız olarak, girişimcilik artan oranda devam edeceğini vurgulamıştır.

Mali Hizmetler Faslı'nın 10 sene sonra geleceği nokta için uzmanların bazıları öncelikle bugünkü yeterliliğini ele almışlardır. Bu bağlamda, bir uzman, mali hizmetlerin Türkiye'nin oldukça hazırlıklı olduğu bir konu olduğunu, sonuç olarak bu alandaki eksikliklerini kısa süre içinde tamamlayabileceğini öngörmüştür. Başka bir uzman da bankacılık sektöründe özellikle kamu bankalarında çok fazla müdahalenin olmasına rağmen, bu durumun çok fazla sorun olmadığını belirtmiştir.

Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı üzerinde uzmanlar fikir birliğine varmış olsa da bazı uzmanların yorumları çerçevesinde bir takım farklı görüşlerin olduğu da görülmektedir. Bir uzman, Türkiye'nin bu politika alanında belli düzeyde hazırlıklı olduğunu, uzun vadede yaşanacak gelişmelerle birlikte AB'ye daha uyumlu hale geleceğini ileri sürmüştür. Başka bir uzman, Türkiye'nin genel olarak tarım alanında iyi olmadığını ve çok fazla bir değişiklik yapılamayacağını belirtmiş; Avrupa Birliği'nin reform istediğini, Türkiye'nin yapısal sorunlarının ve bölgesel farklılıklarının olduğunu, ancak Birliğe üye olabileceğine inanırsa ilerleme kaydedebileceğini ve bu faslın iki taraf için de uyumlu hale geleceğini ifade etmiştir. Bu görüşe ek olarak, başka bir akademisyen bu faslın modernleşme ve sağlıklı tarım prensiplerini içerdiğinden ve Türkiye'ye maliyet yükleyeceğinden dolayı, Türkiye'nin Birliğin bir parçası olabileceğine inanması gerektiğini ve üyelik umudunun artması halinde uyumun artacağını ortaya koymuştur.

Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Faslının belirli düzeyde hazırlıklı olunan politika alanı olduğuna, uzun vadede daha olumlu hale geleceğine ve Türkiye'nin üyelik sürecinde bu fasıl hakkında kurumsal yapılanma oluşturulması halinde çok fazla sorun yaratabilecek bir konu olmadığına dair yorumlar yapılmıştır.

Balıkçılık Faslı için Türkiye'nin çalışmalarında henüz başlangıç seviyesinde olduğundan, kat edilmesi gereken yolun fazla olduğu ifade edilmiş ve bu konuda uzlaşmıştır.

Vergilendirme Faslı için de bazı uzmanlar birbirlerinden farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bir uzman, Türkiye'nin vergilendirme faslı için belirli düzeyde ilerleme kaydettiğini, bunun 10 sene içerisinde daha olumlu hale geleceğini savunmuştur. Başka bir uzman, vergilendirme konusunda Birliğin içinde de bir standardın olmadığını ve Türkiye'den bunu beklemesinin anlamsız olduğunu savunmuştur. Başka bir yoruma göre ise Türkiye için Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) oranları yüksektir, direkt ve dolaylı vergiler çok fazladır ve Türkiye'deki vergisiz kayıt dışı ekonomi bir sorun teşkil etmektedir.

Ekonomik ve Parasal Politika faslı hakkındaki uzman yorumları genellikle Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ekseninde şekillenmiştir. Bu alanda müdahalenin olduğu belirtilmiş, TCMB'nin korunmasının ve uygulamaların çok iyi olmadığı ifade edilmiştir. Başka bir uzman tarafından TCMB'nin gitgide serbestliğini kaybettiği savunulmuştur. Bu durumun Türkiye'nin üyelik sürecinin geleceğinde negatif etki yaratabilecek bir durum olduğu belirtilmiştir. Dahası, TCMB'nin daha özgür olması gerektiğine değinilerek, aksi takdirde Birliğin tepkisini çekebileceği vurgulanmıştır. Bir diğer uzman, çoğunluktan daha farklı bir yorumda bulunarak, bu fasıl için Türkiye'yi kısmen hazırlıklı bulunduğunu, zaman içinde daha iyi bir hale gelebileceğini savunmuştur.

Sosyal Politika ve İstihdam Faslı için bir uzman, iş sağlığı, işçi ve işyeri güvenliği konularında Türkiye'nin zayıf olduğuna değinmiştir. Başka bir uzman, Türkiye'deki özel sektörün fazla mesai sorununa dikkat çekmiştir. Bazı uzmanlar da Türkiye'deki işsizlik oranının yüksek olmasından ve istihdam politikalarından

kaynaklı Birlik ile uyum konusunda sıkıntılar olabileceği yönünde öngörülebilir bulunmuştur.

Çevre Faslına gelindiğinde birçok uzmanın maliyet konusuna dikkat çektiği görülmektedir. Bu noktada Türkiye tarafından yapılması gerekenlerin fazla olduğu, Türk Mevzuatının aslından gayet iyi olduğu ancak uygulama konusunda ciddi aksaklıklar ve zayıflıklar olduğu belirtilmiştir. Bir uzman, çevre hususunda filtre takma konusunda hala bir direnç olduğunu örnek vermiştir. Buna paralel olarak, birçok uzman Türkiye'nin sürdürülebilirliğinin yani çevreyi koruyarak büyümesinin yeterli olmadığını ve bunun Türkiye'nin üyelik sürecinde sıkıntı yaratabileceğini belirtmiştir.

Kurumlar Faslı hususunda Türkiye'nin bu fasılın koşullarını 'ne karşılayacağı ne de karşılamayacağı' yönünde akademisyenler arasında fikir birliği olduğu görülmektedir. Bir akademisyen, bu fasılın üye olmadan gündeme alınamayacağını ve ancak katılım anlaşması imzalanmasına yakın açılacak bir fasıl olduğunu öngörmüştür. Bazı akademisyenler de bu alandaki işlevselliğin sorun yaratacağını ve eksikliklerin giderilmesinin zaman alacağını belirtmiştir.

Müzakere fasılları kapsamındaki kriterleri Türkiye'nin ne karşılayabileceği ne de karşılayamayacağına yönelik uzmanların uzlaştığı son fasıl Mali Kontrol Faslıdır. Bu fasılın uzmanların tam anlamıyla fikir birliğine vardığı tek fasıl olarak görülmektedir. Uzmanlar bu fasıl hakkında Türkiye'nin 10 sene içinde ne hazırlıklı olduğu ne de hazırlıksız olduğu yönünde tam olarak ortak bir paydada buluşmuştur.

Çalışmaya katılan akademisyenler, 10 yıl sonra Türkiye'nin, 'İşçilerin Serbest Dolaşımı', 'Taşımacılık', 'Enerji', 'İstatistik', 'İşletme ve Sanayi Politikası', 'Trans-Avrupa Ağları', 'Bilim ve Araştırma', 'Tüketicinin ve Sağlığın Korunması' ve 'Gümrük Birliği' Fasıllarını 'kısmen karşılayacağı' yönünde uzgörü yapılabilmesi mümkündür. Aşağıda uzmanların bu fasıllara yaptıkları yorumlara yer verilecektir.

İlk olarak İşçilerin Serbest Dolaşımı Faslı konusunda birçok uzman Gümrük Birliğine atıfta bulunarak, revize edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İki uzman mevcut durum içerisinde bu faslı ele aldıklarında, bu fasılın katılım anlaşması imzalanmadan hemen önce açılması gerektiğini ve Türkiye'nin şu anda faslı karşılamasının

beklenemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bazı uzmanlar, bu faslın işleminin o kadar kolay olmadığını, ayrıca AB'nin de Türkiye gibi bu konuda o kadar iyi olmadığını ve pratikte birçok sorun olduğunu vurgulamıştır. Faslın geçici olarak kapatılabilmesini sağlayan iki taraf arasında sosyal ve ekonomik sebeplerden ve bölgesellikten kaynaklı uyumun olmayacağını belirtmiştir. Bir uzman, mevcut durumu yorumlamış ve Ankara Anlaşması'nın işlemediğini ancak 10 yıl içerisinde belki değişebileceğini dile getirmiştir. Bir uzman, işçilerin serbest dolaşımına uygun yasal çerçevenin henüz hazırlık aşamasında olduğunu ve gerekliliklerin yerine getirilmesi için uzun zaman gerektiğini ifade etmiştir.

Taşımacılık Fası hakkında bir uzman Türkiye'nin bu konuya yönelik kısmen sorunlarının var olmasına rağmen, büyük ölçüde uyum sağlamaya çalıştığı bir alan olduğunu ifade etmiştir. Bir uzman da bu konuda Avrupa Birliği'ni katı bir tutum sergilediği için eleştirmiş ve bu konuda çekimser kalmayı tercih etmiştir. Bir uzman da Türkiye'nin bu politika alanında belirli düzeyde hazırlıklı olduğunu ve uzun vadede gelişmelerin daha olumlu hale gelebileceğini belirtmiştir.

Genel olarak kısmen uyum sağlayabileceği düşünülen enerji faslına yönelik uzmanların farklı yorumları mevcuttur. Bazı uzmanlar Türkiye'nin ciddi bir enerji partneri olduğunu düşündüklerini ve Türkiye'nin üyelik sürecinde elini en çok güçlendireceği alanlardan biri olduğunu savunmuştur. Buna paralel olarak, bazı uzmanlar bu alanda iki tarafın çıkarlarının birbiriyile örtüştüğünü ve Türkiye üye olmasa bile enerji alanında taraflar arasında entegrasyon sağlanabileceğini savunmuştur. Bu duruma ek olarak, bir uzman, bu konuda Türkiye'nin uzlaşmayı sağlayabilmesi için Türkiye'nin çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Bir uzman, bu alanda regülasyonların çok fazla olduğuna, AB'nin enerjiye ihtiyacı olduğuna ve dışa bağımlı bir konumda bulunduğuna değinmiştir. Son dönemde yapılmış veya yapılması planlanan boru hatları olmasına rağmen, Türkiye'de enerji sektöründe devlet müdahalesinin var olduğuna diğer yandan entegrasyon ve standardizasyonun zayıf olduğuna değinmiştir. Bu görüşten farklı olarak, bir diğer uzman tarafından bu alanda Türkiye'nin iyi düzeyde ilerlediği; kısa ve uzun vadede AB'nin gerekliliklerini karşılamaya yakın olduğu ifade edilmiştir.

İstatistik Faslına gelindiğinde burada sadece iki uzmanın yorumu dikkat çekmektedir. Birinci uzman, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) ve Avrupa İstatistik Kurumu'nun (EUROSTAT) entegre olması gerektiğini söylemiştir. Beraberinde, verilerin şeffaflığının, paylaşılmasının ne derece güvenilir olduğuna dair kuşkularının olduğunu belirtmiştir. Diğer uzman ise Türkiye'nin bu konuda kısmen hazırlıklı olmasına rağmen ilerleme kaydedilen alanlardan olduğunu ifade etmiştir.

İşletme ve Sanayi Politikası Faslında uzmanlar Türkiye'nin oldukça hazırlıklı olduğu bir alan olduğuna dair görüş bildirmişler ve hızlı bir ilerleme ile AB Müktesebatına uyum sağlayabileceği konusunda uzlaşıya varmışlardır.

Trans-Avrupa Ağları Faslı için son dönemlerde bu konuda yatırımların arttığını ve Türkiye'nin iyi ilerleme kaydettiği yönünde fikir birliğine varılmıştır. Bu sebeple de genel olarak olumlu değerlendirilmiştir. 10 sene sonra da taraflar arasında uyumun daha fazla artacağı savunulmuştur.

Geçici olarak kapatılmış tek fasıl olan Bilim ve Araştırma Faslında Türkiye'nin iyi ilerleme kaydettiği ve olumlu olarak değerlendirilen bir alan olduğu vurgulanmıştır. Ancak, bu Fasıl kapsamında birtakım eleştiriler de bulunmaktadır. Türkiye'de Araştırma-Geliştirme (AR-GE) çalışmalarının zayıf olması, sosyal bilimlerin kısıtlı ölçüde sahip olması ve sadece mühendislik bilimleri ile ilgilenildiğine yönelik düşüncelerden dolayı eleştirilmiştir.

Tüketici ve Sağlıkın Korunması Faslı için Türkiye'de şu anda bazı sorunlar olsa da Türkiye'nin uyum sağlama çabası olduğu belirtilmiştir. Bir uzman, bu konu hakkında Türkiye'nin ilerleme kaydettiğini ama tüketici olarak kendisini mutlu hissetmediğini ifade etmiştir. Bir uzman, tüketici mahkemelerinin bir nebze düzgün işlediğini ama sağlık konusunun sorunlu bir alan olsa da eksikliklerin kısa süre içerisinde kapatılabileceğini vurgulamıştır.

Uzmanlara sunulan sorular kapsamında Türkiye'nin on sene sonra kısmen karşılayabileceği konusunda fikir birliğine varılan son fasıl Gümrük Birliği Faslıdır. Gümrük Birliği Faslı için birçok uzman, modernizasyon söz konusu olursa Türkiye'nin 10 sene sonra çok daha iyi durumda olacağını savunmuştur. Bir uzman,

Gümrük Birliği konusunda Türkiye'nin, yapması gerekenleri yaptığını ve kurallara uyduğunu, AB'nin hukuk sistemi açısından daha iyi durumda olduğunu belirtmiştir. Ancak bir uzman tarafından, bazı konularda Türkiye'nin AB'den bağımsız davrandığı ve bölgesel olarak farklı talepleri olduğu vurgulanmıştır. Bir uzman da bu konudaki bazı sıkıntılara dikkat çekerek, Gümrük Birliği düzenlemelerinin tarım ürünlerini kapsamadığına ve bu durumun Türkiye'nin aleyhinde olduğuna değinmiştir.

Çalışmaya katılan uzmanlar 'Malların Serbest Dolaşımı' ve 'Sermayenin Serbest Dolaşımı' Fasıllarını 10 yıl sonraki süreçte 'karşılacağı' yönünde uzgörüde bulunulabilmesi mümkündür.

Malların Serbest Dolaşımı konusunda birçok uzman Türkiye'nin gerekli yasal çerçeveye sahip olduğuna, ancak, Gümrük Birliğinin revize edilmesi ve Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Birçok uzmanın genel kanısına göre, Gümrük Birliği ve ilişkili fasıllarda Türkiye AB hukuk sistemi açısından daha iyi durumda bulunmaktadır. Taraflar arasında Gümrük Birliği'nin 1995'ten itibaren işleyen bir süreç olduğu, eğer Gümrük Birliği güncellenirse Türkiye'nin bu alanda hızla ilerleyeceği yönünde yorumlar da yapılmıştır. Bir uzman Gümrük Birliği sürecinde birtakım sıkıntılar olmasına rağmen pratikteki eksikliklerin giderebileceğini ve taraflar arasında ekonomik entegrasyonu başarmanın siyasi entegrasyonu başarmaktan daha kolay olacağını savunmuştur. Bir diğer uzman bu fasıl kapsamında Birliğin bir geçiş süreci öngördüğünü ve Romanya ile Bulgaristan'ın üyelik süreçlerinin de bu şekilde olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin üye olması halinde de bir geçiş dönemi olacağı ya da gereklilik arz eden alanlar belirlenerek serbest dolaşımının sağlanabileceği savunulmuştur. Bu görüşlerin aksine, bir uzman da Türkiye'nin yeterlilikleri karşılamadığını, taraflar arasında Gümrük Birliği akdi olsa da diğer taraftan Kıbrıs Sorunu olduğunu ifade etmiştir.

Son olarak, Sermayenin Serbest Dolaşımı Faslında, uzmanlar para transferleri konusunda bazı bürokratik problemler olmasına rağmen, ciddi sorun olmadığını ve yasal olarak bazı düzenlemelerin yapıldığını ifade etmiş; gitgide daha gelişme sağlanacağı konusunda büyük ölçüde hemfikir olmuşlardır. Bir uzman bu konuda kanuni düzenlemelerin pratikte ne derece etkili olduğundan ve yatırımcıları

engelleyecek düzenlemelerin var olup olmadığından emin olmadığını belirtmiştir. Bir uzman da Türkiye'nin bu alanda kısmen başarılı olduğundan uzun vadede de ilerleme kaydedeceğini öngörmüştür.

Türkiye-AB İlişkileri birçok faktörden etkilendiği için ilişkilerin geleceğini öngörmek bazı fasıllarda mümkün olamamıştır. Uç düşünceleri temsil eden kartil değerleri arasındaki fark çok fazla açıldığı için ideal genişlik aralığı olan 1,2'nin üzerine çıktığı fasıllar da bulunmaktadır. Bu durum da uzmanların 'uzgörüye varamadıklarını' göstermektedir. Bu fasıllar; 'Şirketler Hukuku', 'Fikri Mülkiyet Hukuku', 'Rekabet Politikası', 'Bilgi Toplumu ve Medya', 'Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu', 'Yargı ve Temel Haklar', 'Adalet, Özgürlük ve Güvenlik', 'Eğitim ve Kültür', 'Dış İlişkiler' ve 'Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları' Fasıllarıdır. Aşağıda bu fasılların istatistiklerine ve yorum yapan uzmanların yorumlarına yer verilecektir.

Şirketler Hukuku Faslında verilen cevapların medyanı 5 çıkmıştır. Birinci kartili 4, üçüncü kartili 5,5 çıkmıştır. Genişliği 1,5 çıktığı için, akademisyenlerin uzlaşa sağlayamadığı kabul edilmektedir. Bu faslın şu anda sıkıntılı olduğu konusunda bazı akademisyenler fikir beyan etmiş, 10 yıl içerisinde de her şey yolunda giderse daha iyi olabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer bir akademisyen de şu anda Türkiye'nin durumunu olumlu değerlendirerek, zaten bu alanda ileri düzeyde gelişim sağlandığını, 10 yıl sonra AB Müktesebatına tam uyumun zor olmayacağını vurgulamıştır.

Fikri Mülkiyet Hukuku Faslı akademisyenlerin ciddi fikir birliğine varamadığı bir konu olmuştur. Tablodan da görülebileceği üzere genişlik değeri en yüksek olan fasıldır. Birinci kartil değeri 3 iken, üçüncü kartil değeri 6 olmuştur. Medyan ise 5'tir. Bu fasıl kapsamında yorum yapan iki akademisyen ise Türkiye'nin durumuna daha ılımlı yaklaşarak; Türkiye'nin oldukça hazırlıklı ve gelişme kaydettiği bir alan olduğunu, eksikliklerinin de var olmasına rağmen; kısa vadede bu eksiklikleri kapatabileceğini öngörmüşlerdir.

Uzlaşmaya varılamayan bir diğer fasıl da Rekabet Politikası Faslı olmuştur. Faslın uzmanlar tarafından verilmiş olan istatistikî değerleri; medyanı 5, birinci kartili 4, üçüncü kartili 5,5 olmuştur. Bazı uzmanlar bu konu hakkında birbirlerinden farklı

yorum yapmışlardır. Birkaç akademisyen tarafından Türkiye'nin bu politika alanında hazırlıklı olduğu ve ilerleyen zaman içinde daha iyi olacağı savunulmuştur. Bir akademisyen yorumunda taraflar arasındaki Gümrük Birliğinden yola çıkarak, Gümrük Birliğinin modernizasyonu ile Türkiye'nin daha iyi duruma geleceğini ifade etmiştir.

Uzgörüyeye varılamayan fasıllardan biri de Bilgi Toplumu ve Medya Faslıdır. Bu Faslın, medyanı 4, birinci kartili 3, üçüncü kartili de 4,5 çıkmıştır. Türk medyası birçok akademisyen tarafından eleştirilmiştir. Bir uzman tarafından, AB'nin bu alanda çok gelişim göstermediğini, diğer taraftan Türk medyasının taraflı ve birçok siyasi müdahalenin olduğunu, muhalefetin de medyada kendine yer bulamadığını ifade etmiştir. Birçok uzman da Türk medya kuruluşu sahiplerinin bir yandan enerji gibi başka sektörlerle uğraştıklarını ve hükümetle ilintili kişiler oldukları için hükümete son derece olumlu yaklaşıtlarını belirtmiştir. Bu durumun da oldukça yanlış olduğu vurgulanmıştır. Başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da reforma ciddi anlamda ihtiyaç olduğu söylenmiştir.

Fikir birliğine varılamayan bir diğer fasıl da Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu'dur. Medyanı ve birinci kartili 3 olan bu faslın, üçüncü kartili 5, genişliği 2 olmuştur. Bu faslın Türkiye'nin lehine olduğu savunulmakla beraber, AB ülkeleri için problem olabileceği düşünüldüğünden oldukça kritik bir fasıl olduğu vurgulanmıştır. Bazı uzmanlar tarafından bu fasılda Türkiye'nin ilerleme kaydedebilmesi için üyelik sürecinin ilerlemesi gerektiği ve böylece Türkiye'nin fasıl için kriterleri sağlayabileceği belirtilmiştir. Bu fasıl kapsamında Türkiye'ye yöneltilen eleştiriler mevcuttur. Bölgeler arası adaletin ve özel bir bölgesel politikanın olmadığı öne sürülmüştür. Dahası, Türkiye'deki bölgeler arasındaki kalkınmışlık düzeylerinin farklılığından yakınılmıştır. Bir uzman da bu fasıl için Türkiye'nin kısmen hazırlıklı olduğunu savunarak, yapılması gereken fazlaca düzenleme olduğundan ilerlemenin ağır gerçekleşeceğine değinmiştir.

Tartışmalı olan bir diğer fasıl da Yargı ve Temel Haklar Faslıdır. Bu fasıl çatısı altında Türkiye'ye birtakım eleştiriler yöneltilmiştir. Demokrasi ile ilgili fasıllarda Türkiye'nin problemlili olduğu; Gezi Parkı Eylemleri, 15 Temmuz'dan sonra

gazetecilerin yargılanması, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nden öte kendi üst yargı mercii olan Anayasa Mahkemesi'nin bile kararlarını uygulamadığı gibi tamamıyla Türkiye'nin tutumundan kaynaklanan sorunlar olduğu belirtilmiştir. Bu noktada, uzun vadede bile tarafların arasında uyumda sorunlar yaşanacağı ortaya konmuştur. Bir uzman da bu konuya daha farklı bir bakış açısıyla bakmış ve Türkiye'dense AB'nin 23. ve 24. Fasılları bir an önce açması gerektiğini ve Türkiye'nin ilerlemesi için itici güç olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin 2000-2005 yılları arasında AB'ye uyumun iyi derecede olduğunu fakat şu an için özellikle 2007 senesinden itibaren herhangi bir uyumdan bahsetmemenin mümkün olamayacağı da ifade edilmiştir. Faslın uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda medyanı 3, birinci kartili 2, üçüncü kartili 4, genişlik değeri ise 2 olmuştur.

Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Fası, Yargı ve Temel Haklar Faslına benzer olarak değerlendirilmiştir. Birçok uzman bir önceki fasıla benzer ifadelerde bulunmuştur. Çok sorunun olduğu bir alan olduğu vurgulanmıştır. Bu eleştirilere ek olarak, Türkiye'de ifade özgürlüğünün olmadığına değinilmiştir. Bu faslın istatistiki değerlendirilmesi ise tabloda görülebileceği gibi medyanı 4, birinci kartili 3, üçüncü kartili 4,5, genişliği ise 1,5 olmuştur.

Eğitim ve Kültür Faslında, medyan 4, birinci kartili 3, üçüncü kartili 5, genişliği de 2 çıkmıştır. Bir uzman bu alanda iyi ilerleme kaydedildiğini ve geleceğini olumlu değerlendirdiğini savunmuştur. Birçok uzman ise Türkiye'nin çok geride olduğunu, sağlam bir eğitim politikası olmadığını, sistemin çok zayıf olduğunu ve sürekli değişiklik yapıldığını vurgulamıştır. Köklü okulların kapatılması eleştirilmiştir. Erasmus konusunda da zıt görüşler olduğu görülmektedir.

Uzmanların uzlaşmaya varamadığı bir diğer fasıl da Dış İlişkiler Faslıdır. Fikirlerin beyan eden uzmanlar iki tarafın birbirinden taban tabana zıt olduğunu savunmuştur. Bazı uzmanlar, Birliğin ortak bir dış politikasının olmadığından hareketle Türkiye ile uyumun beklenemeyeceğini savunmuştur. Başka bir uzman, önceden uyum olduğunu düşündüğünü ancak gelecekte daha olumsuz gelişmeler yaşanabileceğini belirtmiştir. Başka bir uzman da sorunlu olan bu alanda ilerlemenin yavaş olacağını öngörmüştür.

Bu faslın istatistikî değerleri; medyanı 5, birinci kartili 3, üçüncü kartili 5 ve genişliği 2 olmuştur.

Uzmanların uzlaşamadığı son fasıl, Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları Faslı olmuştur. Bu fasılda da Dış İlişkiler Faslında olduğu gibi Avrupa Birliği'nin de içinde bir uyum olmadığı ve oldukça kritik öneme sahip bir alan olduğu savunulmuştur. Bir uzman tarafından, birçok ülkenin NATO'dan kopmadığını, Birliğin kendi ordusunu PESCO adıyla kurma çabasının olduğunu ama geleceğinin ne olacağının öngörülemediği belirtilmiştir. Ancak, bazı uzmanlar iki tarafın da NATO partneri olmasının bu fasıldaki uyum konusunda avantaj olacağını savunmuştur. Ayrıca, bazı uzmanlar güvenlik konularında Türkiye'nin AB'den daha iyi durumda olduğuna ve AB'nin birçok operasyonuna Türkiye'nin katıldığına değinmiştir. Diğer bir uzman, şu anda sorunlu olsa da taraflar arasında bir uyum olduğunu ve 10 yıl içinde daha fazla ilerleme kaydedilebileceğini ifade etmiştir. Buna paralel olarak, birçok uzman, 2005 yılına kadar Türkiye'nin bu konuda iyi olduğunu, son zamanlarda uyumun azaldığını ve 10 yıl içinde uyumun tekrardan artacağını ve Türkiye'nin de bunu uzun vadede isteyeceğini vurgulamışlardır. Bir uzman da bu politika alanını sıkıntılı olarak ifade etmiş, ilerlemenin de yavaş olabileceğine değinmiştir.

Sonuç olarak, müzakere fasılları çerçevesinde akademisyenlere iletilen sorular kapsamında ortak noktada buluşması tam anlamıyla mümkün olmamıştır. Akademisyenler arasında uzlaşa sağlanamaması, bu alanda uzgörü yapılmasını da zorlaştırmaktadır.

3.4. GENEL DEğERLENDİRME

Çalışmanın sonunda genel değerlendirme başlığı altında bu cevapların grafiklerle gösterilmesinin, çalışmanın sonuçlarını daha anlaşılır kılacağı düşünölmüştür. Uzmanların verdiği yanıtlar radar grafikleri ile bütüncül olarak verilmeye çalışılmıştır. Medyanların yer aldığı tablolardan daha farklı olarak, uzmanların uzlaşaıp uzlaşamadığı konular, radar grafiklerinde daha rahat gözler önüne serilmektedir.

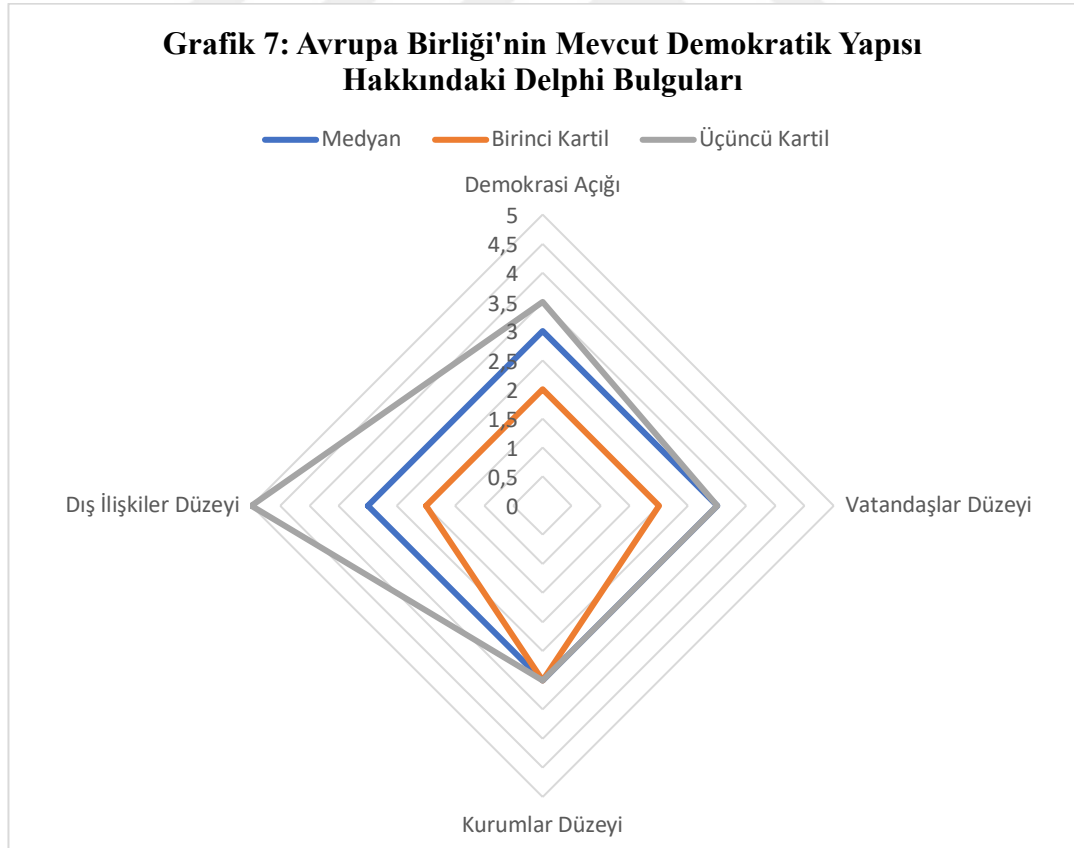
Genel değerlendirmenin ilk aşamasında Birliğin demokrasi sorunsalı üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Birliğin demokratik yapısı, demokrasi açığı sorunu, bu

sorunun boyutları ve genişleme politikasındaki demokratiklik uzmanlara yöneltilen sorular çerçevesinde sorgulanmıştır.

Delphi anketinde Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı sorununun olup olmadığının anlaşılmasına yönelik uzmanlara yöneltilen soru kapsamında verilen cevapların istatistiksel analizi Grafik 7'de görülen radar grafiğinde belirtilmiştir. Grafik 7'ye bakıldığında, çalışmaya katkı sağlayan akademisyenlerin Birlik içerisinde demokrasi açığının olduğu konusunda uzgörüye vardıkları görülmekle birlikte; demokrasi açığının boyutları konusunda uzlaşmaya varamadıkları anlaşılmaktadır.

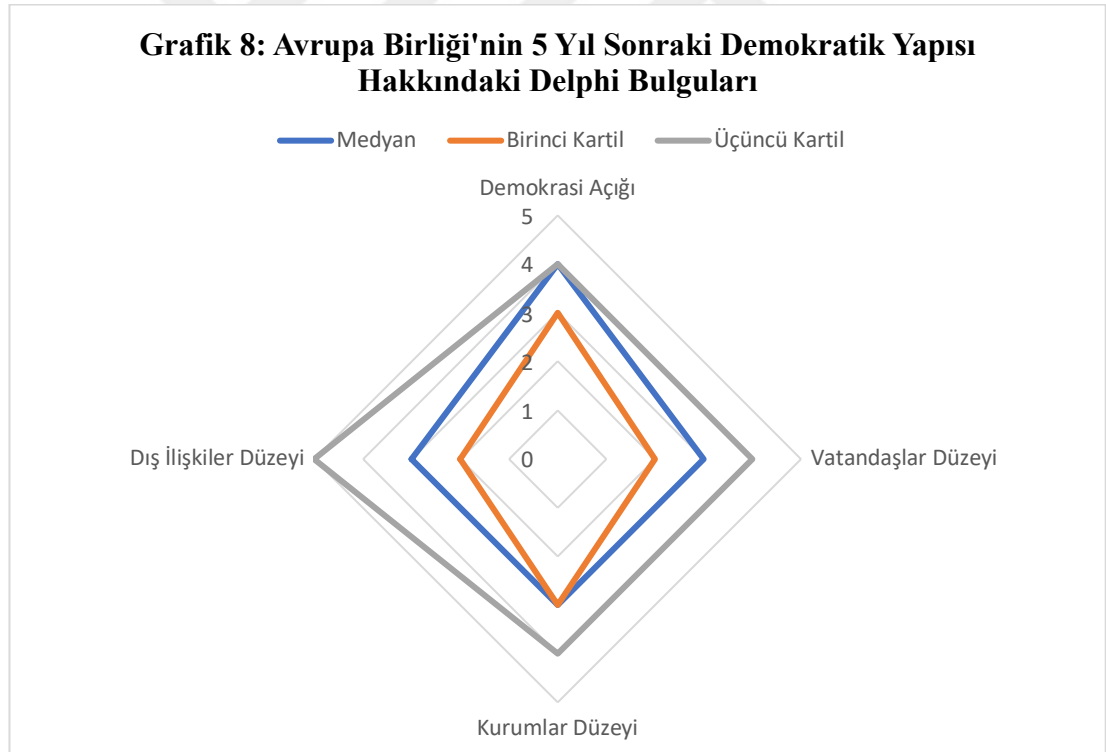
Aşağıda verilen radar grafiğinde demokrasi açığı konusu boyutları ile birlikte verilmiştir. Ancak, belirtilen dönem bazında uzmanlar fikir ayrılığına gittiği için konu, mevcut durum, 5 yıl sonra ve 10 yıl sonra olmak üzere üç farklı grafik ile ele alınmıştır.

Grafik 7'de Avrupa Birliği'nin mevcut demokratik yapısına yönelik uzman görüşlerinin istatistiksel bulguları ele alınmıştır. Grafik 7'ye bakıldığında, mevcut

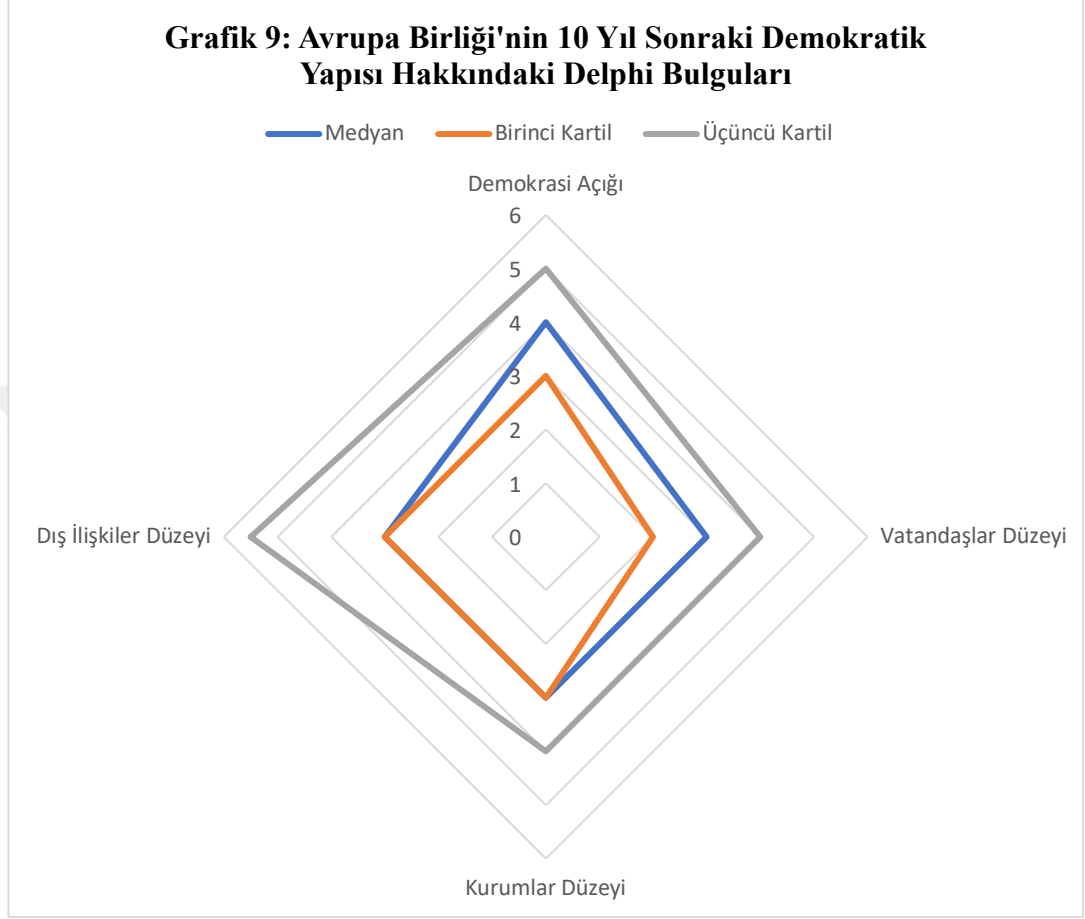
durumda Birliğin kurumlar düzeyindeki demokratikliği konusunda tüm katılımcılar uzgörüye varmışlardır. Katılımcıların büyük çoğunluğu ise vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığının Avrupa Birliği'nde kısmen var olduğunu düşünmektedir. Uzmanların en çok fikir ayrılığına düştükleri nokta ise dış ilişkiler konusundadır. Bu noktada uzmanlar konuya, demokrasi kavramının klasik tanımı olan halkın yönetimi olarak yaklaşmıştır. Bu alanda demokrasi açığı olmadığını savunan uzmanlar, bu sürecin içerisinde dış ilişkiler alanının doğası gereği vatandaşların dahil edilemeyeceği ve edilmemesi gerektiğini düşündüklerini beyan etmişlerdir. Bu nedenle de Birliğin bu konuda demokratikliğinin sorgulanmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Grafik 8'de Avrupa Birliği'nin 5 yıl sonraki demokratik yapısına ilişkin öngörülere yer verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin 5 yıl sonraki demokratik yapısının ele alındığı Grafik 8'e bakıldığında, demokrasi açığı ve kurumlar düzeyindeki demokrasi açığı konusunda uzmanlar uzgörüye varmış olsalar da vatandaşlar düzeyinde ve dış ilişkiler düzeyinde demokrasi açığı konusunda uzlaşmanın mümkün olamadığı görülmüştür.

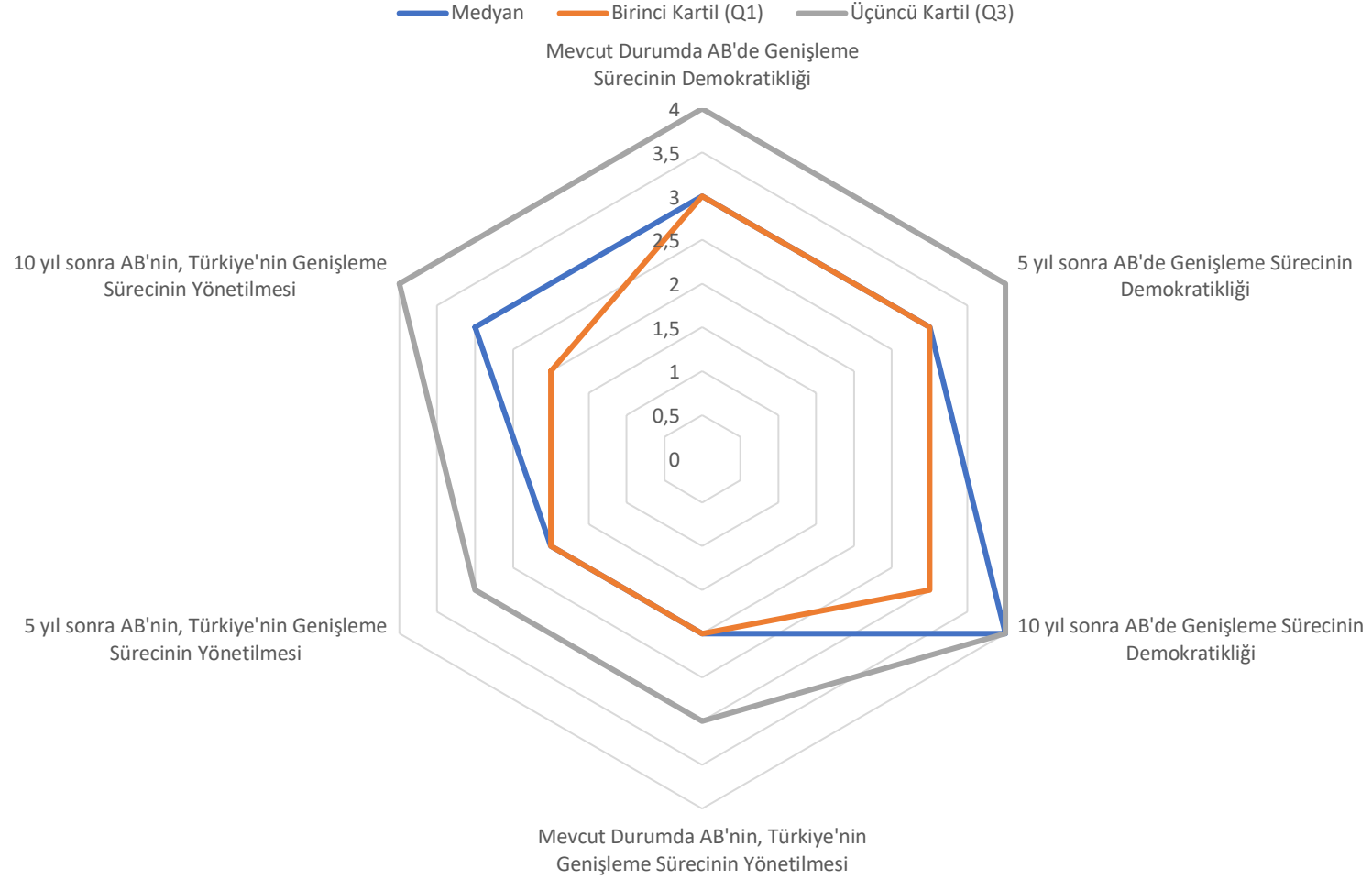
10 yıl sonraki Birliğin demokratik yapısına ait uzman görüşleri doğrultusundaki öngörülere Grafik 9’da yer verilmiştir.

Grafik 9’a bakıldığında, öngörü yapılmasının zorlaştığı görülmektedir. Bu noktada fikir birliği sağlanan tek alan tekrardan kurumlar düzeyindeki demokrasi açığı olmuştur. Dış ilişkiler düzeyindeki demokrasi açığı konusuna verilen cevaplar arasındaki fark daha fazla açılmıştır.

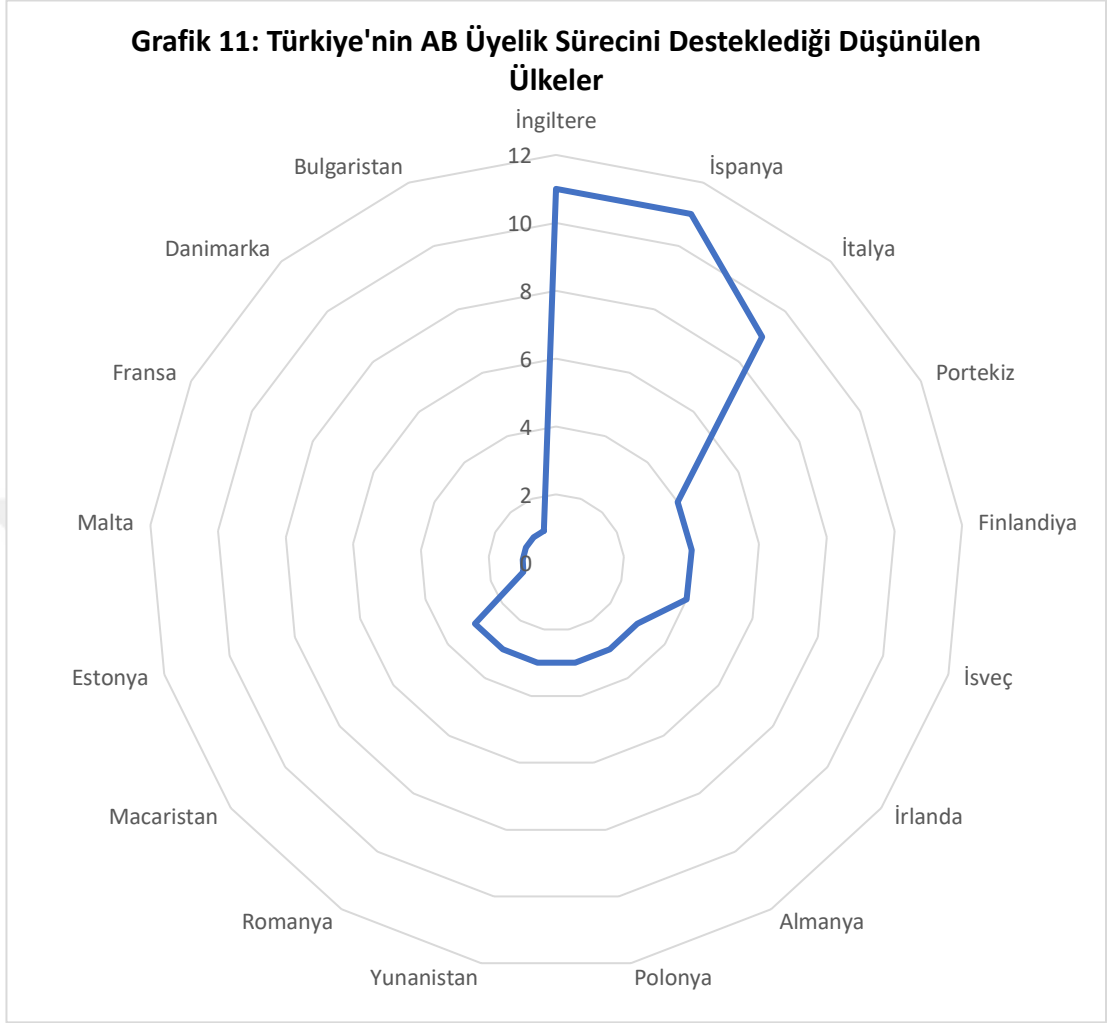
Kurumlar düzeyinde demokrasi açığının 10 sene sonra kısmen olacağına değinilmiştir. Bu bağlamda özellikle Birliğin halk tarafından seçilen tek organı olan Parlamento’nun sistem içerisindeki yerinin az olduğunu ve demokrasi açığının kapatılması adına bu kuruma daha fazla yetki verilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Grafik 10: Avrupa Birliği'nde Genişlemenin Demokratikliği ve Türkiye'nin Üyelik Sürecinin Yönetilmesi

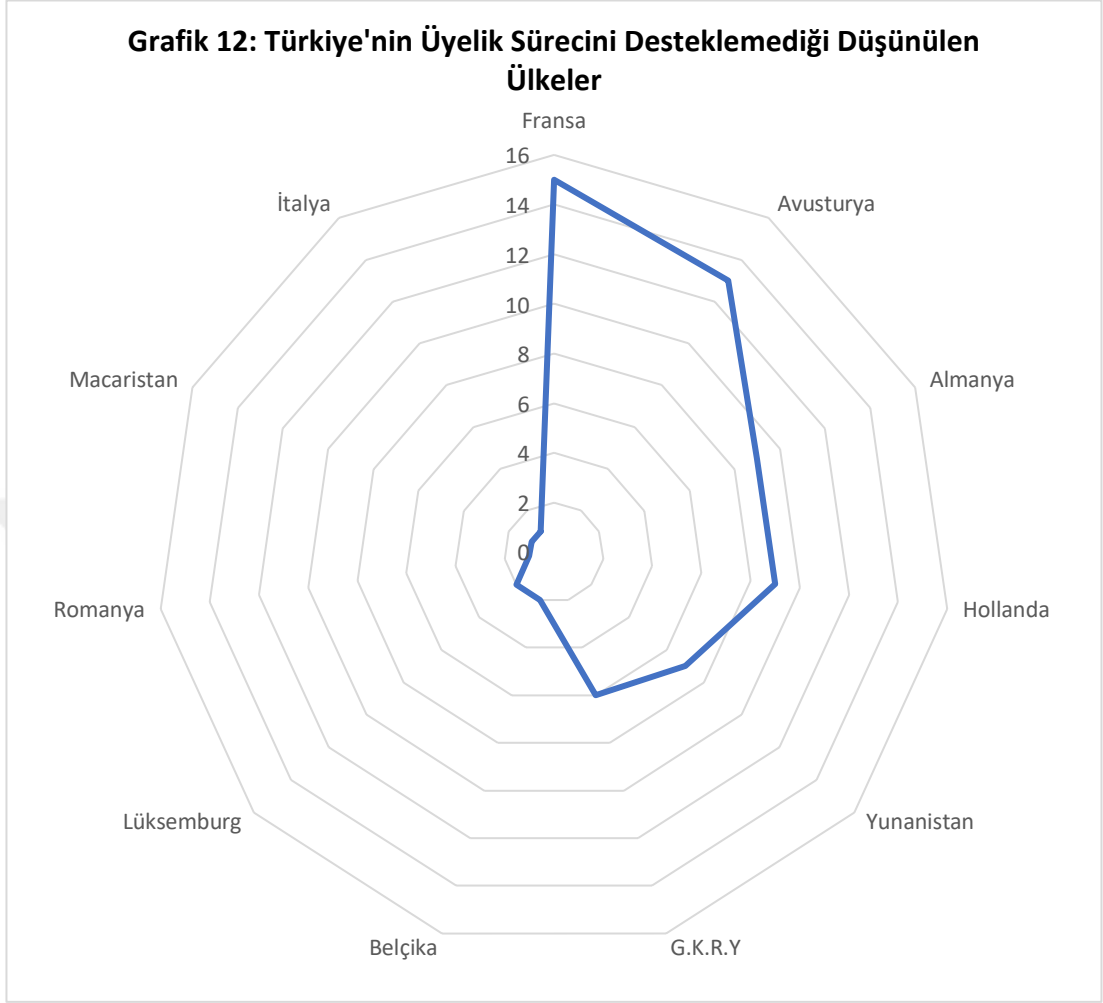
Grafik 10'un Avrupa Birliği'ndeki genişleme sürecinin demokratikliğinin ele alındığı kısmında mevcut durum için ve 5 yıl sonraki süreç için her iki soruda verilen cevapların örtüştüğü görülmektedir. Uzmanlar Avrupa Birliği'nin genişleme sürecini kısmen demokratik yönetemediğini ve sürecin doğası gereği fazlasıyla siyasal işlediğini ifade etmişlerdir. Ancak yine de istatistiki olarak uzmanların bu konuda uzgörüye vardıkları ve sürecin demokratik yönetilemediği konusunda fikir birliği sağladıkları ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, yine Grafik 10'da ele alındığı üzere, uzmanlara Türkiye'nin üyelik sürecini Avrupa Birliği'nin nasıl yönettiği ve yöneteceği hususundaki fikirlerini beyan etmeleri istenmiştir. Bu soru kapsamında uzmanların neredeyse tamamı Avrupa Birliği'nin süreci kötü yönettiğini düşünmektedir. Genel kanı bu sürecin siyasi bir süreç olduğu, demokratik ve eşit işlemediği/işleyemeyeceği yönündedir. Bu noktada, daha önce üye olan ülkelerin de Kopenhag Kriterlerini tam olarak karşılamadığı ama Birliğe üye oldukları ifade edilmiş ve Türkiye'nin üyelik sürecinde Birliğin tutarlı davranmadığına da altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, uzmanların birçoğu Birliğe daha önce üye olmuş olan ülkelere kıyasla; Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik süreçlerinde kuralları işletmeyi uygun bulduklarını ifade etmişlerdir.

Bu aşamadan sonra, Delphi anketinde uzmanlara Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili genel değerlendirme soruları yöneltilmiş; Türkiye'nin üyelik tarihi öngördükleri zaman dilimi, Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde olumlu ve olumsuz katkı yapacağı alanlar, Türkiye'nin üyelik sürecini desteklediği ve desteklemediği düşünölen ülkeler, üyelik sürecinde engel olarak görölen alanlar ve Birliğin Türkiye'yi üye olarak kabul etmesindeki gerekçeler sorularak, uzmanların Türkiye'nin üyelik sürecine genel bakışları ve bu konularda uzgörüye ulaşıp ulaşmadıkları sorgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın önceki başlıklarında bu konuyla ilgili medyan değerleri ve uzgörü sağlanması aşamasındaki genişlik aralıkları verilmiş ve uzmanların konuyla ilgili yorumları da aktarılmaya çalışılmıştır. Grafikleştirme aşamasında sadece Türkiye'nin üyelik sürecini desteklediği ve desteklemediği düşünölen ülkeler ele alınmıştır.

Grafik 11’de görüldüğü üzere uzmanların büyük bir çoğunluğu Türkiye’nin üyelik sürecini Brexit süreci gerçekleşmeden önce en çok İngiltere’nin desteklediğini, ancak mevcut durumda Akdeniz ülkelerinin ön plana çıkmakta olduğunu ifade etmişlerdir. Verilen cevaplar İspanya, İtalya ve Portekiz’in desteklediği yönünde fikir birliği olduğunu göstermektedir.

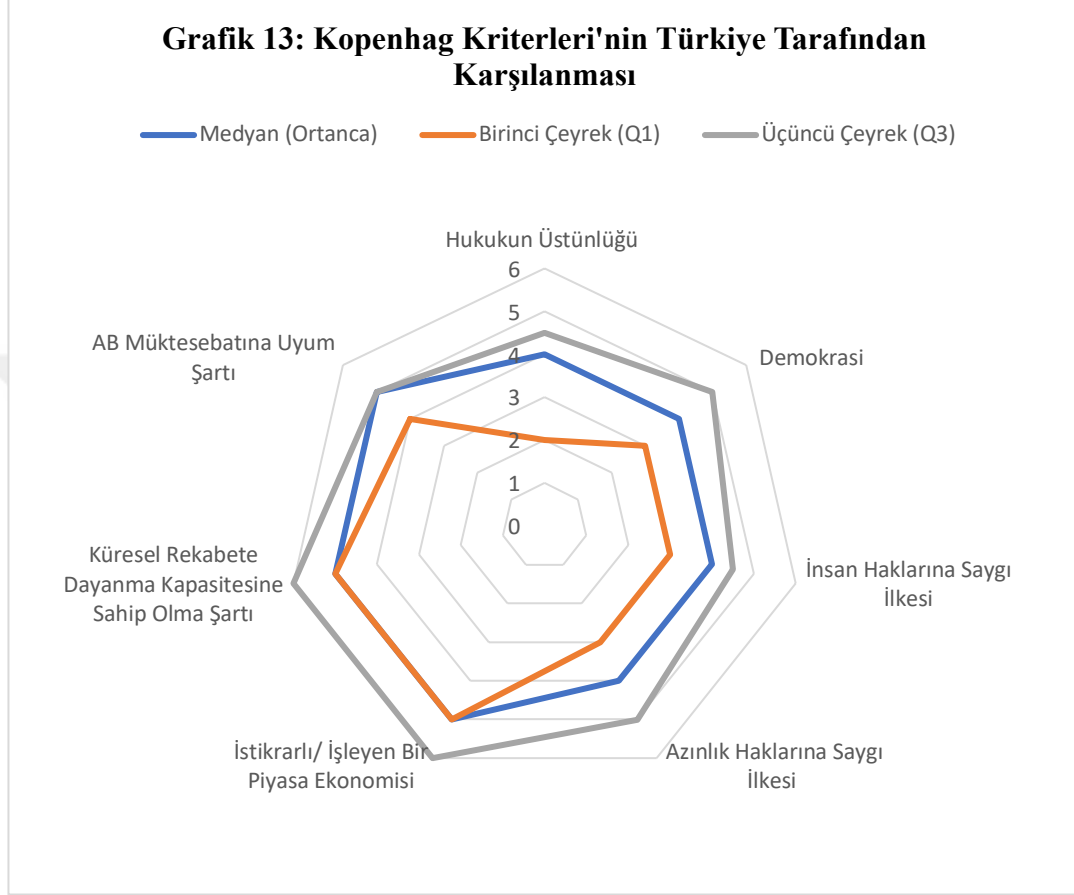
Aşağıda Grafik 12’de uzmanların Türkiye’nin üyeliğini desteklemediği düşünülen ülkeler sorusuna verdikleri cevaplar yer almaktadır. Hangi ülkenin kaç uzman tarafından söylendiğine radar grafiğinde yer verilmiştir.

Grafik 12'ye bakıldığında uzmanların çoğunluğunun Türkiye'nin üyeliğini Fransa'nın desteklemediği yönünde fikir birliğine vardığı görülmektedir. Avusturya ve Hollanda'nın desteklemediği yönünde fikir beyan edenlerin sayısı da diğer ülkelere göre daha yüksek olmuştur.

Avrupa Birliği'ndeki demokrasi sorunsalı ve Türkiye'nin üyeliği hakkındaki sorulara verilen yanıtlar ve bunların analizi sonrasında, uzmanların Türkiye'nin 10 yıl içerisinde üye olmasını beklemedikleri konusunda uzlaşmalarından hareketle; bu aşmada üyeliğin gerçekleşmesi için sağlanması gereken Kopenhag Kriterlerinin ve tamamlanması gereken müzakere fasıllarının 10 yıl sonraki durumu üzerinden uzmanların değerlendirmesine yer verilmektedir.

Kopenhag Kriterleri'nin tamamının istatistiksel analizlerine Grafik 13'te yer verilmiştir.

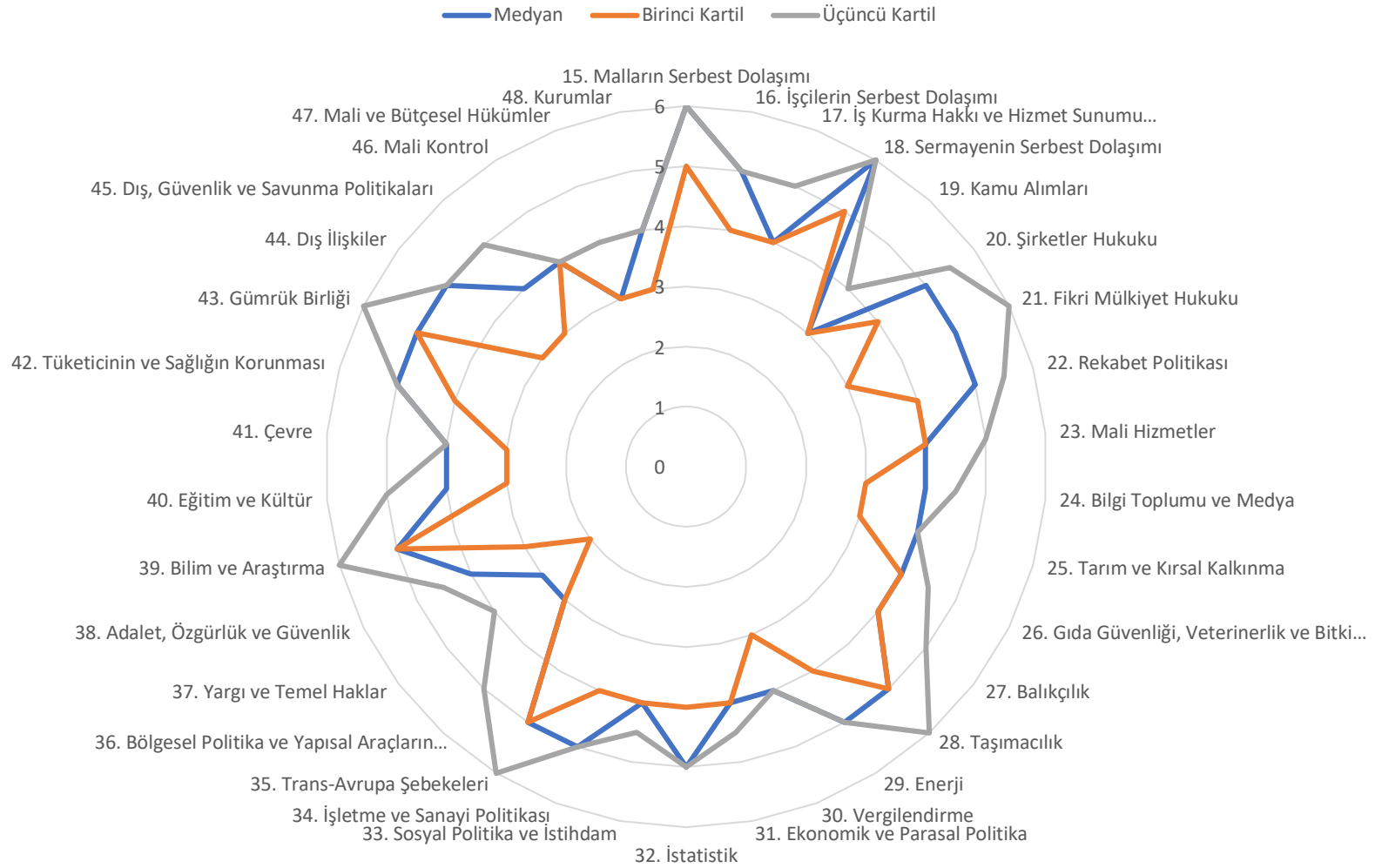
Grafik 13'e bakıldığında, uzmanların en çok fikir ayrılığına düştükleri konu siyasi kriterler arasında yer alan 'hukukun üstünlüğü ilkesi' olmuştur. Bunun yanı sıra, demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları ilkelerinde de kayda değer fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla Kopenhag Kriterlerinin siyasi kriterlerinin hiçbirinde uzgörü yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Ekonomik kriterlerden olan küresel rekabete dayanma kapasitesi ve istikrarlı ve işleyen piyasa ekonomisi şartları ile AB Müktesebatına uyum koşulu konusunda olumlu denebilecek şekilde fikir birliği bulunmaktadır. Diğer aday ve potansiyel aday ülkeler ile Türkiye'nin ekonomisi kıyaslandığında, Kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında Türk ekonomisinin oldukça iyi durumda olduğunu savunmuşlardır. Bu konuda zaten tarafların arasında 20 yıldan fazla süredir devam eden bir Gümrük Birliği süreci olduğu için Türk Ekonomisi kısmen AB Ekonomisine entegre ve uyumlu bir durumda olarak belirtilmiştir.

Ekonomik kriterler ve AB Müktesebatına uyum şartlarında uzmanların büyük çoğunluğu, 10 yıl sonraki üyelik süreci kapsamında bu şartları Türkiye'nin kısmen sağlayacağı yönünde uzgörüde bulunmuştur.

Grafik 14: Türkiye'nin Genişleme Süreci'nde Müzakere Fasılarına Dair Delphi Bulguları

Grafik 14'te görüldüğü üzere, Türkiye'nin fasılların birçoğunu 10 yıl sonra karşılayamayacağı konusunda uzmanlar fikir birliğine sahiptir. Fasıllarla ilgili uzman yorumları bir öndeki bölümde detaylı olarak verilmiştir. Ancak uzmanların özellikle vurgu yaptığı konuların tekrar altının çizilmesi gerekli görülmüştür. Uzmanlar, geçici olarak kapatılan tek fasıl olan Bilim ve Araştırma faslını bile Türkiye'nin tamamen değil, kısmen karşıladığını belirtmişlerdir. Bu konuda ayrıca Birliğin de tam anlamıyla bir mevzuatının olmadığına değinerek, ulusal düzeyde ülkelerin kendi politikalarının var olduğunu ifade etmişlerdir. Savunma ve dış politika konularında Avrupa Birliği, Türkiye'den daha başarısız bulunarak, bu alanlarda Türkiye'nin elinin daha güçlü olduğu belirtilmiştir. Gümrük Birliği konusunun, Türkiye'nin en hazırlıklı olduğu fasıllardan biri olduğu ifade edilmiştir. Taraflar arasında hali hazırda 1995 yılının sonlarından itibaren işleyen bir süreç olduğundan, bu alanda bazı konuların revize edilmesi gerekliliği haricinde bir sıkıntı görülmemiştir. Ekonomik ve Parasal Politika faslı, birçok uzman tarafından sorunlu olarak görülmüştür. Bilgi Toplumu ve Medya faslı kapsamında da uzlaşya varılması mümkün olamamıştır ve Türkiye'nin uzmanlar tarafından eleştirildiği görülmektedir. Medya tekelleşmesi, muhalefetin medyada kendine yer bulamaması, medya sahiplerinin başka sektörlerde yer alması ve iktidara yakın kişilerden oluşması eleştirilmiştir. Bu noktada bazı uzmanlar Türk medyasının nitelikleri bakımından Rus medyası ile benzerlik taşıdığını belirtmişlerdir.

Müzakere fasıllarına yönelik Delphi bulguları genel olarak ele alındığında birçok uzman, Türkiye'nin ekonomik konularda iyi olmasına rağmen, özellikle siyasi fasıllarda ciddi sıkıntıları olduğunu dile getirmektedir. Özellikle AB'nin Türkiye'ye İlerleme Raporları çatısı altında ciddi eleştirilerde bulunduğu Adalet, Özgürlük ve Güvenlik ve Yargı ve Temel Haklar gibi kritik fasıllarda, Türk uzmanlar da uzlaşya varamamıştır. Bu fasıllarda özellikle bir geriye gidişin olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç olarak uzmanlar; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmak amacından uzaklaştığı, fasılları geçici olarak kapatma konusunda isteksiz hale geldiği ve genel anlamda ilişkilerde bir geriye gidiş yaşandığı şeklinde ortak bir kaniya varmışlardır. Ayrıca, Türkiye'nin üyelik sürecinin dinamiklerinin sadece bu fasıllardaki

başarısızlığından daha ötede değerlendirilebileceğini de belirtmişlerdir. Uzmanlara yöneltilen sorularda açıkça görüldüğü üzere, Türkiye'nin Birliğe olumlu katkı sağlayabileceği birçok alan bulunmakla birlikte, olumsuz etkisinin olduğu alanların varlığı da kabul edilmektedir.

Tüm bu veriler ışığında çalışmanın temel hipotezi olan “Avrupa Birliği, Türkiye'nin adaylık sürecinde demokratik davranmaktadır” ifadesinin doğrulandığı görülmektedir. Genişleme politikası araçlarından Kopenhag Kriterleri ve müzakere fasılları ele alındığında, uzmanların verdiği cevapların ortak noktasında, Türkiye'nin bu üyelik şartlarının birçoğunu gerçekleştiremediği yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin adaylık süreci konusunda demokratik davrandığının belirtilmesi mümkündür. Çalışmanın ana hipotezinin doğrulanması diğer yan hipotezlerin de doğrulanması anlamına gelmektedir. “Türkiye AB'ye 10 yıl on yıl veya daha sonra üye olacaktır” ve “Türkiye, Kopenhag Ekonomik Kriterleri karşılama konusunda Siyasi Kriterlere göre daha başarılıdır” ve “Türkiye'nin adaylık sürecine Gümrük Birliği'nin önemli katkıları vardır” şeklinde ele alınan hipotezlerin doğruluğu da çalışmaya katkı sağlayan uzmanların görüşleri çerçevesinde doğrulanmış olmaktadır.

SONUÇ

Avrupa entegrasyonunun temelleri ekonomik düzlemde, proje amaçlı, halktan kopuk ve teknokratik bir biçimde başlamış olup, demokrasinin var olup olmadığı göz ardı edilmiştir. Daha açık ifadeyle, Avrupa Birliği'nin kurumları başlangıçta halka yönelememiş, halk da bu projeyi sahiplenememiştir. Ancak, Avrupa entegrasyonu gittikçe siyasi alanlara da evrilmiş; halk ile Birliğin birbirinden kopuk olma sorunu kendini ilerleyen süreçte demokrasi açığı olarak meydana çıkarmıştır. Birliğin karar alma süreçlerinde vatandaşlardan uzak olması ve bu süreçlerin karmaşık ve anlaşılabilir olarak ifade edilmesi sebebiyle, demokrasi açığı gittikçe önemli bir sorun haline gelmiştir. İlk kez 1979 yılında Avrupa Parlamentosu'ndaki parlamenterlerin seçimi halk tarafından yapılmaya başlamıştır. Fakat, halk bu seçimlere ilgi göstermemiştir. Hatta, 2019 seçimi haricinde Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılım oranları genel olarak düşmüştür. 2004 yılında Birlik entegrasyonunu oldukça ileri bir boyuta taşımak istemiş ve anayasa hazırlama girişiminde bulunmuştur. Halk tarafından bu girişim desteklenmiş, ancak kurucu ülkeler arasında yer alan Fransa ve Hollanda'da red kararı çıkmıştır. Bu nedenle Anayasa Taslağı rafa kalkmıştır. Bu da Avrupa Birliği'nde demokrasi açığının ne derece büyük olduğunu gözler önüne sermektedir.

Literatür kapsamında demokrasi açığı vatandaşlar, kurumlar ve dış ilişkiler olmak üzere üç boyutta ifade edilmiştir. Avrupa Birliği'nin bu açığa karşı bakışı, sorunu 1990'lı yıllara kadar göz ardı etmek yönünde olsa da Avrupa entegrasyonunun seyri değişerek siyasi alana da kaymaya başlayınca Avrupa Birliği bu durumu göz önüne almak zorunda kalmış ve bu açığı kapatmak adına altı önemli adım atmıştır. Bu adımlardan birincisi; Avrupa Birliği'nin, halk tarafından seçilen ve tarihsel süreç içerisinde danışma organı olmaktan öteye gidememiş Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırması ve karar alma mekanizmalarında diğer organlarla bazı konularda eş konuma getirmeye çalışmasıdır. İkincisi; Avrupa Birliği ülkelerinin kendi vatandaşlığına ek olarak Birlik vatandaşlığı kavramını da tamamlayıcı olarak elde etmeleridir. Maastricht Antlaşması ile Birliğe üye olan devletlerin vatandaşları, aynı

zamanda AB vatandaşı sayılmıştır. Bu sayede bireyler Birlik vatandaşlığının getirdiği hak ve yükümlülöklere sahip olmuşlardır. Üçüncüsü; Avrupa Vatandaşlığı Girişimi, diğler adıyla 1 Milyon Sivil İnsiyatifin hayata geçirilmesidir. Bu sayede vatandaşlar gerekli şartları sağlamaları halinde Komisyona yasa teklifi için doğrudan öneri sunabilme imkanına kavuşmuşlardır. Dördüncüsü; Birlik kurumlarının işleyişinin ve politikaların şeffaflaştırılmaya çalışılmasıdır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin demokrasi açığına tetikleyen unsurlar arasında sayılan kurumların şeffaflıktan ve hesap verilebilirlikten uzak olması durumunun, bilgi ve belgelere erişimi açarak, daha güçlü iletişim kurularak aşılması amaçlanmıştır. Beşinci olarak; katmanlı yetki ilkesi ve erken uyarı mekanizması ile ulusal parlamentolar sürece dahil edilmeye çalışılmıştır. Son olarak; ulus devlet modellerinde karşımıza çıkan ombudsmanlık (kamu denetçiliği) makamı Birlik boyutuna taşınmıştır. Bu bağlamda Avrupa Ombudsmanı Birlik içerisindeki kötü yönetim vakalarından ve kurumların işleyişinden doğan sorunları incelemektedir. Görüldüğü gibi Avrupa Birliği, demokrasi açığı sorununu çözmeye yönelik birçok adım atmış fakat bu açığı ne derece kapatabildiği hep tartışılan konulardan biri olmuştur.

Avrupa Birliği'nin demokratikliğinin zayıf olarak değerlendirilebileceği alanlardan biri de genişleme süreçleri olmuştur. AB geçmişten günümüze altı genişleme dalgası geçirmiştir. Altı ülke ile başladığı entegrasyon sürecine şu an yirmi yedi üye ülke ile devam etmektedir. Birliğin uyguladığı genişleme politikası tarihsel süreç içinde değişime uğramıştır. Başlangıçtaki Birliğin genişleme stratejisi sadece coğrafi konum ve demokratik rejime sahip olunması kıstaslarıydı. Demokrasi kriteri genişleme politikasının temelini oluşturmaktadır. Birliğe üyelik başvurusunda bulunan ülkenin demokratik rejime sahip olması AB için en önemli unsurlardan biridir. Öyle ki, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nde de demokrasi önemli bir kriter olarak aday ülkenin önüne sürölmektedir. Buna ek olarak, Birlik aday ülkelerden, insan haklarına saygı, azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi siyasi ilkelerini; işleyen pazar ekonomisine sahip olma, Birlik içerisinde piyasa güçleri ile rekabet baskısıyla başa çıkabilecek kapasitede olma gibi ekonomi kriterlerini ve Birlik Müktesebatına uyum kriterlerini karşılmasını beklemektedir. Ancak, Avrupa Birliği'nin genişleme

politikası bağlamında ne derece demokratik olduğu tartışmalıdır. Özellikle uzun süredir Birliğe aday olmayı bekleyen Türkiye'nin üyelik sürecinde demokratik davranıp davranmadığı belirsizdir. Buna ek olarak, Birlik aday ülkelerden, insan haklarına saygı, azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi siyasi ilkelerini; işleyen pazar ekonomisine sahip olma, Birlik içerisinde piyasa güçleri ile rekabet baskısıyla başa çıkabilecek kapasitede olma gibi ekonomik kriterlerini ve Birlik Müktesebatına uyum kriterlerini karşılamasını beklemektedir. Ancak, burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Birliğe üye olmuş ülkelerin tüm bu şartları sağlama konusunda başarısının ne derecede olduğu konusu da dikkat çekmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin adaylık şartlarını da ne kadar karşıladığı da muallaktır. Fakat tüm genişleme süreçleri gözden geçirildiğinde, birkaç üye ülke haricinde (birinci ve dördüncü genişleme dalgalarında Birliğe üye olan ülkeler) adaylık aşamalarının Türkiye ile bazı benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Örneğin, daha önceki genişlemelerle Birliğe dahil olmuş olan birçok ülkenin demokrasi sınavlarını tam anlamıyla verdiklerinin söylenmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın temeli, Birliğin genişleme politikası perspektifinde demokratikliğinin anlaşılmasına dayanmaktadır. Bunun neticesinde, Birliğin genişleme süreçlerinde ne kadar demokratik davrandığının anlaşılması için de Türkiye'nin adaylık aşaması seçilmiştir. Buna ek olarak, Birliğin gelecek üyelik perspektifi kapsamında Türkiye'nin üyelik koşullarını ne derecede karşıladığı da uzmanların cevapları doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın araştırma sorusu, Türkiye'nin adaylık süreci özelinde Avrupa Birliği'nin demokratikliğinin sorgulanması olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinin gelecek 10 yıl içinde nasıl şekilleneceğini anlamaya yönelik uzgörü çalışması yapılması planlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, çalışma kapsamında 10 yıllık süreçte Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı Türkiye'nin üyelik süreci üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Günümüze kadar Türkiye-AB ilişkilerine yönelik yorumlar, İlerleme Raporları gibi metinler üzerinden devam etmiş; AB alanındaki Türk akademisyenlerin şahsi fikirlerine yer verilen bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma içerisindeki amaçlardan bir tanesi de literatürdeki

bu boşluğu kapatabilmeye çalışmaktır. Araştırmanın daha geçerli ve güvenilir olması için de gelecek tahmini yapmaya yönelik Delphi Tekniğine başvurulmuştur. Bu tekniğin seçilmesinin birçok nedeni mevcuttur. Bunun en temel nedeni gelecek tahmini yapılırken, bu öngörünün dayanaklarının uzman görüşlerine dayandırılarak, bilimsellik kazandırılması olmuştur. Katılımcıların kimliklerinin gizli olması da fikirlerini rahatça beyan edebilmelerine imkân tanımış, aynı zamanda uzmanların görüşleri birbirlerinden etkilenmemiştir. Bu noktada Delphi Tekniğinin kurgulaması da çalışmanın amacına ulaşmasında daha etkin bir rol oynamıştır. Çeşitliliğe katkı sunmak ve ilişkilerin mevcut durumundan yola çıkılarak 10 sene sonrasını kestirmek için uzmanlara sorular sorulması da geleceğin bilinemezliğinin bir derece olsun önüne geçilmesine imkân tanımıştır.

Bu nedenle uzman kadro olarak YÖK tarafından Avrupa Birliği Anabilim Dalı'nda profesörlüğünü ve doçentliğini almış olan akademisyenler seçilmiştir. Kasım 2019 itibarıyla bu nitelikteki 50 akademisyenle ilk olarak e-posta yoluyla iletişime geçilmiştir. Nihai aşamada 3 profesör ve 18 doçent olmak üzere 21 akademisyen çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmadan edinilen bulgular ve uzgörü modeli 21 akademisyenin görüşlerinin istatistiksel analizini yansıtmaktadır.

Çalışmanın kısıtlıkları ve sınırlıkları kapsamında doktora derecelerini almış araştırma görevlileri ve doktor öğretim üyeleri de Anabilim Dallarını değiştirebilme ihtimalleri söz konusu olduğu için çalışmanın kapsamı içerisine dahil edilmemiştir. Ayrıca, kamu kurumlarındaki AB uzmanları çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma esnasında karşılaşılabilecek bir diğer kısıtlılık ise akademisyenlerin farklı şehirlerdeki üniversitelerde görev almasından ulaşım sıkıntısı olmuştur. Ancak, bu engelin bertaraf edilmesi için Kocaeli Üniversitesi BAP Birimi'ne yüksek lisans tezi bilimsel projesi olarak başvuruda bulunmuş ve kabul edilerek, çalışma projeye dönüştürülmüştür.

Çalışmanın örneklemin uzmanlardan oluşması ve katılımcıların anonim olması gibi Delphi Tekniği'nin bir diğer temel prensibi olan tekrarlama ve kontrollü geri bildirim ile uzmanlara ilk anket sonucunda edinilen bulgular aktarılmış ve fikirlerini

değiştirip değiştirmedikleri sorulmuştur. Bu sayede uzmanlar görüşlerini tekrar gözden geçirmiş ve diğer uzmanların görüşleri ışığında çıkan sonuçlardan da haberdar olmuşlardır. Bu noktada kontrollü geri bildirimle birkaç uzman fikirlerini tekrar gözden geçirerek medyanlara yaklaşırken, bazı uzmanlar da görüşlerden emin olduklarını ve fikirlerinde herhangi bir değişme olmadığını ifade etmişlerdir. Çalışma kapsamında, üçüncü bölümde AB'nin genişleme politikasındaki demokratikliği ve eşitliği Delphi Tekniği yardımıyla ve Türkiye'de Avrupa Birliği çalışan akademisyenlerin görüşlerine dayandırılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu teknik ile uzmanlar mümkün olduğu kadar ortak bir noktada buluşturulmaya çalışılmıştır. Delphi sorularına uzmanların verdikleri cevaplar incelendiğinde, Birliğin Türkiye'nin üyelik sürecini nasıl yönettiği sorusunda akademisyenler mevcut durum ve 5 sene sonraki durumda uzlaşmaya varmalarına rağmen, 10 sene sonraki süreçte Birliğin Türkiye'nin üyelik sürecini nasıl yöneteceği hususunda akademisyenlerin daha fazla görüş ayrılıkları yaşadıkları dikkat çekmiştir. Bu durumun haricinde neredeyse tüm uzmanların Türkiye'nin AB üyeliğinin 10 yıl içinde gerçekleşmeyeceği üzerinde uzlaşması, ilk soruyla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin AB üyeliğinin geleceğinin tahmin edilmesini daha da zorlaştırıcı bir hal almaktadır. Çünkü Birliğe 10 yıl sonra üyeliğin gerçekleşme ihtimali olduğunu düşünen uzmanlar, Birliğin üyelik sürecini yönetme konusundaki başarısında 10 yıl sonra çok daha farklı fikirler ortaya koymuşlardır.

Uzmanlara yöneltilen açık uçlu sorulardan edinilen dikkat çekici bulgulara şu şekildedir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne 10 yıl içinde üye olamayacak; Türkiye, Birliğe en çok ekonomik ve siyasi alanlarda katkı sağlayacak; göç ve ortak dış ve güvenlik politikası gibi alanlar Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde hem olumlu hem de olumsuz katkı sağlayacak; Türkiye'nin coğrafi konumu Birliğe üyelik sürecinde önünde engeldir; Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nu çözmesi gerekmektedir; Türkiye Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni sağlama konusunda mevcut durumda başarısızdır ve 10 yıl sonrasının analiz sonuçlarına bakılarak kestirilebilmesi mümkün değildir. Buna ek olarak, Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen ülkeler arasında en çok İngiltere ve

Akdeniz ülkeleri söylenmiş; Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemeyen ülkeler arasında ise en çok Fransa, Avusturya ve Almanya belirtilmiştir.

Ankette likert ölçeği kapsamında sorulan sorular arasında AB'nin demokratik yapısına dair uzman görüşlerini anlamaya yönelik sorular da sorulmuştur. Buradan hareketle, Avrupa Birliği'nin demokrasi açığı konusunda Türk akademisyenler de farklı görüşlere sahip olduğundan, demokrasi açığı konusunun Türk literatürü içerisinde tartışmalı bir alan olduğuna yönelik saptama yapılması mümkündür. Uzmanlara demokrasi açığı konusundaki görüşleri daha önce belirtildiği gibi üç boyuta ayrılarak da sorulmuş, her ne kadar uzmanlar birçok konu üzerinde fikir ayrılıklarına düşmüş olsalar da belli maddeler üzerinde uzlaşmaya varmışlardır. Örneğin, uzmanlar kurumlar düzeyinde Avrupa Birliği'nde kısmen demokrasi açığı olduğu ve 10 yıl sonra da kısmen olacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu da AB'nin kurumlar düzeyinde demokrasi açığı konusunda uzgörü yapılmasını mümkün kılmıştır.

Uzmanlara Türkiye'nin üyelik sürecini detaylı bir biçimde ele alınmasına olanak sağlayan sorular da sorulmuştur. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin genişleme politikasında kullanılan Kopenhag Kriterleri'ni ve 35 Fasılı kapsayan ve bunları Türkiye'nin karşılama konusunda ne derece başarılı olduğunu anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Kopenhag Kriterleri kapsamındaki genel kanı Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılama konusunda önemli eksikleri olduğu ve geriye gidiş yaşandığı yönündedir. Ancak, anket kapsamında ekonomik kriterler ve Müktesebata uyum kriterleri konusunda Türkiye'nin siyasi kriterlere göre başarılı olduğu ortaya konmuştur. Anket kapsamında fikir birliğine varılarak, uzgörü yapılması mümkün olan 24 fasıl bulunmaktadır. Bu fasıllar Malların Serbest Dolaşımı; İşçilerin Serbest Dolaşımı; İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunum Serbestisi; Sermayenin Serbest Dolaşımı; Kamu Alımları; Mali Hizmetler; Tarım ve Kırsal Kalkınma; Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı; Balıkçılık; Taşımacılık; Enerji; Vergilendirme; Ekonomik ve Parasal Politika; İstatistik; Sosyal Politika ve İstihdam; İşletme ve Sanayi Politikası; Trans-Avrupa Ağları; Bilim ve Araştırma; Çevre;

Tüketici ve Sađlđın Korunması; Gümrük Birliği; Mali Kontrol; Mali ve Bütçesel Hükümler; Kurumlar faslıdır. Ancak, tüm alanlarda nihai bir konsensüs olduğunun belirtilmesi mümkün değildir. Uzmanlar uzlaşı sağlayamadığı için uzgörü yapılmasının imkânı bulunamayan 10 fasıl bulunmaktadır. Bu fasıllar Şirketler Hukuku; Fikri Mülkiyet Hukuku; Rekabet Politikası; Bilgi Toplumu ve Medya; Bölgesel Kalkınma ve Yapısal Araçların Koordinasyonu; Yargı ve Temel Haklar; Adalet, zgrlk ve Güvenlik; Eğitim ve Kültür; Dış İlişkiler; Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları faslıdır. Bu durumun baŐlıca sebeplerinin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin çok boyutlu dinamiklere sahip olmasından ve tarafların karşılıklı olarak zaman zaman isteksizliğe kapılmıŐ olduğundan ileri geldiği düşünülmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'nin üyelik süreci uzun yıllara dayanmaktadır, bu süre zarfında bu süreç inişli çıkışlı devam etmiştir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliğini mevcut durumda nasıl yönettiği ve 10 yıl sonraki dönemde nasıl yneteceğinin demokratikliğinin tartıŐıldıđı bu çalışmanın Delphi analizinin sonucunda belli bir yargıya varılması ve hipotezlerin değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Çalışmaya katılan uzmanlara göre, Türkiye yelik kriterlerini tam olarak karŐılamadıđı için, Avrupa Birliği Türkiye'nin üyelik sürecini demokratik yönetmiŐtir. Ancak, uzmanlara göre diğer aday ülkelerin müzakere süreçleri de analiz edildiğinde, bu ülkelerin de üyelik kriterlerini tam olarak karŐılamadıkları halde üyeliklerinin gerçekleŐtirilmesi, Birliğin Türkiye'nin üyelik sürecinde karŐılaŐtırmalı olarak bakıldığında tam anlamıyla demokratik hareket etmemiştir yargısına varılmasına yol açmaktadır. Mevcut durum konusunda bu Şekilde uzgörüye varan uzmanlar, 10 yıl sonraki süreçte yaşanması muhtemel siyasi olayların tam olarak ngrlemeyeceğinden yola çıkarak net bir yargıda bulunamamıŐlardır. Ancak genel olarak Birliğin, geniŐlemeleri demokratik yönettiği konusunda kısmen uzgörüye varan uzmanlar, konu Türkiye'nin üyelik süreci olduğunda hem mevcut durumda hem de 5 yıl sonrasında kısmen kötü yönettiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. 10 yıl sonra da uzman görüşlerinin analizine göre sürecin ne iyi ne de kötü yönetileceği belirtilmiştir. Genel tablo ele alındığında, gelecekte kısmen daha iyi olacağını ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmanın araştırma sorusu, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin adaylık sürecini gelecekte nasıl yöneteceği üzerinden şekillenmiş; uzman görüşleri de üyeliğin en az 10 yıl sonra gerçekleşeceği konusunda ortak paydada bulunduğu için üyelik sürecinin 10 yıl sonraki demokratikliğinin sorgulanması nihai amaç olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, çalışmanın ana hipotezi ve bazı yardımcı hipotezler oluşturulmuştur. Bu hipotezlerin doğruluğunu test etmek adına; Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinin gelecek 10 yıl içinde nasıl şekilleneceğini anlamaya yönelik uzgörü çalışması yapılmıştır. Hipotezlerin çalışma sonuçları doğrultusunda değerlendirilmesi şu şekildedir:

Öncelikle, çalışmanın ana hipotezi; “Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyelik sürecini demokratik olarak yönetmektedir” şeklinde belirlenmiştir. Bu hipotezi test etmek adına Birliğin genişleme stratejisinin temel şartları olan Kopenhag Kriterleri'ni ve 35. faslı, Türkiye'nin ne derecede karşıladığı sorulmuştur. Cevabın likert ölçeğine göre puanlandırılması talep edilmiştir. Delphi analiz sonucuna göre, mevcut durumda Türkiye, üyeliğin temel şartlarından olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılama konusunda başarısızdır ve 10 yıl sonra da büyük ölçüde başarısız olacaktır. Buna ek olarak, 35 faslı karşılama konusunda da büyük ölçüde başarısız olacaktır. Bu nedenle, Avrupa Birliği'nin aday ülkelerden talep ettiği bu kriterleri karşılama noktasında, tam anlamıyla başarılı olmadığı ve olamayacağı yönünde fikir beyan edildiğinden, Birliğin Türkiye'nin üyeliğini sonuçlandırmadığı ifade edilmektedir. Tüm bu veriler ışığında, çalışmanın başında belirlenen ana hipotezin doğrulandığı görülmektedir. Ayrıca, araştırma sorusunun cevabı konusunda da bir sonuca varıldığı ve Avrupa Birliği'nin genişleme sürecini demokratik olarak yönettiği fikri üzerinde uzlaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya katılan birçok akademisyen, demokrasi tanımında olduğu gibi karar alma süreçlerinin merkezine halkı koydukları için ve Türkiye'nin üyeliği sürecinde halkın fikrinin ön planda olduğunu düşündüklerinden sürecin demokratik işlediğini ifade etmişlerdir.

Çalışmanın ana hipotezini daha derinleştirmek adına bazı yan hipotezler de kurgulanmıştır. Bu hipotezler de veri toplama aracı olan anket aracılığıyla test

edilmiştir. İlk yardımcı hipotez, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin 10 yıl veya daha sonra gerçekleşecektir. Çalışmaya katılan 21 katılımcının 18'i de bu hipotezi doğrulamıştır. İkinci yardımcı hipotez, Türkiye, Kopenhag Ekonomik Kriterleri karşılama konusunda Siyasi Kriterlere göre daha başarılıdır. Çalışma sonuçlarından hareketle ve uzman beyanları doğrultusunda bu hipotez de doğrulanmıştır. Birçok uzman, Türkiye'nin üyelik sürecinde ekonomik kriterlerde başarılı olduğunu ancak siyasi kriterlerde sorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Türkiye'nin üyelik sürecinin gerektirdiği ekonomik şartlar bakımından, diğer aday ve potansiyel aday ülkelere göre daha iyi durumda olduğu, gerek EUROSTAT ve Dünya Bankası verileri gerekse uzman beyanları doğrultusunda doğrulanmıştır. Bir diğer hipotez de Türkiye'nin adaylık sürecine Gümrük Birliği'nin önemli katkılarının var olduğudur. Anket kapsamında, uzman beyanlarında sık sık Gümrük Birliği sürecine atıfta bulunularak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yirmi yılı aşkın bir süredir işleyen bu sürecinin ilişkilere olumlu olarak katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bu hipotez kapsamında değinilmesi gereken bir diğer nokta, Gümrük Birliği'nin revize edilmesi gerektiğidir. Uzmanlar bu noktada taraflar arasında Gümrük Birliği sürecini başlatan Anlaşma'nın yeniden düzenlenmesi gerektiği yönünde birçok beyanda bulunmuşlardır. Ancak, genel kanıdan hareketle bu hipotezin doğrulandığı belirtilebilir.

Tüm bunlardan hareketle, daha önce Uluslararası İlişkiler disiplinine kurgulanmayan Delphi Tekniği, AB'nin genişleme sürecinde ne derece demokratik olduğu ve AB'nin demokrasi açığının boyutunu anlamaya yönelik olan, özünde belirsizlik içeren konulara kurgulanmasının mümkün olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara bir örnek oluşturabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, gelecek çalışmalar kapsamında örneklem grubuna, kamu kurumundaki AB uzmanları, AB Kurumlarında yer alan komisyonerler, parlamenterler gibi AB'nin günlük siyasetinde aktif rol üstlenen uzmanlar, akademisyen kıstasında doktor öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri, diğer aday ülkelerdeki akademisyenler de dahil edilerek çalışmanın alanının genişletilmesi de mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Akçay, Belgin ve Sinem Akgül Açıkmeşe (2017). “Giriş: Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri: Yarım Asrın Ardından, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 35-38.

Akdoğan, Muzaffer (2015). “Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayınevi, 367-413.

Akdoğan, Muzaffer (2016). “İrlanda – Avrupa Birliği İlişkileri.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 261-300.

Akgül Açıkmeşe, Sinem (2017). “Avrupa Birliği’nde Genişleme.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 725-744.

Akgül Açıkmeşe, Sinem ve Fulya Hisarlıoğlu (2017). “Avrupa Koşulluğu ve Türkiye’de Reform Süreci.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri: Yarım Asrın Ardından, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 167-196.

Akıncılar Köseoğlu, Nihan (2015). “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Karadağ.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayınevi, 517-540.

Alacapınar, Füsün Gülderen (2019). “Gereksinim Analizinde Kullanılan Teknikler.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Veysel Sönmez ve Füsün Gülderen Alacapınar, Eğitimde Örnekleriyle Gereksinim Analizi, Ankara: 2019, 37-57.

Aras, İlhan (2015). “Hırvatistan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi, Bursa: Sentez Yayıncılık, 453-483.

Aras, İlhan (2016). “İspanya – Avrupa Birliği İlişkileri.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 363-392.

Arat, Tuğrul (2016). “Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişmesinde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme,” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül

- Açıkmeşe, Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 615-664.
- Arat, Tuğrul, Sanem Baykal ve İlke Göçmen (2016). “Avrupa Bütünleşmesi: 1957-1993 Arası.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 59-81.
- Baykal, Sanem ve İlke Göçmen (2016). Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bogdani, Mirela ve John Loughlin (2007). Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession. Londra: I.B. Tauris.
- Bozkurt, Enver, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş (2012). Avrupa Birliği Hukuku. Ankara: Yetkin Kitabevi.
- Carothers, Thomas (2002). “The End of Transition Paradigm”, Journal of Democracy, Vol.13, No.1, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Chalmers, Damian ve Adam Tomkins (2007). European Union Public Law. New York: Cambridge University Press.
- Coşgun, Melih (2012). “Avrupa Birliği’nde Genişleme Süreci.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ali Ayata ve Murat Ercan. Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 21-33.
- Çakır, Armağan Emre (2016). “Politika Boyutu.” Şu kitapta: Haz./ Ed. Armağan Emre Çakır, Çev. Ekin Ekici. AB-Türkiye İlişkilerinin 50 Yılı “Bir Sisifos Hikayesi”. Ankara: BB101 Yayınları, 35-86.
- Dahl, R.A., 1971. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dinan, Desmond (2004). Avrupa Birliği Tarihi (Çev. Hale Akay). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Düzgün, Recep (2015). Genel Ekonomi: Tek Dönemlik Ekonomi Dersleri İçin (Mikroekonomi ve Makroekonomi). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eijken, Hanneke Van (2014). European Citizenship and the Constitutionalisation of the European Union, The Netherlands: Utrecht University Press.
- Eralp, Atilla (2017). “Türkiye – Avrupa Bütünleşmesi: Tarihsel-Düşünsel Ortam ve Değişim.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri: Yarım Asrın Ardından, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 69-82.

- Follesdal, Andreas (1997). "Democracy and the European Union: Challenges," Şu Kitapta: Democracy and the European Union, Eds: Andreas Follesdal ve PeterKarlowski, Berlin: Springer, 1-10.
- Gadjanova, Elena (2006). "The State of Local Democracy in the Western Balkans: A Study of Local Democratic Processes and Institutions in Albania, Bosnia and Herzegovina, the Former Yugoslav Republic of Macedonia and Serbia and Montenegro." Belgium: European Communities.
- Göçmen, İlke (2011a). "Avrupa Birliği'nde 'Vatandaş Girişimi'", Şu Kitapta: Prof. Dr. Ahmet Gökdere'ye Armağan: Ekonomi ve Hukuk Üzerine Yazılar. Ankara: Turhan Kitapevi, 479-520.
- Göçmen, İlke (2011b). "Avrupa Ombudsmanının Soruşturması." Şu Kitapta: Prof. Dr. Gürkan Çelebican'a Armağan. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 493-539.
- Gürsoy, Yaprak (2009). "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliği'ne Giriş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 55-72.
- Habermas, Jürgen (2002). Öteki Olmak, "Öteki"yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Üzerine Yazıları. Çev: İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2009). "Makûl 'Doğru'ya Karşı veya Dünya Görüşlerinin Ahlakiliği." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Murat Özbek, Neden demokrasi? Nasıl İstikrar? İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hague, Rod ve Martin Harrop (2010). Comparative Government and Politics: An Introduction, New York: Palgrave.
- Held, David (1999). Models of Democracy 2nd ed. California: Stanford University Press.
- Held, David (2006). Models of Democracy 3rd Ed. California: Stanford of University Press.
- Heywood, Andrew (2013). Politics. New York: Palgrave Macmillan.
- Karluk, Rıdvan (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Karluk, Rıdvan (2011). Avrupa Birliği. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kaya, Ayhan (2009). "Avrupa Birliği Yurttaşlığı." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliği'ne Giriş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 127-142.

- Keskin, Sevda (2015). "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Makedonya." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Ğunar, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayınevi, 579-617.
- Linstone, Harold A., & Turoff, M. (1975). General applications: Policy Delphi. In H. A. Linstone & M. Turoff (Eds.), *The Delphi method: Techniques and applications* (pp. 311-329). London, England: Addison-Wesley.
- Linz, Juan L. ve Alfred Stepan (1996). *Problems of Democratic Transition and Consilidation*. Londra: The Johns Hopkins University Press.
- McCormick, John (2015). *Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü: Anayasal, Sosyal ve Uluslarüstü Demokrasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Milevska-Kostova, Neda ve William N. Dunn (2010). "Delphi Analysis." Haz./Ed.: Zaletel-Kragelj L, Bozikov J, *Methods and Tools in Public Health: A Handbook for Teachers, Researchers and Health Professionals*, Hans Jacobs Publishing Company, 423-436.
- Neunreither, Karlheinz (1999). "The European Parliament." Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Laura Cram, Desmond Dinan ve Neill Nugent, *Developments in The European Union*, Houndmills: Macmillan Press, 62-83.
- O'Neil, Patrick (2010), *Essential of Comparative Politics*, London: W.W. Norton & Company, Inc. 2010.
- Özbank, Murat (2009). *Neden demokrasi? Nasıl İstikrar?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özde Ateşok, Zeynep (2016). "Portekiz – Avrupa Birliği İlişkileri." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, *Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Detay Yayıncılık, 393-449.
- Özdemir, Haluk (2015). *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özekmekçi, M. İnanç (2015). "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Kosova." Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Ğunar, *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi*. Bursa: Sentez Yayınevi, 659-690.
- Progonati, Erjada (2020). *Avrupa Birliği'nin Arayışında Batı Balkanlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Przewoski, Adam (1991). *Democracy and the Market*. Cambridge: CambridgeUniversity Press.

- Roper, Alan Thomas, Scott W. Cunningham, Alan A. Porter vd (2011). *Forecasting and Management of Technology*. ABD: John Wiley & Sons, Inc.
- Sağıroğlu, Akın (2013). ‘Avrupa Ombudsmanı: Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri’, şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Avrupa Birliği’nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Sağıroğlu, Akın ve Canan Sağıroğlu (2015). “Romanya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci.” şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayınevi, 415-449.
- Samur, Hakan (2016). “Birleşik Krallık – Avrupa Birliği İlişkileri.” şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 213-260.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlanna Giriş*, Çeviren: M. Emin Köktaş, 2. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları. Schmitter, C. P. (2000). *How to Democratize the European Union and Why Bother?* London: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Scott, A. (2003). “Analysing the Democratic Deficit” şu Kitapta: (Ed.) J.J.H. Weiler, Iain Begg, John Peterson, *Integration, Integration in an Expanding European Union: Reassessing the Fundamentals*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Sementilli, Luigi (2012). *A ‘Democratic Deficit’ in the EU*. Belgium: University of Brussels Press.
- Sodaro, Michael (2008). *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw Hill.
- Sözen, Yunus (2014). “Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler.” şu Kitapta: Haz./ Ed. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici, *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 56-64.
- şekercioğlu, Selma (2015). “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Sırbistan.” şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayınevi, 541-577.
- Tanlak, Pınar (2014). “Türkiye AB İlişkilerinin Gelişimi.” şu Kitapta: Haz./Ed.: Belgin Akçay, *Türkiye – AB İlişkileri Yeni Gündem*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 17-24.

Tezcan, Ercüment (2016). “Fransa – Avrupa Birliği İlişkileri.” Şu Kitapta: Haz./Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 7-69.

Tezcan, Ercüment (2017). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumu,” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 371-418.

Tilly, Charles (2007). Democracy. United Kingdom: Cambridge University Press.

Uğurkan, Ersin (2015). “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Bosna-Hersek.” Şu Kitapta: Haz./ Ed.: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. Bursa: Sentez Yayıncılık, 619-690.

Usta Lazaris, Nazlı (2016). “Yunanistan – Avrupa Birliği İlişkileri.” Şu Kitapta: Haz./Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 327-362.

Yavçan, Başak (2017). “Avrupa Birliği’nde Türkiye Algıları.” Şu Kitapta: Haz./Ed.: Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri: Yarım Asrın Ardından, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 597-611.

Yurtsever, Şükrü (2015). “Avrupa Birliği’ne Katılım Yolunda Arnavutluk.” Şu Kitapta: Haz./ Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 487-540.

Yurtsever, Şükrü (2016). “Danimarka – Avrupa Birliği İlişkileri.” Şu Kitapta: Haz./Ed. Ercüment Tezcan ve İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Detay Yayıncılık, 301-324.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Akçay, Belgin (2011). “Aday Ülke Statüsü Kazanımı Sonrasında Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Ekonomik Entegrasyonu: Koşullar ve Kısıtlar.” Maliye Dergisi, 160, 1-27.

Akçay, Ekrem Yaşar (2016). “Turgut Özal Dönemi Türkiye Topluluk İlişkileri”, The Turkish Yearbook of International Relations, (47), 45-58.

Akçay, Ekrem Yaşar (2017). “Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkileri.” UIİİD-IJEAS, (19), 43-58.

- Akçay, Ekrem Yaşar (2018). "AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek". Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (1), 50-64.
- Akgül Açıkmeşe, Sinem (2003). "Avrupa Birliği'nde Demokratik Meşruiyet Sorunu." AnkaraAvrupa Çalışmaları Dergisi, 2 (4), 23-45.
- Alexandrescu, Mihai (2013). "Context, Strategies and Negotiation Methods in The European Union Enlargement to Central and Eastern Europe." Journal of Global Politics and Current Diplomacy, 1 (1), 7-21.
- Alpan, Başak Zeynep (2015). "Bir İmkân Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye – AB İlişkileri Tartışmanın Neresinde". Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 23 (2), 5-26.
- Altınkök, Serhat (2016). "Müzakereci Demokrasi ve Uygulama Yöntemi Olarak "Vatandaş Jurileri Yaklaşımı," Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 6, 1-39.
- Anton, M. (2017). "The Future of Liberal Democracy," Journal of Political Sciences & Public Affairs, 5:2, 1-5.
- Arman, Murat Necip (2011). "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", Uluslararası İlişkiler, 8 (31), 45-68.
- Auel, Katrin ve Thomas Christiansen (2015). "After Lizbon: National Parliaments in the European Union." West European Politics, 38 (2), 261-281.
- Ayaz, Erhan (2018). "Avrupa Birliği Anayasalaşma Süreci ve Lizbon Antlaşması'nın Demokrasi Açığı Sorunu Açısından Değerlendirilmesi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(55), 213-224.
- Aydın Düzgit, Senem (2011). "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası." Şu Kitapta: Haz/Ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 43-58.
- Aydın Düzgit, Senem ve Özge Onursal Beşgül (2013). "AB'nin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri." Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettiklerimiz: Avrupa Birliği'ne Giriş, ed. Ayhan Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 316-326.
- Baykal, Sanem (2004). "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine," Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(1), 119-53.
- Biering, Peter (2005). "The Danish Proposal to the Intergovernmental Conference on Political Union", The European Ombudsman Origins, Establishment, Evolution,

- Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 38-51.
- Bozay, Mehmet Kemal (2021). "70 Years of EU Integration – EU Enlargement Policy Towards Turkey", SETA Vakfı Çevrimiçi Seminer 10.05.2021.
- Candan, Tolga (2018). "Türkiye-AB Ortaklık Hukukunda Son Gelişmeler: ABAD'ın C-65/16 Sayılı "İstanbul lojistik LTD." Kararı Hakkında Bir Değerlendirme", DÜHFD, 23 (38), 149-171.
- Clayton, Mark J. (1997) "Delphi: a Technique to Harness Expert Opinion for Critical Decision-Making Tasks in Education." *Educational Psychology*, 17 (4), 373-386
- Crombez, Christopher (2003). "The Democratic Deficit in the European Union: Much Ado about Nothing?", *European Union Politics*, 4 (1), 101-120.
- Crum, Ben (2005), Tailoring Representative Democracy to the European Union: Does the European Constitution Reduce the Democratic Deficit?" *European Law Journal*, 11(4), pp. 452-467.
- Danforth, Loring M. (1993). "Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia." *Anthropology Today*, 9 (4), 3-10.
- De Jongh, Maurits ve Theuns, Tom (2017). "Democratic Legitimacy, Desirability, and Deficit in EU Governance," Journal of Contemporary European Research, 13(3):1283-1300.*
- Decker, Frank (2002). "Governance beyond the nation-state. Reflections on the Democratic Deficit of the European Union." *Journal of European Public Policy*, 9 (2), 256-272.
- Donohoe, Holly, Michael Stollefson ve Bethany Tennant (2012). "Advantages and Limitations of the e-Delphi Technique: Implications for Health Education Researchers." *American Journal of Health Education*, 43 (1), 38-46.
- Erdem, Gökhan (2015). "12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa ile İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi ile İlişkiler." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14 (1), 29-64.
- Follesdal, Andreas ve Simon Hix (2006). "Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik." *JCMS*, 44 (3), 533-565.
- Gençtürk, Ebru ve Yavuz Akbaş (2013). "Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Coğrafya Alan Standartlarının Belirlenmesi: Delphi Tekniği Uygulaması." *GEFAD / GUJGEF* 33(2): 335-353.

- Gişi, Selçuk (2017). "Ombudsmanlık Kurumu, İsveç ve Fransa Ülke Uygulamaları ile Avrupa Ombudsmanı Üzerine Bir İnceleme", YBHD, 2 (2), 1-42.
- Goldfisher, Ken (1992-93). "Modified Delphi: A Concept for New Product Forecasting." The Journal of Business Forecasting Methods & Systems. Flushing: Winter 1992-1993, 10(4).
- Green, Ravonne A. (2014). "The Delphi Technique in Educational Research." SAGE Open, Nisan-Haziran 2014, 1-8.
- Grisham, Thomas (2008). "The Delphi Technique: A Method for Testing Complex and Multifaceted Topics." International Journal of Managing Projects in Business, 2 (1), 112-130.
- Habibi, Arash, Azam Sarafrazi ve Sedigheh Izadyar (2014). "Delphi Technique Theoretical Framework in Qualitative Research." The International Journal Of Engineering And Science (IJES), 3 (4), 8-13.
- Hagen, William W. (1999). "The Balkans' Lethal Nationalisms." Foreign Affairs, 78 (4), 52-64.
- Hasson, Felicity, Sinead Keeney ve Hugh McKenna (2000). "Research Guidelines for the Delphi Survey Technique." Journal of Advanced Nursing, 32(4), 1008-1015.
- Hix, Simon (1994). "The Study of the European Community: the Challenge to Comparative Politics." West European Politics, 17 (1), 1-30.
- Horeth, Marcus (1999). "No Way Out for the Beast? The Unsolved Legitimacy Problem of European Governance" Journal of European Public Policy, 6(2), 249-268.
- Hsu, Chia-Chien ve Brian A. Sandford (2007). "The Delphi Technique: Making Sense Of Consensus." Practical Assessment, Research, and Evaluation, 12 (10), 1-8.
- Ilgaz, Deniz ve Nesrin Demir (2006). "Avrupa Birliği ve Demokrasi: Halk Görüşleri Analizi." Avrupa Araştırmaları Dergisi, 14 (2). 151-184.
- Ilirjani, Altin (2014). "Albania and the European Union." Mediterranean Politics, 9 (2) 258-264.
- Jakupi, Amir (2017). "Yugoslavya Sosyalist ve Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)." Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 6 (1), 189-215.
- Jensen, Thomas (2009). "The Democratic Deficit of the European Union." Living Reviews in Democracy, 1, 1-8.

- Kakışım, Cemal ve Seven Erdoğan (2018). "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Yaşanan Gelişmeler." *KSBD*, 10 (18), 399-420.
- Kaymakçı, Faruk (2021). "Türkiye ve Avrupa'nın Geleceği." İktisadi Kalkınma Vakfı Çevrimiçi Seminer, 20.05.2021.
- Keeney, Sinead, Felicity Hasson ve Hugh M. McKenna (2001). "A Critical Review of the Delphi Technique as a Research Methodology for Nursing." *International Journal of Nursing Studies*, 38, 195-200.
- Loo, Robert (2002). "The Delphi Method: A Powerful Tool for Strategic Management." *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25 (4), 762-769.
- Majone, Giandomenico (1998). "Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards." *European Law Journal* 4: 5-28.
- Majone, Giandomenico. (1999). "The Regulatory State and Its Legitimacy Problems" *West European Politics*, 22(1):1-24.
- O'Brennan, John ve Esmeralda Gassie (2009). "From Stabilization to Consolidation: Albanian State Capacity and Adaptation to European Union Rules." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11 (1), 62-82.
- Oğuz, Suzan, Özge Çetiner ve Deniz Yalçıntaş (2020). "Avrupa Birliği'ne Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi". *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 17-28.
- Okoli, Chitu ve Suzanne D. Pawlowski (2004). "The Delphi Method as a Research Tool: An Example, Design Considerations and Applications." *Information and Management*, 42, 15-29.
- Öniş, Ziya (2010) "Contesting for the "Center": Domestic Politics, Identity Conflicts and the Controversy Over EU Membership in Turkey", *Istanbul Bilgi University European Institute Working Papers 2*, İstanbul Bilgi University European Institute, İstanbul.
- Özer, Yonca (2015). "AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme." *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), 143-168.
- Pill, Juri (1971). "The Delphi Method: Substance, Context, A Critique and an Annotated Bibliography." *Socio-Econ. Plan Sci.*, 5, 57-71.
- Poyraz, Emel (2013). "Avrupa Birliği'nin Sistem Sorunu: Kamuoyu Eksikliği ve Demokrasi Açığı." *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler (UHBAB) Dergisi*, 2 (4), 13-35.

- Radulovic, Momcilo (2011). "Montenegro's Journey towards EU Accession." The Western Balkans and the EU: 'The Hour of Europe', European Union Institute for Security Studies (EUISS), 79-93.
- Revez, Alexandra, Niall Dunphy, Clodagh Harris vd (2020). "Beyond Forecasting: Using a Modified Delphi Method to Build Upon Participatory Action Research in Developing Principles for a Just and Inclusive Energy Transition." International Journal of Qualitative Methods, 19, 1-12.
- Rikkonen, P., Aakkula, J. and Kaivo-Oja, J. (2006), "How Can Future Long-Term Changes in Finish Agriculture and Agricultural Policy Be Faced? Defining Strategic Agendas on the Basis of a Delphi Study." European Planning Studies, 14 (2), 147-67.
- Rossmann, Mark H. ve Dermis M. Carey (1995). "Yetişkin Eğitimi ve Delphi Tekniği; Açıklama ve Uygulama." M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, (7), 233-237.
- Rowe, Gene ve George Wright (1999). "The Delphi Technique as Forecasting Tool: Issues and Analysis." International Journal of Forecasting, 15, 353-375.
- Rüşen, Selim (2018). Normatif Güç Bağlamında Avrupa Birliği'nin Mısır Politikası. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- San-Jose, Leire ve Jose Luis Retolaza (2018). "European Business Ethics Agenda Based on a Delphi Analysis." European Journal of Future Research, 6 (12), 1-13.
- Sarıtaş, Özcan (2007). "Geleceği Uzgörü ile Yönetmek," Rekabet Postası, No. 8, 3-11.
- Scharpf, Fritz W. (1997). "Economic Integration, Democracy and the Welfare State," Journal of European Public Policy, 4 (1), 18-36.
- Schmidt, Vivien A. (t.y.). "The European Union: Democratic Legitimacy in a Regional State?" Center for European Studies Working Paper. No: 112.
- Schmitter, Philippe C. (2003). "Democracy in the Europe and Europe's Democratization," Journal of Democracy, 14 (4), 71-85.
- Schmitter, Philippe ve Terry Lynn Karl (1991). "What is Democracy Is ... And Is Not." Journal of Democracy, 2 (3), 75-82.
- Sela, Ylber ve Lirim Shabani (2011). "The European Union Politics in the Western Balkans." The Western Balkans Policy Review, 1 (2), 23-38.

- Sorace, Miriam (2018). "The European Union Democratic Deficit: Substantive Representation in the European Parliament at the Input Stage." *European Union Politics*, 19 (1), 3-24.
- Stahl, Bernhard (2013). "Another "strategic accession"? The EU and Serbia (2000–2010)." *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 41 (3), 447-468.
- Şahin, Ali Ekber (2001). "Eğitim Araştırmalarında Delphi Tekniği ve Kullanımı," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 215-220.
- Şengül, Ramazan (2013). "Avrupa Birliği Yönetiminde Belgelere Erişim Hakkının Gelişimi." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dergisi*, 8(3), 207- 218.
- Tapio, Petri (2003). "Disaggregative policy Delphi: Using Cluster Analysis as a Tool for Systematic Scenario Formation." *Technological Forecasting and Social Change* 70(1):83-101.
- Tocci, Nathelie (2010). "Unblocking Turkey's EU Accession." *Insight Turkey*, 12 (3), 27-31.
- Turhan, Durmuş Gökhan ve Serkan Ökten (2014). "Avrupa Birliği'nde Ombudsmanlık", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 213-224.
- Ultan, Mehlika Özlem (2018). "Avrupa Birliği Hukuku Bağlamında Yetki ve Demokrasi Açığı Sorunlarına Siyasal Bir Bakış," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (1), 1-17.
- Uysal, Ceren (2001). "Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 140-153.
- Vukotic, Veselin (2004). "Economic Reform Agenda for Montenegro-bridge to the EU." *Croatian International Relations Review*, 10 (36/37), 118-126.
- Wright, Scott (2007). "A Virtual European Public Sphere? The Futurum Discussion Forum." *Journal of European Public Policy*, 14 (8), 1167-1185.
- Yıldız, Müge Leyla (2009). *Küresel Paradigmanın Örgüt Tasarımında Yarattığı Değişim ve Geleceğin Örgüt Tasarımını İncelemeye Yönelik bir Öngörü Çalışması. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
- Yiğit, Dilek (2009). "The Democratic Deficit and the European Transparency Initiative." *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 109-143.

- Yiğit, Dilek (2010). “Democracy in the European Union from the Perspective of Representative Democracy.” *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(23), 11-145.
- Yiğit, Dilek (2011). “Avrupa Birliği’nde Karar Alma Sürecine Katılım ve ‘Avrupa Vatandaşlığı Girişimi.’” *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 7 (26), 29-53.
- Yiğit, Dilek (2014). “Majone’nin “Düzenleyici Avrupa Devleti” Modeli ve Avrupa Birliği’nde Demokrasi Açığı Tartışmalarına Etkisi.” *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 399-412.

3. Elektronik Kaynaklar

- Abazi, Enika (2008). “Kosovo Independence: An Albanian Perspective.” SETA Policy Brief, No. 11. <http://file.setav.org/Files/Pdf/kosovo-independence-an-albanian-perspective.pdf>.
- Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi (ty). Erişim: 27.09.2020, https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en.
- Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi [EUROSTAT] (t.y.). Erişim: 08.05.2021, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00203/default/table?lang=en/>
- Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi [EUROSTAT] (t.y.). Erişim: 08.05.2021, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/cpc_ecprice/default/table/
- Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi [EUROSTAT] (t.y.). Erişim: 08.05.2021, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/namq_10_gdp/default/table?lng=en/
- Avrupa Birliği Resmi İstatistik Ofisi [EUROSTAT] Erişim: 08.05.21, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en/>
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (t.y.). Erişim: 02.12.2020, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (t.y.). Erişim: 06.05.2021, <https://www.avrupa.info.tr/tr/mevcut-durum-742/>
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://www.avrupa.info.tr/tr/ilerleme-raporlari-744/>
- Avrupa Komisyonu (2020). Erişim: 19.05.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1021.
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 02.05.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en/

- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 04.05.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/north-macedonia_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 07.05.2021, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/12749261/KS-08-21-097-EN-N.pdf/5d39c0eb-7f28-7128-0eaa-541af1fc67e4?t=1620368086198/>
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 12.02.2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 12.02.2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 12.02.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 14.04.2021, <https://ec.europa.eu/environment/enlarg/candidates.htm>.
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 20.04.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/turkey_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 22.04.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en/
- Avrupa Komisyonu (t.y.). Erişim: 30.09.2020, https://ec.europa.eu/cyprus/news/birli-%C4%9Fin-durumu-2017-%E2%80%93-demokrasi-paketi-vatanda-%C5%9F1-%C4%B1k-inisiatifi-ve-siyasi-parti-finansman-%C4%B1_tr/
- Avrupa Konseyi (t.y.). Erişim: 11.05.2021. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsdata/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm/>
- Avrupa Konseyi (t.y.). Erişim: 30.04.2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/albania/>
- Avrupa Parlamentosu (t.y.). Erişim: 28.10.2020, <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/turnout/>
- Avrupa Parlamentosu (t.y.). European Citizens' Initiative. Erişim Tarihi: 28.10.2020, <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/citizen-s-initiative>
- BBC (2006). Erişim: 30.04.2021, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/05/060522_montenegro_confirmed.shtml/
- Buquicchio, Gianni (2016). "Bireysel Başvurulara İlişkin Kararların Etkileri", Anayasa Yargısı 33, 54. Kuruluş Yıldönümü Açılış Konuşması, 19-29. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/27396>. Erişim: 02.12.2020.

- Deutsche Welle (t.y.). Erişim: 06.05.2021, <https://www.dw.com/tr/ab-uyelik-koşullarında-değişiklik-yapılmayacak/a-52257346>.
- Deutsche Welle (t.y.). Erişim: 09.05.2021, <https://www.dw.com/tr/apde-türkiye-ile-müzakereleri-durdurma-girişimi/a-57317366/>.
- Dünya Bankası (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS/>
- Dünya Bankası (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG/>
- Dünya Bankası (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS/>
- Dünya Bankası (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/>
- Dünya Bankası (World Bank) (t.y.). Erişim: 11.05.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/>
- EUR-LEX (ty). Green Paper on a European Citizens' Initiative <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52009DC0622> Erişim: 29.10.2020
- Hürriyet (2004). “AB Türkiye İlişkileri Kronolojisi”. Erişim: 11.05.2021. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ab-turkiye-iliskileri-kronolojisi-38599399>.
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV] (t.y.). Erişim: 09.05.2021, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1693/
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV] (t.y.). Ortaklıktan Adaylığa. <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=36/> Erişim: 10.05.2021.
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV] (t.y.). Erişim: 05.05.2021, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=41&id=371/
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV] (t.y.). Erişim: 09.05.2021, <https://oldweb.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ikvbasin&id=3479&baslik=ANKARA%20ANLA%20DEMASI%20NIN%20ELL%20DDNC%20DD%20YILD%20D6N%20DC%20DDLE%20DDL%20DDL%20DDKV%20A%20C7IKL%20AMASI/>
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV] (t.y.). Erişim: 10.05.2021, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281/

- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKVV] (t.y.). Erişim: 15.01.2021, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=439&id=442/
- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi [İKÇÜ]. (2016). Erişim: 06.04.2021, <https://uzgoru.ikcu.edu.tr/S/14889/uzgoru-nedir/>
- Nas, Çiğdem (2016). “Darbe Girişimi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri: Türkiye’nin AB’li Geleceği Açısından Çıkarımlar.” İKV Değerlendirme Notu. 18, 1-10. https://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme_notu_Darbe_girisimi_orasi_turkiye_ab_iliskileri.pdf/ Erişim: 09.05.21.
- Organization for Security and Co-operation in Europe [OSCE] (2001). Erişim: 04.05.2021, <https://www.osce.org/skopje/100622>.
- Statista (t.y.). Erişim: 28.19.2020, <https://www.statista.com/statistics/300427/eu-parlament-turnout>
- Şahin, Yeliz (2014). “2014 Yılında Batı Balkanların AB ile Bütünleşme Süreci: Beklentiler ve Öngörüler.” Euronewsport, 54-57, Erişim: 09.01.2021, <https://www.ikv.org.tr/>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Erişim: 02.05.2021, <https://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi-24-25-ekim-2002.tr.mfa/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Erişim: 20.04.2021, <https://www.mfa.gov.tr/ab-katilim-muzakereleri.tr.mfa/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2019). Erişim: 24.04.2021, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/mzakerelere_balayan_aday_ulkelerin_ilerleme_durumu_temmuz_2019_tr.pdf/
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (t.y.) Erişim: 08.05.2021, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf/
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (t.y.). Erişim: 05.05.2021, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/katilim_muzakerelerinde_mevcut_durum_karti-_08072019-_tr.pdf/
- Talbot, Valeria (2015). Resetting Turkey- EU Relations?’, ISPI Report The Uncertain Path of the ‘New Turkey’, Ed.: Valeria Talbot, 82-94. *The Uncertain Path of the ‘New Turkey’ | ISPI (ispionline.it)* (Erişim: 15.01.2021).

EK-I

TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİK SÜRECİNİN BİRLİĞİN DEMOKRATİK YAPISINA ETKİSİ: DELPHİ TEKNİĞİ İLE BİR ÖNGÖRÜ MODELİ

Açık uçlu sorular yorum soruları olmakla birlikte, soruların altında yer alan 1 ile 7 arası (1 olumsuz, 7 olumlu olarak düşünülmelidir) değerlendirme skalasında da bir işaretleme yapılması gerekmektedir. Soruların cevapları doğrultusunda Türkiye’nin AB Üyelik Süreci’nin şimdiki, 5 yıl sonraki ve 10 yıl sonraki durumuna dair öngörü modeli çıkartılmaya çalışılacaktır. Yorumlar içerik analizine tabi tutulurken, likert ölçeğinde numaralandırılan cevaplar Delphi tekniği çerçevesinde çalışmanın esas sonucunu teşkil edecektir. Soruların altındaki yorum kısımları istenildiği kadar genişletilebilir.

Vakit ayırdığınız ve değerli katkılarınız için çok teşekkürler.
Saygılarımla.

Ferda ÖZER

AB VE DEMOKRASİ

1. AB’de demokrasi açığı var mıdır?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

2. AB’de vatandaşlar düzeyinde demokrasi açığı var mıdır?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
	Yorum						
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
	Yorum						
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
	Yorum						

3. AB’de kurumlar düzeyinde demokrasi açığı var mıdır?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
	Yorum						
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
	Yorum						

10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

4. AB’de dış ilişkiler düzeyinde demokrasi açığı var mıdır?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

5. AB’de genişleme süreci demokratik işliyor mu?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

6. AB, Türkiye'nin üyelik sürecini nasıl yönetiyor?							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Türkiye'nin AB üyeliği için öngördüğünüz tarih		
5 yıla kadar	5-10 yıl arası	10 yıl sonrası

2. Türkiye'nin üye olması halinde AB'ye olumlu katkı sağlayacağı alanlardan ilk aklınıza gelen 3'ünü sayın.

-
-
-

3. Türkiye'nin üye olması halinde AB'ye olumsuz katkı sağlayacağı alanlardan ilk aklınıza gelen 3'ünü sayın.

-
-
-

4. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde engel olarak görülen ilk 3 konu nedir?

-
-
-

5. Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen ilk 3 ülke hangileridir?

-
-
-

6. Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemeyen ilk 3 ülke hangileridir?

-
-
-

7. AB'nin Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmasındaki ilk 3 gerekçe nelerdir?

-
-
-

SİYASİ KRİTERLER

8. Kopenhag siyasi kriterlerinde yer alan <u>hukukun üstünlüğü ilkesinin</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

9. Kopenhag siyasi kriterlerinde yer alan <u>demokrasi ilkesinin</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

10. Kopenhag siyasi kriterlerinde yer alan <u>insan haklarına saygı ilkesinin</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

11. Kopenhag siyasi kriterlerinde yer alan <u>azınlık haklarına saygı ilkesinin</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

EKONOMİK KRİTERLER

12. Kopenhag ekonomik kriterlerinde yer alan <u>istikrarlı/işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olma şartının</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

13. Kopenhag ekonomik kriterlerinde yer alan <u>küresel rekabete dayanma kapasitesine sahip olma şartının</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

BİRLİK MEVZUATINA UYUM

14. Kopenhag kriterlerinde yer alan <u>AB Müktesebatına uyum şartının</u> Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

Yorum							
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

MÜZAKERE FASILLARI DEĞERLENDİRMESİ

15. Malların Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

16. İşçilerin Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

17. İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

18. Sermayenin Serbest Dolaşımı faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

Yorum	
--------------	--

19. Kamu Alımları faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

20. Şirketler Hukuku faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

21. Fikri Mülkiyet Hukuku faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

22. Rekabet Politikası faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

23. Mali Hizmetler faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

Yorum	
--------------	--

24. Bilgi Toplumu ve Medya fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

25. Tarım ve Kırsal Kalkınma fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

26. Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

27. Balıkçılık fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

28. Taşımacılık Politikası fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

Yorum	
--------------	--

29 .Enerji faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

30. Vergilendirme faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

31. Ekonomik ve Parasal Politika faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

32. İstatistik faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

33. Sosyal Politika ve İstihdam faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

34. İşletme ve Sanayi Politikası faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

35. Trans-Avrupa Şebekeleri faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

36. Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

Yorum	
--------------	--

37. Yargı ve Temel Haklar faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

38. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

39. Bilim ve Araştırma faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

40. Eğitim ve Kültür fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

41. Çevre fashının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

42. Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

43. Gümrük Birliği faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

44. Dış İlişkiler faslının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

45. Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

46. Mali Kontrol faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

47. Mali ve Bütçesel Hükümler faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)

10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

48. Kurumlar faslıının Türkiye tarafından karşılanması							
Mevcut Durum	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
5 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
10 yıl sonra	1 (olumsuz)	2	3	4	5	6	7 (olumlu)
Yorum							

EK-II

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/09/2019-E.68839

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Sayı : 10017888-604.01.01/
Konu : Ferda ÖZER

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 26/07/2019 tarihli, 59414 sayılı ve "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği İncelemesi" konulu yazı

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 11/09/2019 tarih ve 2019/09 nolu toplantısında alınan 3 sıra sayılı kararı aşağıda sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Adem ÇAYLAK
Kurul Başkanı

Karar No 3: AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığının 26/07/2019 tarih ve 59414 sayılı yazısı görüşüldü. AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Ferda ÖZER'in Doç. Dr. Mehlika Özlem ULTAN danışmanlığında yürüttüğü "Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinin Birliğin Demokratik Yapısına Etkisi: Delphi Tekniği İle Bir Öngörü Modeli" başlıklı yüksek lisans tez çalışması için kullanacağı derinlemesine mülakat sorularının uygulanmasında bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından bir sakınca olmadığına oy birliği ile karar verildi.

Mevcut Elektronik İmzalar

ADEM ÇAYLAK (Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu - Kurul Başkanı) 16/09/2019 11:47

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yerleşkesi 41380, Kocaeli
Tel:+90 (262) 303 10 01 Faks:+90 (262) 303 10 33
E-Posta :rekiletisim@kocaeli.edu.tr Elektronik Ağ :http://www.kocaeli.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim Soyisim : Ferda ÖZER

EĞİTİM

Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi / İşletme Fakültesi /
Uluslararası İlişkiler (İngilizce) / 2017
Lise Öğrenimi : Akhisar Çağlak Anadolu Lisesi/ 2011

YABANCI DİL

İngilizce İleri Seviye
Almanca Başlangıç

BİLİMSEL FALİYETLER

Kitap Bölümleri

- 2021 “The Migration Policy of Spain” **Refugee Crisis in International Policy**, Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker, Mehlika Özlem Ultan, Yaprak Civelek, Çağla Arslan Bozkuş (Ed.), Londra: TP London.
- 2020 Geri Kabul Anlaşmaları Bağlamında Türk – Yunan İlişkileri” **Ege Jeopolitiği**, Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker ve Dimitrios Ioannidis (Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bildiriler

- 2020 Avrupa Birliği’nde Demokrasi Açığı Tartışmaları. Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi ve Güvenlik, Işık Üniversitesi, İstanbul, 10-11 Aralık 2020.
- 2020 Avrupa Birliği’nde Göçün Güvenleştirilmesi ve Geri Kabul Anlaşmaları. 9. Sosyal Bilimler Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 27 Haziran 2020.

2019 Avrupa Birliği'nin Dış Politikası'nda Kimlik Sorunsalı. 3. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 12-13 Eylül 2019.

Konferanslar

2021 126. AB Eğitim ve Sertifika Programı, **Konrad Adenauer Vakfı ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi**, 7-11 Haziran 2021.

2020 117. AB Eğitim ve Sertifika Programı, **Konrad Adenauer Vakfı ve Bandırma 17 Eylül Üniversitesi**, 20-24 Temmuz 2020.

